

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОТЛЯР ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 327(470+571)+(4-17):(485+481)
:351.746.1]303.446(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВІДНОСИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ
КРАЇН: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР (НА ПРИКЛАДІ ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ)**

Спеціальність: 052 Політологія

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **О. В. Котляр**

Науковий керівник:
Цепенда Ігор Євгенович
доктор політичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Котляр О. В. Відносини Російської Федерації та Скандинавських країн: безпековий вимір (на прикладі Швеції та Норвегії). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі політології за спеціальністю 052 – Політологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2023.

Дисертація присвячена безпековому аспекту російсько-шведських та російсько-норвезьких відносин.

Політика безпеки є однією з основних сфер діяльності будь-якої держави, незважаючи на її геополітичне положення чи характер позиціонування себе на міжнародній арені (позаблоковість, нейтралітет, участь у військово-політичних організаціях). Успішна реалізація політики безпеки є запорукою підтримання суверенітету та територіальної цілісності. Тому забезпечення даної складової політики стоїть на порядку денному функціонування кожної держави. Для гарантування власної безпеки держави застосовують різний інструментарій та методи діяльності. Деякі володіють ядерною зброєю, інші мають потужний військово-промисловий комплекс або ж покладаються на колективні гарантії безпеки, будучи членом військово-політичних організацій. Також є група держав, котрі дотримуються позаблокового статусу та позиціонують себе як нейтральні, при цьому не володіючи достатнім оборонним потенціалом. Останні є потенційно найбільш вразливими об'єктами для держав-агресорів та порушників міжнародного права.

Беручи до уваги сучасний стан міжнародної системи, відносин між суб'єктами цієї системи, часте недотримання фундаментальних норм міжнародного права цими суб'єктами, можна говорити про актуалізацію політики безпеки. Після розпаду СРСР, стабілізації ситуації на Балканах, сфера безпеки відійшла на другий план в порівнянні із нагальними економічними чи внутрішньополітичними проблемами європейських держав. Натомість, починаючи із російсько-грузинського конфлікту 2008 р., а пізніше – російської

агресії проти України, політика безпеки повертає свою значимість у Європі. Варто відзначити вагому роль Росії як чинника актуалізації політики безпеки та оборони. Саме військова активізація РФ на пострадянському просторі, її внесок у дестабілізацію функціонування європейських держав, а також активна участь позаєвропейських конфліктах дає приводи говорити про бажання та готовність російської сторони до збільшення впливу та посилення своєї ролі на міжнародній арені шляхом деструктивних дій.

В плані дослідження сфери безпеки цікавим є північноєвропейський регіон, який вміщує ряд держав, котрі з різних позицій підходять до реалізації політики безпеки та оборони. Є серед них такі, хто підтримує свою безпеку і оборону за допомогою членства в НАТО. Інші донедавна, протягом довгого часу, дотримувалися позаблоковості та нейтралітету, покладаючись на міжнародне право, договори, гарантії та попередній успішний досвід реалізації такої політики. З цієї точки зору варті уваги, по-перше, характер та стан відносин позаблокових держав з РФ та вплив членства в Альянсі на відносини з останньою; по-друге, вагомість російського фактору в політиці безпеки та оборони скандинавських країн, зважаючи на вищезгадану деструктивну роль РФ на пострадянському просторі та в Європі загалом. Додатковий інтерес становить фактор близькості даного регіону із Росією.

У першому розділі розглянуто ступінь розробки проблематики та обширність джерельної бази. Наукова робота ґрунтується, в основному, на офіційних зовнішньополітичних та безпекових документах досліджуваних держав, періодиці, а також наукових та аналітичних статтях стосовно об'єкта та предмета нашого дослідження. В другому підрозділі цього розділу автор порушує проблематику концепту «безпеки» загалом, а також в контексті вивчення російсько-норвезьких та російсько-шведських відносин. Застосовано комплексний підхід в процесі розгляду предмету дослідження, а саме поєднання напрацювань представників різних теоретичних шкіл міжнародних відносин з метою детального опрацювання проблематики.

Другий розділ присвячений скандинавському векторові зовнішньої політики Росії. В першому підрозділі ми проводимо ретроспективний огляд становлення цього вектору, здійснюємо аналіз умов його формування. В другому підрозділі ми акцентуємо на періоді 1991-2022 рр. та вивчаємо трансформацію пріоритетності північноєвропейського регіону в рамках зовнішньополітичної діяльності РФ. В роботі робиться наголос на другорядності північноєвропейського напрямку політики Росії в 1990-х– початку 2000-х рр. та аналізується причини такого явища. Також в роботі виокремлено пріоритетні для офіційної Москви напрямки, котрі актуалізують скандинавських вектор в рамках російської зовнішньої політики.

У третьому розділі досліджуються концептуальні засади зовнішньої політики скандинавських країн у сфері безпеки та оборони. Перший підрозділ розкриває особливості шведського підходу до реалізації безпекової політики в контексті нейтралітету та позаблоковості. Ми торкаємося витоків шведського нейтралітету та визначаємо вплив російського фактору на засади оборонної політики Швеції від етапу започаткування нейтралітету до його доповнення позаблоковістю. В другому підрозділі аналізується членство Норвегії в НАТО як один з першочергових елементів гарантування безпеки скандинавської країни. При цьому, досліджується вплив фактору Альянсу на відносини північноєвропейської держави з Росією.

У четвертому розділі розкривається образ останньої в суспільно-політичному дискурсі обох скандинавських країн. Висновуємо, що в силу історичних обставин Росія для громадян та керівництва обох країн протягом значного періоду часу асоціюється із поняттями «опонент», «загроза», «небезпека». Прослідковується, що після завершення блокового протистояння ситуація зазнала короточасних кардинальних змін в цьому плані. Однак подальша ревізійністська політика офіційної Москви погіршує сприйняття її в обох північноєвропейських державах. У зв'язку з цим висвітлено норвезьку та шведську періодику, в якій формується відповідний образ Росії. Для ґрунтовнішого дослідження цієї проблематики аналізується ряд основних

зовнішньополітичних документів Швеції та Норвегії та визначається характер та частоту висвітлення в них відносин з РФ. В цьому контексті чітко прослідковується тенденція, коли шведська сторона демонструє більш критичне ставлення до недемократичного внутрішньополітичного розвитку РФ, аніж норвезька.

У п'ятому розділі досліджується вплив російського чинника на формування оборонної політики Швеції та Норвегії. Хронологічні рамки цього розділу охоплюють період 1991-2022 рр. Прослідковуються демілітаризаційні тенденції в політиці безпеки та оборони скандинавських країн, котрі були пов'язані із завершенням холодної війни та зниженням військових й економічних потужностей РФ. Натомість початок російської агресії щодо України в 2014 р. та повномасштабне вторгнення в 2022 р. повернули Швецію та Норвегію на мілітаризаційні рейки. У дисертації подано якісно-кількісні показники оборонної сфери, а також структурні характеристики збройних сил скандинавських країн. В підсумках цього розділу висновуємо, що російський чинник грає визначальну роль у переосмисленні скандинавськими країнами власних оборонних можливостей.

В рамках наукової роботи проводиться дослідження порівняльного характеру для визначення спільних та відмінних рис безпекової складової російсько-шведських та російсько-норвезьких відносин. Відповідно, новизна дисертації полягає в актуалізації безпекового аспекту взаємовідносин Росії зі Швецією та Норвегією саме в такому трикутнику сторін з акцентом на компаративний підхід між політикою самих північноєвропейських держав в галузі безпеки та щодо Росії, а також політики останньої щодо вищезгаданих скандинавських країн. Новизна теоретично-методологічного характеру полягає у пристосуванні концепції регіонального комплексу безпеки Б. Бузана, а також теорії сек'юритизації та теорії секторів представників Копенгагенської школи міжнародних відносин, з метою вивчення безпекового аспекту російсько-скандинавських відносин. Актуальність праці визначається, серед іншого, тим, що автор охоплює останні тенденції геополітичного характеру, а саме російську

повномасштабну агресію в Україні, для визначення конкретних ознак її впливу на оборонну політику Швеції та Норвегії та їх відносини із РФ. Разом з цим, в рамках дисертації актуалізується роль досліджуваних держав у формуванні колективного регіонального виміру міжнародних відносин на Півночі Європи та в Арктиці.

Дисертація є джерелом для ознайомлення як із загальними рисами російсько-норвезьких та російсько-шведських відносин, так і глибшого розуміння конкретних аспектів цих відносин, а саме безпекового виміру російсько-скандинавських взаємин. Наукова робота служитиме основою для подальших досліджень безпекових тенденцій розвитку міжнародних відносин на європейській півночі, ролі Росії в політиці безпеки та оборони скандинавських країн та дотичних аспектів наукової розвідки на відповідному напрямку.

Ключові слова: зовнішня політика, безпека, національна безпека, міжнародні відносини, геополітика, двосторонні відносини, Росія, Норвегія, Швеція, нейтралітет, позаблоковість, Північна Європа, НАТО, ЄС.

SUMMARY

Kotliar O.V. Relations between Russian Federation and the Scandinavian countries: the security dimension (using the example of Sweden and Norway). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the Ph.D. (Doctor of Philosophy Degree), speciality 052 –Political Science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation is dedicated to the security aspect of Russian-Swedish and Russian-Norwegian relations.

Security policy is one of the main areas of activity of any state, regardless of its geopolitical position or the nature of its positioning in the international arena (non-alignment, neutrality, participation in military-political organizations). Successful implementation of the security policy is a guarantee of maintaining sovereignty and territorial integrity. Therefore, the realization of this policy component is on the agenda of the functioning of every state. To guarantee their own security, the countries use various tools and methods of activity. Some possess nuclear weapons, others have a powerful military-industrial complex, or rely on collective security guarantees by being members of military-political organizations. There is also a group of states that adhere to non-aligned status and position themselves as neutral, while not possessing sufficient defense potential. The latter are potentially the most vulnerable objects for aggressor states and violators of international law.

Taking into account the current state of the international system, the relations between the actors of this system, the frequent non-compliance of the fundamental norms of international law by these actors, we can talk about the actualization of the security policy. After the collapse of the USSR and the stabilization of the situation in the Balkans, the sphere of security faded into the background in comparison with urgent economic or domestic political problems of European states. However, since the Russian-Georgian conflict in 2008, and later the Russian aggression against Ukraine, security policy is regaining its importance in Europe. It is worth noting the significant role of Russia as a factor in the actualization of security and defense policy. It is the military activation of the Russian Federation in the post-Soviet space, its

contribution to the destabilization of the functioning of European states, as well as its active participation in non-European conflicts that give reasons to talk about the desire and readiness of the Russian side to increase its influence and strengthen its role on the international arena through destructive actions.

The Northern European region is interesting in terms of security research. It includes a number of states that approach the implementation of security and defense policy from different positions. There are those who support their security and defense with the help of NATO membership among them. Others, until recently, for a long time, adhered to non-alignment and neutrality, relying on international law, treaties, guarantees and the successful experience of implementing such a policy. From this point of view, it is worth paying attention, firstly, to the nature and state of relations of non-aligned states with the Russian Federation and the influence of membership in the Alliance on relations with the latter. Secondly, the importance of the Russian factor in the security and defense policy of the Scandinavian countries, given the aforementioned destructive role of the Russian Federation in the post-Soviet space and in Europe in general. The proximity of this region to Russia presents an additional interest.

The first chapter examines the degree of problem development and the extensiveness of the source base. The scientific work is based mainly on the official foreign policy and security documents of the studied states, periodicals, as well as scientific and analytical articles related to the object and subject of our research. In the second subsection of this chapter, the author raises the issue of the concept of "security" in general, as well as in the context of studying Russian-Norwegian and Russian-Swedish relations. A comprehensive approach was applied in the process of examining the subject of research, namely, a combination of the work of representatives of various theoretical schools of international relations with the aim of a detailed study of the issue.

The second chapter is dedicated to the Scandinavian vector of Russia's foreign policy. In the first subsection, we conduct a retrospective review of the formation of this vector and analyze the conditions of its formation. In the second subsection, we

focus on the period 1991-2022 and study the transformation of the priority of the Northern European region within the framework of the foreign policy of the Russian Federation. It is emphasized on the secondary nature of the Northern European direction of Russia's policy in the 1990s and early 2000s, as well as analyzed the reasons for this in the dissertation. We define priority directions for official Moscow that actualize the Scandinavian vector within the framework of Russian foreign policy.

The dissertator examines the conceptual foundations of the foreign policy of the Scandinavian countries in the sphere of security and defense in the third chapter. The first subsection reveals to us the peculiarities of the Swedish approach to the implementation of security policy in the context of neutrality and non-alignment. We explore the origins of Swedish neutrality and determine the influence of the Russian factor on the foundations of Sweden's defense policy from the stage of neutrality initiation to its addition to non-alignment. It is examined the Norway's membership in NATO as one of the primary elements of guaranteeing the security of the Scandinavian country in the second subsection. At the same time, we investigate the influence of the Alliance factor on the relations of the Northern European state with Russia.

The fourth chapter reveals to us the image of the latter in the socio-political discourse of both Scandinavian countries. We conclude that Russia has been associated with the concepts of «opponent», «threat», «danger» for the citizens and leadership of both countries for a considerable period of time due to historical circumstances. It is observed that after the end of the bloc confrontation, the situation underwent short-term drastic changes in this regard. However, the further revisionist policy of official Moscow worsens its perception in both Northern European states. For this purpose, we explore the Norwegian and Swedish periodicals, in which the corresponding image of Russia is formed. For a more thorough study of this issue, a number of the main foreign policy documents of Sweden and Norway are analyzed and the nature and frequency of coverage of relations with the Russian Federation in them is determined. In this case, we can follow a tendency where the Swedish side shows a more critical attitude towards the undemocratic internal political development of the Russian Federation than the Norwegian side.

The author examines the influence of the Russian factor on the formation of the defense policy of Sweden and Norway in the fifth chapter. The chronological framework of this chapter covers the period 1991-2022. The dissertator follows the demilitarization trends in the security and defense policy of the Scandinavian countries, which were associated with the end of the Cold War and the decline of the military and economic capabilities of the Russian Federation. Instead, the beginning of Russian aggression against Ukraine in 2014 and a full-scale invasion in 2022 put Sweden and Norway back on the militarization course. The author provides qualitative and quantitative indicators of the defense sphere, as well as structural characteristics of the armed forces of the Scandinavian countries. We conclude that the Russian factor plays a decisive role in the reinterpretation of the Scandinavian countries' own defense capabilities in the results of this chapter.

The dissertator conducts a comparative study to determine the common and distinctive features of the security component of Russian-Swedish and Russian-Norwegian relations. Accordingly, the novelty of the dissertation consists in the actualization of the security aspect of Russia's relations with Sweden and Norway in this triangle of parties with an emphasis on a comparative approach between the policy of the Northern European states themselves in the field of security and towards Russia, as well as the latter's policy towards the above-mentioned Scandinavian countries. The novelty of a theoretical and methodological nature consists in adapting the concept of the regional security complex of B. Buzan, as well as the theory of securitization and the theory of sectors of representatives of the Copenhagen School of International Relations, in order to study the security aspect of Russian-Scandinavian relations. The relevance of the work is determined, among other things, by the fact that the author covers the latest geopolitical factors, namely the Russian full-scale aggression in Ukraine, in order to determine specific signs of its influence on the defense policy of Sweden and Norway and their relations with the Russian Federation. We explore the role of the studied states in the formation of the collective regional dimension of international relations in Northern Europe and the Arctic within the framework of the dissertation.

The dissertation is a source for review both the general features of Russian-Norwegian and Russian-Swedish relations, as well as a deeper understanding of specific aspects of these relations, namely the security dimension of Russian-Scandinavian relations. The scientific work will serve as a basis for further studies of security trends in the development of international relations in the European north, the role of Russia in the security and defense policy of the Scandinavian countries, and related aspects of scientific intelligence in the relevant direction.

Keywords: foreign policy, security, national security, international relations, geopolitics, bilateral relations, Russia, Norway, Sweden, neutrality, non-alignment, Northern Europe, NATO, EU.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Котляр О. Виклики для НАТО на «північному фланзі»: російський фактор. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (2). Ч. 3. Політичні науки. С. 34-38.

URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=177>

2. Котляр О. Регіональна співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 107-113.

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7375>

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.17>

3. Котляр О. Особливості реалізації Норвегією російського вектору зовнішньої політики. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 24. С. 133-139.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39533>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.19>

4. Котляр О. Становлення та особливості північноєвропейського вектору зовнішньої політики Росії в період 1991-2014 рр. (на прикладі Швеції та Норвегії). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. Т. 47. С. 112-123.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/issue/archive>

<http://www.interrel.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/07journals/page47>

Статті в іноземних наукових виданнях:

5. Kotlyar O. Features of Sweden's and Norway's foreign policy towards Russia: Main problems and challenges. *Wschód Europy*. 2020. Vol. 6, № 2. P. 97-113.

URL: <https://journals.umcs.pl/we/article/view/10330>

DOI: <https://doi.org/10.17951/we.2020.6.2.97-113>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

6. Котляр О. Позаблоковість Швеції в умовах гібридної війни. *Національна і регіональна безпека в умовах гібридної війни: збірник матеріалів Міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 30 листопада 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 91-97.

7. Котляр О. Співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони: фактор НАТО та регіональний вимір кооперації. *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку*: матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4-5 квітня 2019 р. С. 74-77

8. Котляр О. Позиція Швеції щодо українсько-російського конфлікту та його вплив на політику безпеки північноєвропейської держави. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 22 листопада 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 99-101.

9. Котляр О. Особливості російського вектору зовнішньої політики Швеції. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень*: міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 30 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 74-77.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Котляр О. Норвезький євроскептицизм: причини та наслідки. *Світ очима молодих*. Студентсько-аспірантський науковий збірник з питань міжнародних відносин. Івано-Франківськ, 2015. С. 49-58

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	28
1.1. Джерельна база дослідження та ступінь розробки проблематики	28
1.2. Комплексність концепту «безпеки» в рамках дослідження російсько-скандинавських відносин	50
РОЗДІЛ 2. СКАНДИНАВСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ	72
2.1. Становлення скандинавського вектору зовнішньої політики Росії.....	72
2.2 Трансформація пріоритетності північноєвропейського регіону в рамках зовнішньополітичної та безпекової діяльності РФ	83
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ.....	108
3.1. Позаблоковість як один із засобів зовнішньої політики Швеції	108
3.2. Росія та фактор членства Норвегії в НАТО	126
РОЗДІЛ 4. РОСІЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ОФІЦІЙНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....	146
4.1. Трагування Росії в норвезьких ЗМІ та зовнішньополітичних документах	146
4.2. Особливості шведського дискурсу щодо Росії.....	165
РОЗДІЛ 5. РОСІЙСЬКИЙ ЧИННИК В ПЕРЕОСМИСЛЕННІ ОБОРОННИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ.....	184
5.1. Порядок денний політики безпеки та оборони Норвегії: від 1990-х до 2020-х рр.	184
5.2. Трансформація підходів до побудови політики безпеки та оборони Швеції	202

ВИСНОВКИ.....	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	231
ДОДАТКИ	270

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – Внутрішній валовий продукт
- ВМС – Військово-морські сили
- ВМФ – Військово-морський флот
- ВПК – військово-промисловий комплекс
- ГІСК – акваторія у північній Атлантиці, між Гренландією, Ісландією та
Сполученим Королівством
- ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі
- ЄЕС – Європейський економічний союз
- ЗС – Збройні сили
- ЗСН – Збройні сили Норвегії
- ЗСШ – Збройні сили Швеції
- КДБ – Комітет державної безпеки
- ЛН – Ліга Націй
- МЗС – Міністерство закордонних справ
- МО – Міністерство оборони
- НАТО – Організація Північно-Атлантичного договору
- НРП – Норвезька робітничая партія
- ОВД – Організація Варшавського Договору
- ПДЧ – План дій для членства
- ППО – Протиповітряна оборона
- РКБ – регіональний комплекс безпеки
- СОТ – Світова організація торгівлі
- ЦСЕ – Центрально-східна Європа

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблематика безпекового виміру зовнішньої політики держав є фундаментальною в рамках політичних наук, а також в процесі практичної реалізації державою, як одним з основних акторів міжнародних відносин, своїх функцій та потреб на світовій арені. Задля цілісного розуміння принципів функціонування міжнародної системи та безпекових аспектів цього процесу, важливим є дослідження регіонального рівня взаємовідносин акторів міжнародних відносин в політичній, економічній, військовій та інших сферах. Відповідно, в рамках цього дисертаційного дослідження ми пропонуємо розглянути північноєвропейський напрям безпекових тенденцій в трикутнику Росія–Норвегія–Швеція. Зазвичай прийнято вважати, що регіон, в який входять згадані країни, є територією стабільності та відносної безпеки. Особливо така думка побутує після завершення блокового протистояння. Однак, зважаючи на конфронтаційні тенденції останніх років по лінії Росія-Захід, високу ймовірність зміни геополітичних конфігурацій в Північній Європі, а також стрімке зростання енергетичного чинника на європейській півночі, обраний нами регіон набирає ваги в плані впливу на загальний стан європейської та світової систем безпеки.

Крім вищезгаданого аспекту, не менш важливою проблематикою, яка визначає актуальність дисертаційного дослідження, є релевантність та ефективність нейтралітету та позаблоковості, або ж, навпаки, членства у військово-політичному блоці, на функціонування держави та її діяльність на міжнародній арені в контексті гарантування власної безпеки та оборони. З цією метою, в роботі здійснено аналіз політики позаблокової (станом на серпень 2023 р.) Швеції та члена НАТО – Норвегії, в контексті їх відносин із Російською Федерацією. Водночас, в дисертаційному дослідженні актуалізується політика Росії відносно вищезгаданих північноєвропейських держав в контексті зміни геополітичних чинників на міжнародній арені.

Сучасні динамічні зміни в Європі, які стосуються безпосередньо взаємовідносин досліджуваних держав, а також трансформації безпекової політики цих акторів, підвищують актуальність дослідження. Зокрема, зміна довготривалої позаблокової політики досліджуваної Швеції має великі шанси офіційно відбутися саме у зв'язку із реалізацією Росією своїх геополітичних амбіцій. Також, у зв'язку із деструктивною діяльністю останньої на світовій арені та в досліджуваному регіоні зокрема, можемо спостерігати переосмислення Норвегією власного місця в НАТО.

Обґрунтування вибору Швеції та Норвегії як досліджуваних акторів.

Звернення до поняття «скандинавські країни» у назві цієї дисертаційної роботи викликає логічне питання щодо обмеженості нашого дослідження лише Королівствами Швеція та Норвегія. Відомо, що використовуючи означення «скандинавський» ми, згідно етнокультурного чинника, повинні б були охопити також Королівство Данія, а б ж згідно географічного підходу долучити ще одну країну Скандинавського півострова – Фінляндську Республіку. Однак, обмеження нашого дослідження лише Швецією та Норвегією має ряд причин історичного, географічного та геополітичного характеру, а також ґрунтується на нашому прагненні акцентувати увагу на компаративному підході до дослідження проблематики, що доволі чітко, на нашу думку, вдається реалізувати при охопленні саме цих двох скандинавських країн. Зокрема, Швеція має давню історію відносин із Росією, котрі протягом фактично всього періоду часу були конфронтаційними, що зумовило формування образу Росії як опонента у шведської сторони. Натомість Норвегія не має такого тривалого часового бекграунду відносин з Росією. Обидві скандинавські країни є регіонально близькими з РФ, кооперуючи з останньою в Балтії та Арктиці, а Норвегія, своєю чергою, має спільний сухопутний кордон із Росією. Одним із найважливіших чинників вибору саме Швеції та Норвегії серед інших скандинавських країн є їхня фундаментальна відмінність у реалізації безпекової політики. Нагадаємо, що Норвегія є однією з країн-засновниць НАТО та членом організації до

сьогодні, натомість Швеція дотримувалася багатолітнього нейтралітету, а пізніше й позаблоковості

Відсутність серед досліджуваних скандинавських країн, до прикладу – Данії, диктується, по-перше, відносною географічною віддаленістю цієї країни від РФ. По-друге, беручи до уваги безпековий фактор, Норвегія є, на нашу думку, більш релевантним для цього дослідження прикладом країни-члена НАТО, зважаючи на її тісніші контакти та сусідство із Росією. Своєю чергою, відсутність дослідження Фінляндії у нашій роботі диктується наявністю найдовшого, серед інших скандинавських країн, сухопутного кордону у цієї країни з РФ. Цей факт, зокрема, зумовлює більш тісні історичні та сучасні зв'язки Фінляндії із Росією, ніж у Норвегії, Швеції чи тим паче – Данії. У такому разі, дослідження російсько-фінляндських відносин та їх безпековий вимір, спричинили б зміщення значного акценту уваги саме на ці відносини, що було б нерівномірним у контексті компаративного дослідження з акцентом на порівняння політики блокової та позаблокової держав. У такому разі, на нашу думку, більш гармонійним є приклад саме Швеції, як позаблокової скандинавської держави.

Відповідно, наголошуємо, що у випадках вживання понять «скандинавська країна», або ж «російсько-скандинавські» відносини в тексті дисертації, під скандинавськими країнами ми маємо на увазі виключно Швецію та Норвегію.

Джерельна база дослідження. Джерельну основу дисертаційного дослідження формують роботи зарубіжних та вітчизняних науковців, які можемо розділити на декілька груп.

Перша група включає західних теоретиків, котрі порушують проблематику поняття «безпека» та його комплексності. Йдеться про праці Б. Бузана, К. Волтца, Г. Моргентау, Р. Когейна, А. Вендта, О. Вівера.

В другій групі виокремимо вітчизняних науковців, котрі займаються дослідженням тематики безпеки загалом, а також порушують проблематику російського чиннику у цій сфері. Серед них згадаємо про напрацювання Г. Перепелиці, В. Горбуліна, Є. Магди, С. Федуняка, І. Тодорова, Т. Жовтенка.

У третій групі назвемо українських науковців, котрі у своїх працях порушують проблематику зовнішньої політики та безпеки саме досліджуваних нами скандинавських країн. В рамках дисертації ми звертаємося до робіт М. Гладиш, Д. Пугачової, О. Подворної, М. Пашкова, А. Шевченко.

Четверту групу джерельної бази складають науковці Швеції та Норвегії, котрі займаються проблематикою зовнішньої політики та політики безпеки й оборони цих двох країн, а також досліджують російський чинник в рамках вищезгаданої проблематики. Зокрема, серед норвезьких науковців згадаємо про А. Брунтланда, А. Форланд, Я. Бйорессена, Н. Роне, Б. Кнутсена, С. Ульріксена, Н. Грегер, Р. Ліндгрена. У свою чергу напрацювання шведських науковців представлені роботами таких авторів, як М. Хйорстедт, Б. Карлссон, Г. Аселіус, М. Мальмборк, Я. Густавссон, Л. Джонсон, А. Дал, І. Ольдберг.

Окремою групою варто згадати про інших зарубіжних дослідників, котрі займаються аналогічною проблематикою та чиї праці відіграли вагомую допоміжну роль у підготовці дисертаційної роботи. Серед них американські науковці А. Лінч, М. Сіні, С. Коблік, Р. Джерман, Е. Кілхам, Р. Джейнс, польські дослідники Р. Чарни, Ю. Готковська, британський представник П. Селмон та німецька політологиня Б. Кунз.

Врешті останню групу джерел складають офіційні документи досліджуваних нами держав (зокрема такого типу, як доктрини, стратегії, концепції та ін.), а також онлайн-періодика як шведського та норвезького походження, так і міжнародна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження реалізоване в рамках наукової теми «Центральна та Східна Європа у міжнародних відносинах» (номер державної реєстрації «0114U001590»), яка закріплена за кафедрою міжнародних відносин факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника».

Метою дисертаційної роботи виступає дослідження безпекових аспектів відносин Російської Федерації та Скандинавських країн (на прикладі Швеції та Норвегії).

З метою реалізації поставленої мети сформульовано наступні **завдання**:

- розкрити теоретико-методологічні основи дисертаційної роботи;
- проаналізувати скандинавський вектор зовнішньої та безпекової політики РФ;
- окреслити формування концептуальних засад зовнішньої політики Швеції та Норвегії у сфері безпеки та оборони;
- дослідити місце Росії у суспільно-політичному дискурсі та офіційних зовнішньополітичних документах скандинавських країн;
- висвітлити російський чинник у переосмисленні оборонних можливостей Швеції та Норвегії.

Об'єктом дослідження є двосторонні відносини Російської Федерації зі скандинавськими країнами на прикладі Швеції та Норвегії.

Предметом дослідження є безпекова складова двосторонніх відносин Росії зі Швецією та Норвегією.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження в загальному охоплюють період від XII ст. до 2022 р. включно. Нижня часова межа, а саме період від XII ст. до 90-х рр. XX ст. досліджена з метою ретроспективного аналізу становлення двосторонніх відносин Росії зі Швецією та Норвегією, ролі безпекового фактору в цих відносинах, окреслення причин та витоків шведських нейтралітету та позаблоковості, норвезького членства в НАТО, а також ролі Росії в цих процесах. Однак, основний акцент в хронологічних рамках дослідження робиться на період 1991-2022 рр., під час якого відбуваються неодноразові переосмислення досліджуваними міжнародними акторами безпекових пріоритетів, що безпосередньо вплинуло на двосторонні відносини між Росією та обома скандинавськими країнами.

Географічні межі дослідження охоплюють території Королівства Швеція, Королівства Норвегія, Російської Федерації, а також регіони Балтії та Арктики.

Методологічна основа нашого дослідження ґрунтується на поєднанні ряду підходів, принципів та методів. Широкий методологічний інструментарій дав можливість комплексно та ґрунтовно дослідити безпекові аспекти відносин Росії зі Швецією та Норвегією.

В процесі написання дисертаційної роботи нами застосовувалися такі *підходи* до наукового дослідження, як: системний, діалектичний, структурно-функціональний, історичний. Системний підхід дозволив вивчити взаємодію окремих чинників як внутрішньополітичного, так і зовнішньополітичного характеру на формування безпекового виміру взаємовідносин досліджуваних нами країн. У свою чергу структурно-функціональний-підхід у доповнення до системного підходу, дав змогу виділити окремі елементи та чинники безпекової політики держав та визначити їхню роль, що в сукупності розкрило можливості для формування цілісної картини закономірностей реалізації Росією та скандинавськими країнами політики у сфері безпеки та оборони. Діалектичний підхід застосовувався з метою дослідження розвитку безпекових аспектів відносин між державами як процесу трансформації їхньої зовнішньополітичної діяльності в залежності від конкретних безпекових реалій в певний період часу. Своєю чергою, історичний підхід використовувався з метою розгляду етапів становлення та розвитку міждержавних відносин, а також процесів формування безпекового виміру зовнішньополітичної діяльності досліджуваних держав.

Серед *принципів* наукового дослідження в рамках дисертації застосовано принципи об'єктивності, міждисциплінарності, а також принцип поєднання історичного і логічного. Принцип об'єктивності полягає у розгляді безпекового аспекту міждержавних відносин як складової, що об'єктивно притаманна процесу функціонування міжнародної системи на всіх етапах її розвитку, з урахуванням об'єктивних чинників, котрі впливають на формування цієї складової, незалежно від ставлення до них дослідника. Застосування принципу міждисциплінарності знаходить своє відображення у використанні методологічного, теоретичного та практичного надбань таких наукових дисциплін, як політологія, теорія міжнародних відносин, історія, соціологія,

економіка. Принцип поєднання історичного і логічного полягає в історичному відтворенні розвитку взаємовідносин досліджуваних країн задля можливості логічного усвідомлення закономірностей цих відносин та їх безпекових аспектів.

Методичну складову дисертаційної роботи реалізовано шляхом поєднання загальнонаукових та політологічних *методів дослідження*. Серед загальнонаукових методів в рамках цієї праці ми зверталися до аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, порівняльно-аналітичного методу та аналогії. Аналіз застосовувався при вивченні окремих аспектів діяльності держави на міжнародній арені та в процесі двосторонніх відносин, як складових їхньої цілісної безпекової політики. У свою чергу, синтез був корисним при поєднанні окремих аспектів діяльності країн задля формування цілісної картини взаємовідносин між ними. Індукція знайшла своє відображення в тих фрагментах роботи, де виходячи із певних геополітичних тенденцій та чинників, описувалася загальна ситуація регіонального виміру політики в певний період часу. Натомість дедукція допомагала нам, виходячи із конкретних геополітичних умов, визначити окремі фактори, котрі впливали на регіональну ситуацію та взаємодію держав у регіональній площині. Метод узагальнення використовувався для формування проміжних та кінцевих висновків в процесі виконання наукової роботи. Порівняльно-аналітичний метод був ключовим в контексті розгляду та аналізу різних підходів Швеції та Норвегії щодо реалізації політики безпеки та оборони, а також при відслідковуванні закономірностей змін російської політики щодо скандинавських країн. Врешті метод аналогії застосовувався для побудови паралелей між підходами до реалізації Росією політики щодо скандинавських країн в певні історичні періоди.

Ряд політологічних методів, які застосовувалися в процесі написання дисертації, включає як якісні, так і кількісні методи. Серед якісних методів нами було застосовано наступні: контент-аналіз (аналіз документів та метод дискурс-аналізу), ситуаційний аналіз (кейс-стаді), івент-аналіз, історичний, інституційний, біхевіористичний методи. Значна частина нашого дослідження реалізована із використанням контент-аналізу, який ми, у свою чергу, розділяємо

на методи аналізу документів та дискурс-аналізу. Аналіз документів є невід'ємною складовою при дослідженні офіційних документів РФ та скандинавських країн. Його використання дало можливість робити висновки щодо рівня уваги Норвегії, Росії та Швеції одна до одної та їхнього місця в зовнішньополітичній та безпековій діяльності інших досліджуваних держав. Своєю чергою дискурс-аналіз застосовується з метою аналізу висловлювань офіційних осіб держав в рамках різноманітних інтерв'ю та подальшого визначення впливу цих висловлювань на загальний стан двосторонніх відносин, а особливо їх безпекову складову. Ситуаційний аналіз (кейс-стаді) відображений у нашій праці при дослідженні окремої, одиночної події на стан та процес реалізації двосторонніх відносин досліджуваних держав. Івент-аналізом ми оперували для аналізу зовнішньополітичних кроків країн у сфері безпеки та оборони, а також ряду інших дотичних подій, котрі впливали на реалізацію цих кроків. Історичний метод, застосований в рамках дослідження, ми можемо розділити окремо на історико-хронологічний та історико-описовий. Перший є необхідним для відтворення еволюції підходів Швеції та Норвегії до реалізації політики безпеки та оборони, а також підходів Росії до реалізації політики щодо північноєвропейських держав. Другий застосовано для відображення історичних подій, котрі формували наявну на сьогодні та в певні періоди часу безпекову ситуацію в регіоні та стан взаємовідносин між досліджуваними акторами. Інституційний метод полягає у висвітленні реалізації політики безпеки та оборони досліджуваних країн через призму як внутрішньодержавних, так і міжнародних інституцій. До прикладу, це стосується розгляду діяльності збройних сил країн, профільних міністерств, або ж світових та регіональних організацій з подальшим аналізом впливу такої діяльності на безпекову політику держави. Біхевіористичний метод використано для визначення впливу поведінки окремих офіційних осіб держав на двосторонні відносини. Цей метод, до прикладу, застосовано для демонстрації впливу висловлювань міністра закордонних справ Швеції Карла Більдта щодо російської агресії в Грузії на взаємовідносини скандинавської країни з Росією.

Серед кількісних методів політологічних досліджень нами було застосовано статистичний метод. Ми оперуємо ним при аналізі оборонних витрат Росії, Швеції та Норвегії, змін та динаміки цих витрат, а також їх взаємозалежності від змін геополітичної ситуації в регіоні та світі. Разом з цим, поєднання статистичного методу із методом контент-аналізу дало нам змогу визначити частоту та контекст згадувань до прикладу – Росії, в офіційних документах Швеції та Норвегії, та, відповідно, висновувати про ступінь релевантності РФ в рамках реалізації скандинавськими країнами їхньої зовнішньої та безпекової політики.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що автор актуалізує безпековий аспект взаємовідносин Росії зі Швецією та Норвегією саме в такому трикутнику сторін з акцентом на порівняльний підхід між політикою самих північноєвропейських держав в галузі безпеки та щодо Росії, а також політики Росії щодо вищезгаданих скандинавських країн.

Результати наукового дослідження полягають у наступному:

Вперше:

- проведено дослідження компаративного характеру з метою визначити як спільні, так і відмінні риси безпекової складової російсько-шведських та російсько-норвезьких відносин;
- розглянуто вплив російської військової агресії щодо Грузії та України на безпековий аспект зовнішньої політики скандинавських країн;
- комплексно проаналізовано ряд офіційних документів Російської Федерації, Королівства Норвегія та Королівства Швеція з метою визначення безпекових імперативів цих держав в контексті взаємовідносин одна з одною;
- досліджено умови та чинники формування та реалізації північноєвропейського вектору (на прикладі Швеції та Норвегії) зовнішньої політики Росії.

Уточнено та доповнено:

- роль досліджуваних держав у формуванні колективного регіонального виміру міжнародних відносин на Півночі Європи та в Арктиці;
- вплив російського фактору на політику безпеки та оборони північноєвропейських держав.

Набули подальшого розвитку:

- вивчення зовнішньополітичних пріоритетів Російської Федерації в регіоні Арктики та Балтії;
- аналіз нейтралітету та позаблоковості Королівства Швеція в контексті реалізації нею зовнішньої та безпекової політики;
- дослідження трансформації підходів Королівства Норвегія до реалізації власної опції членства в Північноатлантичному альянсі.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. Дисертація є джерелом для ознайомлення як із загальними рисами російсько-норвезьких та російсько-шведських відносин, так і глибшого розуміння конкретних аспектів цих відносин, а саме безпекового виміру російсько-скандинавських взаємин. Наукова робота може служити основою для подальших досліджень безпекових тенденцій розвитку міжнародних відносин на європейській півночі, ролі Росії в політиці безпеки та оборони скандинавських країн та дотичних аспектів наукової розвідки на відповідному напрямку.

Матеріали дисертації можуть бути корисними в процесі роботи науково-дослідних та інформаційно-аналітичних установ, котрі спеціалізуються на вивчення проблематики міжнародних відносин, політичних процесів, безпеки та оборони тощо. Певні аспекти та фактологічну частину дослідження можуть використовуватися при розробці навчальних матеріалів, зокрема для таких курсів, як: «Країнознавство», «Вступ до регіоналістики», «Історія міжнародних відносин», «Міжнародні відносини і світова політика», «Політична географія», «Зовнішня політика країн СНД». Зокрема, матеріали дослідження були використані при підготовці лекційного заняття в рамках дисципліни «Зовнішня політика країн СНД», тематика якого присвячена відносинам Російської

Федерації з країнами Північної Європи. Корисними результати цієї наукової праці можуть бути у діяльності державних органів, профільних міністерств, недержавних організацій, котрі функціонують в полі широкого спектру зовнішньополітичної сфери.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи апробовані в рамках наступних наукових заходів: доповідь під назвою «Позаблоковість Швеції в умовах гібридної війни» була представлена під час міжрегіональної науково-практичної конференції «Національна і регіональна безпека в умовах гібридної війни» в м. Івано-Франківськ 30 листопада 2018 р.; доповідь «Співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони: фактор НАТО та регіональний вимір кооперації» представлена на міжнародній науковій конференції «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» в м. Львів, 4-5 квітня 2019 р.; доповідь «Позиція Швеції щодо українсько-російського конфлікту та його вплив на політику безпеки північноєвропейської держави» представлена під час XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених в м. Чернівці 22 листопада 2019 р.; доповідь «Особливості російського вектору зовнішньої політики Швеції» презентовано в рамках міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень» в м. Київ 30 жовтня 2020 р.

Публікації. За підсумками дисертаційного дослідження опубліковано 9 наукових праць. До їх числа входять 5 статей, з яких 4 – у фахових виданнях України та 1 – в іноземному науковому виданні, а також 4 тези доповідей в рамках наукових конференцій.

Обсяг та структура роботи визначені метою і завданням дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 281 сторінку, основний зміст викладено на 214 сторінках. Джерельна база містить 357 найменувань (українською, англійською, російською, шведською і норвезькою мовою на 39 сторінках). Структура наукової праці складається зі вступу, п'яти розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база дослідження та ступінь розробки проблематики

Порушена в рамках дисертаційного дослідження проблематика, а саме безпековий аспект міждержавних відносин, є популярною як серед українських, так і зарубіжних науковців. Безпека, як об'єкт дослідження, в тій чи іншій мірі була на порядку денному протягом всього часу розвитку політичних наук. Відповідно, джерельна база теоретичних основ нашої проблематики є доволі широкою та продовжує поповнюватися новими напрацюваннями, автори яких доповнюють уже існуючі доробки науковців, а також пропонують нові підходи до вивчення теми. Так для розуміння, аналізу та подачі теоретичних засад безпекової проблематики в нашому випадку, дисертант звертається до відомих авторів, доробок яких вже став фундаментом безпекових досліджень. Йдеться зокрема про праці Б. Бузана, К. Волтца, Г. Моргентау, Р. Когейна, А. Вендта, О. Вівера. В них автори, серед іншого, подають власне трактування концепту «безпека», обґрунтовують правильність чи хибність певних підходів до дослідження проблематики безпеки, пропонують свої класифікації для роботи із безпековими дослідженнями, в той чи інший спосіб доводять актуальність власних міркувань та їх прикладний характер стосовно конкретних реалій.

До прикладу, для розуміння природи російської держави та її політики, а також діяльності Швеції в її імперський період допоміжними для нас стали праці представника реалізму Г. Моргентау, зокрема «Теорія реалізму в міжнародній політиці» [209], а також «Теорія міжнародної політики» неореаліста К. Волтца [349]. Нагадаємо, що до основних характерних рис реалістичного підходу належать: першочерговість військового фактору, провідна роль держави як єдиного ефективного актора на міжнародній арені, необмеженість у методах та засобах реалізації зовнішньої та безпекової політики. Відповідно, джерела, котрі охоплюють реалістичний вектор теоретичної бази нашого дослідження, були застосовані, в основному саме для аналізу російської політики. Натомість, що стосується скандинавських акторів, то для аналізу їхньої політики джерельна

база в частині доробку представників теорії реалізму знайшла в рамках цієї дисертації значно вужче застосування у порівнянні з російським випадком.

Водночас для вивчення політики скандинавських країн теоретичне підґрунтя склали праці науковців ліберального толку. Серед них варто виокремити доробок Р. Когейна. У статті «Перспективи теорії інституціоналізму» [156] він аргументує доцільність інституціоналізму в обґрунтуванні безпекових тенденцій на протигагу критики цієї теорії прихильниками реалізму. Ліберали, серед яких і Р. Когейн, прагнуть вийти за рамки суто оборонно-військових мотивів у дослідженні безпеки. Такий вектор дослідження є доцільним у частині аналізу політики скандинавських країн протягом значної частини їхнього існування, а найбільше – в період після холодної війни та до 2014 р. У контексті розширення рамок дослідження безпеки за виключно військові фактори, згадаємо про роботи конструктивіста А. Вендта. Зокрема, у статті «Формування колективної ідентичності та міжнародна держава» [350] одним із аспектів дослідження є вплив фактору ідентичності та ідеології на безпекову політику країни. Так, вибір пронатівської орієнтації як Норвегією, так і Швецією диктувався не лише практичними військовими міркуваннями, а й ідеологічною прозахідною орієнтацією як політичних еліт, так і населення обидвох держав.

Цінним джерелом для опрацювання теоретичних засад російської політики та бачення безпеки є праці американського професора, колишнього директора Центру вивчення Росії та країн Східної Європи А. Лінча. В статті «Вплив типу державного режиму на політику Росії стосовно Заходу в 1992-2015 рр.» [182] він зазначає про чітко виражений, засадничий фундамент реалізму серед політичного керівництва Росії, що виливається у відповідну зовнішню політику та бачення гарантування безпеки. Крім того, автор торкається періоду початку-середини 1990-х рр., коли Москва мала рідкісний шанс на створення прозахідних еліт з потенційною зміною свого зовнішньополітичного та безпекового бачення із реалізму на ліберальний інституціоналізм, що якісно змінило б відносини Росії зі скандинавськими країнами.

Слід акцентувати на джерелах, котрі пов'язані із діяльністю представників Копенгагенської школи міжнародних відносин. Зважаючи на те, що вони у своїй роботі акумулюють підходи основних теоретичних шкіл (реалізму, ідеалізму), а також адаптують їх під сучасні реалії, цей напрям у поєднанні із тими ж працями представників реалізму та ідеалізму є найбільш адаптивним теоретичним інструментом у випадку нашого дослідження. Зокрема, наша джерельна база містить такі праці представників Копенгагенської школи, як: «Люди, держави і страх: Проблема національної безпеки в міжнародних відносинах» [83] та «Нові особливості глобальної безпеки в XXI ст.» [82] Б. Бузана, в яких він, серед іншого пропонує секторальний підхід для вивчення безпеки; «Сек'юритизація та десек'юритизація» [343] О. Вівера, де автор розширює сферу застосування безпекової проблематики, що є актуальним в часи ведення гібридної війни; «Регіони та держави. Структура міжнародної безпеки» [85], в якій обидва вищезгадані науковці актуалізують регіональний вимір дослідження безпеки та вводять в обіг термін «регіональний комплекс безпеки», що є корисним у випадку нашого дослідження безпекових реалій північноєвропейського регіону (Арктики та Балтії).

Наступним блоком джерельної бази, котрий відіграє важливу роль для окреслення ретроспективи розвитку російсько-скандинавських відносин та еволюції безпекового аспекту цих відносин є ряд історичних праць з цієї тематики. Наприклад, доробок науковця Копенгагенського університету Джона Лінда дає нам значний масив матеріалу присвяченого становленню двосторонніх відносин між Росією та скандинавськими країнами в давні часи [174, 175]. Окремі аспекти розвитку російсько-шведських відносин, а також умови формування зовнішньої та оборонної політики скандинавської країни подані у книзі радянсько-шведського історика Александра Кана [18].

В рамках дисертації ми ставили за мету в загальних рисах продемонструвати шлях трансформації безпекової політики скандинавських країн від позицій нейтралітету до блокової орієнтації, а також російського впливу у цьому сенсі. Ця проблематика широко опрацьована в закордонній

історіографії. Шведський історик Мартін Хйордстед у статті «Занепад та консолідація: Швеція, Наполеонівські війни та геополітична перебудова в Північній Європі» торкається важливих подій з точки зору переорієнтації зовнішньої та безпекової політики Стокгольму. Автор розкриває причини переходу шведської політики на нейтральні позиції в першій половині XIX ст., які скандинавська країна старалася дотримуватися до наших днів [133].

Порушує тему шведського нейтралітету в своїй роботі американська історикиня Маріон Сіні. У статті «Шведський нейтралітет та економічне протистояння в першій світовій війні» вона описує складнощі, з якими стикалося шведське керівництво, намагаючись дотримуватися нейтралітету. Наявність серед політичної еліти як німецькорієнтованих діячів, так і прихильників Антанти, створювало труднощі для продовження нейтральної політики, з якими скандинавам все ж вдалося справитися [283]. Цей аспект тематики нейтралітету подає у книзі «Швеція: перемога нейтралітету. Швеція та західні держави 1917-1918. Дослідження англо-американо-шведських відносин» американський науковець Стівен Коблік. Він, зокрема, акцентує на відносинах скандинавів із країнами Антанти, поглиблення яких потенційно схияло Швецію від шляху нейтралітету [161]. Схожим є предмет дослідження у праці шведської професорки економічної історії Біргіт Карлссон під назвою «Нейтралітет та економіка: Переосмислення шведського нейтралітету в 1946-1952 рр.». Вона описує труднощі, з якими стикався Стокгольм в контексті бажання останнього користуватися економічними перевагами американської фінансової допомоги, яка взамін могла передбачати глибшу заангажованість скандинавів у військову діяльність західних країн, що, у свою чергу, могло означати відмову від політики нейтралітету. Однак, вправне політичне балансування керівництва країни все ж дозволяло їй втримувати офіційну політику нейтралітету, хоча й з очевидною прихильністю до західного блоку держав [154]. Варто виокремити статтю професора військової історії Шведського оборонного університету Стокгольма – Гуннара Аселіуса під назвою «Шведська стратегічна культура після 1945 р.». В ній автор порушує проблематику оборонної політики нейтральної Швеції, котра

будучи позаблоковою країною впродовж холодної війни, повинна була самостійно забезпечувати власну обороноздатність [67].

Детально та фундаментально проблематику шведського нейтралітету розкриває науковець Шведського інституту міжнародних відносин Мікаель Мальмборк у своїй праці «Нейтралітет та державне будівництво у Швеції». Ця книга є ґрунтовною для вивчення шведського нейтралітету, адже охоплює період від зародків цієї політики Стокгольму і аж до початків дискусій щодо її доцільності в наш час [186]. Ще однією книгою такого роду є робота під назвою «Швеція: від нейтралітету до міжнародної солідарності» автором якої є польський науковець Ришард Чарни. Він охоплює широкий спектр розвитку як внутрішньополітичної системи Швеції, так і її зовнішньої політики в довготривалій історичній перспективі. Зокрема, в книзі йдеться про зародки нейтралітету країни після Наполеонівських війн; труднощі, з якими стикається Стокгольм в часи обох світових воєн стосовно дотримання нейтральних позицій; еволюцію політики нейтралітету в часи блокового протистояння; процес вступу Швеції до ЄС; реформи оборонної політики кінця ХХ – початку ХХІ ст.; економічні особливості оборонної політики; діяльність Швеції в регіональному вимірі у складі ряду північноєвропейських організацій, а також в рамках миротворчих місій [94]. У свою чергу, трансформацію нейтралітету Швеції розглядає у своїй праці «Політика змін у зовнішній політиці. Пояснення переорієнтації Швеції на членство в ЄС» шведський політолог Якоб Густавссон. Науковець аналізує інтеграційну діяльність Швеції як початкові кроки до часткової відмови від нейтралітету. Зокрема, таким є вступ країни до ЄС, а пізніше й участь у спільній оборонній політиці організації [130].

Позицію офіційної Москви щодо проблематики шведського нейтралітету описує у своїх працях російський історик Александр Рупасов. Виключно цьому питанню присвячена стаття під назвою «Сповзаюча маска нейтральності. Радянсько-шведські відносини вкінці 1940-х –початку 1950-х рр.». В ній дослідник аналізує радянську політику щодо Швеції в контексті її хиткого (на думку офіційної Москви) нейтралітету [52]. Цю тематику, а також ширший

спектр радянсько-шведських відносин А. Рупасов подає у статті «Радянсько-шведські відносини вкінці 1950-х рр.». Історик аналізує спільні та протилежні позиції СРСР та Швеції на міжнародній арені. Цікавим є акцент автора на протиріччях серед радянських представників щодо політики відносно Стокгольма, а саме у виборі між критикою «прозахідного» нейтралітету скандинавів, або ж, навпаки, прихильності до тодішньої позаблокової позиції Швеції [53].

В продовження проблематики шведського нейтралітету з точки зору російської сторони, слід згадати про роботу історика Олега Кена під назвою «СРСР, Швеція та колективна безпека». В рамках статті російський історик переважно наголошує на проблемних моментах в радянсько-шведських відносинах, зазначаючи про деградацію як економічних взаємин, так і розбіжності в політичній площині. Серед іншого, науковець пише про конфлікт інтересів щодо Балтійських країн та регіональних справ Балтії загалом, а також про проблематику Аландських островів [20].

Варто згадати також про статтю українського науковця-міжнародника Михайла Пашкова під назвою «Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет». Починаючи з короткого ретроспективного екскурсу до підвалин шведського нейтралітету, автор продовжує та акцентує увагу на періоді після блокового протистояння. М. Пашков розглядає зміни у підходах шведського керівництва до реалізації політики безпеки та оборони. Зокрема він аналізує перехід від принципів «добре озброєного нейтралітету» до реалізації оборонної політики експедиційного (міжнародного) характеру. Зокрема, дослідник пише про інтеграцію Швеції до оборонної діяльності ЄС, а також зближення скандинавської країни з НАТО [43].

Комплексною та масштабною є джерельна база щодо аналогічної проблематики стосовно Норвегії. Ця країна протягом ХХ ст. мала можливість кардинально змінити свій вектор зовнішньої та оборонної політики, спробувавши себе як в ролі нейтральної держави, так і в статусі члена Північноатлантичного альянсу. Про початкові кроки Норвегії як незалежної

держави в ХХ ст., а також особливості формування її зовнішньої політики пише британський історик Патрік Селмон. У роботі під назвою «Зовнішня політика та національна ідентичність. Договір про цілісність Норвегії 1907-24.» він порушує проблему впливу великих держав на зовнішньополітичну орієнтацію молодій скандинавській країні. Зокрема, П. Селмон зображає перші кроки норвезької дипломатії, представники якої намагалися маневрувати поміж великих гравців, залишаючись нейтральною країною. Британець торкається також складного досвіду Норвегії в обох світових війнах, в результаті чого відбувається трансформація зовнішньополітичного мислення норвезького керівництва. Автор аналізує причини, котрі змусили Осло змінити свою нейтральну позицію на користь вступу в НАТО [277].

Проблему впливу великих держав на зовнішню орієнтацію Норвегії порушує також норвезький історик Нільс Роне. У статті «Норвегія між Великобританією та Німеччиною» він описує складнощі перед якими постала недосвідчена тоді норвезька дипломатія щодо вибору найоптимальнішого шляху зовнішньої політики в першій половині ХХ ст. Автор акцентує на економічному чиннику, який відіграв важливу роль при виборі норвежцями британо-американського чи німецького вектору [266].

Ядерний аспект обмеженої політики Норвегії на натівському векторі подається у статті норвезької науковиці Астрід Форланд. У роботі під назвою «Ядерна одісея Норвегії: від оптимістичного прихильника до політики нерозповсюдження» вона поряд із значною увагою економіко-технічним факторам відмови норвежців від створення та розміщення ядерної зброї, приділяє увагу геополітичним моментам. Серед них є російський фактор, який полягав у намаганні Осло мінімізувати ризики загострення відносин із Москвою [112].

Російський (радянський) аспект оборонної політики Норвегії зображений у статті «Норвегія та ведмідь: радянська дипломатія примусу та норвезька політика безпеки». В ній американський дипломат Роберт Джерман описує радянську стратегію щодо Норвегії в період холодної війни. Кроки Москви,

направлені на максимальне послаблення норвезьких зв'язків із Заходом, попри членство північноєвропейської держави в НАТО, мали деякі успіхи. Автор приводить приклади ряду дипломатичних кроків, тиску, пропаганди з радянського боку, які все ж вилилися у конкретні обмеження, які Осло встановлював для себе в процесі реалізації натівської опції [121].

Споріднену тематику, однак в ширшому контексті подає у своїй праці ще один американський дипломат – Едвард Кіллхам. У книзі «Північний шлях: спосіб Балтійської рівноваги» він зосереджує увагу на радянській політиці в Скандинавії. Автор розглядає роль, яку країни Заходу та Москва відводять зокрема Швеції та Норвегії в рамках північного балансу. Він означав, що членство Норвегії, Данії та Ісландії в НАТО було збалансовано відносинами безпеки Фінляндії з Росією, тоді як збройний нейтралітет Швеції діяв як буфер між східною та західною сферами впливу. Така концепція втілювала мовчазне визнання всіма сторонами того, що ця рівновага є стабільною і що будь-яка спроба її похилити зустріне відповідну реакцію з іншого боку [157].

Трансформацію політики безпеки та оборони скандинавських країн, а також вплив на цей процес російського фактору досліджує у своїй статті «Еволюція безпекової парадигми Скандинавських держав протягом ХХ століття» українська науковиця Маріанна Гладиш. Основну увагу у своїй праці авторка приділяє розгляду системи кооперативної безпеки (в рамках НАТО) та концепції нейтралітету і позаблоковості (на прикладі Швеції) [9].

Проблематикою радянської та російської політики щодо скандинавських країн займається шведська науковиця, старша дослідниця Шведського інституту міжнародних відносин – Лена Джонсон. До прикладу, в статті «Радянська політика щодо Швеції та регіону Північної Європи за правління Горбачова», вона описує фактори нормалізації відносин між СРСР та Швецією, що стало фундаментом для побудови відносин в подальшому між РФ та скандинавською країною після розпаду Союзу. Шведська дослідниця акцентує на дипломатичних спробах Москви комплексно нормалізувати відносини зі Швецією як в політичному, та і в економічному та військовому плані. Вона зазначає, що в

перших двох сферах Союзу вдавалося певною мірою досягати успіхів, тоді як військовий фактор залишався найскладнішим завданням в процесі нормалізації відносин [151]. Тему впливу політики «нового мислення» Москви на відносини зі скандинавським країнами підіймає у своїй статті «Радянський Союз та Північна Європа: Нове мислення та старі безпекові обмеження» американський політолог Роберт Джейнс. В ній він доходить висновків про частковий успіх вищезгаданої політики Москви в плані економічних відносин та ліберальнішого сприйняття Союзу серед громадськості та політичних еліт Швеції та Норвегії. Однак, що стосується безпекового фактору, то тут автор підкреслює складність лібералізації ситуації, зважаючи на роки напруженості та конфронтації між СРСР та Заходом, частиною якого є як член НАТО – Норвегія, так і прозахідно орієнтована позаблокова Швеція [145].

Комплексними дослідженнями російсько-норвезьких відносин та політики Росії стосовно Норвегії займається російський історик Алексей Комаров. В рамках наукової роботи ми звертаємося до таких його праць, як: «Політика СРСР відносно Норвегії в 1944—1964 рр.» [21] та «Росія та Норвегія: історія становлення й перспективи розвитку двосторонніх відносин» [23]. Перше джерело серед іншого містить проблематику політики Москви щодо скандинавської країни в контексті членства останньої в НАТО. Зокрема автор описує маневрування підходів радянського керівництва щодо взаємодії з Норвегією та зменшення впливу її прозахідної політики на позиції офіційної Москви в регіоні. В другому джерелі науковець також порушує вищезгадану проблематику, однак разом з тим охоплює більший спектр двосторонніх відносин у ширших часових рамках.

Вагому увагу при дослідженні російської політики відносно Норвегії ми приділяємо проблематиці архіпелагу Шпіцберген. Поміж джерелами, котрі присвячені виключно цій тематиці, або ж порушують її серед інших, згадаємо про статтю російського науковця-міжнародника Сергея Набока під назвою «Вплив договору про Шпіцберген на російсько-норвезькі відносини після 1920 року». Автор розкриває ряд особливостей геополітичних перепитів навколо

архіпелагу в період 1920-середини 2000-х рр. С. Набок аналізує як економічні, так і військово-політичні аспекти проблематики. Зокрема, перша частина статті присвячена, в основному, юридичним та економічним моментам політики Москви та Осло щодо Шпіцбергена, а також ширшому міжнародному вимірові цієї політики. Натомість друга частина статті, котра починається із періоду вступу скандинавської країни в НАТО, зосереджується на військово-стратегічних особливостях відносин держав в контексті функціонування архіпелагу [38].

Значну частину джерельної бази дисертації формують праці присвячені періоду 1991-2014 рр. Вони представлені здебільшого статтями, в яких порушується такий вектор питань, як: адаптація скандинавських країн і Росії до нових безпекових реалій, які сформувалися в результаті завершення блокового протистояння; вплив нових геополітичних обставин на двосторонні відносини досліджуваних держав; регіональний вимір двосторонніх відносин. Однією з таких праць є стаття під назвою «Північний вимір у процесі формування структури європейської безпеки та роль Норвегії». В ній норвезький політолог Бйорн Кнутсен аналізує зміни, котрі відбулися в північноєвропейському регіоні на початку 1990-х рр. в сенсі безпекової переорієнтації скандинавських країн. Цей аналіз він проводить зокрема через призму російського фактору. Автор присвячує РФ окремий розділ, в якому він згадує про послаблення економічного та військового потенціалу Москви в результаті розпаду СРСР. Він акцентує, що північноєвропейський регіон уже не відзначається військовою конфронтацією та не передбачає потенційних конфліктів у найближчій перспективі. У стосунку до цього, Б. Кнутсен пише про демілітаризаційні тенденції як у політиці скандинавських країн, так і в регіональному вимірі, що відбивалося у зміщенні акцентів політики цих держав із регіональної на експедиційну діяльність власних збройних сил [159].

Про зміну оборонної політики Норвегії в період 1990-2000-х рр. йдеться у статті «Вдома та закордоном? Інтернаціоналізм та власна територія в оборонному дискурсі Норвегії після 1990-го року». В ній професорка

Копенгагенського університету Ніна Грегер описує діяльність політичних та військових еліт країни в контексті змін в системі міжнародної безпеки після завершення холодної війни. Ці зміни поступово змушували норвезьке керівництво змінювати свій підхід до реалізації політики безпеки та оборони. Як зазначає науковиця, в Осло не підтримували різке і безповоротне зміщення акцентів із територіальної національної оборони до інтернаціонального експедиційного застосування збройних сил в різних точках світу. Важливим чинником, який має вплив на безпеку Норвегії Н. Грегер називає діяльність Росії. Вона відзначає зміцнення статусу та військового потенціалу Москви після періоду занепаду в 1990-х– початку 2000-х рр. У зв'язку із цим, дослідниця пише про помилковість зменшення уваги НАТО до свого північного флангу. Окрім питань геополітичного характеру та розмірковувань норвезької військово-політичної еліти щодо природи політики міжнародної безпеки в період змін, Н. Грегер приділяє увагу фінансово-економічним аспектам оборонної політики Норвегії та реформам збройних сил цієї країни [128].

Арктичний вимір зовнішньої та безпекової політики скандинавської країни досліджує у своїй статті під назвою «Політика Королівства Норвегії щодо регіону Арктики у XXI столітті: специфіка зовнішнього виміру» українська науковиця Олена Подворна. В цій праці авторка ґрунтується на офіційних документах Королівства, а також фактах практичних кроків офіційного Осло в політиці щодо регіону. Авторка акцентує на російському факторі. Зокрема, О. Подворна згадує про активізацію російських позицій в Арктиці з 2007 р., окреслюючи таку діяльність як «велику геополітичну битву за енергоресурси». В цьому контексті порушується проблематика розмежування володінь в Баренцевому морі та реалізації російсько-норвезької співпраці в цьому регіоні після 2010 р. Велика частина статті присвячена тематиці безпеки. Дослідниця вивчає загострення відносин по лінії Росія-НАТО в контексті Арктики, а також вплив цього загострення на російсько-норвезькі взаємини. В цьому напрямку О. Подворна актуалізує проблематику архіпелагу Шпіцберген, який надалі залишається невичерпаним питанням у відносинах Москви та Осло [45].

Корисним джерелом для ознайомлення з політикою безпеки та оборони Швеції після 1991 р. є книга нідерландського науковця Йорга Еріка Нола «Лідерство та інституційна реформа в консенсусних демократіях: організація оборони в Нідерландах та Швеції після холодної війни». Він описує період переходу Швеції від принципів тотальної територіальної оборони до активного залучення збройних сил закордоном в рамках міжнародних військових операцій. Й. Нол зосереджується на політичній та соціальній (цивільній) складових оборонної політики. Зокрема, він розглядає позицію політичних еліт країни щодо реформ в оборонній сфері в контексті трансформацій на міжнародній арені, а також змін до підходу в питанні військової повинності в країні [219].

Своєю чергою, шведська професорка міжнародних відносин Анна-Софі Дал акцентує на політиці позаблоковості Швеції після 1991 р. У статті «Партнер номер один чи двадцять дев'ятий член НАТО? Швеція та НАТО після Лівії» вона аналізує формат взаємодії скандинавської країни з Північноатлантичним альянсом. Дослідниця зазначає, що після завершення блокового протистояння Швеція поступово змінює своє ставлення до політики нейтралітету та позаблоковості. Розглядаючи співпрацю північноєвропейської держави з Альянсом на прикладі військових навчань та операцій, А. Дал підкреслює той факт, що, незважаючи на те, що Швеція не є членом організації, вона фактично активніше та тісніше співпрацює з НАТО, аніж деякі його члени [95].

Реформування політики оборони Швеції після 1991 р. є предметом аналізу у статті українських дослідників Олексія Мельника та Алли Чернової під назвою «Нові виклики та загрози вимагають нових підходів до оборони: досвід Швеції». Автори описують причини змін у реалізації офіційним Стокгольмом своєї оборонної політики. Дослідники розглядають організаційну структуру та функції оборонних відомств та збройних сил країни в процесі трансформації в період 1990-2000-х рр. Також у праці порушується проблематика оборонного бюджету та фінансування оборонного сектору, зокрема у частині забезпечення озброєнням [37].

Багатовекторною в плані предмету дослідження є стаття польської дослідниці Юстини Готковської під назвою «Сидячи на паркані: оборонна політика Швеції та регіон Балтійського моря». Хронологічними рамками цієї статті є період 1989-2011 рр. Авторка ґрунтуючись на тому факті, що після завершення холодної війни умови реалізації оборонної політики Швеції фундаментально змінилися, розглядає умови трансформації відповідної шведської політики як в масштабах національного, так і регіонального та глобального рівнів. Ю. Готковська описує зміни у підході Стокгольму до реалізації свого нейтрального та позаблокового статусу, згадуючи про інтеграцію країни до Європейського Союзу та її участь в оборонних ініціативах організації. Разом з цим значний акцент в рамках статті дослідниця робить на активній діяльності скандинавської країни в процесі міжнародних операцій, що стає свого роду її візитівкою на міжнародній арені. Стосовно національного рівня оборонної політики, авторка порушує питання зменшення фінансування територіальної оборони країни та скорочення армії в період 2000-2011 рр. Одним із ключових чинників, котрий призупинив нівелювання Стокгольмом значення національної оборони у порівнянні із експедиційною діяльністю збройних сил, польська науковиця називає російський фактор. Зокрема, авторка згадує про агресію РФ в Грузії, а також модернізацію військових потужностей Москви в Балтійському регіоні та на Півночі загалом. Саме останньому аспекту Ю. Готковська відводить особливе значення у контексті часткового переосмислення Швецією оборонної політики після періоду демілітаризації в сенсі національної оборони. Його наслідком науковиця також називає активізацію регіональної оборонної політики Швеції в рамках таких організацій як NORDEFSCO, а також двосторонньої співпраці із країнами регіону у військовій сфері [125].

Про зміни в оборонній політиці скандинавських країн, їхнє місце у світовій та регіональній системах безпеки, а також їхню співпрацю в безпековій сфері згадує у своїх статтях українська науковиця Дар'я Пугачова-Лакішик. У праці «Скандинавські країни в сучасній системі міжнародних відносин: безпекова

складова» авторка коротко описує підходи кожної з країн регіону (зокрема Швеції та Норвегії) щодо побудови власної політики безпеки та оборони. Основна частина статті розкриває багатосторонній формат гарантування безпеки в регіоні, а також рівень залучення Швеції та Норвегії в цей процес. Серед іншого, в рамках цієї статті Д. Пугачова-Лакішик аналізує роль НАТО в регіоні [48]. Більш акцентовано фактор Альянсу в Північній Європі авторка подає в іншій своїй праці під назвою «Специфіка взаємодії країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики: безпековий вимір». В ній дослідниця аналізує стан справ, виходячи з інших геополітичних обставин, аніж в попередній статті, а саме із умов агресії РФ щодо України в 2014 р. Однак вона також охоплює попередні періоди кооперації країн регіону з НАТО, подаючи таким чином трансформацію цієї кооперації в період 1991-2014 рр. В цьому контексті Д. Пугачова-Лакішик розглядає вплив російського фактору на позиції скандинавських країн щодо значного поглиблення відносин із Альянсом. Авторка також згадує про роль ЄС у гарантуванні безпеки в регіоні та порівнює можливості залучення до цього процесу країн-членів Союзу і країн, котрі знаходяться поза організацією, як-от Норвегія [49].

Серед праць, в яких порушується проблематика російської політики в регіоні після розпаду СРСР, виокремимо статтю під назвою ««Північна» зовнішня політика Росії. Якою є довгострокова стратегія Росії в Балтійському та Арктичному регіонах?» Її автором є шведський науковець-міжнародник Інґмар Ольдберг. В першій половині статті він приділяє увагу наслідкам, які геополітичне потрясіння у вигляді розпаду СРСР принесло Москві в плані політичного та економічного занепаду. Відповідно, І. Ольдберг зазначає, що в період 1990-х–початку 2000-х рр. РФ не могла диктувати свої умови як в Балтиці, так і в Арктиці. Він описує демілітаризаційні тенденції в регіоні, котрі з російської сторони були більшою мірою вимушеними та пов'язаними, в основному, саме економічними труднощами. В другій частині статті автор зосереджується на другій половині 2000-х рр., коли Росія активізує діяльність в північних регіонах. Дослідник наголошує на ресурсно-енергетичному факторі як

першочерговому, котрий формує інтерес Москви до регіону та мотивує її тим чи іншим способом розвивати співпрацю зі скандинавськими країнами. Водночас, І. Ольдберг згадує про недостатню увагу РФ до Північної Європи та Арктики, вказуючи на відсутність фундаментального стратегічного документу щодо цього регіону [240].

Об'ємним джерелом, в якому описується політика РФ щодо регіону та кожної країни зокрема, є книга «Північна Європа. Регіон нового розвитку». Вона підготовлена під редакцією російського дипломата Юрія Дерябіна, котрий свого часу був послом СРСР/РФ в країнах Скандинавського півострова, та дослідниці Арктики Наталії Антюшиної. Слід зазначити, що специфікою цієї праці є повторення вищезгаданими авторами риторики офіційної Москви в багатьох питаннях. Особливо це стосується проблематики безпеки. Їй окремо присвячено шостий розділ цієї книги. Значна його частина подається через призму заочного протистояння Москви та Вашингтону/Заходу/НАТО і тд. З точки зору редакторів, саме діяльність західних держав у формі функціонування НАТО, проведення військових навчань, відсутності повної демілітаризації регіону з їхньої сторони, є причиною наявності залишків недовіри та напруження, котрі тягнуться ще з часів холодної війни. У свою чергу, нарощення військових потужностей Росією трактується ними як вимушена відповідь Москви на діяльність Заходу.

Решту розділів книги присвячені таким аспектам, як двосторонні відносини РФ з країнами Північної Європи (зокрема зі Швецією та Норвегією), регіональне співробітництво в рамках ряду організацій, позиції Росії та інших країн щодо діяльності в Арктиці та Балтії, стан та напрямки внутрішньополітичного та економічного розвитку північноєвропейських країн тощо. Звідси ми маємо можливість ознайомитися з російською перспективою реалізації міждержавної та регіональної взаємодії в Північній Європі, а саме окреслити ієрархію завдань та цілей в рамках політики офіційної Москви стосовно регіону та кожної країни зокрема [13].

Особливості зовнішньої політики РФ є об'єктом вивчення українських дослідників Володимира Горбуліна, Ігора Тодорова, Григорія Перепелиці, Євгена Магди та Сергія Федуняка. Зокрема, праці В. Горбуліна [10], Г. Перепелиці [44] та І. Тодорова [54] порушують тему російського реваншизму та його впливу на архітектуру європейської безпеки. У свою чергу, статті Є. Магди, до котрих звертається автор дисертації, розкривають проблематику енергетичного фактору російської політики [30, 34, 35]. Саме цей фактор відіграє одну з ключових ролей в рамках реалізації Москвою своєї політики в північних регіонах та в рамках двосторонніх відносин із Норвегією та Швецією. Своєю чергою, праці С. Федуняка актуалізують чинник позаблоковості та російсько-української війни у контексті сучасних тенденцій у сфері безпеки та функціонування міжнародної системи. Зокрема, дослідник акцентує на відносинах між Росією й НАТО та російському реваншизмі [56, 57, 58], які мають безпосередній вплив на стан регіональної безпеки в Північній Європі, а також російсько-шведських та російсько-норвезьких відносин.

Ревізіонізм в політиці РФ, котрий з новою силою проявився з початком військової агресії останньої щодо України в 2014 р., спричинив трансформацію у підходах скандинавських країн до проблематики безпеки та до політики цих країн відносно Росії. Зазнали змін також геополітичні умови міждержавних взаємодій в регіональному форматі. Безпековий фактор став відгравати значну роль в процесі російсько-скандинавських відносин та впливати на політичну й економічну складові взаємин офіційної Москви зі Стокгольмом та Осло. Вищеназвані моменти знайшли своє відображення у ряді статей, серед яких праця дослідника Норвезького університету оборони – Стйоле Ульріксена під назвою «Акт балансування – політика безпеки Норвегії, стратегія та оборонні можливості». В ній автор порушує комплекс проблем, які накопчилися в оборонній сфері скандинавської країни протягом двох десятиліть після завершення холодної війни. С. Ульріксен відзначає вплив демілітаризаційних тенденцій на оборонні можливості Норвегії та регіональний стан безпеки. Зокрема, науковець охоплює проблему фінансування військової сфери та

організацію діяльності збройних сил держави. Дослідник аналізує позиції Осло в рамках реалізації міждержавної взаємодії в Арктиці та реальний вплив країни в цьому процесі. Вищезгадані моменти С. Ульріксен досліджує через призму російського фактору та факту швидкого нарощування Москвою власних військових можливостей [336].

Швидкі темпи мілітаризації Росії в контексті Арктики та особливості політики Москви в регіоні після 2014 р. є предметом дослідження в статті під назвою «Росія в Арктиці. Плани розвитку, військовий потенціал та запобігання конфліктам». Авторами цієї роботи є дослідники Німецького інституту міжнародних відносин та безпеки Майкл Пол та Горан Свістек. Виходячи з того факту, що зміни клімату (зменшення льодового покриття в Арктиці) змушують ряд держав провадити активнішу діяльність в регіоні, Москва ставить перед собою завдання забезпечити там свої інтереси, використовуючи при цьому нарощування військової присутності. Науковці зазначають, що арктична політика Росії є частиною її стратегії економічного та політичного впливу на Європу, а тому співпраця між її Північним і Балтійським флотами стає все більш важливою для збереження її геостратегічних інтересів. Автори висновують, що Москва прагне подальшої мілітаризації своєї зовнішньої політики та політики безпеки, а також розробки найсучасніших систем озброєння, водночас проголошуючи свій ізоляціонізм [241].

Наслідки проявів російського ревізіонізму та мілітаризації на безпеку та політику Норвегії є предметом дослідження у статті «Виклики та динаміка політики Північноатлантичного союзу: Норвегія, НАТО та Крайня Північ». В ній дослідниці Норвезького інституту міжнародних відносин Рен Ліндгрєн та Ніна Грегєр порушують ряд питань стосовно політики безпеки скандинавської країни, акцентуючи при цьому на натівській опції, котрою має змогу користуватися Осло. В роботі розвивається проблематика фінансування оборонної сфери. Відзначається переосмислення цього моменту норвезьким керівництвом у зв'язку зі зміною безпекової ситуації в Європі та на Півночі зокрема. Також автори пишуть про актуалізацію безпекового фактору в регіонах Арктики та

Балтії, де Норвегія має відігравати вагомую роль в процесі гарантування оборонних можливостей як в рамках НАТО, так і регіональних структур. Варто відзначити виокремлення в рамках статті теми «подвійної» політики північноєвропейської держави відносно Росії. Цей тип політики відіграв ефективну роль для норвежців в роки холодної війни. Тепер же, в умовах російського ревізіонізму, норвезька сторона повинна знову частково звертатися до реалізації такої політики в силу необхідності поєднувати співпрацю з Росією в Арктиці та власну політику щодо тієї ж Росії в контексті її агресивної діяльності в Європі [178].

Серед джерел, котрі порушують тематику політики оборони Швеції цього періоду виокремимо статтю німецької політологині Барбари Кунз під назвою «Обхідний шлях Швеції в НАТО: Шведська політика безпеки і оборони на тлі російського ревізіонізму». Як випливає із назви роботи, російський чинник є основною причиною трансформацій у підході керівництва скандинавської країни до реалізації політики безпеки. Авторка підкреслює, що справлятися з безпековими викликами наодинці Стокгольму буде складно та доволі витратно. Відповідно, Б. Кунз значну частину статті присвячує регіональній співпраці Швеції у сфері безпеки та оборони, а також кооперації з НАТО, яка може перерости у повноцінне членство. Політологиня звертає увагу також на фінансовій складовій, а саме на переході від скорочення військових витрат, котре мало місце впродовж останніх близько двадцяти років, до їх збільшення у зв'язку зі змінами безпекової ситуації в Європі та Балтії зокрема. Дослідниця розкриває внутрішньополітичні фактори формування безпекової політики країни, акцентуючи на тривалій традиції нейтралітету та позаблоковості Швеції, що має потенціал до змін зважаючи на події після 2014 р. [167].

Окрім ряду статей, в котрих автори порушують проблематику відносин між Росією та скандинавськими країнами в період після 2014 р., а також оборонній політиці цих країн, велику частку джерел складає електронна періодика. В першу чергу цей тип джерел застосовується дисертантом для підкріплення фактажем тематики двосторонніх відносин,

внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень, реалізації оборонної політики тощо. До прикладу, для підтвердження таких фактів, як вислови офіційних осіб, започаткування санкцій чи іншого роду кроків поміж досліджуваних нами акторів, збільшення чи скорочення фінансування оборонної сфери, візити офіційних осіб, підписання договорів тощо, автор наукової роботи звертається до джерел широковідомої світової періодики. В рамках дисертації автор використовує такі джерела, як: The New York Times, The Guardian, Bild, The Telegraph, CNN, EUObserver, Reuters, The Independent, Deutsche Welle. Окремим блоком відзначимо електронні джерела, котрі були корисними для здобуття інформації щодо регіональної політики або ж внутрішньополітичних процесів у Швеції та Норвегії. До таких електронних ресурсів належать шведська та норвезька версія інтернет-видання The Local, норвезьке видання High North News, норвезька онлайн-газета The Barents Observer, матеріали шведської державної телерадіомовної компанії Sveriges Radio. Варто виокремити матеріали редактора ресурсу The Barents Observer – Томаса Нільсена . Його напрацювання порушують широкий спектр досліджуваних дисертантом тем, таких як: норвезько-російські відносини, політика обох країн щодо Арктики, військова складова діяльності Норвегії та РФ в регіоні, оборонна політика Норвегії, позиція НАТО щодо свого «північного флангу» [219, 220, 221].

Електронна періодика становить велику частину джерельної бази розділу, в якому йдеться про Росію в суспільно-політичному дискурсі скандинавських країн. В ньому дисертант акцентує на розкритті образу РФ серед населення скандинавських країн, який формується значним чином саме в періодичних виданнях та на телебаченні цих держав. Для цього автор наукової роботи використовує матеріали таких електронних періодичних видань, як: шведські щоденні газети Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter та Aftonbladet, норвезькі щоденні газети Aftenposten, Dagsavisen та Verdens Gang. За допомогою статей цих видань ми маємо можливість проаналізувати позиції тих чи інших політичних кіл скандинавських країн щодо оборонної політики своїх держав та

політики щодо Росії, а також отримати узагальнений образ РФ, який в сукупності подається вищезгаданими виданнями громадськості скандинавських країн.

Завершимо огляд джерельної бази дисертації таким типом джерел, як офіційні документи держав. В рамках наукової роботи дисертант звертається до ряду як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних документів. Джерелом здобуття такого роду джерел виступають офіційні веб-сайти таких інституцій та гілок влади, як Збройні сили Швеції, уряд Швеції, Риксдаг (парламент Швеції), Міністерство закордонних справ Швеції, Міністерство оборони Швеції, Збройні сили Норвегії, Міністерство оборони Норвегії, уряд Норвегії, Міністерство закордонних справ Норвегії, а також веб-сайти уряду Російської Федерації, президента РФ, Міністерства закордонних справ РФ. За допомогою матеріалів офіційних документів ми маємо змогу аналізувати зовнішню та оборонну політику досліджуваних країн в конкретний період часу, прослідковувати тенденції розвитку певних аспектів зовнішньої та оборонної політики держав, визначати закономірності реалізації державами своєї політики за тих чи інших умов на геополітичній арені.

Наприклад, при дослідженні зовнішньої політики Росії як в загальному вимірі, так і в регіональному та щодо Швеції та Норвегії зокрема, дисертант звертається, серед інших, до таких документів, як: «Принципи зовнішньої політики Російської Федерації. Концепція зовнішньої політики Російської Федерації» (від 1993 р.) [46], Розпорядження Президента Російської Федерації про підписання Протоколу між Російською Федерацією та Королівством Норвегія про договірно-правову базу двосторонніх російсько-норвезьких відносин від 17 травня 1993 р. [50], Російсько-шведська декларація від 4 лютого 1993 р. [51], Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 12 липня 2008 р. [25], Зовнішньополітична і дипломатична діяльність Російської Федерації в 2014 р. Огляд МЗС Росії [5], Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 р. та подальшу перспективу [41] та ін. Ці документи дають нам змогу визначити особливості російської політики щодо скандинавських країн від часу утворення РФ і до наших днів, визначити місце та

важливість досліджуваних нами скандинавських країн в зовнішній політиці Росії, окреслити пріоритети офіційної Москви на скандинавському векторі зовнішньої політики.

Що стосується Швеції та Норвегії, то з вищезгаданих офіційних державних веб-ресурсів ми мали змогу використовувати не лише матеріали офіційних документів щодо зовнішньої та оборонної політики, а й матеріали виступів офіційних осіб держав, їхні коментарі щодо досліджуваних нами подій, інформацію щодо військових навчань, анонси та звіти щодо зовнішньополітичних кроків держав (як от запровадження санкцій щодо РФ) тощо. До прикладу, з офіційних веб-ресурсів Швеції та Норвегії автор отримав інформацію щодо військових навчань Cold Response 2022, позиції офіційних Стокгольму та Осло відносно російської агресії в Україні в 2014 р., запровадження санкцій обома країнами щодо Росії та їх подальше посилення, збільшення військових витрат урядом Норвегії в 2022 р., виділення військової допомоги Швецією Україні в 2022 р., офіційного запиту Швецією відносно її членства в НАТО.

Повертаючись до офіційних документів скандинавських країн, зазначимо, що автором в процесі роботи над дисертацією, було залучено ряд матеріалів, котрі стосувалися широкого спектру тем зовнішньополітичної, оборонної та економічної проблематик. Зокрема, декларації уряду Швеції щодо зовнішньополітичних справ, які щорічно виголошуються прем'єр-міністром цієї країни перед парламентом, допомагають нам виокремити основні завдання, які ставить перед собою офіційний Стокгольм на зовнішньополітичній арені. Про російський вектор у зовнішній політиці Швеції в період 2002-2008 рр. ми дізнаємося у документі під назвою «Державна стратегія для розвитку співпраці з Росією». З цього джерела ми висновуємо про бачення Росії Швецією як перспективного партнера в економічному плані, який, з точки зору Стокгольма на той час, має шанси зайняти чільне місце серед європейської та світової спільноти. Також зі сторінок цієї стратегії ми можемо спостерігати, як уже з тих років, Стокгольм починає займати позицію активного критика Москви стосовно

її недемократичності, проблем із дотриманням прав людини та слабкого розвитку громадянського суспільства [348, 351].

Серед документів, котрі окреслюють оборонну складову політики Швеції фундаментальними є воєнні доктрини від 2002, 2012, 2016 та 2022 р. В них ми можемо спостерігати трансформацію підходів військового керівництва країни до організації оборонних можливостей королівства. Ширшими в плані виходу за межі суто військової складової є урядові документи на кшталт «Погіршення безпекового середовища – виклики для Швеції» (від 2022 р.) [98], Національна стратегія безпеки від 2017 р. [210], «Безпека Європи – оборона Швеції» (від 1999 р.) [108]. Їхні автори розглядають безпеку Швеції в контексті регіональної та світової безпеки, аналізуючи як військові фактори, так і політичні, екологічні, економічні та соціальні.

У випадку з Норвегією, до вищезгаданого роду офіційних документів додаються також окремі стратегії щодо регіону крайньої півночі (Арктики). Серед них згадаємо про такі джерела, як Стратегія уряду Норвегії щодо крайньої півночі від 2006 р. [323], «Крайня північ. Бачення та політичний інструментарій» (від 2011 р.) [319], «Крайня північ: стратегічне бачення» (від 2011 р.) [320], «Арктика: основні можливості – основні обов'язки» (від 2013 р.) [315], «Арктична політика Норвегії» (від 2014 р.) [233], «Арктична стратегія Норвегії – між геополітикою та соціальним розвитком» (від 2017 р.) [234], «Арктична політика уряду Норвегії» (від 2020 р.) [322]. Ці документи підтверджують надзвичайну важливість цього регіону для держави. Значна частина в них присвячується відносинам Норвегії із Росією в процесі співіснування та кооперації в Арктиці.

Крім джерел, які присвячені регіональному вимірові зовнішньої політики Норвегії, в рамках наукової роботи залучено також матеріали іншого роду офіційних документів. Згадаємо про документи, в яких окреслюються загальні принципи та підходи норвезького керівництва до реалізації зовнішньої та оборонної політики. До таких належать «Інтереси, обов'язки та можливості – Головні особливості зовнішньої політики Норвегії» (від 2009 р.) [258], «Виклики

глобальній безпеці у зовнішній політиці Норвегії» (від 2015 р.) [192], «Роль та інтереси Норвегії у багатосторонньому співробітництві» (від 2019 р.) [191], «Спільні зусилля. Звіт експертної комісії щодо політики безпеки та оборони Норвегії» (від 2015 р.) [337]. Своєю чергою, в таких документах, як «Довгостроковий план оборони на період 2002-2005 рр.» (від 2001 р.) [321], «Доктрина спільної діяльності Збройних сил Норвегії» (від 2007 р.) [235], «Концепція боєдатних сил ЗСН» (від 2009 р.) [87], «Боєдатні та стійкі. Довгостроковий план оборони» (від 2016 р.) [86], «Оборона Норвегії. Боєдатність та готовність. Довгостроковий план» (від 2020 р.) [316], котрі були підготовлені МО Норвегії, ми отримуємо інформацію про суто військовий аспект діяльності держави як закордоном, так і, потенційно, з метою захисту власної території.

Таким чином, джерельна база дисертаційного дослідження представлена широким спектром інформаційних ресурсів, серед яких переважають наукові та аналітичні статті, електронна періодика та офіційні документи досліджуваних держав. Динамічний розвиток ситуації на геополітичній арені світу та в досліджуваному нами регіоні впливає на зовнішню та оборонну політику Норвегії, Швеції та Росії. Відповідно, фундаментальні зміни у політиці, до прикладу, Швеції, стосовно її відмови від політики нейтралітету та позаблоковості, потенційно сприятимуть глибшій розробці джерельної бази щодо цієї проблематики в майбутньому. Тому обрана нами тематика є перспективною як для подальшого вивчення загалом, так і в сенсі розробки її джерельної бази. Зокрема, розширення її за межі наукових статей до монографій, в яких порушуватиметься той чи інший аспект зовнішньої та оборонної політики досліджуваних нами країн.

1.2. Комплексність концепту «безпеки» в рамках дослідження російсько-скандинавських відносин

З моменту свого започаткування дослідження безпеки є ядром науки про міжнародні відносини, в рамках якої широко досліджується проблематика війни

та миру. В роки після Другої світової війни безпекові студії стали синонімом стратегічних студій з виразним акцентом на військовому факторі. Однак зі зростанням масштабів міжнародних відносин та розширенням порядку денного науки про міжнародні відносини, змінювались і традиційні погляди на проблематику безпеки, котрі стали враховувати її комплексність. Водночас зі збільшенням числа міжнародних акторів, почали з'являтися нові види безпекових викликів, чия природа була не лише військовою, а й економічною, енергетичною, екологічною і т.п. На основі цього сформувалася певна система безпеки.

Міжнародна система безпеки є комплексним простором, який вміщує велику кількість акторів, котрі переплітаються в процесі взаємовідносин, що створюють певний баланс, який визначає їхні ролі в цій системі. Вона складається з держав як основних носіїв суверенітету та гарантів безпеки і благополуччя громадян, міжнародних організацій, неурядових організацій та багатьох інших суб'єктів, котрі співіснують у цій системі. В рамках системи ми можемо простежити певну ієрархію, яка часто відображається в міжнародних угодах. Однією з найбільш значущих цілей кожного із акторів цього комплексного простору є гарантування та підтримання безпеки.

Відповідно, концепт безпеки є фундаментальним для функціонування міжнародної системи як мережі взаємовідносин міжнародних акторів, а також центральним в рамках нашого дослідження. Поширеною є думка про те, що не існує єдиного, загальноприйнятого визначення концепту «безпека». Така термінологічна «проблема» часто є притаманною сфері гуманітарних, політичних наук та, зокрема, науці про міжнародні відносини. Це стосується не лише концепту «безпеки». Водночас, зважаючи на динамічну природу розвитку міжнародних відносин, міжнародної системи, подій на світовій арені, а також існування значної кількості політичних теоретичних течій (реалізму, ідеалізму, конструктивізму та ін.), навряд слід очікувати на появу уніфікованого трактування «безпеки» в політичній науці.

Проблематику чіткого термінологічного визначення концепту «безпека» порушує у своїй статті американський науковець-політолог Девід Аллен Болдвін. Він пише про те, що від початку розробки цієї проблематики і до наших днів теоретики того чи іншого напрямку займаються тим, що пропагують свої акценти у трактуванні поняття «безпека». Представники реалізму та похідних течій продовжують обмежувати проблематику військовим фактором та державою як єдиним актором, котрий насправді має вплив на функціонування міжнародної системи безпеки. Ліберали та їхні наступники акцентують увагу на економічних чинниках та міжнародній взаємодії. Представники інших течій ставлять на чільне місце ряд інших факторів, як от: чинники навколишнього середовища, соціальну складову і т.д. Загалом Д. Болдвін лише робить акцент на основні недоліки представників кожного з напрямків теорії міжнародних відносин стосовно підходів до вирішення термінологічної проблеми концепту «безпека». Він наголошує, що загальноприйняте твердження про складність і комплексність поняття «безпека» не може бути причиною для відсутності чіткого та уніфікованого терміну в рамках політичних та дотичних до них наук [71, с. 7].

В рамках цієї проблематики відомим є британський теоретик міжнародних відносин Баррі Бузан, котрий свого часу охарактеризував безпеку як «нерозвинений концепт» [83, с. 3] та зазначив про брак концептуальної літератури щодо проблематики безпеки станом на 1980-і рр. Він говорив про те, що «концепт безпеки занадто вузько обґрунтований» [83, с. 4]. Знову ж таки йдеться про обмеженість представників основних течій: реалізму та лібералізму, котрі звужують поле для трактування безпеки рамками своїх переконань щодо більшої чи меншої важливості тих чи інших факторів, або ж важливості чи другорядності тих чи інших акторів. Своєю чергою, Б. Бузан досліджував концепт «безпеки» використовуючи секторальний метод, де кожен із секторів був однаково важливий та вмщував відповідні фактори (військовий, економічний, навколишнього середовища та ін.), які доповнювали один одного та без сукупності яких не було можливим досягнення безпеки. Б. Бузан, як і

багато відомих представників реалізму чи лібералізму, є представником окремого самостійного напрямку теорії міжнародних відносин, який, однак, став свого роду комплексним напрямком, котрий увібрав у себе також напрацювання тих самих реалістів та ідеалістів з акцентом на сучасніші реалії та вимоги модерного світу. Свій секторальний підхід до трактування «безпеки» британський дослідник представляє на сторінках статті «New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century» (Нові закономірності глобальної безпеки в XXI столітті). В ній він також подає одне з трактувань поняття «безпеки» та висловлюється щодо труднощів його визначення: «Безпека розуміється як прагнення звільнитися від загроз, а також здатність держав і суспільств зберігати свою незалежну ідентичність і функціональну цілісність проти сил змін, які вони вважають ворожими. Сутність безпеки – це виживання, але вона також обґрунтовано включає значний діапазон проблем щодо умов існування. Саме там, де цей діапазон проблем перестає підпадати під категорію «безпека» (яка ідентифікує загрози як щось достатньо значне, щоб застосовувати екстрені дії та виняткові заходи, включно із застосуванням сили) та стає частиною повсякденної невизначеності життя, починаються труднощі концепту «безпека»» [82 с. 432].

Дослідженню та розвитку безпекового концепту, серед іншого, присвятив свою наукову діяльність швейцарсько-американський теоретик міжнародних відносин Арнольд Вольферс. Варто зазначити, що він був представником класичного реалізму, а тому його дослідженням безпеки притаманний державоцентричний ухил. Однак, попри те, що дослідник робив акцент саме на «національній безпеці», він висловлювався про те, що про концепт «безпеки» можливо та необхідно дискутувати як на вищих, так і на нижчих рівнях. Так, базову дефініцію безпеки А. Вольферс подає, як: «відсутність, або ж низьку вірогідність загроз набутим цінностям» [352, с. 485]. Разом з тим, науковець наголошує, що для повноти та точності визначення поняття «безпека» слід застосовувати конкретизовані навідні питання для кожного окремого безпекового випадку. Про цей підхід А. Вольферс згадує у своїй статті під

назвою «Національна безпека». Серед конкретизуючих питань він вказує наступні: безпека для кого? Безпека для яких цінностей? Як багато безпеки (кількісно-якісний показник)? Безпека від яких загроз? За допомогою яких засобів? Безпека якою ціною (як у практичному фінансовому плані, так і в абстрактному морально-вольовому плані)? Безпека на який період? Тож А. Вольферс пропонує формулювати дефініцію «безпеки», за потреби, у кожному випадку окремо, застосовуючи метод конкретизації. Такий підхід, на його думку, дасть можливість ґрунтовно говорити про безпекові чинники у різних формах та на різних рівнях [352, с. 494].

Для ґрунтовної та комплексної візії концепту «безпека» слід виокремити найбільш характерні атрибути кожного з основних напрямків теорії міжнародних відносин щодо цієї проблематики, а також спробувати трактування конкретних безпекових і зовнішньополітичних реалій за участі досліджуваних нами акторів через призму концептуальних підходів щодо безпеки та зовнішньої політики кожної з теоретичних течій.

Представники традиційного (реалістичного) підходу визначення концепту «безпека» наголошують на важливості держави та її здатності до функціонування та розвитку в рамках міжнародної системи. Згідно цього підходу та відомого його представника – Ганса Моргентау, безпека та влада – це те, що слід перманентно посилювати, а держава – це основний раціональний актор, який ставить перед собою завдання посилити свою владу та безпеку, і, таким способом, реалізувати свої інтереси по відношенню до інших держав у системі міжнародних відносин [209, с. 51]. Внаслідок такого посилення започатковуються війни. Війна, своєю чергою, є результатом анархічної структури міжнародної системи, де відсутність центральної влади змушує держави захищатися шляхом накопичення військової та економічної могутності. Таким чином, основним поштовхом до війни є накопичення засобів безпеки однією державою, оскільки таке накопичення становить небезпеку для інших держав. Результатом є перманентна конкуренція, безкінечна спіраль безпеки та накопичення влади [202, с. 159]. Однак реалізм не трактує цю перманентну

конкуренцію, або ж війну, як щось крамольне чи ірраціональне, а скоріш як продовження політики держави на міжнародній арені, в процесі якого, як зазначав теоретик цієї течії – Фукідід: «Сильні роблять те, що можуть, а слабкі терплять те, що мусять» [326, с. 113].

Реалізм продовжував домінувати в дослідженнях безпеки в сучасний період, але уже у формі неореалізму. Згідно з цією теорією, закінчення холодної війни не призвело до зміни концепції безпеки. Відомий представник неореалізму Кеннет Волтц у своїй праці «Міжнародна політична теорія» підкреслює важливість структури міжнародної системи та її безпеки. Закінчення холодної війни не призвело до зміни структури міжнародної системи, яка є анархічною, а у світі все ще панує постійна конкуренція між державами [349, с. 103].

Як зазначає американський науковець-міжнародник Стівен Ламі, між неореалізмом К. Волтца та класичним реалізмом Г. Моргентау існує вагома різниця. По-перше, класичний реалізм є індуктивною теорією, яка пояснює міжнародну політику через аналіз взаємодії держав та їх діяльності в міжнародній системі, тоді як для неореалізму структура міжнародної системи, її анархічність, є тими факторами, котрі визначають опції держав для їх зовнішньої діяльності. По-друге, якщо в класичному реалізмі влада сама по собі є ціллю, то в неореалізмі влада є не лише метою, але й засобом. Третя відмінність стосується того, як держави реагують на стан анархії на міжнародному рівні. У випадку класичних реалістів, анархія є станом системи, а держави реагують на цей стан залежно від свого розміру, розташування, внутрішньої влади та можливостей лідера, тоді як для неореалістів анархія визначає систему та обмежує дії всіх держав у ній рівною мірою [169, с. 186]. Однак попри ці відмінності, існують фундаментальні позиції, котрі притаманні всім типам реалістичних підходів. Наприклад, думка про те, що основним актором міжнародних відносин є держава, а її головним завданням є гарантування власної безпеки [148, с. 989].

Опонентами реалістів виступають представники ліберальної течії. Згідно їхнього бачення, міжнародного миру та безпеки можна досягти за допомогою міжнародного права, міжнародних організацій, політичної інтеграції та

демократизації. Як і реалісти, ліберали отримали розвиток своїх теоретичних напрацювань у діяльності наступників – неолібералів. Характерною ідеєю цієї течії є те, що анархія є станом, який характеризує структуру міжнародної системи, однак він обмежується та контролюється діяльністю міжнародних інституцій. Відповідно до засад неолібералізму, як і згідно реалістичного напрямку, держави є основними акторами на міжнародній арені. Однак, неоліберали наголошують на існуванні інших типів акторів, таких як міжурядові організації та недержавні актори, котрі доповнюють справжню цілісну картину міжнародної системи. Спільним із реалізмом у лібералів є також твердження про те, що влада є основною метою держави. Проте останні зазначають, що держава не обов'язково обмежується завданням досягнення влади [33, с. 223].

Протягом тривалого часу відбувалися дебати між представниками вищезгаданих течій. Вони були основними фундаторами теоретико-методологічної бази політичних наук та науки про міжнародні відносини зокрема. Що стосується безпекових студій, як складової цих наук, то тут протягом тривалого часу беззаперечне лідерство утримували представники реалізму. Саме принципами цієї течії, в основному, користувалися лідери держав на міжнародній арені. Зазначимо, що в процесі дебатів між реалістами/неореалістами та лібералами (ідеалістами)/неолібералами окреслювався ряд протилежностей у їхніх підходах. Серед них виокремимо важливий з точки зору дослідження концепту «безпеки» момент. Йдеться про те, що саме реалісти концентрували свою увагу на війні та безпекових проблемах як центральних в процесі функціонування основних акторів (держав) на міжнародній арені. Тоді як представники ліберального напрямку наголошували на таких моментах, як співпраця, економічні зв'язки та міжнародний політичний процес. Безпека також була серед важливих об'єктів дослідження останніх, однак, як зазначалося вище, вона мала свою специфіку, відмінну від бачення реалістів. Згідно їхніх принципів, вона гарантується за допомогою міжнародного права, в рамках міжнародних організацій і за рахунок того факту, що у держав

існують спільні інтереси, внаслідок чого зав'язується кооперація між ними, яка відіграє стримуючу роль у розв'язанні війн та початках конфліктів.

Зовнішню політику кожного з акторів, яких ми досліджуємо в рамках цієї наукової роботи, можливо характеризувати як через призму реалізму, так і згідно принципів ідеалізму. Так, за часів функціонування Росії та Швеції як імперій, обидва актори у своїй зовнішній політиці керувалися принципами реалізму, успішна реалізація яких могла гарантувати розвиток імперій, їхню безпеку та успіхи на міжнародній арені. У свою чергу, Норвегія, котра довгий час перебувала під владою своїх сусідів та здобула незалежність на початку ХХ ст., в той період не мала такої можливості. Як для російських, так і для шведських лідерів, протягом їхнього імперського періоду, першочерговим фактором, від якого залежало існування та успішність їхніх імперій, був військовий фактор. До прикладу, в часи функціонування Вестфальської міжнародної системи, коли Швеція брала участь у багатьох війнах та вела активну зовнішню політику з акцентом на військові можливості, скандинавська країна досягла піку своєї могутності та була регіональним гегемоном. Саме військовий фактор є центральним у процесі дослідження зовнішньої та безпекової політики представниками реалістичного напрямку. Відповідно, слідуючи принципам політичного реалізму в процесі реалізації своєї зовнішньої та безпекової політики та використовуючи військові засоби як основні на міжнародній арені, Швеція на той час досягає своєї найбільшої могутності. Однак подальші військові невдачі, котрі привели до значних територіальних втрат та виключення Швеції із когорти «великих держав», змусили шведських лідерів змінити орієнтири із принципів політичного реалізму на нейтралітет, котрий є більш прийнятним засобом зовнішньої політики та гарантування безпеки в рамках теорії лібералізму (ідеалізму).

Близькість концепту «нейтралітету» із ліберальною течією пояснимо таким чином, що держава, котра обирає нейтралітет як основну засаду своєї зовнішньої та безпекової політики апріорі відноситься до ряду «малих держав». Такі держави, згідно позицій представників реалізму, є більшою мірою об'єктом,

а не самодостатнім суб'єктом на міжнародній арені та залежать від волі могутніших акторів. Відповідно, гарантування безпеки «малих держав» залежить також від бажання та можливостей «великих держав». Звідси випливає, що нейтралітет не є ефективним інструментарієм для ведення зовнішньої та безпекової політики з погляду теоретиків реалізму. Натомість, з погляду теоретиків лібералізму, нейтралітет може бути цілком доцільним інструментарієм гарантування безпеки за умови ефективного функціонування міжнародного права та міжнародних організацій [325, с. 593].

Принципами лібералізму та неолібералізму у своїй зовнішній та безпековій політиці частково керувалася інша скандинавська країна – Норвегія. Такий стан справ був обумовлений геополітичними обставинами та відносно пізнім (у порівнянні зі Швецією та Росією) стартом існування цієї держави як самостійного актора. Не маючи жодного «імперського спадку» та будучи доволі скромною за військовим потенціалом країною, Норвегія на початках своєї незалежності також намагалася практикувати нейтралітет як основну засаду своєї зовнішньої політики. Крім того дотримання принципів лібералізму у політиці норвезького керівництва проявлялося у домінуванні внутрішньополітичної діяльності над зовнішньополітичною. Акцент на внутрішній політиці, реформах, розвитку власного суспільства та державних інституцій та, водночас, утримування розвитку військового потенціалу та активної зовнішньої політики на другорядних позиціях є характерними атрибутами ліберального підходу. Однак досвід світових воєн вплинув на безпекові розрахунки в зовнішній політиці норвезького керівництва. Результатом стало членство північноєвропейської держави в НАТО.

Ця подія є неоднозначною з точки зору її теоретичного обґрунтування через призму основних течій теорії міжнародних відносин. З одного боку, рішення норвежців стати членом військово-політичного блоку було цілком очевидним з точки зору реалізму. Про це, зокрема, свідчить теорія альянсів, представлена чеським політологом Джорджем Ліскою. Вона ґрунтується на поляризації міжнародної системи та динаміці приєднання акторів, коли основні

центри сили приваблюють слабших акторів для формування альянсів. За логікою автора, слабший актор шукає захисту у сильнішого в рамках альянсу у зв'язку із потенційною загрозою. Водночас, сильніший актор, надаючи захист слабшому, завжди діє у власних інтересах, котрі вірогідно можуть розходитися з інтересами слабшого. Відповідно, гарантування безпеки слабшому актору може вимагати певних поступок з його сторони [180, с. 13]. Норвегія, яка станом на середину ХХ ст. не була лідером ні в економічному, ні у військовому плані, потребувала протектора, котрий убезпечив би її від потенційних загроз зі сторони СРСР. Ним якраз виступив Північноатлантичний альянс.

Представники ліберальної течії також розглядають норвезьке членство в НАТО через призму необхідності слабшого актора приєднатися до сильніших з метою безпеки. Однак, на відміну від реалістів, котрі акцентують увагу на єдиній фундаментальній потребі безпеки у військовому плані, ліберали підкреслюють також інші фактори. Зокрема, представники неоліберального інституціоналізму, на чолі із американським науковцем Робертом Когејном, наголошують на важливості внутрішньополітичних факторів, соціальних настроїв громадян, а також економічних чинників [156, с. 41]. Тож, ліберальний підхід до пояснення вибору Норвегією натівської опції лежить у впливі внутрішньої політики на зовнішньополітичні рішення.

Виходять за рамки виключно оборонно-військових мотивів вступу скандинавської країни в НАТО також прихильники конструктивізму, відомим представником яких є американсько-німецький політолог Александр Вендт. Він, своєю чергою, зосереджує увагу на факторі ідентичності та ідеології [350, с. 385]. Йдеться про те, що діяльність в рамках НАТО це не лише гарантування оборонних можливостей для своєї країни, а й практика та поширення ліберально-демократичних норм, котрі були більшою мірою притаманні євроатлантичному простору, аніж східному блоку на чолі з СРСР [122, с. 34]. Як зазначила данська професорка міжнародних відносин Тріне Флокхарт: «НАТО асоціюється з чіткою колективною ідентичністю, яка сягає корінням довгої історії євроатлантичної безпекової спільноти, якій притаманні

такі маркери ідентичності, як: демократія, права людини та політична стабільність» [110, с. 149]. Відповідно, скандинавська країна, котра за своєю суттю тяжіє до західної ідентичності, обрала вступ до Альянсу.

Подальша специфіка діяльності Норвегії в рамках НАТО продовжувала демонструвати ліберальний підхід Осло до реалізації зовнішньої та оборонної політики. Зокрема, скандинави відмовилися розміщувати на своїй території війська інших держав блоку та проводити військові навчання у мирний час, а також розміщувати там ядерну зброю. Обмежена заангажованість у функціонування саме військової складової Альянсу свідчила про розбіжності політики норвезького керівництва із постулатами класичного реалізму. На додаток до цього, активна позиція північноєвропейської держави в рамках діяльності ООН, котру норвежці також розглядали як один із міжнародних інструментів гарантування безпеки, радше відповідала принципам ліберального інституціоналізму.

Це ж стосувалося і Швеції, котра, будучи поза військово-політичним блоком, вагомий акцент у своїй зовнішній та безпековій політиці впродовж «холодної війни» покладала на функціонування міжнародних організацій, як інструментів для гарантування безпеки шляхом контролю за дотриманням міжнародного права. Однак, варто зауважити, що, як і у випадку з Норвегією, ліберальний інституціоналізм у реалізації зовнішньої та безпекової політики Швеції, був лише певною часткою у цілісній парадигмі політики Стокгольма. Будучи нейтральною, позаблоковою країною протягом всього ХХ ст., Швеція не могла нехтувати військовою складовою гарантування безпеки та покладатися виключно на міжнародне право та міжнародній організації. Отож, шведам, як і норвежцям, було притаманне поєднання, як ліберального, так і реалістичного підходу до трактування безпеки та, відповідно, реалізації зовнішньої та оборонної політики.

У свою чергу, Росія – є яскравим представником, котрий демонструє зовнішньополітичну поведінку та безпекову політику у стилі як класичного реалізму, так і неореалізму. Натомість ведення зовнішньої та безпекової політики

з ухилом на принципи лібералізму не є притаманною російському керівництву. Такий стан справ простежувався як в часи імперського минулого Росії, так і в період існування СРСР. Обидва ці актори на чільне місце у своїй безпековій візії ставили військовий фактор, а міжнародну політику в Москві зазвичай бачили як «гру з нульовою сумою» [188, с. 401]. Не стала виключенням Російська Федерація. Щоправда, початковий етап існування РФ ознаменувався рідкісним, як для Росії, курсом на відкритість та зближення із Заходом, а також тенденціями до демілітаризації, що можемо трактувати як прояв ліберального підходу. Це відбулося під час діяльності серед російського політикуму групи т.зв. «атлантистів». Вони вважали, що Росія та Захід не є двома протиборчими сторонами, сама РФ – євроцентрична, а спільними елементами, які зближуватимуть Росію та Захід стануть демократія, вільний ринок та індивідуалізм. Відповідно, безпековий простір атлантисти вбачали у співпраці із західними державами (колишніми опонентами), а його елементами, окрім військового, були також економічний, соціальний та ін. [185, с. 118]. Такі радикальні зміни дозволяють говорити про трансформацію зовнішньополітичної та безпекової парадигми Росії від реалізму до лібералізму. Однак це явище стало короткотривалим та фактично завершилося із приходом до влади В. Путіна. Як зазначає американський політолог Ален Лінч: «До 1999 р. російський уряд відмовився від ліберального інституціоналізму та повернувся до реалізації класичного реалізму, котрий ґрунтувався на російських матеріальних інтересах. Вони включали російську зону впливу, яка охоплювала увесь пострадянський простір. Слабкість російських лібералів усунула їх з внутрішньополітичної арени, яку натомість заповнили російські «імперські націоналісти»» [182, с. 7]. Остаточним оформленням повернення Росії на стежку реалізму можемо вважати «мюнхенську промову» В. Путіна, в якій він окреслив російське бачення стану міжнародної системи із акцентом на відновлення конкуренції із Заходом [15, с.10].

Тож, можемо зробити проміжний висновок про те, що розуміння концепту «безпека», її складових, сфери застосування та принципів і засобів реалізації

відчутно різняться у досліджуваних нами акторів. Росія протягом майже всього часу свого існування демонструвала бачення системи безпеки із державою як єдиною та головною одиницею в цій системі, асоціювала безпеку в першу чергу саме із національною безпекою, а основні загрози безпеці, а також інструменти гарантування безпеки є виключно військовими. В той час, як скандинавські країни демонстрували комбінований підхід до формування своєї безпекової візії. В результаті цього ми можемо спостерігати нижчий рівень мілітаризації та державоцентричності в рамках скандинавської безпекової візії, натомість – вищий рівень заангажованості в різного роду міжнародні організації, що є способом гарантування як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки, а також розширення розуміння «безпеки» за межі виключно військового фактору.

В контексті комбінації ліберального та реалістичного підходів до трактування безпеки та реалізації зовнішньої та оборонної політики, слід згадати про напрацювання Копенгагенської школи досліджень безпеки. Згідно цієї школи, безпека – це про виживання. Її теоретики стверджують, що в рамках міжнародних відносин будь що входить в безпекову площину, якщо воно починає становити екзистенційну загрозу певному об'єкту та потребує негайного вирішення із застосуванням екстраординарних засобів [189, с. 83]. Попри те, що науковці цієї школи частково поділяють традиційне мілітаристське бачення безпеки, яке сповідують реалісти, Копенгагенська школа все ж відрізняється від традиційних напрямків безпекових студій. Узагальнюючи сутність підходу цієї школи, можемо говорити про те, що вона комбінує в собі неореалізм та конструктивізм. Трьома концептуальними інструментами аналізу, які виокремлюють в рамках Копенгагенської школи є: сектори безпеки, теорія регіональних комплексів безпеки та теорія сек'юритизації. Перші два були започатковані згадуваним нами раніше британським теоретиком Баррі Бузаном, а ініціатором теорії сек'юритизації є ще один відомий представник цього напрямку, данський професор міжнародних відносин – Оле Вівер.

Копенгагенська школа сягає своїм корінням 1983 р. та пов'язана із виходом книги Баррі Бузана «Люди, держави і страх: Проблема національної безпеки в міжнародних відносинах». Тож саме Баррі Бузана можна окреслити як головного представника школи. На сторінках цієї книги британський науковець подає власний спосіб аналізу безпеки, який він пропонує виконувати, охоплюючи кілька рівнів. Йдеться про рівень індивідуальний, рівень держави та рівень системи. На думку дослідника, аналіз безпеки лиш на одному рівні не є достатнім для повноцінного бачення ситуації, а тому необхідно поєднати всі три рівні в процесі дослідження. Він зазначає, що при такому поєднанні політична цінність теоретичної складової збільшиться, адже в цьому разі більш можливим є співставлення національних стратегій, яких вимагають реалісти з більш системними міркуваннями, які пропонують ідеалісти [83, с. 14].

В подальшому метод об'єднання рівнів для комплексного дослідження проблематики безпеки знайшов своє продовження у секторальному підході Б. Бузана. Він у своїй статті «Нові особливості глобальної безпеки в XXI ст.» зазначає: «п'ять секторів (політичний, військовий, економічний, соціальний та екологічний) не функціонують окремо один від одного. Кожен з них визначає координаційну точку в проблематиці безпеки та спосіб упорядкування пріоритетів, але всі вони сплетені разом у міцну мережу зв'язків» [82, с. 433]. Це чітко видно в його статті, де він досліджує різні сектори безпеки по відношенню до відповідних загроз. Загрозами, які, з очевидних на думку автора причин, викликають найбільше занепокоєння, є військові, які здатні створювати загрози для держави на кількох рівнях. Британський дослідник стверджує, що військові загрози можуть впливати на всі компоненти держави. Відповідно, вони можуть поставити під сумнів виконання державою її основного обов'язку – захист власних громадян, а також мати негативний вплив на реалізацію суспільних та індивідуальних інтересів. Рівень військової загрози та об'єкти, на які вона спрямована, можуть набувати різного рівня важливості, а той факт, що вони включають застосування сили, відносить їх до особливої категорії, коли йдеться про безпеку. З цієї точки зору, Копенгагенська школа та, зокрема, теоретичні

напрацювання Б. Бузана демонструють часткову кореляцію із принципами реалізму.

Загрози політичного характеру є також перманентною проблемою для держави, однак вони є більш неоднозначними та їх складніше ідентифікувати порівняно із військовими загрозами. Оскільки держава сама по собі є політичним утворенням, то політичну загрозу з метою ослаблення цього утворення можна розглядати нарівні з військовою загрозою. Вони можуть приймати форму конкуренції між ідеологіями чи нападу на саму націю. Однак, як наголошує у своїй книзі Б. Бузан, важливо розрізнити цілеспрямовані політичні загрози від «тих, які виникають структурно внаслідок впливу іноземних альтернатив на легітимність держави» [83, с. 76].

Наступні три сектори, а саме економічний, соціальний та екологічний визначити ще складніше. Зокрема, економічні загрози складно ідентифікувати через природу самої економіки. Як зазначає Б. Бузан: «нормальним станом для суб'єктів ринкової економіки є ризик, агресивна конкуренція та невизначеність» [83, с.79]. Відповідно, поріг того, що є прийнятним на основі внутрішньої нестабільності, а що є загрозою, може бути складно визначити. Економічний сектор також є яскравим прикладом того, як різні сектори взаємодіють один з одним. Британський теоретик говорить про важливий зв'язок між економічною та військовою безпекою. Нескладно простежити залежність військової безпеки від економічної у випадках певних бюджетних обмежень, які кожен з акторів встановлює, виходячи із власних можливостей. Крім того, економічну безпеку можна вважати ключовим показником загальної безпеки держави. Порівнюючи розвинені країни з країнами, що розвиваються, стає очевидним, що з економічною безпекою легше налагодити інші сектори та рівні безпеки [83, с.80].

Решта два сектори безпеки – соціальний та екологічний, є менш актуальними в рамках нашої наукової роботи, однак і вони мають місце при аналізі безпекової політики більшою мірою скандинавських країн, а меншою – Росії. Це пояснюється тим фактом, що саме Швеція та Норвегія більш схильні до

реалізації безпекової політики, керуючись принципами ідеалізму та соціального конструктивізму. Відповідно, соціальний та екологічний сектори займають відносно вагоме місце у їхньому підході до гарантування безпеки. Натомість Росія, використовуючи в основному постулати реалізму, відводить цим секторам безпеки відверто другорядні ролі. Дані розбіжності можна прослідкувати в рамках взаємовідносин Швеції та РФ в 1991-2013 рр. А саме в тих моментах, коли представники скандинавської країни наголошували російському керівництву на важливості дотримання прав людини та розвитку громадянського суспільства для успіху в розвитку двосторонніх відносин та повноцінної інтеграції РФ у світову спільноту. Розглядаючи соціальний сектор безпеки, Б. Бузан акцентує також на факторі ідентичності та її балансі (його відсутності) в рамках держави [83 с. 20]. Слаборозвинуті держави (котрі є вразливими щодо гарантування безпеки в інших секторах) зазвичай менш підготовлені до нівелювання дисбалансу на ґрунті ідентичності та культури.

Що стосується екологічного сектору, британський теоретик розглядає контрольовані (глобальне потепління, забруднення, пошкодження озонового шару) та неконтрольовані (землетруси, урагани) загрози безпеці. Науковець говорить про вірогідне набуття цим сектором більшого значення в подальшому та підкреслює його взаємозалежність із економічним та політичним секторами. Відповідно, гарантування безпеки в ньому буде неможливим при низькому рівні безпеки, до прикладу, в економічному секторі [83, с.82]. Актуальність екологічного сектору безпеки в нашому дослідженні відображається в контексті норвезько-російських відносин. Знову ж таки, ініціатива щодо необхідності гарантування екологічної безпеки в цьому випадку виходить зазвичай зі скандинавського боку. А саме, йдеться про підтримку екологічної безпеки в Арктиці. Якщо Росія проявляє більшу зацікавленість, в першу чергу, в ресурсній експлуатації регіону, то Норвегія, окрім цієї складової, вагоме місце у своїй політиці відводить саме екологічним чинникам [280, с. 5].

Отож, секторальний підхід Б. Бузана до вивчення безпеки є актуальним інструментом дослідження в рамках цієї наукової роботи. Його комплексний, по

відношенню до загальновідомих традиційних підходів дослідження безпеки (реалізму, лібералізму, конструктивізму) характер сприяє охопленню більшого спектру безпекових питань. Відзначимо, що проблематика кожного із секторів тією чи іншою мірою присутні в нашій науковій роботі.

Наступним концептуальним інструментом аналізу, котрий застосовує для досліджень безпеки Б. Бузан та котрий є доречним для досліджуваної нами теми, є теорія регіональних комплексів. Вивчаючи цей аспект, Б. Бузан стверджував, що «безпека – це реляційне явище. Оскільки вона є реляційною, складно зрозуміти безпеку окремої держави без розуміння міжнародної моделі взаємозалежності безпеки, в яку вона закладена» [83, с. 187]. Початково цю теорію британський науковець застосовував для аналізу безпекових параметрів регіону Південної Азії. Згідно його теорії, під регіональним комплексом безпеки (далі – РКБ) слід розуміти «групу держав, чії першочергові безпекові пріоритети та виклики пов'язані один з одним настільки тісно, що їх національна безпека не може розглядатися окремо одна від одної» [84, с. 141]. Такий підхід до визначення РКБ був поданий у згадуваній вище праці Б. Бузана від 1983 р. Відповідно, з цієї перспективи теорія регіональних комплексів виглядає недієвою для розгляду відносин та безпеки у досліджуваному нами трикутнику акторів: Росії, Швеції та Норвегії.

Скандинавські країни характеризується якісно іншим підходом до бачення безпеки та реалізації зовнішньої політики в цьому напрямку, аніж РФ. Також протягом довгого періоду свого існування вони функціонували по різні боки протиборчих блоків держав, що ускладнює віднесення цих трьох акторів до одного РКБ. Крім того, національна безпека та політика в цій сфері даних держав, в певні періоди їхнього існування, може розглядатися окремо без відчутних втрат у якості та повноті таких сепаратних досліджень. Йдеться навіть про розгляд національної безпеки скандинавських країн (окремо Швеції та Норвегії), не беручи до уваги Росію. Адже, слід пам'ятати, що попри регіональну близькість та схожість в інших аспектах політики, Швеція та Норвегія протягом

довгого часу дотримувалися різних засадничих принципів політики безпеки, що вилилося у членстві в НАТО однієї, та позаблоковості іншої.

Подальший розвиток теорії регіональних комплексів безпеки в процесі діяльності Копенгагенської школи та проблематики регіональної безпеки загалом, дещо розширив можливості застосування цього підходу. Актуалізація РКБ відбулася по завершенню блокового протистояння. Як зазначають у своїй книзі «Регіони та держави. Структура міжнародної безпеки» від 2003 р. Б. Бузан та О. Вівер: «безпекові виклики та загрози частіше та швидше поширюються на короткі дистанції, аніж на довгі; відповідно, зовнішні фактори безпеки, що виходять із певного географічного регіону, природним чином стануть актуальною проблемою національної безпеки, як для держав регіону, так і для великих держав, що межують з цим регіоном» [85, с. 4]. Автори називають регіональний рівень зв'язною ланкою між національним і глобальним рівнями, де відбувається більшість заходів безпеки. Вони стверджують, що регіональний рівень забезпечує краще та набагато чіткіше емпіричне та теоретичне розуміння динаміки міжнародної безпеки. Однак, знову ж таки, обидва представники Копенгагенської школи, наголошують, що для виокремлення регіону в комплекс безпеки, потрібно, щоб прилеглі, або географічно близькі актори¹ володіли певним рівнем безпекової взаємозалежності. Цей рівень повинен бути настільки високим, щоб була можливість розрізнити регіональний комплекс безпеки від просто сусідніх безпекових регіонів [84, с. 143].

У вищезгаданій праці автори наводять приклади розподілу РКБ під час блокового протистояння та після його завершення. Зокрема, в першому варіанті досліджувана нами Швеція відіграє роль буферної держави між регіонами опонентами [85, с. 135]. У свою чергу, в післяблоковому варіанті розподілу комплексів безпеки, скандинавські країни входять в європейський РКБ, а Росія, на правах центральної сили, формує пострадянський комплекс [85, с. 143]. Проте виокремлення РКБ, який чітко підпадав би під критерії Б. Бузана, не стало

---

¹ Нове визначення регіонального комплексу, яке Б.Бузана та О.Вівер подають у своїй праці від 2003 р., стало менш державоцентричним, а тому «держави» автори замінили на «суб'єкти» (units). Тобто теорія регіональних комплексів отримала менше властивостей реалізму, натомість набула більше рис конструктивізму.

єдиним інструментом дослідження регіональної безпеки, а дало поштовх до вивчення безпекових зв'язків будь-яких регіонів та при довільному складі держав з різними рівнем безпекової взаємозалежності.

В ході нашого дослідження ми розглянули кілька конфігурацій безпекових відносин між акторами, застосовуючи принципи теорії регіональних комплексів безпеки. Таким способом, ми проаналізували безпекові зв'язки скандинавських акторів, їхні спільні та відмінні риси у підходах до побудови оборонної політики, риси регіональної оборонної взаємодії в рамках регіональних організацій. В цьому випадку йдеться про конструктивний безпековий взаємозв'язок на дружніх засадах, при якому актори не є опонентами та не становлять небезпеки один одному. В решті випадків, а саме при розгляді безпекових відносин між Росією та Норвегією, між Росією та Швецією, між Росією та обидвома скандинавськими країнами у співпраці, або ж в рамках регіональних структур чи інших інституцій, ми можемо прослідкувати конфронтаційний характер безпекової взаємодії. Особливо такий характер взаємодії прослідковується при аналізі регіональної безпеки в період від 2014 р. Йдеться про стан справ в Арктичному регіоні (російсько-норвезькі безпекові зв'язки) та Балтійському регіоні (російсько-шведські безпекові зв'язки).

В ході даного дослідження частково також було охоплено проблематику взаємовпливу між РКБ. Погіршення безпекової ситуації в східноєвропейському регіоні, а саме на тій території, котру Б. Бузан відносить до пострадянського РКБ, мало наслідки для безпеки північноєвропейського регіону. Ці наслідки вилилися у зміну оборонної політики та візії безпеки, її викликів, інструментів та засобів гарантування серед скандинавських країн. Вірогідний вступ Швеції та Фінляндії в НАТО² збільшить рівень безпекової взаємозалежності цих країн із Норвегією, котра є членом Альянсу та, відповідно, створить підстави для виокремлення цих держав в субрегіональний комплекс безпеки згідно теорії РКБ Б. Бузана. Своєю чергою, Росія, навколо якої, згідно Б. Бузана, формується окремий комплекс, може опинитися в кардинально інших безпекових кондиціях за результатами

---

²Станом на початок 2023 року.

російсько-української війни. Таким чином, теорія РКБ може отримати новий напрям розвитку в контексті дослідження безпеки на Півночі Європи.

Останній з теоретичних інструментів, які пропонують нам представники Копенгагенської школи та які є актуальними для нашої наукової роботи – теорія сек'юритизації. Вона тісно пов'язана із секторальним підходом для дослідження проблем безпеки. Обидві ці теорії своєю основною метою мають розширення безпекової проблематики за межі класичного військового фактору. Також ця теорія виступає ефективним інструментом для опрацювання проблематики визначення самого поняття «безпека». Ініціатором цієї теорії виступає Оле Вівер, котрий вперше представляє її на сторінках своєї праці «Сек'юритизація та десек'юритизація» від 1995 р. Там він зазначає, що «будь-який об'єкт чи суб'єкт переходить в розряд безпекової проблематики, якщо актор (політичні еліти) декларують їх як безпекові і якщо це приймається аудиторією (громадськістю)» [343, с. 52].

В цьому аспекті дослідження безпекової проблематики, данський науковець пропонує розглядати поняття «безпеки» як мовленнєвий акт. Сек'юритизаційний мовленнєвий акт повинен бути дотриманий згідно певної риторичної структури, яка ґрунтується на питаннях виживання, терміновості, загрози та захисту. Тобто, сек'юритизація – це дискурсивний процес, за допомогою якого актор, по-перше, стверджує, що певний об'єкт знаходиться під загрозою існування чи стабільного функціонування, по-друге, вимагає права вжити екстраординарних заходів, щоб упоратися з цією загрозою та, по-третє, переконує аудиторію, що порушення деяких правил з метою протидії загрозі є виправданим [342, с. 470].

Актуальність цієї теорії зросла із поширенням практики ведення війн гібридного характеру. Змішування конвенційної форми ведення війн із терористичними актами, кібервійною, торговельною війною, пропагандою, порушенням прав людини, впливом на громадську думку, порушенням стану навколишнього середовища тощо, спричинило переведення цих факторів у розряд першочергових у безпековому плані, часто на рівні із військовими

факторами. Відповідно, сек'юритизація вищеназваних проблем набуває поширеного характеру в політиці багатьох акторів. Не є виключенням також Росія та скандинавські країни.

Наприклад, росіяни піддають сек'юритизації проблематику архіпелагу Шпіцберген в контексті російсько-норвезьких відносин, заявляючи про порушення прав РФ на її функціонування на території архіпелагу зі сторони скандинавів. Також активної сек'юритизації зі сторони Москви набуває питання співпраці північноєвропейських держав з НАТО. Найбільш чутливим в цьому плані для РФ є поглиблення співпраці позаблокової (станом на початок 2023 р.) Швеції із НАТО та її потенційний вступ до Альянсу. Це ж стосується активізації діяльності Норвегії в рамках НАТО та функціонування американської радіолокаційної станції Globus на території Норвегії. Зазначимо, що в силу внутрішньополітичної організації держави, рівня розвитку громадянського суспільства і дотримання прав людини, процес сек'юритизації в РФ не є проблематичним для російських еліт. Це можемо чітко простежити в контексті погіршення відносин по лінії Москва-Захід, що, зокрема, відбивається на сек'юритизації певних аспектів відносин із Норвегією та Швецією, як складових Заходу. Серед значної більшості російської аудиторії прийнято не піддавати сумнівам сек'юритизаційні маркери державного керівництва.

Натомість скандинави більш виважено підходять до сек'юритизації стосовно питань пов'язаних з Росією. Більша політична освіченість громадськості скандинавських країн у порівнянні з російською, а також значно вищий розвиток демократичного суспільства створюють умови, за яких елітам північноєвропейських держав складно маніпулювати думкою своїх громадян стосовно тих чи інших безпекових питань. Серед прикладів сек'юритизації зі сторони скандинавських акторів, назовмо такі як: блокування Швецією будівництва російського газопроводу Північний потік (сек'юритизація екологічного фактору згідно офіційної позиції шведського керівництва); акцент на активізації діяльності російської розвідки, котра, згідно скандинавської сторони, діє на території Швеції та Норвегії з метою отримання секретної

інформації та інформації стосовно критичної інфраструктури; підозри у впливі зі сторони російських спецслужб на політичну систему в скандинавських країнах шляхом втручання у вибори та маніпулювання громадською думкою тамтешньої громадськості; зростання занепокоєння щодо активізації російської військової присутності та провокацій з використанням російських винищувачів та субмарин після 2014 р. поблизу територіальних володінь Швеції та Норвегії. Порівнюючи застосування засобу сек'юритизації російською та скандинавськими сторонами, слід відзначити більший акцент на факторі НАТО зі сторони росіян, котрі основні причини небезпеки зі сторони скандинавських країн шукають саме у площині їхньої співпраці з Альянсом. До прикладу, навіть в питанні обмеження, з точки зору російської сторони, прав РФ щодо використання архіпелагу Шпіцберген, росіяни вбачають можливу загрозу мілітаризації архіпелагу зі сторони Альянсу. У свою чергу скандинави, в основному, сек'юритизують аспекти співпраці, які стосуються безпосередньо шведсько-російських, або норвезько-російських відносин, не обмежуючи себе рамками стосунків РФ – НАТО.

Отож, концепт «безпеки», який є ядром нашого дослідження, характеризується комплексною природою свого понятійного апарату, а також широким різноманіттям методологічної бази та дослідницького інструментарію, що обумовлює перманентний розвиток самого концепту, зважаючи на зміну природи міжнародних відносин та ведення зовнішньої політики акторами на міжнародній арені. Для найбільш повного відображення безпекових реалій в рамках проблематики нашого дисертаційного дослідження необхідним є поєднання підходів декількох теоретичних шкіл. Комбінація реалізму, лібералізму, конструктивізму та напрацювань представників Копенгагенської школи дозволяє розглянути та проаналізувати розвиток зовнішньої та безпекової політики Росії, Норвегії та Швеції в різні етапи їхнього функціонування на міжнародній арені як одноосібно, так і у форматі двосторонніх та багатосторонніх відносин.

РОЗДІЛ 2. СКАНДИНАВСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

2.1. Становлення скандинавського вектору зовнішньої політики Росії

Північна Європа займає вагомe місце в зовнішньополітичній діяльності Росії. Зважаючи на географічну близькість останньої зі Швецією та Норвегією, відносини РФ з цими скандинавськими країнами є невід'ємним елементом російської політики. Започаткуванню взаємин між народами вищезгаданих держав сприяв торговельно-економічний фактор. В 1251 р. було підписано перший договір Новгороду із Норвегією, який пізніше був підкріплений договором від 3 червня 1326 р. За останнім фактично встановлювався міждержавний кордон та упорядковувалася процес збирання данини [175]. Пізніше вирішення проблематики кордону між Новгородською Республікою та Норвегією знайшло своє продовження у «Розмежувальній грамоті» середини XIV ст. [174]. Таким чином, ці договори стали першими згадками про встановлення відносин між державними об'єднаннями давньої Росії та Норвегією.

Труднощі, пов'язані із розмежуваннями володінь, супроводжували відносини Новгороду зі Швецією. З метою припинення новгородсько-шведських воєн, за посередництва ганзейських купців, 12 серпня 1323 р. було укладено Ореховський (Нотебурзький) мир, який був покликаний врегулювати питання кордону між Швецією та Новгородською Республікою. Саме Швеція протягом кількох наступних століть стала одним з основних суперників Росії на міжнародній арені. У той же час, втрата Норвегією своєї незалежності в результаті унії з Данією від 1536 р., на кілька наступних століть нівелювала її роль у зовнішньополітичній діяльності Росії.

Імперські амбіції Росії зіткнулись із аналогічними імперськими прагненнями Швеції, що, починаючи із середини XVI ст. призвело до ряду військових зіткнень між державами. Переломним моментом в серії російсько-шведських протистоянь стала Велика Північна війна 1700-1721 рр. Московське

царство, яке прагнуло повернути вихід до Балтійського моря та здобути статус потужної європейської сили досягло успіху. Натомість Швеція втратила свій імперський статус. Подальші спроби шведського реваншу під час воєн з Росією 1714-1743, 1788-1790 та 1808-1809 рр. завершилися безуспішно. Після цих подій Швеція уже не могла нав'язувати конкуренції Росії. Більше того, у контексті війн проти Наполеона мав місце ситуативний союз Швеції та Росії. Він відобразився у Петербурзькому договорі від 24 березня 1812 р. Важливою його умовою стала російська згода на приєднання Норвегії до Швеції [217, с. 43]. З того часу значення Швеції у російській політиці втрачає свою вагу.

Попри завершення періоду безпосереднього російсько-шведського суперництва, у відносинах між державами на довгий час залишився момент недовіри та конфронтації. Історична пам'ять народів обох держав зберегла образ один одного як опонентів. Це вплинуло на подальший розвиток двосторонніх стосунків. Зокрема, шведи під час міжнародних конфліктів зазвичай ставали на бік тієї сторони, яка протистояла росіянам [166, с.117]. У свою чергу, Росія, хоч і не ставила Скандинавський регіон як пріоритет своєї зовнішньої політики, все ж намагалась не допустити зміцнення Швеції як регіонального лідера. Саме тому, Російська імперія, будучи противницею розвитку Панскандинавізму із лідируючою роллю Швеції, а також підозрюючи проницьку орієнтацію останньої, підтримувала прагнення норвежців до незалежності та розпаду унії зі Швецією [9, с. 19]. До прикладу, російський міністр закордонних справ Владімір Ламсдорф у відповідь на лист норвезького прем'єр-міністра Кристіана Мікельсена обіцяв після офіційного відділення Норвегії приступити до відкриття дипломатичного представництва та консульської служби задля розвитку добросусідських відносин, які Росія прагне розвивати з Норвегією. В жовтні 1905 р. норвезькому прем'єр-міністру було надіслано телеграму про готовність визнати незалежність Норвегії. Остаточне оформлення двосторонніх відносин відбулося після підписання Росією Договору про територіальну недоторканність Норвегії в листопаді 1907 р. [37, с. 181]. Таким чином, Росія прагнула

нівелювати будь-які інтеграційні тенденції в Скандинавському регіоні із лідируючою роллю в них Швеції.

Трансформація Росії із імперії на державу рад поставила перед нею нові завдання в площині зовнішньої політики. На початковому етапі новостворена держава прагнула якнайшвидшого визнання та налагодження відносин із обома скандинавськими країнами. Однак, зважаючи на напружені відносини західних держав із більшовицькою Росією, ні Швеція, ні Норвегія не поспішали розвивати тісних відносин із більшовиками. Згідно документів зовнішньої політики СРСР 1920-1924 рр., радянська сторона намагалася переконати керівництво північноєвропейських держав у вигодах якнайшвидшого налагодження торговельних контактів, а також піднімала питання офіційного визнання ними СРСР. Визнання де-юре відбулося у 1924 р. Спочатку Норвегія нотою від 15 лютого [39], а пізніше Швеція нотою від 15 березня [40] визнали керівництво СРСР єдиною і суверенною владою радянської держави.

На 20-і роки ХХ ст. припав процес вибудовування міжнародно-правових гарантій безпеки в Європі шляхом укладення ряду договорів між європейськими країнами. СРСР вбачав у цьому антирадянську риторичку. Відповідно, у Москві прагнули протиставити договорам про регіональну безпеку під егідою Ліги Націй, систему із двосторонніх договорів про ненапад та нейтралітет. Одним з адресатів такої ініціативи стала Швеція. В січні 1926 р. радянською стороною було запропоновано скандинавам таку опцію. Проте, лояльна до своїх західних партнерів та Ліги Націй Швеція, не підтримувала радянські ініціативи зі створення паралельної системи міжнародних гарантій. Небажання шведів зближуватися з СРСР охолодило інтерес останніх у подальшому розвитку політичних контактів. Натомість радянська сторона почала вбачати нотки імперіалізму у політиці Швеції відносно країн Балтії. В Москві зазначали, що вважатимуть неприйнятною будь-яку активність скандинавів щодо Балтійських країн. Завданням радянської політики щодо Швеції в той час стало сприяння нейтралітету останньої на випадок конфлікту в Європі [20, с. 5]. Це завдання

стало фундаментом радянської/російської політики щодо Швеції на довгі роки вперед.

Норвезький вектор скандинавської політики СРСР також постав перед певними труднощами. Основною їх причиною на початковому етапі радянсько-норвезьких відносин був архіпелаг Шпіцберген. Шпіцбергенський трактат від лютого 1920 р. продемонстрував маргінальність радянської Росії на міжнародній арені. Встановлення суверенітету Норвегії над архіпелагом без участі у вирішенні цього питання самої Росії негативним чином відбивалося на амбіціях останньої [38]. Попри те, що СРСР долучився до трактату в 1935 р., а норвезька сторона всіляко запевняла, що в документі від 1920 р. сторони максимально врахували радянські інтереси, врегулювання режиму на Шпіцбергені стало проблематичним аспектом російсько-норвезьких відносин на тривалий період.

В цілому, політика СРСР відносно скандинавських країн в 1930-х рр. не була успішною ні на шведському, ні на норвезькому напрямку. Шведський вектор радянської політики в цей період був, в основному, зосереджений на побудові системи безпеки в скандинавсько-балтійському регіоні. Намагання взяти на себе роль лідера у цьому питанні та нав'язати себе як гаранта безпеки зазнали невдачі. Швеція в даному випадку була одним з гальмівних елементів ініціатив Союзу. Невдачі на цьому напрямку часто обґрунтовувались в Москві протилежним інтересами Швеції, які полягали у поширенні впливу на країни Балтії та Фінляндію. Будь-які візити шведських офіційних осіб в ці країни часто розцінювались радянською стороною як реалізація вищевказаних намірів. Водночас шведська сторона, намагаючись балансувати між дистанціюванням від радянських ініціатив та прагненням до дружніх відносин з СРСР, запевняла представників останнього у чисто культурній співпраці зі згаданими країнами та відсутності будь-яких політичних намірів, котрі б шкодили інтересам Союзу [20, с. 10].

У передвоєнні роки критики з боку СРСР зазнала політика нейтралітету Швеції, яку перед тим в Москві трактували позитивно. Радянська сторона намагалась донести шведам свою позицію про те, що будь-яка форма

нейтралітету гратиме на користь агресору та негативним чином відобразиться на безпеці регіону. Крім того в Москві непокоїлись щодо поширення нейтралістських тенденцій серед країн Балтії. Однак позиція СРСР не вплинула на зовнішньополітичну лінію Швеції. За рік до війни політичні взаємовідносини Радянського Союзу та Швеції сконцентрувались на Аландських островах. Суверенним правом над островами володіла Фінляндія. Відповідно, фіни зобов'язувались гарантувати безпеку островів від зовнішньої нападу. В умовах зростаючої передвоєнної напруги, керівництво Фінляндії вирішило звернутись до регіонального партнера з метою забезпечення спільного захисту островів. Таким партнером виступила Швеція. В цій ситуації СРСР знову ж таки позбавляють можливості відіграти роль гаранта безпеки в регіоні [20, с. 37].

Не став значно успішнішим і норвезький напрямок радянської зовнішньої політики. Центральна роль в радянсько-норвезьких відносинах продовжувала концентруватися навколо питань, пов'язаних із архіпелагом Шпіцберген. Тут СРСР вдалося досягти певного прогресу. Зокрема, на початку 1930-х рр. радянський трест отримав ліцензію на видобування вугілля на території Шпіцбергена. Після цього розпочався етап постійної радянської присутності на архіпелазі. Такий хід подій позитивно вплинув на стан двосторонніх відносин, зважаючи на початкове невдоволення СРСР умовами трактату від 1920 р. Однак інтереси Москви щодо архіпелагу трансформувались у зв'язку із початком Другої світової війни. На думку радянських очільників, війна поставила під сумнів доцільність демілітаризованого статусу архіпелагу. Протягом війни СРСР намагався просувати свої інтереси в цьому напрямку, переконуючи норвезьку сторону, а також Великобританію у необхідності розміщення на Шпіцбергені військових сил союзницької держав. В результаті досягти бажаного Союзу не вдалося. 15 лютого 1947 р. депутати норвезького парламенту прийняли рішення щодо припинення переговорів з СРСР щодо мілітаризації Шпіцбергена, адже це суперечить принципам зовнішньополітичного курсу Норвегії [35, с. 114].

Вступ Норвегії в НАТО у 1949 р. змінив наміри Радянського Союзу відносно Шпіцбергена. Радянська сторона, виступаючи попередньо за

мілітаризацію архіпелагу та перегляд умов Паризького договору від 1920 р., почала виступати за демілітаризацію. Така зміна була виражена в радянських нотах до норвезького керівництва від 15 жовтня та 12 листопада 1951 р. В них радянське керівництво висловлювало свою стурбованість тим, що зі вступом Норвегії в Північноатлантичний альянс, скандинави фактично надаватимуть свою територію, зокрема архіпелаг Шпіцберген, для використання ворожого СРСР блоку. В нотах було підкреслено, що така політика суперечитиме умовам Паризького договору про Шпіцберген [21, с. 5].

В контексті цих подій, цінність нейтралітету в системі радянських зовнішньополітичних пріоритетів суттєво зросла. Відповідно, ідея популяризації шведського нейтралітету на інші скандинавські країни стала доволі поширеною. Радянські представники тепер трактували шведський нейтралітет як позитивний приклад для Норвегії. Крім того, вони вважали, що остання є слабкою ланкою в Альянсі, а тому є непогані шанси на підрив позицій НАТО серед скандинавів та розвитку нейтралістського руху в країні [20, с. 59].

Сподівання радянської сторони щодо зміни міжнародно-безпекових конфігурацій в регіоні були озвучені М. Хрущовим під час його візиту в скандинавські країни в червні 1964 р. Зокрема радянський лідер говорив про те, що членство Норвегії в НАТО було спричинене «випадковим збігом обставин» та визначив нейтралітет як найбільш надійну гарантію безпеки для країн регіону, котрий визнавали б як західні держави, так і країни соціалістичного табору [22, с. 49]. У свою чергу візит М. Хрущова до Швеції продемонстрував приховану конфліктність двосторонніх відносин. Попри прийняту дипломатичну формулу, за якою радянські представники хвалять шведський нейтралітет і трактують Швецію як одну з ключових заporук «північного балансу», існували проблематичні питання, через які неможливо було стверджувати, що нейтральна Швеція є значно зручнішим партнером для СРСР, ніж натівська Норвегія [88, с.53]. Зокрема, Стокгольм дозволив собі критикувати Союз через агресію його військ в Угорщині в 1956 р. Таку поведінку шведів в

Москві трактували як антирадянську риторичку, що стала нібито основною причиною скасування запланованого візиту Хрущова в 1959 р. [53, с. 133].

Реалії «холодної війни» диктували погіршення відносин СРСР зі скандинавськими країнами. Радянська мілітаризація Кольського півострова посилювала серед норвежців страх перед військовою агресією з боку СРСР. На початку 1980-х рр., коли концентрація військових потужностей на півострові досягла свого максимуму, тодішній керівник Генерального штабу норвезьких збройних сил генерал Булль Хансен дійшов висновку, що в Ленінградському військовому окрузі достатньо штатного бойового потенціалу для окупації Норвегії без оголошення мобілізації [35, 116]. Серйозну стурбованість як Норвегії, так і інших країн регіону та НАТО викликав факт того, що СРСР передав 60% своїх підводних човнів, оснащених балістичними ракетами, Північному флоту, який базувався на Кольському півострові. Таким чином, Союз набував значної переваги над силами будь-якого противника в регіоні.

Збільшення Москвою військової присутності в північних регіонах мала наслідком контрзаходи зі сторони НАТО. В січні 1981 р. норвезький стортинг погоджує проект американсько-норвезького договору про розміщення в Норвегії американської зброї. Підписання договору відбулося 16 січня 1981 р. у Вашингтоні. Він передбачав завчасне розміщення на норвезькій території важкої бойової техніки для американської морської піхоти. На десяти норвезьких аеродромах НАТО планував розмістити для використання в критичній ситуації близько 350 літаків, серед яких винищувачі морської авіації США та бомбардувальники, які могли бути оснащені ядерною зброєю. В розпорядження Альянсу переходили військово-морські бази в Хоконсверні, Олавсверні, Рамсунні та Крістансені. Відповідно, НАТО отримував можливість спостереження за маневрами Північного флоту [259]. В 1980-х рр. Норвегія займала третє місце серед країн Північноатлантичного договору за рівнем військових витрат, поступаючись США та Великобританії (близько 3,5 % ВВП). В цей період збільшується кількість військових навчань Альянсу на території

Норвегії. Це свідчило про кардинальну зміну політики Норвегії щодо використання опції свого членства в Північноатлантичній організації.

Водночас відносини зі Швецією були більш стабільними в позитивному сенсі. Так, СРСР зазнавав критики від шведської сторони через радянську інтервенцію до Афганістану та розміщення радянських ракет середньої дальності в Центральній Європі, однак розбіжності в питаннях міжнародної політики не мали серйозного впливу на загальний стан радянсько-шведських взаємин. Оптимальний фон двосторонніх відносин підтримувався до 1981 р. В жовтні того року поблизу міста Карлскруна сів на міліну радянський підводний човен С-363 (U-137). Субмарина знаходилася не просто в територіальних водах Швеції, а у військовій зоні [187, с.13]. Цей випадок завдав значних проблем СРСР в контексті їхньої політики в Балтійському регіоні, який радянська сторона офіційно подавала як зону миру та який нібито Москва прагнула залишити поза напруженими реаліями «холодної війни». Додатковим чинником, який сприяв зростанню антирадянських настроїв серед шведів стало порушення повітряного простору скандинавської країни радянськими військовими літаками. Один з таких випадків трапився в серпні 1984 р., коли радянський винищувач, порушивши повітряний простір в південній частині о. Готланд, протягом кількох хвилин переслідував шведський цивільний літак [301]. Після цього випадку шведська сторона призупинила політичні контакти та торговельні відносини із СРСР на деякий час.

Прихід до влади в СРСР М. Горбачова дав старт покращенню двосторонніх відносин Союзу з обома скандинавськими країнами. Північна Європа стала частиною реалізації радянської концепції нового мислення. В контексті цього відбулися лібералізація акцентів радянського зовнішньополітичного дискурсу щодо Швеції та Норвегії. Наприклад, представник радянського дипломатичного корпусу Ю. Дерябін, який спеціалізувався по країнах Північної Європи, критикував спрощену політику Москви щодо натівських країн регіону. А саме, він вважав помилковим сприймати членство, зокрема Норвегії, в Альянсі, як перешкоду для добросусідських відносин та кооперації [151, с. 10]. Зазнала

часткових змін радянська риторика відносно нейтралітету Швеції. Якщо до приходу Горбачова радянська сторона завжди акцентувала на прозахідному характері цього нейтралітету, то в період нового мислення в політиці СРСР цей момент нівелювався. Натомість радянські політичні діячі більше акцентували на важливості шведського нейтралітету для підтримки стабільності та миру в регіоні.

Зміни бачення безпекової політики в регіоні відображені у промові радянського лідера в Мурманську в жовтні 1987 р. Більша частина цієї промови була присвячена закликам до демілітаризації Арктики та Північної Європи. Горбачов пропонував започаткувати ряд одночасних двосторонніх та багатосторонніх заходів з метою зменшення військової напруги в Арктиці, Балтиці та Північній Європі загалом. Зокрема, йшлося про створення без'ядерної зони в Північній Європі, ведення консультацій між НАТО та ОВД (Організація Варшавського Договору) щодо заборони військової активності в Балтійському, Північному, Норвезькому та Гренландському морях, мирну співпрацю з метою спільної розробки ресурсів в регіоні, а також кооперацію задля забезпечення дотримання належного поведження з навколишнім середовищем та природними ресурсами регіону [151, с. 13].

Політика «нового мислення» в частині регіональної політики на Півночі Європи мала певний успіх у сприйнятті серед скандинавської громадськості та політичних еліт. Внутрішньополітичні та економічні реформи в рамках перебудови, а також демілітаризаційна риторика по відношенню до Арктики та Балтії формували більш конструктивний образ Радянського Союзу в Північній Європі, аніж це було протягом довгого часу до цього [145, с. 165]. Таким чином, північноєвропейський регіон став полігоном для випробовування нової радянської зовнішньополітичної стратегії. Серед основних її завдань можемо виокремити: виведення Арктики та Балтії з арени «холодної війни», або ж максимальне зменшення рівня мілітаризації регіонів; включення СРСР у процес розробки ресурсів в Арктиці; інтеграція Союзу у діяльність північних країн щодо питань економічного, екологічного та ресурсного розвитку регіону.

Ці завдання залишилися незмінними для російської держави після розпаду Радянського Союзу. Однак, беручи до уваги складні внутрішньополітичну та економічну ситуації в новопосталій Російській Федерації, скандинавський вектор зовнішньої політики відійшов на другорядні позиції. Щоправда, навіть попри такий стан речей, Росії в першій половині 1990-х рр. вдалося досягати певних успіхів в регіональній площині. Це стосувалося як встановлення двосторонніх контактів зі скандинавськими країнами, так і залучення держав північноєвропейського регіону до ініціатив, пов'язаних із ресурсами, кліматом, навколишнім середовищем тощо.

Процес входження РФ у світове співтовариство почався, як прийнято, із офіційного її визнання іншими державами. Серед перших держав, котрі офіційно визнали РФ були саме скандинавські. Зокрема, Норвегія визнала нову Росію 16 грудня 1991 р, а Швеція – 25 грудня 1991 р. Ці країни на старті існування РФ продемонстрували свою відкритість до встановлення діалогу та готовність підтримати Росію на її шляху до залучення у світовий економічний простір, глобальну систему виробництва та торгівлі. Для Норвегії це було особливо важливо в контексті арктичної політики, а тому саме вона відзначалася більш активною позицією у нав'язуванні контактів, аніж Швеція. Фундамент новітніх російсько-норвезьких двосторонніх відносин був закладений під час візиту міністра закордонних справ РФ А. Козирєва до Норвегії в березні 1992 р. В ході візиту було підписано Спільний протокол про робочу програму розвитку контактів та співробітництва між Російською Федерацією та Норвегією [50]. У свою чергу, основу російсько-шведських відносин було закладено під час візиту шведського прем'єр-міністра К. Більдта до Москви в лютому 1993 р. Тоді сторони підписали російсько-шведську Декларацію [51]. В документі сторони підкреслили бажання співпрацювати з метою поглиблення економічно-торговельних контактів та підтримки регіональної безпеки в контексті скорочення озброєнь, гарантування ядерної безпеки та відповідного контролю. Як Швеція, так і Норвегія підтримували бажання РФ інтегруватися в ряд регіональних та глобальних структур. Зокрема, під час вищезгаданих візитів

російська сторона отримала від скандинавів запевнення у їхній готовності сприяти входженню Росії до Ради Європи, Світової організації торгівлі та ряду регіональних організацій.

Саме в рамках північноєвропейських регіональних структур РФ здійснила перші успішні кроки на шляху до налагодження контакту із європейськими державами. Спочатку росіяни долучилися до кооперації в межах Балтії, практичним результатом чого стало входження РФ в 1992 р. до новоствореної Ради країн Балтійського регіону. Надалі, активізуючи арктичний напрямок регіональної політики, Росія у 1993 р. підписує Кіркенеську декларацію і на правах однієї із засновниць, стає членом Ради Баренцевого/Євроарктичного регіону [45, с. 79]. В 1996 р. Росія долучається до наступної регіональної організації, якою стала Арктична рада. Завершенням інтеграції РФ до регіональних структур та північноєвропейського співробітництва стало залучення країни до політики «Північного виміру»³ [7, с. 69].

Однак, попри відносну успішність Росії на північноєвропейському векторі зовнішньої політики, варто зазначити, що цей напрям політики абсолютно не вважався в Москві пріоритетним в останній декаді ХХ ст. Економічні реалії тогочасної РФ не давали можливості повноцінно фінансувати розвиток регіону в межах самої російської держави (північно-західні регіони РФ), не кажучи вже, до прикладу, про фінансування міждержавних проектів в Арктиці. Те ж стосується військової складової. Корупція, розкрадання ВПК та, відповідно, скорочення фінансування армії вилилося у безальтернативне пришвидшення темпів демілітаризації північних регіонів, яку було започатковано Горбачовим у 1987 р. В Москві заявляли про те, що північно-західний фланг Росії є найбільш безпечним, а вірогідність військової конфронтації в регіоні вважали дуже малоюмовірною [159, с. 7]. Таким чином, Арктика та Балтія на певний час зникли із оборонного дискурсу російської держави.

---

³ «Північний вимір» – спільна політика Європейського Союзу, Норвегії, Ісландії та Росії, спрямована на розвиток співпраці між країнами Північної Європи.

Ці регіони, а також Швеція та Норвегія побіжно згадуються російською стороною в офіційних зовнішньополітичних документах. Згідно Концепції зовнішньої політики РФ від 1992 р., основними пріоритетами на міжнародній арені для країни були, в першу чергу, активна політика на пострадянському просторі (розвиток СНД), контроль над озброєнням та міжнародна безпека, а також відносини зі США. Після цих пріоритетів в документі йдеться про важливість налагодження відносин із європейськими країнами, де серед «першочергових кроків на західноєвропейському напрямку» зазначається про всеохоплюючий розвиток відносин із країнами Балтії, до яких відносять і Швецію з Норвегією. Зокрема, пріоритетним визначений регіональний вимір співпраці з метою реалізації спільних проектів в області економіки, інфраструктури, навколишнього середовища та ін. [46, с. 15].

Тож, станом на кінець ХХ ст. скандинавський вектор зовнішньої політики, разом із арктичною політикою не були поставлені на порядок денний зовнішньої діяльності нової російської держави. Однак, подальша трансформація російського бачення геополітичної ролі своєї держави, а також активне залучення ресурсного потенціалу північних регіонів дещо підвищить статус Арктики, Балтії та європейської півночі в політиці РФ.

2.2 Трансформація пріоритетності північноєвропейського регіону в рамках зовнішньополітичної та безпекової діяльності РФ

Впродовж першого десятиліття пострадянського функціонування російської держави перед її керівництвом стояла необхідність швидкої та ефективної реакції на нові геополітичні умови, які сформувалися після закінчення блокового протистояння. В той період РФ переживала значне тривале зниження рівня свого міжнародного статусу. Під впливом цих обставин північноєвропейський вектор зовнішньої політики держави тимчасово зайняв другорядні позиції в політиці Росії.

Основна увага в процесі формування двосторонніх зв'язків зі скандинавськими країнами зосереджувалася на налагодженні співробітництва у

сферах екології, культури, туризму, освіти, науки. Реалізація навіть лише цих сфер співпраці виводила російсько-скандинавські відносини на якісно новий етап в порівнянні із часами СРСР. РФ таким способом формувала тісніші відносини на побутовому рівні, що сприяло розвитку масових соціальних зв'язків та укріпленню регіональної взаємодії. Це мало сенс також в контексті короткочасної зміни внутрішньополітичних процесів у Росії. Зокрема, пострадянська президентська адміністрація Б. Єльцина і сам президент відзначалися ліберальним підходом в питанні розподілу влади по регіонах, заохочуючи регіони брати ініціативу в питаннях регіонального розвитку на себе [147, с. 447]. Такий підхід був сприятливим для розвитку контактів між північно-західними прикордонними регіонами РФ та скандинавськими країнами. За умови активної міжнародної політики прикордонні регіони Росії мали можливість отримати підтримку від скандинавів в питаннях фінансування регіональних проєктів, розвитку прикордонної інфраструктури і т.п.

Однак сутність російської держави в середині 1990-х рр. починає змінюватися. Період першої половини 1990-х рр. в плані зовнішнього функціонування РФ, був часом домінації прихильників атлантичного вектору, представником яких був тодішній міністр закордонних справ А. Козирев. «Атлантисти» вважали, що взаємодія Росії та Заходу є запорукою демократизації не тільки пострадянського простору, а й всієї міжнародної арени [36, с. 33]. Стан справ багато в чому змінився в 1996 р., коли на зміну А. Козиреву, очільником російського МЗС стає Є. Прімаков. В другій половині 1990-х рр. відбуваються зміни зовнішньополітичного дискурсу Росії зі зміщенням від західного вектору до багатовекторності з акцентом на розбіжності в поглядах із Заходом щодо організації міжнародної системи. Серед керівництва РФ росло прагнення активізувати свою політику в тих напрямках, які були актуальними за часів СРСР [268, с. 4].

Такий стан справ відбивався на скандинавському векторі зовнішньої політики РФ. Попри те, що після розпаду Радянського Союзу, оборонні витрати як Норвегії, так і Швеції значно знизились, а діяльність НАТО як загалом, так і

на Півночі змінила свій характер та інтенсивність, все ще мали місце моменти, в котрих Росія вбачала небезпеку для себе. До прикладу, восени 1995 р. Норвегія скасувала обмеження на проведення військових тренувань НАТО у прикордонному з Росією регіоні Фіннмарк. В Осло запевняли, що такий крок не був направлений проти Росії, а мав на меті створити можливості для відпрацювання миротворчих та гуманітарних операцій, в тому числі за участі самої РФ. Зі сторони норвежців розблокування опції Фіннмарку трактувалося як акт, котрий мав би символізувати завершення холодної війни та початок адаптації до постконфронтаційних умов. Однак в Москві це мало негативний ефект [127, с. 54].

Цю проблематику під час візиту в Норвегію в березні 1996 р. піднімав Б. Єльцин. Росіяни заявляли про недопустимість появи в Європі чергових розподільчих ліній та блоків, а також реалізації безпекової політики в Європі за провідної ролі НАТО. Норвезька сторона погодилася про недопустимість нового блокового розподілу Європи, але водночас, дала зрозуміти росіянам, що Норвегія залишатиметься прихильницею спільної лінії НАТО в питаннях його трансформації. Тож, станом на середину 1990-х рр. в безпековому питанні позиції сторін розходились по натівській лінії. Це деякою мірою моделювало ситуацію часів блокового протистояння, однак в менших масштабах та при інших можливостях сторін [355].

Окрім безпекових питань, в яких позиції сторін розходились, було обговорено питання регіонального співробітництва, зокрема в рамках Ради Баренцевого/Євроарктичного регіону. Важливим результатом російського візиту було прийняття Декларації про основи відносин між Російською Федерацією та Норвегією. В ній були закріплені основні принципи двостороннього та регіонального співробітництва. Крім цієї Декларації було також підписано міждержавний договір про торговельні зв'язки та економічне співробітництво, який сформував фундамент торговельно-економічних відносин між країнами [271].

Візит Б. Єльцина в Норвегію, а також динаміка російсько-норвезьких відносин другої половини 1990-х рр в політичній та економічній складових. свідчили про поступову активізацію норвезького вектору зовнішньої політики РФ. Характерним моментом для російської політики на цьому напрямі став прагматизм, котрий опирався на окреслені російським керівництвом національні інтереси країни. Слідування національним інтересам на цьому напрямі в першу чергу вимагало від росіян активізації своїх позицій в регіональному арктичному вимірі. Це, серед іншого, стосувалося архіпелагу Шпіцберген. В росіян виникали застереження, що норвезька сторона прагне добровільного відходу РФ з архіпелагу. Об'єктивні передумови для повного нівелювання російської присутності на Шпіцбергені були. Через фінансову неспроможність держава поступово припиняла господарську діяльність на архіпелазі. Однак відхід зі Шпіцбергена, з позиції російської сторони, зачіпав національні інтереси країни не лише в економічному плані, а й у військово-стратегічному. Йдеться про те, що, НАТО, який російська політична еліта трактувала більшою мірою як опонента, потенційно отримував би під свій контроль широку морську акваторію [14, с. 63]. Відповідно, продовження Росією радянської традиції сприйняття міжнародних реалій через призму блокового протистояння, негативним чином впливало на стан двосторонніх відносин. Тож перед російським зовнішньополітичним відомством на норвезькому векторі знову певною мірою стояли задачі радянського зразка. Необхідно було поєднувати принципівість стосовно НАТО і необхідність налагоджувати добросусідські відносини з Норвегією.

У схожому прагматичному стилі Росія провадила шведський вектор зовнішньої політики. Однак цей напрямок виявився менш ґрунтовним у порівнянні із норвезьким. Основним аспектом, в якому РФ на той час могла досягнути позитивного результату у відносинах зі Швецією був торговельно-економічний, адже в розвитку такої співпраці були зацікавлені обидві сторони без будь-яких серйозних протиріч в цьому питанні. Власне торговельно-економічні питання були в центрі уваги під час візитів очільника російського

уряду В. Черномірдіна в травні 1996 р. та президента Б. Єльцина в грудні 1997 р. Варто відзначити, що поряд із питаннями збільшення товарообігу та шведських інвестицій, під час візиту російського прем'єр-міністра було обговорено також проект будівництва газопроводу з РФ в Західну Європу через, зокрема, Швецію [14]. Тобто Росія починає поступово просувати на порядок денний скандинавського вектору політики енергетичний чинник, котрий з часом стане одним з пріоритетних як загалом в зовнішній політиці РФ, так і на північноєвропейському напрямку.

Викликом для російський інтересів у відносинах зі Швецією, була Балтія. Шведи виступали за право Литви, Латвії та Естонії самостійно визначати свою зовнішньополітичну орієнтацію [1, с. 544]. Така позиція Стокгольму входила в протиріччя із інтересами РФ, адже основним завданням росіян на той час залишалося закріплення своїх позицій в регіоні колишнього Радянського Союзу. Крім цього, шведи після розпаду СРСР виступали за виведення радянських військ з балтійських країн. В сукупності така позиція Швеції демонструвала Москві прагнення скандинавів вивести Балтію із зони сфери впливу РФ [240, с. 3]. Таким чином, інтереси російської та шведської сторін в Балтії, за історичною традицією, розійшлися.

Прихід до влади В. Путіна ознаменував початок змін у внутрішньодержавному розвитку Російської Федерації. Жорстка централізація влади, обмеження політичного плюралізму, посилення тиску на інститути громадянського суспільства, примусова ренаціоналізація чітко демонстрували, що нова політична еліта взяла курс на будівництво авторитарного режиму [12, с. 73]. На міжнародній арені Москва суттєво активізувала зусилля на посиленні свого впливу на пострадянському просторі, що найбільшою мірою проявилось через інтеграційні проекти в економічній та військовій сферах. Офіційний Кремль продовжив наголошувати на відмінному від Заходу, особливому шляху розвитку Росії [13, с. 65].

Росія все ще дуже обмежено використовувала потенціал північноєвропейського регіону. В плані регіонального, прикордонного

співробітництва зі скандинавськими країнами давався ознаки слабкий фінансовий потенціал російський прикордонних областей. В такому разі російській стороні доводилось покладатися на переважаюче фінансування саме зі скандинавського боку. Це ж стосується російської діяльності на архіпелазі Шпіцберген та в Арктиці загалом. Політична складова відносин продовжувала багато в чому формуватися через призму відносин Росії із Заходом (НАТО, ЄС). РФ продовжувала з пересторогою ставитися до поглиблення відносин Швеція-НАТО чи до навчань НАТО на норвезькій території та в Арктиці [48, с. 138].

Військові потужності самої Росії, як в Балтії, так і в Арктиці продовжували зменшуватися. Так, Північний флот все ще залишався найбільшим флотом в Росії. Однак скорочення кількості суден на 40 % в період 1991-1996 рр. свідчили про суттєве послаблення військового потенціалу росіян в регіоні [221]. До прикладу, кількість атомних підводних човнів Північного флоту станом на 1991 р. становила 36 одиниць, тоді як в 1998 р. їхня кількість зменшилась до 13. Кількість великих надводних бойових кораблів в 1991 р. становила 83 одиниці, а у 1998 р. – 45 [140, с. 39]. Аналогічна ситуація мала місце в Балтійському регіоні. Із загальної кількості різного типу суден, яка складала 350 одиниць в 1991 р., в 1995 р. залишилось 109. Скорочення Балтійського флоту набуло навіть більш масштабних обсягів, ніж Північного флоту. Станом на 1992 р. усі програми військового суднобудування були призупинені через брак фінансування та матеріалів [341, с. 31]. Відповідно, росіяни могли диспонувати лиш наявним арсеналом, який скорочувався та не могли розраховувати на його оновлення.

Однак ослаблення військового потенціалу Росії на Півночі не спричинило алармістських настроїв серед політичної еліти країни. На початку 2000-х рр. в РФ побутувала думка про те, що північно-західний напрям є найбільш безпечним та відзначається найбільшою стабільністю в плані відсутності загроз та потенційних конфліктів. Про це, зокрема, зазначається у доповіді Ради із зовнішньої та оборонної політики⁴ під назвою «Інтереси Росії на Півночі

---

⁴ Недержавне об'єднання, засноване 25 лютого 1992 р. в Москві групою політиків, керівників ділових кіл, підприємців, громадських і державних діячів, представниками силових міністерств, військово-промислового комплексу, науки і ЗМІ. Завданням організації є сприяння створенню і реалізації стратегічних концепцій розвитку Росії, її зовнішньої та оборонної політики.

Європи: в чому вони?» від 2001 р. Упорядники документу зазначають, що країни регіону самі по собі не несуть загрози РФ. Уточнення «самі по собі» підкреслює позицію росіян про те, що НАТО у той час нібито продовжувало грати дестабілізаційну роль в Північній Європі.

В шостому пункті під назвою «Безпека і політична стабільність в регіоні» наголошується на тому, що ситуація в регіоні, яка склалася станом на початок XXI ст. не є остаточною. Росіяни нагадують про те, що Північна Європа і Балтійське море представляють собою стратегічно важливу зону з точки зору забезпечення національної безпеки, виокремлюючи особливе значення для обороноздатності Росії Кольського півострова, де базується Північний флот. В доповіді значну увагу приділяється фактору НАТО в регіоні. Зокрема йдеться про те, що Росії потрібно виходити з того, що політика безпеки в регіоні об'єктивно пов'язана з членством Норвегії, Данії та Ісландії в НАТО, а також із залученням Швеції та Фінляндії у реалізацію програми «Партнерство заради миру». Взаємовідносини Росії в цій сфері з країнами регіону, за словами авторів документу, будуть визначатися характером відносин по лінії Росія-НАТО, а також з Європейським Союзом, але не станом двосторонніх відносин. Серед факторів, котрі дестабілізують ситуацію в Північній Європі, були названі: потенційний вступ країн Балтії в НАТО, поглиблення відносин Швеції та Фінляндії з Альянсом, проведення навчань НАТО на території Норвегії, розміщення та функціонування американської радіолокаційної станції Globus в норвезькому місті Вардо, плани щодо розгортання схожого типу станцій на архіпелазі Шпіцберген, а також політика Норвегії, яка нібито направлена на витіснення Росії зі Шпіцбергену.

Значна частина доповіді присвячена перспективним сферам, на які Росії слід звернути увагу в процесі відносин з країнами Північної Європи. До таких сфер упорядники віднесли зокрема риболовлю та розробку джерел енергетичних ресурсів. В документі йдеться про необхідність реалізації ряду проектів транспортних коридорів, які мали б сполучити Росію із ЄС та розширити обсяги торгівлі. Автори документу зазначають, що поряд із залученням

північноєвропейській інвестицій, РФ потрібно самій збільшити фінансування розвитку прикордонних північно-західних регіонів РФ, котрі безпосередньо мали б брати участь у розвитку двосторонніх контактів. При цьому, вони наголошують, що посилення контролю федерального центру над реалізацією місцевих ініціатив є великою помилкою. Звідси можемо висновувати, що внутрішньополітична діяльність російського президента та його команди не сприяла розвитку російсько-скандинавської співпраці у вищезгаданому аспекті. У свою чергу зовнішньополітична діяльність керівництва держави на північноєвропейському напрямку зазнає легкої критики в рамках доповіді від авторів документу. Вони зазначають, що важливо зі сторони РФ підтвердити на державному рівні зацікавленість у побудові конструктивних відносин з країнами Північної Європи. Натомість, автори висловлюють жаль з приводу того, що в останній з концепцій зовнішньої політики Росії від 2000 р. ці країни не згадуються [16, с. 15].

Активізація північного напрямку зовнішньої політики Росії в середині 2000-х рр. відбувалася в першу чергу через переосмислення рентабельності енергетичного чинника. Зростання цін на енергоносії в цей період змусили російське керівництво підняти північні регіони в зовнішньополітичній ієрархії інтересів країни [30, с. 148]. Володіючи чвертю світових енергетичних ресурсів, більшість яких знаходиться саме на півночі, Росія постала перед необхідністю модернізації енергетичної інфраструктури та започаткування різного роду проектів із транспортування енергоносіїв у Європу. Відповідно, в процесі виконання цих завдань зростала вага Арктичного та Балтійського регіонів. Це, в свою чергу, викликало потребу у поглибленні відносин із Швецією та Норвегією [29, с. 117].

Другий термін президенства В. Путіна ознаменувався посиленням антизахідної риторики в політиці РФ, а також початковими проявами ревізіонізму з боку керівництва російської держави [10, с. 8]. Яскравим прикладом цих тенденцій була Мюнхенська промова російського президента 10 лютого 2007 р. В ній В. Путін заявив, що Росію не влаштовує наявний порядок

міжнародної системи, її місце в цій системі, гегемонія США та НАТО [57, с. 37]. Мюнхенська промова В. Путіна стала свого роду початком нової холодної війни.

Відповідним чином це вплинуло на північноєвропейський вектор зовнішньої політики РФ. Відомо, що відносини з Норвегією та Швецією часто будувались через призму відносин Росії із Заходом (НАТО, ЄС). У зв'язку з цим РФ вдалася до прагматичного підходу реалізації північноєвропейського вектору. Схожий підхід застосовував Радянський Союз у відносинах з цими країнами. Він полягав у розмежуванні практичних питань економічного та енергетичного напрямку із питаннями політичного та безпекового характеру. З 2008 р. можемо спостерігати активізацію північного вектору зовнішньої політики Росії. Цей факт підтверджується формуванням окремої стратегії для політики в Арктиці, а також виокремленні відносин із країнами регіону та діяльності в регіональних організаціях як пріоритетних напрямків в концепції зовнішньої політики.

Так в Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 2008 р. йдеться про те, що розвиток взаємовигідних двосторонніх відносин із Норвегією є важливим ресурсом просування національних інтересів Росії в європейських і світових справах, сприяння переходу російської економіки на інноваційний шлях розвитку. В такому ж контексті згадується і Фінляндія, однак про Швецію в Концепції не йдеться. В документі згадується про регіональну співпрацю. Зазначається, що Росія розвиває поступову практичну взаємодію з країнами Північної Європи, включаючи реалізацію в рамках багатосторонніх структур спільних проектів зі співробітництва в Баренцевому/Євроарктичному регіоні та Арктиці в цілому [25].

Про північноєвропейський напрям згадується також у щорічних оглядах МЗС Росії під назвою «Зовнішньополітична та дипломатична діяльність Російської Федерації». Північну Європу в рамках цього типу документів починають активно згадувати у підсумках зовнішньополітичної діяльності за 2006 р. Це збіглося в часі із активізацією політики «Північного виміру» Європейського Союзу. Її РФ розглядала, серед іншого, як допоміжний фактор для розвитку транспортно-логістичної складової, котра була необхідністю для

збільшення торговельних потоків та експорту енергетичних ресурсів. Також у кожному з наступних оглядів російське МЗС згадує про те, що країна сприяє розкриттю потенціалу регіонального співробітництва в рамках Арктичної Ради, Ради Баренцевого/Євроарктичного регіону, Ради країн Балтійського моря. До основних напрямків діяльності РФ в регіональному форматі відносять вирішення соціально-економічних та природоохоронних проблем в Баренцевому регіоні, забезпечення інтересів корінних народів Півночі, модернізація транспортно-логістичного потенціалу Балтійського регіону.

В щорічних оглядах значну увагу приділяють стану двосторонніх відносин із рядом країн, чільне місце серед яких займають північноєвропейські держави. На північному напрямку найбільш плідними росіяни називають відносини із Фінляндією. Після російсько-фінських відносин зазвичай подається стан справ у стосунках з Норвегією, які контрастують в позитивному сенсі по відношенню до російсько-шведських відносин. Яскравий приклад такого контрасту можемо виявити в огляді зовнішньополітичної діяльності РФ за 2006 р. Там в частині норвезького напрямку згадують про домовленості щодо участі норвезької компанії «СтатойлГідро» в освоєнні Штокманівського газоконденсатного родовища, вирішення практичних питань в сфері риболовлі, підписання угоди щодо розподілу морських володінь в районі Варангерфьорду, активізацію діалогу щодо російської присутності на Шпіцбергені. Натомість шведський напрям згадують лише одним реченням в негативному для росіян контексті чеченської проблематики. Вона полягала у засудженні Москвою шведського керівництва за наданий ним дозвіл на функціонування інтернет-видання «Кавказ-центр» зі шведської території, а також за небажання Швеції видавати осіб, котрих РФ вважала чеченськими терористами [2, с. 58]. Така тенденція продовжилась в наступних зовнішньополітичних оглядах МЗС РФ.

Пік загострення відносин зі Швецією на політичному рівні припав на 2008 р. Тоді Росія вперше після мюнхенської промови Путіна на практиці продемонструвала ревізійні наміри. Військова інтервенція в Грузію була однозначно негативно сприйнята як Норвегією, так і Швецією. Однак реакція

останньої була значно радикальнішою, що привело до різкого, проте короткотривалого, погіршення політичних контактів між сторонами. Причиною була гостра критика шведського очільника МЗС К. Більдта, який, зокрема, порівняв агресію РФ в Грузії із анексією Чехословаччини перед Другою світовою війною. В результаті, шведський міністр був оголошений персоною нон грата в Росії.

Російське керівництво на чолі із В. Путіним, котре прагнуло окреслити свою державу як самодостатнього опонента Заходу, очевидно не вважало за потрібне підлаштовуватись під бачення північноєвропейських держав щодо ряду політичних аспектів. Військова інтервенція в Грузію в кінцевому рахунку не погіршила російські економічні та енергетичні перспективи ні на норвезькому, ні на шведському напрямку. Так, зі Швецією в цьому контексті також були труднощі. Погіршення відносин на фоні заяв К. Більдта та решти політичних моментів збіглися в часі із короткочасною принциповою позицією шведів щодо російського енергетичного проекту «Північний потік»⁵ [252]. Однак наступні роки ознаменували кілька вагомих успіхів РФ на північноєвропейському напрямку.

Першим відчутним для Росії позитивом стала поступка Швеції щодо «Північного потоку». Вона була озвучена на саміті ЄС – Росія, котрий відбувався у Стокгольмі в листопаді 2009 р. Під час саміту проводилася зустріч прем'єр-міністра Швеції Ф. Рейнфельда із президентом РФ Д. Медведєвим. Найбільш обговорюваним питанням була сфера енергетики. Тоді ж шведська сторона дала «зелене світло» на прокладання газопроводу через свою акваторію. Ця подія давала приводи говорити про потепління у відносинах двох країн. Попри те, що шведи продовжували періодично критикувати Росію через проблеми з правами людини, зменшення рівня демократичних свобод і т.п., росіянам вдалося досягти на той час основної мети у відносинах зі Швецією. Тобто, нівелювати політичну

---

⁵ Проведення першої гілки газопроводу «Північний потік» затримувалось у зв'язку із позицією деяких країн (серед яких і Швеція), котрі обґрунтовували свої побоювання загрозами екологічного характеру.

складову, яка певною мірою могла впливати на позицію скандинавів стосовно російських енергетичних проєктів.

У випадку з Норвегією, Росії було простіше в плані політичної складової відносин. Ця скандинавська країна не так гостро критикувала РФ за її вторгнення в Грузію, як це мало місце у випадку зі Швецією. Норвежці не так часто як шведи згадували Росії про необхідність дотримання демократичних прав та свобод в процесі внутрішньополітичного розвитку. Норвегія також не протистояла Росії в міжнародних питаннях, котрі були важливими для росіян з точки зору їх регіональних інтересів на пострадянському просторі. Зокрема, Норвегія на Бухарестському саміті НАТО в квітні 2008 р. не підтримала надання Україні Плану дій щодо членства. У відносинах між РФ та Норвегією переважали прагматичні тенденції співробітництва, котрі впливали із об'єктивних геополітичних причин. Країни мають невеликий спільний кордон, а також є близькими регіональними сусідами, що робить їхню співпрацю в північних широтах безальтернативною умовою співіснування, користування водними просторами та природними ресурсами тих широт. В цьому аспекті Росії вдалося також досягти успішного результату. Йдеться про підписання у вересні 2010 р. Договору про розмежування морських просторів і співпрацю в Баренцевому морі та Північному Льодовитому океані [330]. Підписавши цей Договір, Росія досягала двох цілей. Першою, основною ціллю, була економіко-енергетична складова. В умовах танення льодового покриву на Баренцевому морі відкривалися перспективи активізації різного роду діяльності: транспортно-логістичних операцій, розширення площі для риболовлі, та, найголовніше, доступ до нових запасів енергетичних ресурсів [31, с. 575]. Договір від 2010 р. давав старт для проведення цих видів діяльності, а також визначав правила та межі їх проведення. Друга ціль, яку досягала Росія, було створення міжнародного іміджу арктичної держави, котра нібито прагне до слідування міжнародному праву, договорам та є міжнародним (регіональним) актором з яким можна мати справу. Таким чином, Арктика набуває рис основної складової норвезького напрямку зовнішньої політики РФ.

Оформлення арктичного напрямку як окремої політики РФ відбувся у 2008 р. 18 вересня цього року тодішній президент РФ Д. Медведєв підписав документ під назвою «Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 року та подальшу перспективу». Це перший подібного роду стратегічний документ щодо Арктики. Спроби документального оформлення стратегії щодо Арктики мали місце ще у 2001 р. Однак тоді це завершилося на етапі проекту стратегії, адже економічно-енергетичний потенціал цього регіону недооцінювали.

До прийняття стратегії в 2008 р. мали місце також символічні ознаки важливості Арктики для Росії. В серпні 2007 р. РФ відновлює польоти своїх бомбардувальників вздовж європейської та російської частин Арктики. В серпні того ж року російська експедиція, опустившись на дно Північного Льодовитого океану в районі Північного полюсу, розмістили там прапор РФ. Як зазначив керівник експедиції, А. Чілінгаров, метою цієї місії було продемонструвати, що «Арктика російська» [244]. Наступного року росіяни вдвічі збільшують кількість атомних підводних човнів для патрулювання в Арктиці [165]. Подальше прийняття арктичної стратегії із вагомим акцентом в ній на безпековий фактор підкреслювало старт мілітаризації регіону з російського боку.

Очевидно, що арктичний напрям з його ресурсним та логістичним потенціалами були більш пріоритетними для РФ у порівнянні із двосторонніми відносинами із країнами північноєвропейського регіону, зокрема зі Швецією та Норвегією. Між відносинами зі Швецією та Норвегією, знову ж таки через арктичний фактор, превалювали саме відносини з останньою. Виходячи із текстів щорічних зовнішньополітичних оглядів МЗС РФ за період 2010-2013 рр. можемо виокремити основні аспекти двосторонніх відносин, які Росія визначила як першочергові для кожної з країн. У випадку з Норвегією, в цих оглядах росіяни підкреслюють важливість договору про розмежування володінь в Баренцевому морі, котрий набрав чинності 7 липня 2011 р. У зв'язку з цим, російське МЗС пише про укріплення фундаменту стратегічного партнерства у сфері енергетики та тісної співпраці в області риболовлі. Разом з цим, російська

сторона активно пропагує проблематику Шпіцбергена у відносинах із Норвегією. А саме укріплення своєї присутності на архіпелазі з можливістю її розширення у майбутньому [3, с. 95]. Вищеназвані аспекти в той період підтримували політичний діалог сторін в активному темпі, що не можна сказати про відносини зі Швецією.

Зі щорічних оглядів МЗС РФ випливає, що основу відносин зі шведами для росіян становили економічні контакти, а також промоція російського ринку для шведських інвестицій. Цей аспект був фактично єдиним дієвим та позитивним рушієм у шведсько-російських відносинах. Торгівельні та інвестиційні контакти були на порядку денному обговорень під час візиту В. Путіна як прем'єр-міністра РФ до Стокгольму в квітні 2011 р. [250]. Натомість політичний діалог, навіть після позитивного рішення Швеції щодо Північного потоку, не був успішним для РФ. З одного боку, Росія не демонструвала кроки до позитивних внутрішньополітичних перетворень: демократизації, розширення прав та свобод, побудови громадянського суспільства. Крім того події в Грузії та проблематика Абхазії та окупованої Росією території у Цхінвалському регіону Грузії не сприяли іміджу РФ на міжнародній арені [11, с. 136]. Ці фактори не давали підстав для прихильності скандинавів в процесі політичного діалогу. Водночас, запити росіян щодо зміни позиції Швеції стосовно чеченської проблематики також не мали прогресу.

На підтвердження тези щодо другорядності двосторонніх відносин зі скандинавськими країнами у порівнянні із регіональною політикою в Арктиці та Балтії наведемо положення Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 2013 р. В цьому документі, на відміну від попередньої Концепції від 2008 р., жодна з досліджуваних скандинавських країн окремо не згадується. Натомість, в пункті 65 йдеться про наступне: «Росія розвиває поступову практичну взаємодію з країнами Північної Європи, включаючи реалізацію в рамках багатосторонніх структур спільних проектів співробітництва в Баренцевому/Євроарктичному регіоні та Арктиці в цілому, враховуючи при цьому інтереси корінних народів. Важливу роль відіграє участь Росії у взаємодії в рамках Ради країн Балтійського

моря. Росія виступає за подальше розкриття проектного потенціалу «Північного виміру» та його партнерств як платформи регіональної взаємодії на півночі Європи». Акцент на регіональному вимірі північноєвропейського вектору отримав продовження у пункті 73 Концепції: «Росія проводить ініціативну та конструктивну лінію, спрямовану на зміцнення різноформатної міжнародної співпраці в Арктиці. Послідовно реалізуючи національні інтереси, Росія виходить із достатності наявної міжнародної договірно-правової бази для успішного врегулювання всіх питань, що виникають у регіоні шляхом переговорів, включаючи питання встановлення зовнішніх кордонів континентального шельфу в Північному Льодовитому океані. (...) Істотне значення для розвитку регіону має використання Північного морського шляху як національної транспортної комунікації Росії в Арктиці, відкритої для міжнародного судноплавства на взаємовигідній основі» [23].

Виведення регіонального виміру північноєвропейського вектору політики на першочергові ролі у порівнянні із двосторонніми відносинами відбувалося як в торговельно-економічному, так і у військовому плані. Демонструючи претензії на підвищення свого міжнародного статусу та протиставляючи себе Заходу (НАТО), російське керівництво вважало за необхідне взятися за мілітаризацію північних регіонів. Серед чинників, які в Москві трактували як причини для мілітаризації регіону з їхньої сторони, були: військові навчання НАТО на території Норвегії та в регіоні, використання Альянсом норвезьких полігонів, функціонування американських радіолокаційних станцій на території Норвегії, зближення позаблокових країн регіону (зокрема Швеції) з НАТО. Особливо на цьому почали наголошувати з 2008 р., після загострення відносин між РФ та НАТО у зв'язку із можливістю надання ПДЧ для України та Грузії. Тоді російська сторона стала частіше акцентувати на тому, що навчання НАТО в північних регіонах є одними з наймасштабніших в діяльності Альянсу та проводяться занадто часто. Зокрема, росіяни негативно ставилися до проведення на території Норвегії таких навчань, як NATO Air Meet, котрі в 2002 та 2005 рр. проводилися в скандинавській країні, Bold avenger 2007, Cold Response, навчань

в північній акваторії Північного моря Arctic Tiger 2007. Також небезпечним в Росії бачили використання Альянсом полігону в Халкаварре (північна Норвегія). В Москві вважали, що цінність цього полігону для НАТО полягала в тому, що район тренування бомбардувань знаходився близько до території РФ, а тамтешній ландшафт був схожим на ландшафт Кольського півострова, де базуються сили Північного флоту РФ [14, с. 400]. Тобто, таким способом, натівські війська, нібито могли готуватися до потенційного військового протистояння із Росією.

Подальша ревізійністська політика РФ на міжнародній арені привела до погіршення двосторонніх відносин зі скандинавськими країнами. Тимчасова окупація Криму та військові дії Росії на сході України значним чином нівелювали позитивні чинники двосторонньої співпраці з державами Північної Європи. В зовнішньополітичному огляді МЗС РФ за 2014 р. подається наступна характеристика відносин зі Швецією: «Швеція виступила одним з найбільш активних прибічників антиросійського курсу ЄС. На додаток до паузи, що зберігається з 2011 р., в політичному діалозі на рівні глав держав, Стокгольм згорнув усі двосторонні контакти по лінії міністерств і відомств» [4, с. 88]. Йдеться передусім про торговельно-економічні відносини, які становили позитивну основу шведсько-російських відносин. Швеція, як член ЄС, запровадила економічні санкції у відповідь на дії РФ в Україні, що призвело до падіння торговельних потоків та інвестицій.

Стосовно Норвегії, у вищезгаданому документі йдеться про наступне: «Підтримавши санкції проти Росії, Норвегія ініціювала призупинення переговорів між Митним союзом і ЄАВТ про створення зони вільної торгівлі, а також прийняла міри зі згортання спільної роботи з Росією в різних сферах. В той же час зберігалася позитивна динаміка взаємодії на ключових галузевих напрямках, розвивалася прикордонна співпраця, тривала спільна робота в регіональних форматах на півночі Європи і в Арктиці» [5, с. 87]. Звідси висновуємо про збереження тенденції до більшого прагматизму у відносинах

між РФ та Норвегією, аніж у стосунках зі Швецією, що диктувалося насамперед чинником вимушеності регіональної співпраці на півночі.

Важливим фактом було те, що 2014 р. став початком не лише військового конфлікту та нестабільності в Східній Європі. На той період припадає зростання військової активності росіян в північних регіонах Європи. Йдеться про такі випадки, як: зближення російських військових літаків із повітряним простором Норвегії та Швеції, відпрацювання атак на військові бази та радіолокаційну станцію Globus II, порушення повітряного простору над шведським о. Готланд, провокаційні зближення в повітрі російських військових літаків із норвезькими та шведськими. Варто згадати про проведення військових навчань, під час яких відпрацьовувалися завдання по Півночі. До прикладу, у вересні 2017 р. відбувалися масштабні навчання «Запад». Під час даних тренувань ЗС РФ спільно із ЗС Республіки Білорусь відпрацьовували атаку на найбільш вразливі (з точки зору російської сторони) місця НАТО. Мається на увазі насамперед країни Балтії, Норвегію, а також позаблокові Швецію та Фінляндію [267]. За інформацією розвідки Альянсу, відпрацьовувались атаки на стратегічно важливі острови, такі як норвезький Шпіцберген [292]. На попередніх навчаннях «Запад», котрі відбувались ще у 2013 р. моделювались ядерні удари по шведському о. Готланд [241]. Такі дії були демонстративною частиною довгострокового відновлення військової присутності в регіоні.

Всерйоз відновлення довгострокової військової присутності Росії в регіоні почалося вже у 2010-х рр., набувши організаційної форми у 2014 р. з виділенням в окремий напрямок Об'єднаного стратегічного командування «Північ», основу сил якого становив Північний флот ВМФ Росії. У цей період починається активне будівництво нових і реновація деяких старих військових баз. Відновлення та нарощування військової присутності в регіоні відбувалося, в першу чергу, з метою збільшення контролю над водами і повітряним простором в тих частинах території, які стрімко набували економічного значення, а саме там, де займалися видобутком енергоресурсів. Ця тенденція підкріплювалась

також твердженнями російської сторони про те, що НАТО окреслило для себе нову пріоритетну ціль – боротьбу за ресурси [31].

Збільшення російської військової присутності в регіоні потягло за собою зустрічні кроки зі сторони НАТО, а також позаблокових країн Північної Європи. З 2014 р. почастишали військові навчання під егідою Альянсу. Серед них: Dynamic Mongoose, Cold Response, Aurora 17, Arrow 18, Trident Juncture. Країни регіону почали поступово збільшувати військові витрати, а також модернізувати свої військові потужності. Особливо важливим моментом стало масштабніше залучення до діяльності НАТО позаблокових країн, серед них Швеції. Ці країни, зокрема, залучалися до деяких із вищезгаданих навчань [341]. Вагомою подією став саміт НАТО 2014 р. в Уельсі, на якому Швеція та Фінляндія отримали статус держав «з розширеними можливостями членства» (the Enhanced Opportunities Partnership). На цьому ж саміті обидві підписали з НАТО Договір приймаючої країни (Host Nation Agreements), результатом чого стали навчання блоку на території цих держав [247].

Отож, маємо ситуацію, коли ряд факторів, спричинених агресивною політикою РФ негативно впливав на двосторонній формат відносин РФ із Швецією та Норвегією. Так, спровокована самою ж Росією санкційна політика проти неї знижувала потенціал торговельно-економічної співпраці між нею та скандинавськими країнами. Останні ж змушені були як одноосібно, так і в рамках НАТО чи регіональних організацій, посилювати свій військовий потенціал через поведінку РФ. В рамках цих процесів поглиблювалися зв'язки Норвегії та позаблокової Швеції з Альянсом. Такий стан справ залишав дуже вузьке поле для двосторонньої співпраці з ризиками його подальшого звуження у разі продовження Росією її дестабілізаційної політики. Фактично, з 2014 р. по 2017 рр. двосторонні відносини обмежувалися російсько-норвезькими контактами стосовно справ Арктики. Відповідно, північноєвропейський вектор зовнішньої політики РФ безальтернативно продовжувала зосереджувати на діяльності в регіональних структурах в рамках Балтії та Арктики. Про це свідчить Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 2016 р. В

пунктах 71 та 76 документу росіяни наголошують на важливості діалогу країн вищезгаданих регіонів та на великій відповідальності цих країн стосовно стабільності в регіоні. Виходячи з тексту цих пунктів, можемо прослідкувати бажання росіян вивести ці регіони із загальної, невігідної для них тенденції справ на міжнародній арені, а також звинувачення певних міжнародних акторів (йдеться найвірогідніше про членів НАТО та їхніх партнерів) у намаганні перетворити Арктику та Балтію на територію протистояння.

Зокрема, в 71 пункті творці Концепції пишуть про наступне: «Росія виступає за збереження на півночі Європи зони довіри і стабільності на основі принципу рівної і неподільної безпеки. У цих цілях Росія розвиває практичну взаємодію з державами Північної Європи, у тому числі реалізує спільні проекти у рамках багатосторонніх структур (...) Важлива роль відводиться участі Росії в кооперації у рамках Ради держав Балтійського моря. Росія виступає за подальше розкриття проектного потенціалу «Північного виміру» і його партнерств як однієї з платформ регіональної взаємодії в Північній Європі». В 76 пункті, який присвячений Арктиці, росіяни закріплюють за собою статус країни-миротворця, яка агітує потенційних опонентів (очевидно країни НАТО) не перетворювати Арктику в зону конфронтації: «Росія проводить лінію, спрямовану на збереження миру, стабільності і конструктивної міжнародної співпраці в Арктиці (...) Росія вважає, що арктичні держави несуть особливу відповідальність за стійкий розвиток регіону, і у зв'язку з цим виступає за зміцнення взаємодії у форматі Арктичної ради, прибережної арктичної «п'ятірки», а також Ради Баренцового/Євроарктичного регіону. Росія твердо протидіятиме будь-яким спробам принести до Арктики елементи політики конфронтації і військового протистояння, політизувати міжнародну взаємодію в регіоні в цілому. Істотне значення для розвитку регіону має використання Північного морського шляху як національної транспортної комунікації Росії в Арктиці, а також використання його для здійснення транзитних перевезень між Європою та Азією» [24].

В 2017 р. відбулося деяке поживлення політичного діалогу. Про це відзначала російська сторона в щорічному огляді МЗС РФ стосовно зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності Російської Федерації. Характеристика двосторонніх відносин із Швецією та Норвегією відчутно контрастує у документах за 2016 та 2017 рр. Наприклад, якщо в документі за 2016 р. росіяни вказують на те, що: «Участь Норвегії в антиросійських санкціях ЄС і військових приготуваннях НАТО поблизу наших кордонів стримувала розвиток стосунків з цією країною. Були відсутні контакти на рівні державного керівництва, залишалися замороженими військові зв'язки. Послідовно відводили спроби Норвегії ускладнювати російську господарську і наукову присутність на архіпелазі Шпіцберген», а серед позитивів згадувалося лише про відновлення міжвідомчих контактів з питань охорони навколишнього середовища, енергетики та риболовлі [5, с. 64]. То в огляді за 2017 р. негативні фактори у відносинах з Норвегією не згадуються взагалі. До прикладу, проблематика Шпіцбергена подана в нейтральних тонах: «Постійною темою двостороннього порядку денного залишалось забезпечення російських інтересів на архіпелазі Шпіцберген» [6, с. 45].

Стосовно Швеції в огляді за 2016 р. російське МЗС відзначає стагнацію політичного діалогу, припинення співпраці по лінії керівництв профільних відомств та обмеження відносин торговельно-економічними та інвестиційними сферами, покладаючи вину на шведську сторону через її позицію на користь санкційної політики [6, с. 64]. Натомість в огляді за 2017 р. російська сторона заявляє про відновлення політичного діалогу, аргументуючи це тим, що впродовж року відбулися чотири зустрічі глав МЗС двох країн. Крім цього, росіяни повідомляють про позитивну динаміку торгівлі та збільшення шведських інвестицій в російську економіку [6, с. 46].

Тенденції до поступового відновлення двосторонніх діалогів між Росією та скандинавськими країнами з 2017 р. певною мірою демонстрували можливість, як і у випадку із агресією в Грузії, повернутися до прагматичного підходу стосовно співпраці в необхідних для сторін сферах. Так, агресія щодо України

мала іншу вагу та масштаби, а також наслідки, які мали місце для РФ після 2014 р., однак збільшення торговельно-економічних показників російсько-скандинавської співпраці та відновлення поодиноких політичних контактів свідчили про вірогідність часткового відновлення кооперації виключно в тих сферах, які були вигідні, як для скандинавів, так і для Москви. З одного боку, РФ прагнула надалі використовувати максимум вигоди із торговельно-економічної співпраці з обома державами та нормалізувати інші сфери відносин, використовуючи платформу регіональних організацій, в рамках яких росіяни мали можливість контактувати із представниками Швеції та Норвегії для вирішення необхідних питань двосторонньої співпраці. Активне використання інструментарію у вигляді регіональних організацій ми можемо прослідкувати в рамках Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 2016 р. та вищезгаданих оглядів МЗС РФ. Якщо в Концепції згадок про двосторонні відносини зі Швецією та Норвегією немає, а натомість присутні пункти щодо важливості регіональної співпраці на Півночі, то в оглядах після 2014 р. блоки, що стосуються кооперації в Арктиці та Балтії є більш детальними та розширеними у порівнянні із характеристикою двосторонніх відносин. У свою чергу, в Осло усвідомлювали необхідність співпраці з РФ в Арктиці, а агресивні дії останньої в Україні не трактувалися норвежцями як достатній фактор для масштабнішого скорочення регіональної співпраці, або ж її припинення. Меншою мірою залежним від регіональної співпраці з Росією є Стокгольм. Однак, будучи членом ЄС та будуючи відносини з РФ, зокрема, через призму відносин ЄС–Росія в плані енергетичної та економічної політики, Швеція як вагомий актор в Балтійському регіоні також не була готова до більшого обмеження торговельно-економічної співпраці.

Таким чином, ситуація стосовно повної стагнації у відносинах РФ зі Швецією та Норвегією після подій 2014 р., виходячи із факту поступового відновлення політичних контактів та зростання показників торговельно-економічної співпраці з 2017 р., мала потенціал до часткових змін за умови загального послаблення ревізійністських прагнень Росії та обмеження її

агресивної діяльності виключно східними теренами України, Кримом та потенційними загостреннями ситуації на території пострадянського простору. Однак ці умови не справджувалися, так як РФ, нарощуючи військовий потенціал на Півночі та загалом розвиваючи швидкими темпами свою військову міць, демонструвала плани до продовження реалізації політики, принципи якої певною мірою були представлені В. Путіним ще під час Мюнхенської промови.

Особливий акцент росіяни роблять на Північному флоті, який є найбільшою військовою потугою Росії в Арктиці, та, відповідно, найбільшим пріоритетом в плані модернізації та розвитку. Поряд із головною базою в Севе́роморську, для цього флоту відведено бази та причали на Кольському півострові, найбільшою серед яких є база біля Мурманська, де розташований поки що єдиний непокритий льодом російський порт в Арктиці. Беручи до уваги ситуацію із швидкими темпами танення льодового покриву в Арктиці, з'являються можливості для більшої маневреності флоту в регіоні. Крім того, цей фактор російська сторона оцінює також як загрозу зі сторони НАТО, який, на думку росіян, спробує використати кращу прохідність водами Арктики з метою розширення своєї присутності в регіоні. Виходячи з цього, в Москві традиційно аргументують нарощування своїх потужностей в Арктиці превентивним характером такої діяльності з метою захисту від потенційних зазіхань на поширення впливу західними державами.

Знаковою демонстрацією ваги Північного флоту для російських пріоритетів в Арктиці стало виокремлення в січні 2021 р. цього флоту в самостійну військово-адміністративну одиницю. В Росії таке рішення МО цієї країни вважають черговим підтвердженням того факту, що Арктика стає пріоритетним військовим напрямком для РФ. До цієї події Північний флот був частиною Західного військового округу. За словами головнокомандувача Північного флоту Александра Моїсеєва, основним завданням флоту є підтримка постійної бойової готовності з метою стримування потенційного агресора [314]. Підтвердженням серйозних планів щодо посилення ролі Арктики в політиці РФ став «Указ Президента РФ Щодо Стратегії розвитку Арктичної зони Російської

Федерації та гарантування національної безпеки на період до 2035 року» від 26 жовтня 2020 р.

В цьому документі, затвердженому 26 жовтня 2020 р., серед іншого, міститься обґрунтування причин зростання ролі Арктики в економічній діяльності РФ та в плані гарантування національної безпеки. Серед них укладники документу в першу чергу називають ресурсний фактор. За їхніми оцінками Арктична зона забезпечує видобуток 80 % природного газу та 17 % нафти в країні. Також в пункті 5 документу згадується про те, що в результаті кліматичних змін зростає значення Північного морського шляху як транспортного коридору світового значення. В контексті безпекового фактору росіяни вказують на те, що в Арктичній зоні розміщуються об'єкти стратегічних сил стримування в цілях недопущення агресії проти РФ. Важливим з точки зору мілітаризації регіону є пункт 19. В ньому подаються ряд заходів щодо виконання задач у сфері гарантування військової безпеки Росії в регіоні. Серед них: вдосконалення складу та структури ЗС РФ, підвищення рівня бойової готовності, оснащення ЗС РФ сучасними зразками озброєння, розвиток військової інфраструктури. Важливим моментом є також те, що серед пріоритетів в сфері міжнародного співробітництва вказано забезпечення російської присутності на архіпелазі Шпіцберген [55].

Стратегічні плани Росії щодо мілітаризації Півночі підкріплюються на практиці. Почавши з відновлення польотів та патрулів над Арктикою в 2007 р, росіяни таким чином дали старт реалізації військової концепції «Бастіон», яку в північних регіонах застосовував ще Радянський Союз. Дана концепція ґрунтується на диверсифікації діяльності різних родів військ, які розташовуючись в різних географічних зонах Півночі виконували завдання із обороноздатності територій, які знаходяться як безпосередньо в межах самої Росії, так і далеко поза її межами. Реалізація даної концепції дозволяє російським військовим системам охоплювати вглиб, до прикладу, території Норвегії, як сухопутні, так і морські. Збільшення військової присутності на Кольському півострові та збільшення військових потужностей Північного флоту стали

частиною новітньої реалізації «Бастіону», однак тепер направленим більше на забезпечення ресурсно-економічних інтересів в регіоні [246, с. 9]. В рамках мілітаризації Півночі РФ займається впровадженням нових систем озброєння, включно із протикорабельними гіперзвуковими крилатими ракетами Циркон, гіперзвуковими авіаційними ракетними комплексами «Кинджал», а також т.зв. «зброєю судного дня», безпілотним підводним апаратом Посейдон, оснащеним ядерною енергоустановкою [348].

Розбудовуючи своє озброєння та інфраструктуру в Арктиці, в Москві стараються не скидати з рахунків також Балтійський флот. Росіяни, прагнучи не втрачати свої позиції в Балтії, намагаються налаштувати кооперацію між регіонально близькими Північним та Балтійським флотами. Налагодження спільного функціонування відбувалося під час військових навчань Океанський щит в 2019 та 2020 рр. Так, в 2019 р. російські військові практикували блокаду Балтійського, Північного та Норвезького морів, а також відпрацьовували десантні операції із зайняття територій. Наступного року в рамках навчань кораблі Північного флоту перемістилися в Балтійське море. Спільно із кораблями Балтійського флоту військові ЗС РФ відпрацьовували артилерійські стрільби по надводних цілях [219].

Масштабна та швидка мілітаризація північних регіонів зі сторони РФ, робить стабілізацію двосторонніх відносин із Норвегією та Швецією проблематичною. Зокрема, в Норвегії розглядають такі дії Росії як демонстрацію невдоволення співпрацею країни з НАТО та її прихильністю до збільшення присутності Альянсу в регіоні на тлі агресивної політики Москви [327]. Однак скандинавські країни, включно із позаблоковою Швецією, не вважають за потрібне відмовлятися від свого права співпрацювати із військово-політичним блоком. Таку позицію вони демонструють, зокрема, беручи участь у військових навчаннях НАТО Cold Response 2020 [96] та Cold Response 2022 [105].

Подальша ескалація ситуації, яка набула форми повномасштабної, відкритої агресії РФ щодо України в лютому 2022 р. фактично знівелювала будь-які можливості до нормалізації відносин Росії зі Швецією та Норвегією. Як

ззначили у спільному зверненні міністри оборони скандинавських країн: «Російська військова атака на Україну є загрозою безпеці всієї Європи. Наші міністерства підтримуватимуть тісний зв'язок стосовно цієї ситуації з НАТО та ЄС задля консультивання щодо подальших спільних дій» [290]. Такі непоодинокі заяви представників країн регіону підкріплюють думки про те, що російський ревізіонізм значною мірою відкидає відносини по лінії Росія-Захід загалом, та Росія-Північна Європа зокрема, до стану часів «холодної війни». Основним наслідком дій росіян в Україні в контексті безпекової ситуації в Північній Європі виявилась фундаментальна зміна позаблокових країн регіону до власної політики позаблоковості. Так, Швеція разом із Фінляндією 18 травня 2022 р. подали заявки на членство в НАТО [113]. За умови успішної ратифікації їхнього членства всіма країнами-членами Альянсу, повноцінний вступ цих держав до блоку вагомим чином змінює конфігурацію сил в регіоні. В цьому разі Росія стає максимально обмеженою в маневреності в межах Балтії, а рентабельність перебування там Балтійського флоту знижується в рази. Відповідно, РФ постає перед новими викликами в плані функціонування своїх військових елементів в регіоні та отримує збільшення присутності НАТО на Півночі внаслідок сукупності своєї агресивної політики на східних рубежах Європи та стрімкого нарощування військової сили на тій же Півночі. Ґрунтуючись на вищеописаних військово-політичних сценаріях в регіоні, можемо висновувати, що двосторонній вимір відносин між РФ та скандинавськими країнами заходить у довготривалу стагнацію, при якій значно ускладнюється реалізація співпраці навіть у найбільш прагматичних та необхідних сферах, як от кооперація в Арктиці.

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

3.1. Позаблоковість як один із засобів зовнішньої політики Швеції

Уже більше двохсот років Королівство Швеція в силу історичних обставин та геополітичних реалій реалізує свою зовнішню та безпекову політику дотримуючись принципів, які притаманні таким концептам, як «neutrality» (нейтралітет) та «non-alignment» (позаблоковість).

Початки шведської політики нейтралітету сягають корінням початку XIX ст. До того часу Швеція була регіональним гегемоном в Північній Європі. Однак, поразка у Північній війні та укладення Ніштадського миру 1721 р. завершує період існування Швеції як імперії та завершує домінування останньої в Балтійському регіоні [133, с. 214]. Вагомі територіальні втрати та приход до влади Карла XIV Бернадота кардинально змінили підхід Швеції до провадження зовнішньої політики. Її нова версія, або так звана «The Policy of 1812», сильно контрастувала із принципами попередньої зовнішньої політики північноєвропейської держави, впродовж реалізації якої, Швеція була учасницею багатьох воєн. Востаннє Швеція активно включилась у військовий конфлікт під час Наполенівських війн 1813-1814 рр. [332].

Прийнято вважати, що офіційним початком шведської політики нейтралітету є 4 січня 1834 р. Цього дня Карл XIV видає циркуляр, в якому проголошує наступні принципи: 1) Сполучені королівства під час війни повинні утримуватись від прямої чи опосередкованої участі в ній та підтримки будь-якої зі сторін; 2) шведські та норвезькі порти прийматимуть іноземні кораблі з урахуванням обмежень для воєнних суден у військових гаванях; 3) продовольство, паливо та інші товари, окрім ряду товарів воєнного призначення, можуть продаватись воюючим державам; 4) воюючі сторони не можуть торгувати здобутими під час війни трофеями в норвезьких та шведських портах [18, с. 364]. Даний циркуляр набув особливого історичного значення, як

перша декларація Сполучених королівств про нейтралітет. Однак, він не отримав в подальшому постійного юридичного оформлення (на відміну від прикладу таких держав, як Швейцарія чи Австрія). Цей факт, в свою чергу, певною мірою вплинув на стійкість шведського нейтралітету та необхідність балансування між нейтралітетом та різного рівня участю у військових конфліктах в подальшому.

Серйозними випробуваннями для шведської політики нейтралітету стали дві світові війни. На початок Першої світової війни Швеція відреагувала декларацією про повний нейтралітет від 3 серпня 1914 р. [283, с. 14]. Варто наголосити про внутрішні розбіжності серед політичної еліти країни, яка на той час розділилася у прихильності як до Центральних держав, так і до Антанти. До прикладу, шведський дослідник М. Мальмборк так окреслює ситуацію: «Швеція до 1917 р. фактично була нейтральним союзником Німеччини» [186, с. 113]. Своєю чергою, його співвітчизник, історик С. Коблік наступним чином охарактеризував характер зовнішньополітичного вектору скандинавської країни в період війни: «Політичне маневрування лідерів партій, які боролися за вплив на політичні процеси в державі значним чином позначалося на зовнішньополітичному векторі. Популярність та непохитність ідеї нейтралітету, які мали місце на початку війни, поступово втрачали свою силу. Через відсутність внутрішньодержавного консенсусу, зовнішня політика Швеції протягом Першої світової війни не була чітко визначеною. В період контролю Балтійського регіону Центральними державами, шведський нейтралітет носив пронимецький характер. Коли ж ситуація на фронті змінилась, а саме після виходу з війни Росії та входження в неї США, шведи змінили зовнішньополітичний вектор держави, взявши курс на Антанту» [161, с. 11]. Проте важливим фактором залишалася позиція населення королівства. Пересічні громадяни держави, які впродовж тривалого часу не мали гіркого досвіду війни, не бажали її вступу у світовий конфлікт [136]. Цей факт суттєвим чином вплинув на збереження Швецією нейтралітету під час Першої світової війни.

Після війни популярності набули ідеї колективної безпеки, які пропагувалися в рамках новоствореної Ліги Націй. Швеція увійшла до складу

організації з часу її заснування. За словами М. Мальмборка, принципи колективної безпеки суперечили принципам нейтралітету в політиці Швеції: «Негативне ставлення країн-переможниць до нейтралітету, як принципу зовнішньої політики, створювало тиск на нейтральні країни та підштовхувало їх до перегляду фундаментальних принципів їхньої політики. (...) Швеція та інші країни тимчасово припинили вживання терміну «нейтралітет» для означення своєї зовнішньої та безпекової політики, а в рамках Ліги Націй їх часто називали колишніми нейтральними державами. (...) Значення нейтралітету ще більше знівелювалось, коли Ліга Націй запровадила систему колективної безпеки (...)» [186, с. 127].

Врешті із початком кризи функціонування організації, Швеція повертається до уже звичного для неї принципу нейтралітету. У 1936 р. Швеція разом з іншими скандинавськими країнами оголосили про вихід із, як виявилось, неефективної системи колективної безпеки [17, с. 529]. Два роки по тому, на конференції в Осло 5 квітня 1938 р., чотири скандинавські країни погодили спільну заяву про те, що у разі військового конфлікту між великими державами чи військовими союзами держав, вони докладуть всіх зусиль для уникнення участі в такому конфлікті [208, с. 474]. В травні того ж року, у Стокгольмі, міністри закордонних справ цих країн підписали декларацію про дотримання принципів нейтралітету. Очільники МЗС на конференції в Стокгольмі заявили про те, що їхні країни не входитимуть до складу будь-яких союзів та блоків, які формуватимуться на європейському континенті [97, с. 141].

На чергову світову війну, яка розпочалася 1 вересня 1939 р., шведський уряд того ж дня відреагував черговою декларацією про нейтралітет [119, с. 186]. В той час, коли Друга світова війна набирала ходу, розпочалася Зимова війна 1940 р. між СРСР та Фінляндією. Не вважаючи за потрібне вступати у військовий конфлікт, Швеція все ж підтримала фінську сторону у цій нерівній боротьбі. Було надано різноманітне озброєння та військове спорядження, а також позику в розмірі 300 тис. шведських крон [245, с. 91]. Пізніше Швеція взяла на себе роль посередника під час радянсько-фінських переговорів. Стокгольм став важливою

ареною в процесі підготовки Московської мирної угоди від 13 березня 1940 р. Незадовго після підписання мирної угоди, з надією на зменшення градусу протистояння в регіоні та сприятливі умови для збереження подальшого нейтралітету, Швеція скоротила свої збройні сили.

Однак, окупація Німеччиною Данії та Норвегії поставила під загрозу шведський нейтралітет та змусила керівництво країни маневрувати між дотриманням нейтралітету та уникненням небезпеки бути окупованою однією з воюючих сторін. Дотримання Швецією нейтралітету в ході Другої світової війни було значною мірою хитким. Підтвердженням цьому є такі випадки поступок німецькій стороні, як: згода шведського уряду на переправлення неозброєних німецьких військових через територію країни, а також транзит будь-якого типу продукції, включаючи військової; постачання Німеччині сировини, необхідної для військової промисловості [94, с. 61]; дозвіл на використання німецькими військами своїх залізничних шляхів для передислокації на територію Фінляндії з метою подальшого нападу на СРСР [279, с. 389]. Впродовж наступних етапів війни поступки демонструвалися уже на користь держав антигітлерівської коаліції. Зокрема, під тиском Великобританії та США було скасовано вищезгадані транзитні дозволи та скорочено експорт до Німеччини. Серед вагомих поступок відзначимо дозвіл на використання Великобританією шведського повітряного простору для атаки на Німеччину [344, с. 66]. Та попри всі вищеперелічені факти, в підсумку скандинавська країна не вступила у війну.

Таким чином, обидва світові військові конфлікти стали випробуванням для шведської політики нейтралітету. Однак, вони створили можливості для північноєвропейської держави у плані вдосконалення моделі своєї зовнішньої політики в умовах світового військового конфлікту з акцентом на збереження гнучкого, прагматичного нейтралітету, який дозволяв зберігати статус невоюючої держави, водночас, підтримуючи певний рівень співпраці з воюючими державами.

Наступним тривалим етапом, впродовж якого Швеція продовжувала дотримуватись прагматичного нейтралітету, став період блокового

протистояння. Нові геополітичні умови вносили в політику нейтралітету Швеції певні корективи. Вони були викликані появою концепту, який тісно пов'язаний із поняттям нейтралітету. Йдеться про «позаблоковість». Неприєднання до жодного із новостворених протиборчих сторін було запорукою продовження політики нейтралітету для Швеції в умовах протистояння комуністичного блоку та західних держав. Саме тому в політичних колах Швеції після завершення Другої світової війни розпочалося поступове просування нової парадигми політики нейтралітету. У 1945 р. тодішній міністр закордонних справ Крістіан Гюнтер запропонував концепт «*aliansfri politik*» (політика позаблоковості), який означав те, що Швеція в мирний час не входить до жодного із блоків, з метою уникнути участі у військовому конфлікті в часи протистояння [94, с. 51]. Даний концепт став основоположним принципом шведської зовнішньої політики, а також політики безпеки та оборони на кілька наступних десятиліть.

Незадовго після озвучення вищеназваного концепту, перед Швецією постала перша задача, яка полягала у передбаченні можливих загроз для реалізації політики нейтралітету в контексті членства в післявоєнних міжнародних організаціях. У 1946 р. в Рікстазі було представлено пропозицію щодо вступу в ООН. Відповідно, серед політиків зав'язалась дискусія на тему сумісності принципів нейтралітету із членством в даній організації. Парламентарями бралась до уваги вірогідність перенесення моделі протистояння політичних блоків, які формувалися в післявоєнний час, на діяльність ООН. За таких умов, Швеція могла б, не бажаючи цього, бути включеною в протистояння між двома політичними полюсами, які гуртувалися навколо Москви та Вашингтону. Однак, в ході дискусій, зважаючи на можливість права вето в рамках Ради Безпеки ООН, що, на думку, парламентарів та міністрів певною мірою нівелювало вищезгадані побоювання, а також можливість санкційної політики в рамках ООН, було вирішено долучитися до організації [223, с. 92]. Таким чином 19 листопада 1946 р. Швеція стала членом ООН. Попри те, що держава не входила до числа країн-засновниць організації, вона провадила активну діяльність в її рамках. Активність у рамках ООН стала одним з основних

напрямів політики північноєвропейської держави, яка й надалі акцентувала увагу на нейтралітеті [223, с. 76].

Після завершення Другої світової війни, північноєвропейська держава постала перед необхідністю перебудови економіки, боротьби з безробіттям та організації поступового економічного зростання та розвитку. Уряд Швеції був певний, що для досягнення такого росту, необхідним було забезпечення багатосторонньої торгівлі з міжнародними партнерами. Зокрема, шведи планували вести торговельно-економічні відносини з країнами Східної Європи, які входили до сфери впливу Москви, а також і з самим СРСР. На думку шведської сторони, це був привабливий ринок для збуту своєї продукції та ресурсів. З цією метою, у 1946 р. було підписано Торговельно-кредитну угоду з СРСР [183, с. 4].

Однак доволі швидко з'ясувалося, що ставка на посилення торгівлі зі східними країнами не є настільки рентабельною, як передбачалося. Крім того, вагому роль відіграв "американський" чинник. Тогочасна економіка США демонструвала значно показники зростання, аніж це було у випадку СРСР. Разом з тим, після поразки Німеччини, американці стали одним з найважливіших торговельних партнерів Швеції. У свою чергу американські партнери застерігали шведських колег про небезпеки економічної орієнтації на схід. Такі застереги були відображені в американському меморандумі до шведського уряду від 15 серпня 1946 р., в якому США припускали, що економічне зближення з країнами Сходу може призвести до довготривалої прив'язки Швеції до радянської системи економіки [154, с. 40]. Вирішальним фактором, який остаточно визначив прозахідну орієнтацію Швеції став план Маршала. Участь в ньому була причиною подальших кроків торговельно-економічного характеру, котрі ще тісніше афілювали скандинавську країну із країнами західного блоку.

Наприкінці 1940-х рр. Швеція постала перед необхідністю створення нової оборонної доктрини. Причиною цьому виступили геополітичні обставини, котрі сформувалися на той час. Нейтральна Швеція опиняється фактично ізольованою між двома блоками. Із заходу розташовувалась Норвегія, яка приєдналася до

НАТО, зі сходу – все ще нейтральна Фінляндія, яка, однак, мала певні обов'язки перед СРСР за умовами Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу від 1948 р. Отож, на Скандинавському півострові утворилась нова геополітична реальність, котра, в основному, була збалансованою в контексті впливу конкуруючих блоків, однак зберігала певний рівень напруги, який потенційно міг перерости у блокове протистояння в межах регіону. Такий стан речей в регіоні було прийнято характеризувати терміном «Nordic balance».

Представники всіх тодішніх політичних сил Швеції сходились на думці, що нейтралітет повинен залишатися основою нової доктрини [143, с. 75]. Фундаментом для неї став проект політики безпеки та оборони країни від 1949 р., представлений парламенту прем'єр міністром Таге Ерландером та міністром закордонних справ Остенем Унденом. За його умовами, лише у випадках загрози нейтралітету Швеції та в крайніх випадках неможливості його дотримання, країна зможе входити у союзи з іншими державами. Таким чином, принцип позаблоковості доповнював концепт нейтралітету. Нова політика також передбачала заборону на розгортання будь-яких об'єктів військового характеру та розташування іноземних військових на території Швеції [94, с. 58].

Разом з тим, керівники північноєвропейської держави розуміли що політика оборони вищезгаданого плану повинна підкріплюватись наявністю достатньо потужної армії, яка б могла відбити вірогідний наступ противника (варто зазначити, що таким противником шведи розглядали саме представників східного блоку). Розуміння цієї необхідності сприяло впровадженню та реалізації концепту «тотальної оборони», який включав мобілізацію усіх наявних людських та матеріальних ресурсів у випадку військових дій. В процесі реалізації «тотальної оборони» Швеція вимушена була збільшити витрати на оборону та розвиток військово-промислового комплексу. В результаті, скандинави налагодили та вдосконалили процес виробництва підводних човнів, танків та військових літаків. Уже на початок 1970-х рр., завдяки мобілізації людських ресурсів та діяльності волонтерських організацій, збройні сили Швеції

за своєю кількістю були майже рівні кількості збройних сил таких країн, як Великобританія, Франція чи ФРН [67, с. 27].

Отже, політика нейтралітету, яка була сформована керівництвом держави наприкінці 1940-х рр. та стала фундаментом діяльності держави в часи «холодної війни», опиралась на три основні компоненти: позаблоковість, сильна армія та широка соціальна підтримка відповідної військово-політичної лінії. Стокгольм був впевнений, що реалізація цих трьох компонентів гарантуватиме шведському нейтралітету необхідну авторитетність в очах обох наддержав. Водночас реакція лідерів конкуруючих блоків щодо пролонгації нейтральної політики шведами та масштабної промоції ними такої політики в період розгортання «холодної війни» була доволі різною. Однак, варто зазначити, що як США, так і СРСР усвідомлювали, що шведський нейтралітет є гнучким та, певною мірою, неоднозначним.

В цьому контексті важливу роль відігравала ідеологічна складова. За цим компонентом шведи однозначно та очевидно тяжіли саме до країн західного блоку. До прикладу, у розмові із британським послом у Швеції Г. Метьюзом 3 червня 1948 р., міністр О. Унден зазначав, що Швеція є державою прозахідної орієнтації і не заперечує проти тісної співпраці Норвегії та Данії з НАТО [193]. Шведський посол в США Ерік Бохман говорив, що основною оборонною метою Швеції є її захист від СРСР [194]. Крім того, реалізуючи політику «тотальної оборони», скандинави часто наслідували стандарти НАТО. Та навіть за наявності чіткої прозахідної ідеологічної та економічної приналежності, північноєвропейська держава продовжувала офіційно залишатися позаблоковою.

У свою чергу, шведська модель поведінки на міжнародній арені була доволі сприятливою на той час і для СРСР, котрий прагнув не допустити появи ще одного члена Альянсу на Скандинавському півострові. Проте радянська сторона усвідомлювала гнучку природу цього нейтралітету. Таке розуміння відображається, зокрема, у деяких зовнішньополітичних звітах. Наприклад, в лютому 1949 р. П'ятий європейський відділ МЗС СРСР підготував довідку під

назвою «Невдача переговорів про створення скандинавського військового блоку і питання про «нейтральну» позицію Швеції». Факт того, що слово «нейтральну» взято в лапки, певною мірою свідчить про упереджене трактування шведського нейтралітету в МЗС СРСР. На думку автора довідки, незважаючи на те, що керівництво Швеції продовжує «лицемірно заявляти про своє прагнення дотримуватися політики нейтралітету», у випадку військового конфлікту країна без сумнівів «долучиться до блоку Західних держав» [52, с. 158].

Після приєднання Норвегії та Данії до НАТО, відношення радянської сторони до шведського нейтралітету змінилося. Особливості шведського нейтралітету з його прозахідним характером не влаштував СРСР, однак, така опція все ж була більш сприятливою, аніж членство Швеції в новоствореному Альянсі. Більше того, шведський нейтралітет став трактуватись радянською стороною як приклад для наслідування іншим державам регіону. З середини 1950-х рр. радянські журналісти та історики багато писали про нейтралітет. В радянський політичний лексикон ввійшло поняття «активний», або ж «позитивний нейтралітет» [19, с. 213]. Така зміна позиції щодо шведського нейтралітету була пов'язана як із вищезгаданим фактором НАТО в Скандинавії, так і зі змінами у зовнішній політиці СРСР після зміни влади в державі. Крім того, відіграла роль також активізація зовнішньополітичної діяльності Швеції.

У квітні 1963 р. було впроваджено «активну політику нейтралітету». За М. Мальмборком активний елемент даної політики «полягав, в основному, у вербальному втручанні, висловленні думок щодо різноманітних конфліктів у різних куточках світу та намаганні вплинути на вирішення цих конфліктів» [119, с. 190]. Таким чином, шведська стратегія зовнішньої політики трансформувалася зі стратегії пристосування на стратегію змін. В контексті реалізації активної політики нейтралітету, Швеція намагалася тримати баланс у підтримці як позиції країн Заходу, так і СРСР. Наприклад, скандинави сходились із радянською стороною в питаннях щодо військової операції в Суецькому каналі, місця Китаю в Раді Безпеки ООН, проекту без'ядерної зони в Центральній Європі. Водночас, засуджували радянську інтервенцію в Чехословаччину.

Важливою подією в період «холодної війни» було рішення уряду Швеції від 1968 р. про відмову від виготовлення ядерної зброї [152, с. 80]. Такий крок позитивно сприйняла радянська сторона. Під час свого закордонного візиту до країн Скандинавії у 1964 р., лідер СРСР М. Хрущов схвально відгукувався про без'ядерні ініціативи Швеції, а також ставив шведський нейтралітет у приклад країнам регіону [21, с. 4].

Однак промоція нейтралітету в Північній Європі з боку радянської сторони була безрезультатною, адже це ніяк не вплинуло ні на членів НАТО Норвегію та Данію, ні на прозахідний характер шведського нейтралітету. Стосовно фактичної прозахідної спрямованості зовнішньої та безпекової політик північноєвропейської держави того часу висловився міністр оборони Торстен Густафсон (1981–1982 рр.). Він сказав наступне: «Офіційно ми дотримуємося нейтралітету. Однак ми розуміємо куди ми відносимося» [170].

Підсумком блокового протистояння для Швеції стало остаточне закріплення за нею неофіційного статусу нейтральної держави серед міжнародної спільноти. Дану ситуацію в контексті міжнародних подій того часу описав шведський науковець Якоб Густавсон: «Швеція мала можливість використовувати той факт, що наддержави того часу прагнули скористатися нейтралітетом країни у своїх цілях. Це надавало Швеції певного статусу та престижу на міжнародній арені. Бути нейтральним в часи «холодної війни» у випадку Швеції означало мати неабияку вагу» [130, с. 85].

Натомість завершення блокового протистояння кардинальним чином змінило значення шведського нейтралітету. За вищезгаданим Я. Густавсоном, із закінченням «холодної війни» шведський нейтралітет значною мірою втратив свій сенс, адже усі попередні обмеження, котрі диктувались обставинами блокового протистояння, втратили свою силу [130, с. 86]. М. Мальмборк описував нову реальність для Швеції і її нейтралітету наступним чином: «Війни та збройні конфлікти в період після блокового протистояння виникають частіше в межах держави, а не між державами. Розмитість європейських кордонів та такі транснаціональні проблеми, як забруднення навколишнього середовища,

організована злочинність та тероризм є на порядку денному міжнародної спільноти. В той же час міждержавні проблеми в територіальних чи військових вимірах ставали все менш нагальними» [186, с. 171].

Отож, обставини післяблокового періоду значним чином зменшили вагу нейтралітету для скандинавської країни. Частина політичної та академічної еліти, а також журналісти почали заявляти, що Швеції слід відмовитись від нейтральної політики та офіційно зайняти своє місце в системі безпеки та оборони країн Заходу. В такий спосіб, шведи могли б заповнити прогалину між тим, що ними офіційно заявлялося і тим, що значною мірою фактично реалізовувалось. Тобто прозахідний прагматичний нейтралітет повинен був трансформуватись на офіційну прозахідну політику та членство в західних політичних та безпекових структурах.

Такий хід подій став частково реалізовуватись уже на початку 1990-х рр. Восени 1990 р. шведський парламент прийняв рішення на користь підготовки країни до вступу в тоді ще ЄЕС (попередник ЄС). Тож шведський нейтралітет увійшов у новий період своєї трансформації. Зміна уряду у вересні 1991 р. активізувала цю трансформацію. Новий уряд, очолюваний прем'єр-міністром Карлом Більдтом, декларував потребу переосмислити політику нейтралітету, зважаючи на нові реалії [43, с. 41]. Як заявив сам прем'єр: «Очевидно, що термін «політика нейтралітету» уже не є в повній мірі доцільним для характеристики зовнішньої політики, а також політики безпеки та оборони Швеції. Ми прагнемо реалізовувати себе в рамках європейської спільноти та втілювати свою політику, чітко дотримуючись європейської ідентичності» [62, с. 6].

Шведські громадяни на референдумі 1994 р. незначною більшістю підтвердили прагнення парламенту країни та проголосували за вступ до ЄС. Цікавим є той факт, що під час обговорення переваг та недоліків вступу, термін «нейтралітет» не фігурував як основний. Натомість шведи більше непокоїлись щодо передачі частини суверенітету на користь Брюсселя. В кінцевому підсумку, Швеція офіційно стала членом ЄС 1 січня 1995 р.

Зважаючи на те, що в ході вступу йшлося, в основному, про політичні та економічні фактори членства, то акцент риторики щодо нейтралітету було дещо змінено. В обіг серед політичних кіл держави вводиться термін «військове неприєднання». Вперше цей термін було вжито представниками уряду на чолі з Карлом Більдтом (1991-1994 р.).

Таким чином керівництво країни намагалось дещо витіснити «нейтралітет» із публічного дискурсу, додавши військовий фактор як основний в рамках політики нейтралітету. Водночас шведи фактично продовжували частково реалізовувати основні принципи «активної політики нейтралітету» часів «холодної війни». Про це свідчать слова Міністра закордонних справ Швеції Анни Лінд, яка, характеризуючи зовнішню політику країни в лютому 2003 р. заявила наступне: «Беручи принцип військового неприєднання за основу, ми також активно залучені у процес вдосконалення регіональних оборонних можливостей в рамках ЄС та ООН» [239, с. 47].

На додаток до активного залучення в міжнародну політику в рамках невійськових організацій, Швеція стала налагоджувати тісніші контакти з Альянсом. Зважаючи на те, що радянської загрози зі сходу уже не існувало, а правонаступниця СРСР – Російська Федерація була ослабленою та не являла собою реальної небезпеки на той час, скандинавська країна могла собі дозволити більш явну співпрацю з НАТО. Першим кроком до налагодження тісніших стосунків з Альянсом стало підписання угоди про участь у Програмі «Партнерство заради миру» 9 травня 1994 р. Після цього позаблокова Швеція намагалась використовувати будь-яку нагоду для співпраці з НАТО. Як зазначає наукова співробітниця Атлантичної ради Енн-Софі Даль: «Партнерство Швеції із НАТО є особливим, в рамках якого Швеція має привілейований статус. Скандинавська країна є «партнером номер один», будучи певною мірою ближчою до Альянсу, ніж деякі члени організації» [95, с. 3]. Важливо зазначити, що Швеція брала участь в майже кожній місії НАТО з часу завершення «холодної війни» – від операції в Боснії до Лівії, з деякими виключенням, як ото операція в Косово.

Активно пропагуючи риторику щодо реалізації спільної політики безпеки та оборони в рамках європейської спільноти, а також поглиблюючи співпрацю з НАТО, Швеція, в той же час, остаточно виводить зі свого дискурсу термін «нейтралітет», замінивши його на «позаблоковість», або «військове неприєднання». Такий висновок ми можемо зробити, ґрунтуючись на тексті Звіту уряду щодо державної політики у сфері зовнішніх справ від 2003 р. Починаючи з цього року, керівництво профільного міністерства у своїх звітах наголошує на принципі, який в англomовній версії звіту звучить як «non-participation in military alliances», не згадуючи при цьому терміну «нейтралітет» [291]. Більш акцентовано відхід від риторики нейтралітету можемо простежити в текстах документів міністерства безпеки та оборони. Зокрема, в стратегії безпеки та оборони від 2004 р. зазначено наступне: «Складно уявити, що Швеція залишатиметься нейтральною у випадку збройної атаки проти члена ЄС» [125, с. 15]. Офіційні позиції такого характеру підтверджують те, що вступ Швеції до ЄС хоч і не включав військову складову як пріоритетну, однак вплинув на відхід Швеції від її класичної нейтральної політики в напрямку колективної європейської політики безпеки та оборони.

Період 1990-х – середини 2000-х став для шведської політики нейтралітету часом змін та трансформацій, які вплинули на офіційні засадничі принципи зовнішньої та оборонної політики скандинавської країни. В контексті цих змін відбувся перехід від стратегії «тотальної оборони», який держав реалізовувала ще з часів блокового протистояння до військової політики експедиційного характеру, коли шведські військові сили застосовувались за межами країни в рамках міжнародних військових операцій. Водночас в цей період відбувався процес часткової демілітаризації та зменшення військових витрат, адже військовий фактор не стояв на порядку денному в силу геополітичних обставин, які сформувались по закінченні «холодної війни». Натомість увага приділялась викликам, які стояли на міжнародному порядку денному та вимагали колективних рішень (транскордонні загрози, міжнародний тероризм, організована злочинність і т. д.).

Однак вищеназвані зміни, які були спричинені припиненням блокового протистояння, не стали для держави сталими в процесі реалізації зовнішньої та оборонної політики. Причиною цьому стали знову ж таки нові геополітичні обставини, які почали набирати обертів з 2008 р. Йдеться про активізацію ролі Російської Федерації на міжнародній арені. правонаступниця СРСР, не бажаючи миритись із своєю міжнародною роллю протягом двох десятиліть після розпаду радянської наддержави, стала заявляти про свою статусність та демонструвати військовий потенціал, порушуючи при цьому суверенітет та територіальну цілісність інших держав.

Російсько-грузинська війна 2008 р., тимчасова окупація українського Криму, військова агресія на Сході України та військова активізація РФ в регіоні Північної Європи стали тривожним сигналом для світової спільноти та для Швеції зокрема, про те, що Росія стала на шлях реалізації ревізійської політики, яка несла потенційну небезпеку для скандинавської країни. На тлі російської активізації, в Швеції почали обговорювати власний оборонний потенціал та можливість відмови від принципу позаблоковості.

Опозиційні партії в державі, такі як консервативна, християнсько-демократична та центристська висловлюють позицію за приєднання Швеції до Альянсу [8, с. 30]. Цікаво, що християнсько-демократична та центристська партії змінили свою позицію на пронатівську восени 2015 р., будучи до того прихильниками позаблоковості. У свою чергу консервативна партія ініціювала обговорення питання позаблоковості ґрунтуючись на звіті Томаса Бертелмана, колишнього посла Швеції в РФ (2009-2012 рр.) (тут варто написати рік оприлюднення звіту). В документі аргументовано обґрунтовувалася необхідність подачі Швецією заявки для членства в НАТО [81, с. 3].

Стосовно громадян скандинавської країни, то частка прихильників вступу до Альянсу збільшилась у зв'язку із потенційною загрозою зі сторони Росії. До прикладу, за результатами опитувань, проведених шведським центром вивчення громадської думки SIFO, підтримка вступу значним чином зросла у 2015 р., склавши 41% опитаних, тоді як у 2012 р. показник був тільки 17% [206].

Згідно дослідження професорки Шведського університету оборони Малени Брітц, загальний тренд щодо збільшення прихильності до вступу в НАТО дійсно існує, однак таке підвищення відбувається відносно повільно, а відсоток громадян, які вважають за необхідне й надалі дотримуватись позаблоковості все ще високий і домінує над прихильниками вступу. Наприклад, число респондентів, котрі погоджуються з твердженням, що Швеції слід подати заявку для членства в Альянсі, зріс з 15% у 1994 р. до 38% у 2015 р. Водночас, відсоток респондентів, котрі погодились з твердженням, що Швеції слід дотримуватись позаблоковості в мирний час, аби мати можливість бути нейтральною в час війни, склав 60% [81, с. 3].

Фактична поведінка Швеції на міжнародній арені демонструє нам тенденцію до поглиблення співпраці з НАТО в рамках регіону Північної Європи та Балтійського регіону зокрема. Показовими є спільні регіональні військові навчання. Серед таких варто виокремити Aurora 17, які проводились у Швеції, а також Arrow 18 та Trident Juncture, котрі проводились у Фінляндії та Норвегії за участю Швеції [353].

Вагомим в плані зростання співпраці між Швецією та Північноатлантичним альянсом став саміт НАТО в Уельсі (вересень 2014 р.). За його результатами, Швеція, по-перше, набула статусу держави «з розширеними можливостями членства» (the Enhanced Opportunities Partnership) [173]. По-друге, 4 вересня 2014 р. відбулося підписання між Швецією та Альянсом Договору приймаючої країни (Host Nation Agreements) [356]. Цей Договір посприяв проведенню на території країни вищезгаданих військових навчань. Свідченням поглиблення залучення скандинавської країни до роботи військово-політичного блоку є участь шведських представників у зустрічі НАТО на рівні міністрів закордонних справ у травні 2016 р. [158].

Активізація співпраці між Швецією та НАТО негативним чином сприймається в Москві. Зважаючи на те, що Росія трактує Альянс як ворожу структуру, збільшення присутності військових цього блоку в північних регіонах Європи та в Балтії за активної підтримки Швеції відповідним чином впливає на

риторику російської сторони щодо позаблокової держави. Офіційні особи РФ застерігають шведів щодо поглиблення кооперації з НАТО, а також щодо можливості приєднання скандинавської країни до блоку. У своїх застереженнях росіяни припускають високу імовірність контрзаходів відносно Швеції у разі присутності натівських військ та озброєння та території держави або ж її приєднання до організації. Зокрема, посол РФ у Швеції Віктор Татарінцев в інтерв'ю шведській газеті «Dagens Nyheter» в червні 2015 р. заявив, що вступ північноєвропейської держави до Альянсу змусить Росію здійснити відповідні кроки у відповідь та закликав шведську сторону проаналізувати потенційні ризики [72]. Щодо шведської опції членства в НАТО висловлювався і президент РФ Володимир Путін. Влітку 2017 р. він зазначив, що вступ Швеції до військового блоку становитиме загрозу для Росії та наголосив на негативному впливі таких кроків на двосторонні відносини [298].

Заяви такого характеру певною мірою впливають на політику Швеції в контексті потенційного вступу в НАТО, однак скандинавська країна не полишає активної співпраці з Альянсом, а також регіональної оборонної кооперації, яка також підтримується лідерами блоку. На даний час ми спостерігаємо ситуацію, коли шведам необхідно відновити свої оборонні можливості, зважаючи на загрозливий характер діяльності РФ. В контексті цієї ситуації Швеція повертається до попереднього формату політики безпеки, який вона брала за основу під час блокового протистояння, а саме до стратегії «тотальної оборони», відклавши на другорядний план військову політику експедиційного характеру. Початки повернення до вищезгаданого формату закладені в урядовому документі стосовно оборонної політики держави на період 2016-2020 р. від 1 червня 2015 р. В документі наголошується на посиленні боєготовності збройних сил для діяльності із захисту території країни. В цьому напрямку уряд запланував, ґрунтуючись на аналізі парламентського комітету з оборони, збільшити фінансування підготовки ЗС для «тотальної оборони», скоротивши при цьому витрати на застосування військ експедиційного характеру [305, с. 3].

Стосовно принципу позаблоковості, то офіційна позиція держави продовжувала залишатися незмінною навіть в умовах агресивнішого ревізійонізму РФ, який мав місце після 2014 р. Попри взаємне зацікавлення у поглибленні співпраці та фактичне посилення кооперації між НАТО та Швецією, про що свідчать спільні військові навчання, в тому числі і на території останньої, а також угоди щодо військового співробітництва, зі сторони північноєвропейської держави не було однозначних офіційних заяв щодо вступу до Альянсу. Як зазначив очільник шведського уряду Стефан Левен в січні 2019 р.: «Країна наразі не прагнучиме до членства в НАТО, однак не залишатиметься осторонь у разі агресії щодо її сусідів, або ж інших членів ЄС, а також очікує на підтримку, якщо Швеція стане об'єктом агресії» [28, с. 110].

Каталізатором фундаментальних змін стосовно вищезгаданого підходу щодо позаблоковості країни стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Щоправда ще на початку березня 2022 р. деякі офіційні особи держави намагалися стримувати розповсюдження однозначної риторики стосовно обов'язкового та негайного вступу в НАТО. В цьому плані відбувся поділ у шведських політичних колах між правоцентристами та лівоцентристами на чолі із лідером соціал-демократичної партії, прем'єр-міністром Магдаленою Андерссон. Правоцентристи виступили за початок негайного урядового обговорення стосовно можливого вступу в Альянс. Натомість соціал-демократи вважали такий крок поспішним. Зокрема, М. Андерссон 8 березня 2022 р. заявила наступне: «Якщо Швеція в теперішній ситуації вирішить подати заявку на членство в НАТО, це може дестабілізувати ситуацію в регіоні, а Швеція таким чином долучиться до цієї дестабілізації» [307]. Однак такі слова не знайшли підтримки серед більшості політичної еліти в країні, а подальша ситуація в Україні нарощувала пронатівські настрої серед шведів. Відповідно, активна дискусія щодо необхідності відмови від позаблоковості набирала обертів. 16 березня 2022 р. шведський уряд вирішує створити робочу групу під керівництвом Міністра закордонних справ Анни Лінде для обговорення питань безпеки та оборони країни в контексті російського повномасштабного

вторгнення в Україну. В результаті роботи цієї групи, на початку травня 2022 р. вийшов урядовий документ під назвою «Deterioration of the security environment – implications for Sweden» (перекл. з англ. Погіршення безпекового середовища – виклики для Швеції). В рамках цього документу члени робочої групи аналізують нові безпекові виклики для країни та, на основі цього, висновують про вступ Швеції в НАТО як бажаний та необхідний для країни з метою посилення її обороноздатності [98].

У свою чергу, уряд, ґрунтуючись на висновках робочої групи, 16 травня 2022 р. оголошує про своє рішення подати заявку для вступу держави в Організацію Північноатлантичного договору [318]. Таким чином, ця дата є знаковою для зовнішньополітичної та оборонної діяльності північноєвропейської держави. Після близько двох століть нейтралітету та позаблоковості, Швеція, під впливом російського фактору, відмовляється від цих принципів. Наступного дня після рішення уряду, 17 травня 2022 р., Міністр закордонних справ А. Лінде підписала офіційну заявку держави на членство в Альянсі, а 18 травня вона була представлена Генеральному секретареві Єнсу Столтенбергу [113].

Ще одним кроком Швеції, який ознаменував відхід від нейтралітету стало постачання озброєння та речей військового призначення Україні. Тобто, вперше з часів Другої світової війни скандинавська країна постачає зброю воюючій країні [77]. Про першу військову допомогу Україні 27 лютого 2022 р. заявили прем'єр-міністр М. Андерссон та міністр оборони Петер Гульквіст. Вона складала 500 млн. швед. крон та включала 5 000 од. протитанкового озброєння, 5 000 шоломів та 135 000 рацій [303]. Протягом наступних місяців скандинави кількаразово погоджували надання додаткової військової допомоги. Зокрема в червні шведським урядом було вирішено передати Україні протикорабельну ракетну систему RBS-17, снайперські гвинтівки AG 90 і боєприпаси до них, а також 5000 шведських протитанкових гармат AT4 [61]. В серпні 2022 р. Швеція приєдналася до ініціативи Великобританії, яка полягала у підготовці українських військових. Так у період між 12 серпня та 31 грудня 2022 р. ЗСШ направили

близько 120 своїх інструкторів до Великобританії для підготовки українських військових [304].

Як бачимо, саме російський фактор вкотре зіграв ключову роль у формуванні нових принципів безпекової політики Швеції. Крім цього, відмова останньої від багатолітнього нейтралітету та позаблоковості дотично містила в собі український слід. По-перше, саме російсько-українська повномасштабна війна стала остаточною причиною рішення скандинавської країни про вступ до НАТО. По-друге, рішення офіційного Стокгольма про надання військової допомоги Україні в лютому 2022 р. було безпрецедентним кроком північноєвропейської держави щодо надання такого типу допомоги воюючій державі, зважаючи на багатолітню послідовну політику нейтралітету. Приклад та досвід Швеції в цьому контексті є актуальним для нашої держави. Адже Україна, котра на відміну від Швеції має протяжний сухопутний кордон із РФ, а також більш насичену історію протистояння із Росією, ніколи знову не повинна дозволити собі нейтралітет, сумнівні гарантії безпеки від третіх держав чи інші альтернативи вступу до військово-політичного блоку НАТО. Досвід Швеції вкотре підтвердив безальтернативність євроатлантичного курсу України [54, с.108].

Отож, успішний історичний досвід реалізації гнучкого прагматичного нейтралітету в часи світових воєн та блокового протистояння ставав у нагоді Швеції в умовах наростаючої напруги у протистоянні між Москвою та Заходом, новий пік якого припав на 24 лютого 2022 р. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну започаткувало новий етап протистояння, в умовах якого шведське керівництво було змушене відмовлятися від звичної для держави позаблоковості. У такий спосіб ланцюг трансформацій засадничого принципу зовнішньої та оборонної політики Швеції, який свого часу зазнав переходу від «нейтралітету» до «позаблоковості», отримав своє продовження під впливом геополітичної ситуації в регіоні Північної та Східної Європи, а також змін у відносинах Москва-Захід.

3.2. Росія та фактор членства Норвегії в НАТО

Попри високий рівень економічного та соціального розвитку, Норвегія, як і решта країн регіону належать до ряду малих європейських держав, котрі значною мірою залежні від своїх союзників в контексті реалізації політики безпеки та оборони. Велику частину своєї історії ця скандинавська країна провела в союзах з іншими, більш потужними державами, а тому не мала досвіду побудови самодостатньої, одноосібної політики.

Лише в 1905 р. Норвегія стає незалежною конституційною монархією та отримує шанс на становлення власної зовнішньої та безпекової політики [116, с. 167]. Однак, беручи до уваги відсутність досвіду самостійного ведення такого роду справ, Норвегія обрала для себе акцент на внутрішню політику із домінуванням нейтралітету у зовнішніх справах. З огляду на крайнє північне розташування країни та зосередження на внутрішньодержавному розвитку, серед політичної еліти країни домінувала позиція висловлена Б'єрнстєрне Б'єрнсоном про те, що «нашою найкращою зовнішньою політикою є відсутність зовнішньої політики» [104]. Ізоляціонізм став тогочасним фундаментом зовнішньополітичної діяльності новоствореної держави. З огляду на це, тодішній Міністр закордонних справ Йорген Ловланд (1905-1908 рр.) отримав завдання сформувати дипломатичний корпус, а також провадити ведення зовнішньополітичних справ таким чином, щоб гарантувати безпеку державі шляхом дотримання позицій нейтралітету. У свою чергу, збройні сили держави також були сформовані для ведення «нейтральних оборонних» операцій з метою недопущення використання території Норвегії іншими державами в цілях ведення воєнних дій [274].

Ґрунтуючись на бажанні провадити зовнішню та оборонну політику нейтрального характеру та, при цьому, залучитись гарантіями впливових держав щодо незалежності та територіальної цілісності Норвегії, Міністр закордонних справ Й. Ловланд підготував відповідний договір. Угода між Великобританією, Францією, Німеччиною, Норвегією та Росією була підписана 2 листопада 1907 р.

Підписанти гарантували Норвегії територіальну цілісність та повагу нейтралітету скандинавської країни у випадку війни [287, с. 7].

Вирішивши певною мірою питання зовнішньополітичного вектору, який норвежці не вважали за надважливий чи основний для молодої незалежної держави, Норвегія сконцентрувалась на внутрішньодержавних справах, а саме на індустріальному розвитку. Однак, початок Першої світової війни змусив норвезьке керівництво знову звернути свою увагу на зовнішній вимір політики.

Реакцією Норвегії на початок світового конфлікту стало посилення акценту на нейтральний характер держави. Першою декларацією нейтралітету в умовах наближення війни стала королівська декларація від 1 серпня 1914 р. За три дні після першої декларації, Норвегія ще раз декларує своє бажання дотримуватися повного нейтралітету протягом війни між закордонними державами. Після цих двох декларацій, Норвегія також наголошувала на своїх нейтральних позиціях спільно із регіональними партнерами – Швецією та Данією [144, с. 189].

Перші роки війни склалися для Норвегії вдало у фінансовому плані, а також в контексті реалізації нейтральної позиції. Завдяки здатності тодішнього Міністра закордонних справ Нільса Ілена підтримувати приязні відносини із урядами Великобританії та Німеччини, норвежцям вдалося здобути економічну вигоду шляхом торгівлі із протилежними сторонами. Однак уже в 1915 р. Великобританія зажадала від Норвегії зменшити торговельний оборот з Німеччиною. Аналогічну вимогу перед Норвегією поставили Сполучені Штати, вступивши у війну. В результаті, Норвегія погодилась на зменшення торгівлі з Німеччиною в обмін на фінансову допомогу з боку США. Водночас, норвезька сторона запевняла німців у тому, що скандинавська країна залишатиметься нейтральною та запобігатиме використанню її території як бази для розташування іноземних військ [160, с. 52].

Із завершенням Першої світової війни норвезьке керівництво розпочало оцінку своєї політики нейтралітету, особливо, її реалізації в умовах міжнародного тиску. Зважаючи на необхідність йти на поступки то одній, то

іншій стороні, та, як результат, економічні втрати від цього, значна кількість членів норвезького Стортингу засумнівалась у можливості країни залишатись осторонь майбутніх конфліктів. У підсумку, було вирішено, що ключем до успішної реалізації нейтралітету та політики оборони країни є міжнародна організація, яка б гарантувала це. Такою організацією мала стати Ліга Націй.

Міжвоєнний період для Норвегії в контексті зовнішньополітичної діяльності характеризувався високою активністю. Зусилля державних діячів були зосереджені на утвердженні Норвегії в якості впливового члена новоствореної ЛН. На цьому напрямку офіційному Осло вдалося досягнути певних успіхів. Так, впродовж 1921-1930 рр., Верховним комісаром з питань біженців в організації був норвежець Фрітйоф Нансен. Вище керівництво скандинавської країни, зокрема прем'єр міністр Йоган Мовінкель (тричі перебував на посаді в період: 1924-1926, 1928-1931, 1933-1935 рр.) вбачали в ЛН гаранта нейтралітету Норвегії. Покладаючи надії на ефективність новоствореної організації, основною функцією якої було запобігання міжнародним конфліктам або ж забезпечення їх мирного вирішення, норвежці активно пропагували політику роззброєння. Це привело до значного зниження військових витрат в Норвегії в 1920-х рр.

У 1933 р. консервативний уряд Мовінкеля ухвалює Закон про оборону. Прийняття цього закону продовжило демілітаризаційний хід норвезького керівництва. Число офіцерського складу зменшувалось, натомість формувався «нейтральний запас», який за необхідності підлягав мобілізації. Також відповідно до тексту документу не було передбачено регулярних військових навчань, через що у ньому закономірно не йшлося про фінансування подібного роду заходів.

Після здобуття більшості у Стортингу представниками Норвезької робітничої партії та формування ними уряду в 1935 р., в Норвегії продовжилася реалізація політики оборони демілітаризаційного характеру. Вони були противниками вступу Норвегії в ЛН, а питання безпеки та оборони не були на порядку денному діяльності партії. Однак, починаючи з 1937 р., під тиском

опозиційних консерваторів та міжнародних реалій, уряд Йогана Нюгорсвольда підвищив витрати на оборону, а також відновив регулярні військові навчання [278, с. 184].

Зміна уряду в Норвегії, з першого погляду, не повинна була спричинити радикальних трансформацій стосовно демілітаризаційної політики. Здобувши більшість в Стортингу на виборах 1929 р, представники НРП все ж не могли сформувати уряд аж до 1935 р. Однак, коли це все ж відбулося, на міжнародній арені мали місце початкові прояви недієздатності ЛН, а також тривожні сигнали, які вказували на загрозу нового міжнародного конфлікту. Позиція представників Робітничої партії стосовно політики оборони була по своїй суті також демілітаризаційною. Лейбористи були противниками вступу Норвегії в ЛН, а питання безпеки та оборони не були на порядку денному діяльності партії. Однак, починаючи з 1937 р., під тиском опозиційних консерваторів та міжнародних реалій, уряд Йогана Нюгорсвольда підвищив витрати на оборону, а також відновив регулярні військові навчання.

Разом з тим віра у ефективність та пріоритетність політики нейтралітету залишалась незмінною аж до німецького вторгнення 1940 р. Того ж року Міністр закордонних справ Норвегії Халвдан Кот відхилив пропозицію Швеції щодо Скандинавського оборонного договору, пояснюючи це тим, що Норвегія намагатиметься залишитись поза європейським конфліктом, дотримуючись принципів нейтралітету за зразком свого попереднього досвіду. Проте стан збройних сил цього разу був у гірших кондиціях, аніж у 1914 р., аби підкріпити свій нейтралітет.

Цікавим був той факт, що навіть попри початок війни та намагання як Німеччини, так і країн антигітлерівської коаліції порушити нейтралітет Норвегії, політична еліта та населення скандинавської країни все ще продовжували вірити в успіх нейтральної політики та здатність залишитись осторонь світового конфлікту. До прикладу, 2 квітня 1940 р. колишній прем'єр Й. Мовінкель виступав проти оборонного бюджету, який, на його думку, негативним чином вплине на соціальні, культурні та матеріальні стандарти держави. У свою чергу,

Міністр оборони Біргер Люнбєрг виступав за демобілізацію «нейтрального запасу» до 15 квітня, аби військові могли допомогти вдома з весняними роботами [224, с. 250].

Нейтралітет як реальний спосіб реалізації зовнішньої політики та політики безпеки і оборони перестав існувати для північноєвропейської держави 9 квітня 1940 р. Тоді розпочалась операція «Везерюбунг», в результаті якої відбулось вторгнення нацистів до Норвегії. Того ж дня король Норвегії Гокон VII, Стуртінг та уряд Нюгорсвольда покидають Осло та переміщуються у місто Гамар в центральній частині країни. Норвезький король відхиляє ультиматум Німеччини з вимогою здатися, а тому скандинавська країна офіційно стає учасницею війни, завершивши таким чином період нейтралітету в зовнішній діяльності держави. З огляду на подальші події, 7 червня Гокон VII та уряд покидають Норвегію та перебираються до Великобританії для виконання своїх функцій в екзилі [264, с. 317]. Основним внеском норвезької сторони у переможний результат країн антигітлерівської коаліції було, як і під час Першої світової війни, залучення потенціалу свого флоту до військових дій країн коаліції.

Друга світова війна стала причиною радикальних змін у підході до формування зовнішньополітичної діяльності, а також реалізації політики безпеки та оборони північноєвропейської держави. Одним з основних підсумків війни став крах перспектив нейтралітету у політиці Норвегії. Кардинальні зміни в зовнішній політиці скандинавів розпочалися ще під час війни. Окупація 1940 р. розглядалася керівництвом країни, як результат помилок в реалізації, зокрема, зовнішньої політики. Відповідно, було прийнято рішення про відставку Міністра закордонних справ Х. Кота. На заміну йому в 1940 р. прийшов Трюгве Лі (1940-1946 рр.). Під час свого першого виступу на радіо, новий міністр озвучив нові підходи до формування зовнішньої політики держави. Він значним чином акцентував увагу на необхідності зближення із західними партнерами антигітлерівської коаліції, а саме з Великобританією та США. Т. Лі наголошував на економічних інтересах, прагненні до свободи та спільних ідеалах, котрі

поєднують Норвегію з цими державами. Норвезький політик також зазначав про необхідність трансатлантичного співробітництва у сфері безпеки та оборони після завершення війни. Після виступу на радіо, у журналі *The Times* від 14 листопада 1941 р. була надрукована стаття міністра під назвою «Союз держав: План для тривалого миру після перемоги та неефективність нейтралітету». У ній автор розповідає про необхідність дружніх відносин між державами після війни, важливість започаткування північноатлантичного військового співробітництва та створення «нової ліги націй» [131, с. 28].

Таким чином, зміщення до трансатлантичного вектору у зовнішній політиці Норвегії відбулося шляхом переосмислення ефективності нейтралітету, який зазнав краху в результаті німецької окупації на початку 1940-х рр. В цей же період відбувається артикуляція прагнень північноєвропейської держави до інтеграції у військовий альянс, який би міг гарантувати їй безпеку та замінити нейтралітет, як основний засіб зовнішньополітичної діяльності та забезпечення оборонних потреб.

Варто також згадати про опубліковані в 1942 р. норвезьким урядом основні принципи зовнішньої політики держави, в яких відображалось суттєве зміщення акцентів зовнішньополітичних прагнень Норвегії. Основні меседжі в даних принципах стосувались вищезгаданої трансатлантичної співпраці та повної підтримки від норвезької сторони щодо створення «нової ліги націй». Разом з тим, в даній публікації було виокремлено дві нові позиції. Перша стосувалась важливості підтримки тісних та дружніх взаємин між країнами Заходу та Радянським Союзом. В другій йшлося про те, що Норвегія зосередиться на регіональному вимірі безпекової співпраці у разі невдачі зі створенням «нової ліги націй» та трансатлантичного оборонного об'єднання. Актуальність першої позиції зросла в останні роки війни, коли відносини між Заходом та СРСР стали погіршуватися [266, с. 6].

До завершення війни в центрі зовнішньополітичного інтересу Норвегії стало створення ефективнішої наступниці ЛН. Північноєвропейська держава покладала надії на ООН, яка, як і у випадку з ЛН, повинна була стати гарантом

світового миру і безпеки. Крім цього, норвезька політика на даному етапі почала фокусуватись на відносинах по лінії Схід-Захід. Міністр Т. Лі та його наступник Хальвард Ланге (1946-1965 рр.) вбачали роль їхньої держави у «зведенні мостів» між східним і західним таборами і їх лідерами – США та СРСР [249].

Після повернення керівництва держави на Батьківщину, в жовтні 1945 р. були проведені парламентські вибори. За результатами виборів більшість здобули представники Робітничої партії, а їхній лідер Ейнар Герхардсен став прем'єр-міністром. Одним з першочергових завдань для нового уряду став розвиток оборонних можливостей країни. Слід зазначити, що норвезькі збройні сили завершували війну в кращих кондиціях, аніж це було станом на початок воєнних дій. В розпорядженні Збройних Сил Норвегії було 70 морських суден, сучасні повітряні сили з двома ескадрильями винищувачів та повністю оснащені бойові дивізії. Втім подальше вдосконалення військових потужностей сповільнювалось через нестачу фінансування. До того ж був відсутній організаційний план щодо реформування збройних сил, який відповідав би оборонним потребам країни, а не продовжував би формат нейтралітету. Для виправлення ситуації Стортингом було погоджено документ під назвою Трирічний план, який відповідав новим потребам норвезької безпеки та оборони, а також сприяв вирішенню проблеми фінансування військового сектору [281, с. 37].

Водночас, прірва у відносинах між Сходом та Заходом збільшувалась. Про це згадував у 1946 р. Міністр закордонних справ Норвегії, зазначаючи, що зміна міжнародної ситуації в перші післявоєнні роки порушила фундамент зовнішньої та безпекової політики північноєвропейської держави, який керівництво країни закладало з розрахунком на лібералізацію відносин між Сходом і Заходом, а також успішне функціонування ООН [143, с. 137].

Ускладнювалася ситуація для Норвегії також безпосередньо на радянському напрямку. Мали місце тиск СРСР щодо територіальних питань в плані перегляду умов Шпіцбергенського трактату від 1920 р. [331], а також блокування радянської стороною мирних ініціатив щодо роззброєння в рамках

ООН. Зокрема, останній факт демонстрував Норвегії неефективність новоствореної організації для гарантування безпеки скандинавської країни. Як результат, в Стортингу розпочалися дискусії щодо того, який шлях обрати: приєднання до Атлантичного пакту чи створення регіонального об'єднання. Спільною у парламентарів була позиція щодо того, що їхня держава не в змозі гарантувати безпеку та оборону самостійно, а тому необхідно було у мирний час створити умови для розгортання на території країни союзних військ у разі війни.

В 1948 р. трапились дві події, котрі схилили Норвегію до вибору атлантичної опції. Першою з них був комуністичний переворот в Чехословаччині, який похитнув позиції Комуністичної партії, представники якої не здобули жодного місця на наступних виборах до Стортингу. Другим чинником, який зіграв на користь атлантичній інтеграції був тиск СРСР на Фінляндію, в результаті якого в квітні було підписано Договір про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між СРСР і Фінляндією. Одразу після його підписання у Фінляндії та за її межами почали активно обговорювати фактичне його значення та вплив. Значна частина політичної еліти та суспільства в скандинавських країнах, зокрема і в Норвегії, вважали, що Договір стане інструментом втягнення Фінляндії по східну сторону «залізної завіси». Норвежці непокоїлись про те, що Сталін може застосувати такий самий ультиматум і проти їхньої країни [354, с. 42].

Керівництво Норвегії відреагувало на ці події збільшенням оборонного бюджету зі 100 млн. крон до 306 млн. крон та заклало основи для реорганізації національної оборони [213, с. 247]. В той же час, Х. Ланге провадив конфіденційну дискусію із Міністром закордонних справ Великобританії Ернестом Бевіном про можливість норвезької участі в Атлантичному оборонному договорі [257, с. 152].

Варто наголосити, що атлантичний вектор у той час не був єдиним реальним шляхом для Норвегії в плані оборонної політики. Так, у травні 1948 р. Міністр закордонних справ Швеції Остен Унден (1926-1926; 1945-1962 рр.) прибув до Осло із пропозицією створення Скандинавського оборонного союзу.

Дана пропозиція була направлена до тих членів уряду та парламенту Норвегії, котрі все ще вважали нейтралітет ефективною політикою. Цікаво, що суспільна підтримка Скандинавського оборонного союзу серед норвежців була доволі високою. Швеція, Норвегія та Данія домовилися створити комісію, яка б аналізувала необхідні умови для створення такого союзу. В січні 1949 р. вперше засідала така комісія у складі міністрів закордонних справ та міністрів оборони вищезгаданих країн. Майже одразу з'явилися розбіжності між Швецією та Норвегією. Шведи наполягали на чіткій лінії дотримання нейтралітету країнами членами союзу, без будь-яких домовленостей чи обов'язків ззовні. Проте, до прикладу, учасники комісії, Х. Ланге та Міністр оборони Єнс Хауге, в інтерв'ю норвезькій *Aftenposten* ще до засідання комісії заявляли, що проблеми норвезької оборони можуть бути вирішені лише у співпраці з великими західними демократіями.

Ще одним вагомим фактором проти участі Норвегії в регіональному союзі, стала позиція однієї з представниць тих самих великих демократій. Американська сторона повідомила норвежцям про те, що США не можуть гарантувати постачання зброї та інших матеріалів країнам, які не будуть членами майбутнього атлантичного пакту. Беручи до уваги зазначені вище моменти, які потенційно стояли на заваді норвезькій участі в скандинавському регіональному об'єднанні, міністр Х. Ланге відправився до Вашингтону, аби з'ясувати позицію щодо потенційного вступу до НАТО з боку ключового члена альянсу [66, с. 270].

Повернувшись до Норвегії на початку лютого, міністр відвідав конференцію НРП. Під час цього заходу він повідомив, що їхню країну запросили до Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Грунтуючись на даній пропозиції, прем'єр-міністр та лідер НРП Е. Герхардсен, а також міністр Х. Ланге запропонували відмовитися від ідеї Скандинавського оборонного союзу та розпочати роботу щодо підготовки до членства в НАТО. Серед обґрунтувань необхідності такого кроку, керівництво згадувало про військову допомогу та надання озброєння від США. Відповідно, Е. Герхардсен повідомив своїх шведських та данських колег про плани норвезького уряду та позицію щодо

Скандинавського оборонного союзу. 29 березня Стортинг погодив членство країни в Північноатлантичному альянсі шляхом голосування з результатом 130 голосів за членство, 13 – проти, та 7 депутатів, які утримались. А уже 4 квітня 1949 р., підписавши Північноатлантичний договір у Вашингтоні, Норвегія стала членом-засновником Альянсу і, таким чином, завершила довготривалий період нейтралітету в політиці держави [285, с. 148].

Вступ до НАТО, поряд із вирішенням багатьох дилем, поставив перед Норвегією нові завдання та виклики, котрі впливали із нових реалій. Першою нагальною потребою стали швидкий розвиток та реорганізація збройних сил країни. Дане завдання реалізовувалось згідно Закону про оборону Королівства від 1950 р., який складався із п'яти актів, котрі регламентували ряд дій та правил необхідних для виконання під час війни. Ці акти надавали уряду необхідний об'єм повноважень у разі міжнародного конфлікту за участю Норвегії, містили план реорганізації військових сил та їх дії за певних умов під час військового конфлікту, а також ряд інших пунктів щодо уніфікації до стандартів НАТО.

Зокрема, штаб військово-морських сил перемістився до Бергена, значна частина повітряних сил зосередилась на півночі країни, сухопутні війська організувалися таким чином, що кожен військовий округ мав у розпорядженні необхідну кількість військових, готових до оборони. Крім того, було сформовано Сили територіальної оборони, які склалися із усіх придатних до військової служби чоловіків віком до 55 років. Завданням Сил територіальної оборони була оборона районів, за якими вони закріплені, в той час, як Збройні сили займались загальнонаціональною обороною та місіями в складі НАТО. Розбудова Збройних сил вилилась у збільшення оборонного бюджету, який сягнув майже однієї п'ятої загального бюджету країни. Проте, навіть такий об'єм фінансових асигнувань не міг зрівнятися із зовнішньою допомогою, яка склала значну частину фінансування з метою підвищення обороноздатності країни [60].

Серйозним викликом, котрий постав перед скандинавською країною після вступу в Альянс, були відносини із СРСР. Як ми уже зазначали раніше, потенційна радянська загроза непокоїла норвезьке керівництво ще до обрання

ним атлантичної опції для їхньої держави. Зі зростанням післявоєнної напруги між західним та східним блоками, зростала також геостратегічна важливість Норвегії. Північноєвропейська держава могла стати плацдармом для наступу СРСР на Західну Європу.

Про геостратегічну вагу скандинавів згадує у своєму звіті Рада національної безпеки США від вересня 1948 р. Американці зазначають, що скандинавські країни є стратегічно важливими як для США, так і для СРСР. Вони розташовані посередині повітряного шляху між Лондоном та Москвою, на шляху між Північною Америкою та стратегічним центром західної Росії, а також займають позицію, з якої можна контролювати простір від Балтії до Баренцевого моря. У звіті наголошується, що домінування в Скандинавії дасть Радянському Союзу перевагу в повітрі, застосуванні керованих ракет та розташуванні підводних човнів. Тобто, значно ускладнить маневреність Заходу в умовах «холодної війни» [157, с. 2].

Норвежці також усвідомлювали свою геостратегічну вагу. У зв'язку з цим, серед політичної еліти держави панувало занепокоєння щодо можливої окупації Радянським Союзом півночі Норвегії. Відповідно, СРСР та комуністична ідеологія перейшли в розряд основних загроз для держави. Цей фактор став одним з каталізаторів рішення про відмову від нейтралітету та вступ до НАТО.

Норвегія частково досягла своєї безпекової та політичної мети вже на початкових етапах функціонування Альянсу. Сталося це завдяки прийняттю першого середньострокового плану НАТО по обороні Європи від квітня 1950 р. Попри те, що з даного плану випливало, що обсяг підсилення північної Норвегії залежатиме від стану справ в Центральній Європі, важливість скандинавського регіону також було враховано. Перш за все, норвезьку сторону запевнили, що сили Альянсу будуть відправлені в Норвегію в рамках загальної оборонної стратегії для Європи. Це було важливо з огляду на військову стратегію скандинавської країни, в якій підкреслювалось, що застосування національних збройних сил покликане самотужки стримувати атаки ворога до прибуття підсилення в особі натівських військ. Не менш важливим був політичний фактор

цього плану. Він полягав у тому, що НАТО дав зрозуміти СРСР, що північ Норвегії, включно із архіпелагом Шпіцберген, є стратегічно важливими для Європи, а тому є частиною оборонного плану Альянсу [211].

Подальша еволюція натівського оборонного планування підсилювала оборонний потенціал північноєвропейської держави. Зокрема, йдеться про Морську стратегію для Північної Європи. Дана стратегія була важливою для Норвегії в контексті південних регіонів країни, котрими часто нехтували в плані оборонних питань. Разом з тим, документ містив план розвитку морських потужностей Альянсу в північних водах Норвезького та Баренцевого морів, де необхідно було обмежити маневреність радянської сторони, а також контролювати активність ворожих субмарин [80, с. 103].

Прийняття морської стратегії та направлення військових НАТО в Норвегію фактично дозволили скандинавській країні у 80-х рр. ХХ ст. виконати усі основні пункти із забезпечення обороноздатності, які були встановлені прем'єром Х. Ланге після Другої світової війни. У тому числі, норвежцями було наполовину реалізовано т.зв. політику «гарантування та запевнення» щодо Радянського Союзу. Скандинави завдяки НАТО виконали саме частину «гарантування», яка полягала у забезпеченні обороноздатності в контексті потенційних викликів зі сторони потужного сусіда. Водночас, частина «запевнення», яка більшою мірою залежала від самих норвежців, потребувала постійної реалізації у зв'язку із умовами «холодної війни». Полягала ця частина політики у переконанні радянської сторони у відсутності загроз зі сторони Норвегії, які вона потенційно могла б становити як член Організації Північноатлантичного договору в кооперації із західними країнами.

У свою чергу, радянська сторона, попри невдачу у спробах вплинути на вибір Норвегії щодо НАТО, продовжувала провадити політику, яка б похитнула норвезькі позиції в Альянсі та послабила зв'язок скандинавів із Заходом. З метою розширення буферної зони із ЦСЄ до Скандинавії, Радянський Союз протягом «холодної війни» застосовував проти Норвегії та інших країн регіону

дипломатичний тиск у поєднанні з пропагандою та стимулюванням внутрішньодержавного тиску на уряд.

Зрештою, позиція СРСР щодо норвезького членства в НАТО та напружена ситуація у відносинах по лінії СРСР-Захід, вплинули на повноту використання норвежцями опції членства в атлантичній організації. Риторика норвезької сторони містила заспокійливі меседжі, які спростовували занепокоєння східного сусіда. До прикладу, 1 лютого 1949 р. прем'єр-міністр Х. Ланге у відповідь на невдоволення Радянського Союзу щодо членства Норвегії в НАТО, надіслав до Москви ноту з метою знизити ворожу налаштованість радянського керівництва до проатлантичної орієнтації його держави. В ноті політик окреслив базові принципи політики країни в контексті членства в НАТО, наголосивши, що Норвегія ніколи не провадитиме агресивної політики та не дозволить використовувати її територію як плацдарм для агресії проти СРСР. Він також зазначив, що норвезький уряд ніколи не долучиться до пакту, який обумовлював би розміщення іноземних військ на території країни, допоки Норвегія не зазнає нападу чи загрози нападу [121, с. 60].

Щоправда вищезгадані принципи були змінені в 1951 р., щоб пристосувати їх до можливостей військових тренувань НАТО на території Норвегії та розташування військових об'єктів для цілей Альянсу. Відповідно, норвежцям довелося знову ж таки запевняти радянську сторону у тому, що тренування за участю натівських військових не буде проводитись в межах регіону Фіннмарк, що межує з СРСР. Таким чином, утворювалася буферна зона, в межах якої розміщувався прикордонний батальйон із 500 осіб. Ще через кілька років, базові принципи членства країни у військово-політичному блоці були доповнені дозволом на розміщення штабу Командування об'єднаних сил НАТО в Північній Європі (AFNORTH) неподалік Осло. Однак, надалі Норвегія відхиляла пропозиції НАТО щодо розташування більшої кількості військових організації та відкидала можливість розташування їх на постійній основі [121, с. 62].

Додатковим фактором напруги у радянсько-норвезьких відносинах була потенційна можливість розміщення ядерної зброї на території скандинавської

країни. Це питання гостро актуалізувалось в контексті рішення США розмістити ядерну зброю в Західній Німеччині в 1958 р. У зв'язку з цим, уряд Е. Герхардсена заявив, що в Норвегії не розміщуватимуть ядерну зброю чи установки для запуску ракет середньої дальності. Такої позиції норвежці дотримуються до сьогодні, за винятком того факту, що норвезькі пілоти проходили тренування із доставлення ядерної зброї та ракет протиповітряної оборони «Найк Геркулес» з ядерними боєголовками [112, с. 13].

Слід наголосити, що попри невикористання Норвегією свого членства в НАТО повною мірою, сам факт не задовольняв керівництво СРСР. З 1951 р. і протягом всього періоду «холодної війни», Радянський Союз систематично використовував тему членства Норвегії в Альянсі та вищезгадані змін до базових принципів норвезького членства як привід для тиску в рамках відносин зі скандинавською країною. Встановлення штабу AFNORTH, військові навчання на території Норвегії та в Норвезькому морі, встановлення військових об'єктів для використання в цілях Альянсу – все це трактувалось радянською стороною, як порушення Норвегією обіцяних базових принципів в початковому їх вигляді.

СРСР займався формуванням світової публічної думки, застосовуючи пропагандистські меседжі. Зокрема, в радянських та деяких закордонних ЗМІ наголошувалось про збільшення кількості військово-повітряних баз в північних регіонах Норвегії, які, за радянською версією, мали б служити для дислокації американських ядерних бомбардувальників, а відвідування американськими військовими суднами норвезьких портів необхідне було для доставлення ядерної зброї. Пропагандистські методи часом потрапляли на сприятливий ґрунт. Зокрема, вони підкріплювались такими інцидентами, як збиття в 1960 р. американського розвідувального літака RB-47 над Баренцевим морем та розвідувальника U-2, який мав дозаправитись паливом в норвезькому місті Буде [205с. 666]. В обох випадках СРСР заявляв, що норвезька територія була використана НАТО та Сполученими Штатами з агресивними цілями проти нього. Отож, напруження у відносинах СРСР-Захід в рамках «холодної війни» позначилося на характері відносин Радянського Союзу з Норвегією, котрі

базувалися на вищеподаному форматі звинувачень та застережень з однієї сторони, а також на спробах запевнити у зворотньому – з іншої.

Норвезьке членство в НАТО викликало в радянської сторони занепокоєння, яке базувалося на конкретних геостратегічних розрахунках. По-перше, контроль над північними регіонами Норвегії та Норвезьким морем дозволяв СРСР перешкоджати військовим поставкам та підкріпленню зі США до Європи. Крім того, контроль над північною Норвегією був необхідним радянським надводним та підводним суднам для проходження через ГІСК-коридор [287, с.3]. По-друге, у зв'язку із розширенням Північного флоту ВМФ СРСР, в розпорядженні якого були підводні човни з балістичними ракетами, зросла стратегічна цінність Кольського півострова. Близькість радянських баз ВМФ до норвезької території, робили військові об'єкти та сили, розташовані на Кольському півострові, вразливими перед дислокованими в цьому регіоні силами НАТО. Третій фактор впливав із розвитку міжконтинентальних стратегічних бомбардувальників та крилатих ракет, що було важливим в контексті того, що Кольський півострів розташовувався на найкоротшому шляху між США та радянським індустріальним центром.

У зв'язку із вищеперерахованими факторами, Радянський Союз робив серйозний акцент на розвитку військових потужностей у північно-західному регіоні. Становлення Мурманської області, як одного з основних радянських військових районів, супроводжувався нарощуванням Північного флоту ВМФ СРСР, який до 1988 р. був найбільшим та найпотужнішим флотом в межах СРСР. На території Кольського півострова розташувалось 5 військово-морських баз: Североморск, Мотовській, Греміха, Палярний, Архангельск. До 1988 р. Північний флот розширився до 39 атомних підводних човнів з балістичними ракетами, що становило 2/3 від загальної кількості в Союзі, а також до 71 надводного судна: один авіаносний крейсер проекту 1143, 11 крейсерів, 18 есмінців та 41 фрегат. З 1960-х рр. на території півострова розміщувались дві піхотні дивізії, котрі були підготовлені до ведення бою в умовах арктичного клімату. Розвиток інфраструктури півострова в 50-60-і рр. дозволив радянській державі до кінця

80-х рр. мали в своєму розпорядженні 40 військових аеродромів, більшість з яких могли приймати великогабаритний транспорт. На таких аеродромах регулярно проводила тренування із розгортання сил 76-а гвардійська повітряно-десантна дивізія. Також для потенційних військових дій в регіоні була призначена 6-а загальновійськова армія, яка могла задіяти дев'ять мотострілкових дивізій. У випадку як наземних, так і морських операцій, радянські війська могли розраховувати на підтримку більше шестисот бойових літаків та двохсот гелікоптерів.

На противагу радянському бойовому арсеналу, норвежці могли протиставити прикордонний батальйон у Фіннмарку та механізовану бригаду у Тромсе [131, с. 53]. Очевидно, що членство в НАТО за таких умов, було надважливою умовою для гарантування безпеки та оборони Норвегії. Незважаючи на значні фінансові вливання у військову сферу, норвежці самотужки не могли б протиставити СРСР серйозного опору у разі агресії. Норвезьке військове та політичне керівництво, тверезо оцінюючи ситуацію, не плекало жодних ілюзій щодо власних можливостей, а тому концентрувало свої зусилля на підвищенні якості співпраці з Північноатлантичним Альянсом. Основними завданнями для Норвегії в умовах блокового протистояння було, з однієї сторони, створення умов для поглибленої співпраці з НАТО та вдосконалення можливостей швидкого розгортання сил Альянсу на території країни у разі військової агресії. З іншої – запевнення СРСР у відсутності загрози мілітаризації Фіннмарку та північних вод військами Альянсу, з метою мінімізації ризику радянської агресії, зважаючи на військову потужність Північного флоту та рівень мілітаризації Кольського півострова.

Завершення «холодної війни» та розпад Радянського Союзу вкотре поставили Норвегію перед новими геополітичними обставинами. Постбіполярна система міжнародних відносин відкинула потребу у необхідності постійної бойової готовності у форматі блокового протистояння. Відповідно, Норвегія отримала можливість сконцентрувати свою зовнішню діяльність на економічних та культурних зв'язках із колишніми опонентами, зокрема, із Російською

Федерацією. Відсутність світової військової потуги на кордоні, якою був Радянський Союз, значно зменшувала необхідність подальшого масштабного вдосконалення оборонних можливостей, вагомих фінансових вливань у військову сферу.

Водночас, Російська Федерація, як правонаступниця СРСР, на початку 90-х рр. переживала не найкращі часи в економічному та політичному планах, що, у свою чергу, позначилось також на військовому потенціалі російської держави. Економічний колапс, який спіткав Росію на початку 90-х рр., спричинив значне скорочення видатків на військово-промисловий комплекс та утримання військового персоналу, а також призвів до розкрадання військової техніки та озброєння. На фоні цього відбувалося скорочення кількості військовослужбовців та зниження частоти проведення військових навчань. Як результат, неминучим було погіршення якості підготовки військових, а отже – зниження загального рівня військової потужності РФ. Про це у своєму щорічному звіті до Стортингу від 1997 р. повідомляло норвезьке оборонне відомство, зазначаючи, що російські збройні сили, на відміну від радянського зразка, характеризуються значно слабшим рівнем підготовки та оснащеності [289].

Однак, попри загальну тенденцію до зниження військової потужності, рівень мілітаризації Кольського півострова залишався високим. Відвівши свої війська із східно- та центральноєвропейських країн колишнього соцтабору, СРСР полегшив ситуацію для НАТО загалом, але не для Норвегії зокрема. Реорганізація військових структур в Росії, яка мала місце в 1992 р. майже не торкнулась Кольського півострова, який залишався в межах Ленінградського військового округу. Даний округ після розпаду Союзу перейняв роль передового оборонного округу в РФ. Навіть попри факт загального послаблення військової сили Росії, яке торкнулось також якості військових сил на півострові, Норвегія все ще б не могла самотужки протистояти військовому потенціалу ослабленої сусідньої держави. Російські війська надалі були в змозі досягати необхідний цілей на Півночі Норвегії за дуже короткий час. Рівень підготовки та озброєння обох мотострілкових дивізій, особливо 131-ї, котрі залишились на півострові,

був на рівні достатньому для виконання завдань в північних регіонах. Російські військово-морські сили в регіоні також готові до ефективної підтримки операцій на півночі Норвегії. Великі десантні кораблі класу «Ivan Rogov», «Aligator» та «Roricha», які перебували у складі Північного флоту, здатні перемістити увесь склад 61-ї бригади морської піхоти для операцій в північних районах скандинавської країни. Підводний флот, який потерпав від погіршення обслуговування та недостатньої кількості тренувань все ще був у змозі контролювати ГІСК-коридор та протидіяти підкріпленню норвезьких збройних сил через Норвезьке море. Схожа ситуація і з повітряними силами. Недостатня натренованість компенсувалася заміною старих повітряних суден на новітні винищувачі Су-27 та МіГ-29, котрі перевершували норвезький арсенал та були на рівні із натівськими винищувачами [131, с. 62].

Отже, потенційна небезпека для Норвегії все ще існувала. Її географічне розташування, військовий потенціал та залежність від допомоги Альянсу робили скандинавську країну вразливою перед здатністю сусідньої російської держави до швидкого наступу. В контексті цього, позитивну роль відіграло рішення Норвегії долучитися до НАТО в 1949 р. Адже членство в Альянсі дозволило норвежцям свого часу уникнути політичного диктату з боку держави рад, як це було у випадку Фінляндії. Та, щонайголовніше, вступ до блоку допоміг скандинавам не стати потенційним об'єктом агресії з боку сильнішого сусіда в роки блокового протистояння, а також закрити питання щодо забезпечення оборонних потреб країни після розпаду біполярної системи.

Завершення блокового протистояння дало надію Норвегії щодо покращення відносин з Росією, як в плані двосторонніх відносин, так і у форматі Росія-НАТО. Зниження напруги у відносинах Росія-Захід дало можливість ефективніше вирішувати проблематичні питання двосторонніх відносин, як от із розподілом володінь в Баренцовому морі. Що стосується співпраці скандинавської країни з НАТО, то вона полягала, в основному, в участі Норвегії у військових операціях Альянсу в Афганістані та Лівії. Натомість російських фактор фактично зник із порядку денного взаємодії північноєвропейської

держави з військово-політичним блоком. З метою здобуття взаємних економічних вигод із різного роду співпраці, як на Заході, так і в самій Норвегії прагнули бачити РФ партнером, а не ворогом.

РОЗДІЛ 4. РОСІЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ОФІЦІЙНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

4.1. Тракткування Росії в норвезьких ЗМІ та зовнішньополітичних документах

Зважаючи на географічне розташування Росії, а саме фактор наявності спільного кордону із Норвегією, цілком логічним видається вагоме місце у висвітленні інформації щодо правонаступниці СРСР у норвезьких засобах масової інформації, а також підготовки окремих стратегій щодо відносин з північно-східним сусідом. Образ Росії в уявленні норвежців формується з огляду на сукупність факторів, котрі включають ресурсний потенціал російської держави, її внутрішньополітичний розвиток, зовнішньополітичну діяльність та міжлюдські (в основному прикордонні) контакти.

Образ сусідньої держави у норвежців здавна корелюється, серед іншого, із потенційною небезпекою та загрозою. Таке сприйняття Росії мало місце ще до I світової війни. З тих часів, для громадської думки норвежців в контексті обговорення міждержавних відносин, було характерним використання словосполучень «російська небезпека» чи «російський страх». Розуміння того, що зовнішня політика російської держави носить експансивний характер і що це може певним чином вплинути на Норвегію, було поширеним серед населення скандинавської країни. Зокрема, одну з пересторог передреволюційного часу щодо російської держави описує науковець Єнс Петер Нільсен у своїй статті «Царю потрібен незамерзаючий порт» (*Ønsket tsaren seg en isfri havn i nord*). Автор наводить приклад того, як норвежці припускали, що Росії потрібен порт на Півночі, котрий би не замерзав, і що досягнути своєї цілі росіяни можуть за рахунок норвезьких володінь. Водночас, Є. Нільсен у цій же статті спростовує страхи норвежців, аргументуючи це наявними альтернативами для таких портів в межах самої Росії [216, с. 15]. Однак, попри різного роду побоювання,

наявність спільного кордону та потреба у торгівлі й регіональних контактах, сприяли налагодженню російсько-норвезьких взаємин.

Період постреволуційної Росії та подальше формування на її основі геополітичного гіганта – СРСР, не змінили стан справ у формуванні норвезької точки зору щодо російської держави. Навпаки, рівень занепокоєння щодо потенційних загроз зі сторони північно-східного сусіда зростав. Особливо гостро це проявлялось в часи блокового протистояння. Невдоволення радянської сторони норвезьким рішенням щодо вступу в НАТО, бажання переглянути умови Шпіцбергенського трактату, концентрація військово-морських потужностей СРСР (Північного флоту) поблизу північних кордонів Норвегії – саме ці фактори формували образ Росії як проблематичного та небезпечного сусіда. Після того, як 29 лютого 1948 р. прем'єр міністр Норвегії Ейнар Герхардсен охарактеризував комуністів, як «ворогів норвезького народу, котрий прагне до свободи й демократії», стало зрозуміло, що позиція норвезької сторони щодо СРСР та Росії зокрема, є окресленою та чіткою. На додаток до цього, комуністичний заколот 1948 р. в Чехословаччині та політика СРСР щодо Фінляндії підтвердили побоювання скандинавів стосовно можливої присутності їхньої держави у зовнішньополітичних планах Радянського Союзу. На фоні цього основні засоби масової інформації Норвегії формували позитивні меседжі щодо прагнення керівництва країни долучитися до Північноатлантичного Альянсу.

Серед основних ЗМІ на той час були норвезька національна громадська телерадіомовна організація NRK, а також щоденні газети Aftenposten та Arbeiderbladet (теперішня Dagsavisen). Спільною рисою для телерадіомовника та преси на початкових етапах «холодної війни» була підтримка зовнішньополітичного курсу країни та засудження політики СРСР. Також ЗМІ, в основному, висвітлювали курс керівництва країни на вступ до НАТО у позитивному ракурсі. Із набуттям членства в НАТО та зростанням напруженості між Заходом та СРСР, образ останнього набував все більш загрозливих рис в норвезькому інформаційно-політичному просторі. Зокрема, гостро негативно в

норвезькій пресі оцінювали діяльність радянського керівництва та Комітету державної безпеки СРСР. Журналісти писали про використання КДБ будь-яких засобів та каналів для досягнення мети. Серед іншого йшлося про шпигунство через дипломатичні канали. Щодо цього в *Aftenposten* таким чином характеризували діяльність радянського органу: «Найбільш шокуючим є масштаб порушень елементарних правил у взаємовідносинах між сусідніми державами. Недовіра досягла найвищої точки... Як КДБ діє в інших країнах, якщо посилає таку кількість шпигунів у невеличку Норвегію?». У свою чергу, в *Arbeiderbladet* зазначали: «Факт того, що Радянський Союз мав шпигунів у МЗС Норвегії протягом кількох десятиліть свідчить про серйозну напругу у відносинах обох держав» [76, с. 209].

Таким чином, образ СРСР (Росії) в активній фазі блокового протистояння формувався на основі інформації про військову могутність Союзу, потенціал якої, за необхідності, міг використовуватися проти Норвегії, та фактів щодо шпигунської діяльності кадрів радянського КДБ на норвезькій території. Ґрунтуючись на цьому, можемо резюмувати, що російська держава, як частина СРСР уособлювалась у норвежців із ворожою стороною, недовірою та військовою загрозою.

На завершальних етапах «холодної війни» та у період занепаду СРСР, норвезький інформаційний простір відзначався лібералізацією у підході до формування іміджу Росії. Цьому сприяли події на міжнародній арені, а також трансформація самого СРСР. В норвезькій пресі висвітлювались теми, що стосувались лібералізації політики радянського режиму, зокрема йшлося про період Перебудови та політику Гласності. Лідером у висвітленні російської тематики була *Aftenposten*, в штаті якої працювало чимало журналістів, котрі спеціалізувались на російській тематиці та знали російську мову [63, с. 163].

З розпадом СРСР та одноосібним виходом Російської Федерації на міжнародну арену, скандинавська країна сподівалась на кардинальну зміну ситуації щодо відносин з північно-східним сусідом. Основні сподівання для початку покладались на зменшення градусу напруги між Заходом та Росією у

зв'язку із завершенням блокового протистояння. Норвегія з оптимізмом очікувала на демократизацію донедавна тоталітарної сусідньої держави. Вибудовування відносин із «ноюю» Росією стало одним із нових викликів для північноєвропейської держави. Норвегія готова була підтримувати демократичний розвиток РФ як в політичній площині, так і фінансово. Зокрема, у 2007 р. в рамках Проекту співробітництва з Росією Норвегією було виділено 111,3 млн. норвезьких крон, серед яких певна сума виділялась саме на розвиток демократії, громадянського суспільства в північно-західних регіонах РФ [120, с. 39].

Важливість Росії у зовнішньополітичній діяльності Норвегії була найбільш очевидною в контексті необхідності налагодження регіональної співпраці в Арктиці. Задля цього норвезькою стороною з 2006 р. було започатковано підготовку офіційних документів під назвою «Стратегія уряду Норвегії для Крайньої Півночі» стосовно кооперації в процесі освоєння ресурсного потенціалу арктичного регіону. Відповідно, вагоме місце в таких стратегіях відводилось відносинам із сусідньою державою. Наприклад, в першій із стратегій, співпраця із РФ характеризується наступним чином: «В рамках реалізації нашої політики в північних регіонах, ми повинні співпрацювати із Росією, нашим сусідом та країною, з якою ми ділимо Баренцове море... Урядова політика відносно РФ ґрунтується на прагматизмі, спільних інтересах та співпраці» [323, с. 9].

Ядром даної стратегії були спільні російсько-норвезькі інтереси в межах регіону, які переважно були зосереджені на ресурсно-економічних питаннях. Серед іншого, в документі йдеться про співпрацю у боротьбі з нелегальним виловом риби, забезпечення рівного доступу в процесі діяльності норвезьких представників до російської економічної зони та російських представників – до норвезької, кооперацію з метою дослідження та розробки енергетичних ресурсів. Важливість норвезько-російської співпраці в регіоні також подається в контексті розвитку російсько-європейського діалогу. Норвезька сторона наголошувала на міжнародному значенні регіональної співпраці обох країн, яке полягало у

спільній розробці енергетичних ресурсів та їх подальшому транспортуванні до Європи [323, с. 5].

Раціональний підхід, обумовлений необхідністю регіональної співпраці, був підставою для формування наступних стратегій щодо відносин з РФ на Півночі. В аналогічного типу документі від 2009 р. норвежці зазначали, що поглиблення двосторонніх відносин матиме позитивний вплив на стан справ у північній Норвегії. Разом з тим, посилення відносин з Росією було одним із семи основних політичних пріоритетів, визначених в даній стратегії. Складовою посилення цих відносин, згідно тексту документу, мала бути спільна координація реалізації ресурсного потенціалу (енергетичного і риболовецького) північних регіонів [215, с. 6].

Риторика аналогічного характеру отримала своє продовження і в «Стратегії уряду Норвегії для Крайньої Півночі» від 2011 р. В цьому документі норвезька сторона відзначає позитивний вплив підписання угоди щодо розмежування володінь в Баренцевому морі. Воно стало завершенням близько сорокарічної дискусії стосовно принципу, за яким сторони повинні були поділити морський простір із розташованими там ресурсами. Саме стрімке зростання пріоритетності енергетичних ресурсів в політиці Росії виступили одним з основних рушіїв з російської сторони до підписання договору 15 вересня 2010 р. Дана угода, яка вступила в дію 7 липня 2011 р., відкрила нові горизонти для співпраці обох країн в межах регіону [330, с. 9].

Однак, варто зазначити, що в даному документі та інших вищезгаданих стратегіях, разом із перспективами та підтримкою двосторонньої співпраці, мала місце критика російської сторони. Зокрема, в документі від 2006 р., серед іншого, наголошується на таких питаннях, як демократія, права людини, верховенство права. В документі зазначалося, що скандинавська країна буде максимально відвертою з Росією в діалозі щодо верховенства права та стану демократії.

Аналогічні критичні акценти містяться в тексті документу від 2011 р. Більше того, аналізуючи потенційні виклики, які могли виникнути у відносинах зі східною потугою, норвезька сторона наголошувала на важливості членства

їхньої країни в НАТО. Факт членства в організації скандинави розглядали як допоміжний фактор для забезпечення стабільності в регіоні. Така згадка про НАТО в контексті відносин з РФ в даній стратегії, може свідчити про те, що Норвегія, станом на 2011 р., прийняла для себе той факт, що російська держава та її політичні еліти потребують більше часу для демократичних трансформацій [27, с. 136].

Та все ж, порівнюючи трактування Норвегією постбіполярної Росії та СРСР, беручи до уваги образ російської держави серед норвезької громадськості та політикуму тих часів, варто відзначити еволюцію образу північно-східного сусіда. Дана еволюція, котра бере свій початок уже на завершальних етапах існування Радянського Союзу, в часи гласності та відходу від тоталітаризму, містила процес поступового виключення образу «ворога», «загрози» та «небезпеки», що ґрунтувався на нових геополітичних реаліях та відчутному військовому ослабленні Росії. Натомість розпочався етап формування нового образу для РФ. Однак на даному етапі норвежці стикнулися із труднощами, які пов'язані із невпевненістю щодо надійності та демократичності російського керівництва. Після розпаду СРСР Норвегія не розуміла чого очікувати від «нової» Росії та який шлях розвитку вона обере для себе. Період 90-х рр. та початку 2000-х рр. продемонстрував скандинавам труднощі, з якими стикатиметься їхня країна у відносинах з РФ. А тому трансформація образу РФ від «небезпечного сусіда» та «ворога» до «надійного партнера» та «дружньої сусідньої країни» не відбулася. Цей процес перейшов у стан «очікування», в той час, як подальші події на міжнародній арені за участю Росії ставили Норвегію перед невтішною картиною щодо перспектив безпроблемних та дружніх відносин.

Першим тривожним знаком стала російсько-грузинська війна 2008 р. Позицію норвежців щодо російсько-грузинської війни висловив міністр закордонних справ країни Й. Стьоре. Він заявив, що Норвегія вважає неприпустимими дії РФ та підкреслив всю серйозність ситуації, яка може негативно вплинути на норвезько-російські відносини. Міністром було

значено, що через такі дії Росії, їхнє співробітництво на півночі може перейти у «складний період». Про це ж саме говориться і у звіті МЗС Норвегії для Стортингу за 2008-2009 рр. Норвезька сторона характеризувала дії РФ в Грузії як грубе порушення норм міжнародного права, як негативний прояв її готовності застосовувати військову силу задля реалізації своїх цілей стосовно держав колишнього СРСР. Було також згадано про те, що Норвегія поєднуватиме близькі сусідські відносини з РФ та переваги свого членства в НАТО [266, с. 11].

Водночас, норвезька преса поряд із засудженням російської агресії, зазначала, що дії грузинського президента певною мірою надали легітимності російському втручання. Зокрема, іноземний редактор *Aftenposten* К'ель Драгенс у статті «Вузол на Кавказі» (*Knuten i Kaukasus*) від 9 серпня 2008 р., висловлює думку, що вирішення російсько-грузинського конфлікту лежить у площині відносин Вашингтон-Москва, а дії Міхеїла Саакашвілі автор називає «необдуманими» та «безвідповідальними» [353]. Серед ряду інших статей, інтерв'ю та звітів виокремимо текст норвезького кореспондента у Вашингтоні Джона Хультгрена «Слабкі погрози росіянам» (*Tamme trusler mot Russerne*) від 15 серпня. Він говорить про те, що ні США, ні ЄС не мають важелів впливу на Росію в цій ситуації, а сама РФ зайняла позицію безальтернативної сили в міжнародній політиці в контексті широкомасштабного постачання енергетичних ресурсів до Європи [141].

У свою чергу, у щоденних газетах *Verdens Gang* (VG) та *Dagbladet* припускали, що контрзаходи зі сторони Грузії, пов'язані зі штурмом Цхінвалі, були наслідком впевненості її керівництва у підтримці США та НАТО. Загальна ситуація із формуванням ролі РФ під час подій в Грузії демонструвала небажання норвезької преси знову надавати російській державі образу «ворога» та «небезпеки». В рамках різноманітних статей ми можемо простежити цілком логічне засудження агресії Росії, яке супроводжувалося небажанням норвезької сторони покладати усю провину на свого сусіда. Норвежці розглядали цей конфлікт під кутом зору протистояння Москви та Вашингтона, як боротьбу за переваги для експорту енергетичних ресурсів, акцентували увагу на цивільних

втратах та гуманітарній складовій війни, а також, що важливо, зазначали про небажання застосовувати жорсткі санкції проти РФ. З цього випливає, що, як в офіційних колах, так і серед громадськості формувалася думка щодо необхідності виваженого підходу до побудови відносин з Москвою. Ресурсно-економічний фактор відносин та необхідність кооперувати в північних регіонах змушували норвезьку сторону сприйняти випад РФ в Грузії як негативну данину її колишнього статусу та тоталітарної політики часів СРСР.

Зокрема, на порядку денному стояло питання розмежування володінь у Баренцевому морі, яке було успішно вирішене підписанням відповідного договору у вересні 2010 р. в Мурманську. «Баренцеве» питання було важливим для обох сторін як з точки зору територіального упорядкування, так і з позиції ресурсного потенціалу цього регіону. Підписання вищезгаданого договору, у свою чергу, привело до поглиблення співпраці в регіоні з метою спільної розробки енергетичних ресурсів [32, с. 44].

Таким чином, проблеми демократії та дотримання норм міжнародного права Росією відносно справ, які не стосуються безпосередньо Норвегії чи близьких до неї регіонів, часто відходили на другорядний план з метою вирішення більш практичних та об'єктивно необхідних завдань. В такий спосіб північноєвропейська держава продовжувала реалізовувати так звану «подвійну політику» щодо Росії, яка передбачала, з однієї сторони членство в НАТО та співпрацю з Альянсом, періодичну критику щодо недемократичності РФ, а з іншої – активну співпрацю на півночі. Схожа стратегія була успішно відпрацьована впродовж «холодної війни» та залишилась на «зовнішньополітичному озброєнні» норвежців після її завершення.

Однак російська агресія в Грузії все ж залишила негативний слід на сподіваннях Норвегії щодо становлення РФ як демократичної держави, котра поважає суверенітет інших країн. Крім того, події в Грузії стали приводом до обговорення обороноздатності скандинавської країни та вірогідності російської агресії в Північній Європі. У публікації під назвою «Побоювання російської військової сили» (*Frykter russisk militærmakt*) від 15 серпня, норвезькі політики

ділилися думками стосовно вірогідності військового зіткнення з РФ. Зокрема, представниця Робітничої партії Сігне Оє висловила думку про те, що напад Росії на державу-члена НАТО є малоімовірним. Член Консервативної партії та колишній міністр закордонних справ Ян Петерсен зазначив, що російсько-грузинська війна продемонструвала готовність РФ застосовувати військову силу за межами країни з метою реалізації національних інтересів. Агресивна політика Російської Федерації, була однією із головних причин, через які тодішня міністр оборони Анне-Грете Стрьом-Еріксен підтримала ідею модернізації норвезької армії [354].

В щотижневій норвезькій газеті «Dag og Tid» редактор Свен Г'єрдокер в рамках статті під назвою «Без відношення до Норвегії» дискутує з колишнім прем'єр-міністром Коре Віллоком та професором Івером Ньюманом на тему впливу російської агресії в Грузії на безпеку скандинавської країни. К. Віллок висловився про те, що зовнішня та оборонна політика Норвегії щодо РФ була надто наївною. Натомість редактор газети був прихильником версії про те, що Росія не становить загрози північноєвропейській державі, зважаючи на членство в НАТО. Позиція С. Г'єрдокера співпадала із думками професора І. Ньюмана, який стверджував, що вторгнення РФ в Південну Осетію було демонстративним окресленням російської сфери впливу. Науковець додав, що Норвегія не входить у сферу впливу Росії. Разом з тим він зазначив, що норвежцям необхідно зосередитись на забезпеченні їхнього суверенітету в Баренцевому морі, поєднуючи це із підтримкою двосторонніх відносин з РФ [124].

Виходячи із вищезгаданих дискусій та висловлених думок, можемо говорити про те, що російська агресія в Грузії не стала нарижним каменем у підході норвежців до формування образу РФ та трактування її в контексті реалізації двосторонніх відносин. Фактично процес трансформації образу Росії залишився у стані «очікування» із подальшими надіями на демократизацію північно-східного сусіда та сподіваннями на те, що агресивні випадки, як це було в Грузії, більше не повторяться.

Варто зазначити те, що вагому роль у підході до трактування Росії, її дій на міжнародній арені та сприйнятті її як загрози, відіграло членство Норвегії в НАТО. Дана опція надавала скандинавам певний запас міцності та впевненості стосовно кооперації з РФ на Півночі навіть при тимчасових проявах загострення російського ревізіонізму на міжнародній арені. Найбільш адекватним нам видається норвезьке трактування РФ після подій в Грузії, як «проблемного сусіда, з яким необхідно знаходити спільну мову з метою регіональної співпраці».

Загострення російського питання в інформаційному та політичному просторі Норвегії відбулося в 2014 р. Причиною цьому стала агресія РФ щодо України. На відміну від грузинського випадку, збройна агресія Росії проти України в Криму та підтримка сепаратистів на Сході України викликали більший резонанс.

Однією з перших офіційних реакцій норвезької сторони стала заява міністра закордонних справ Бйорге Бренде від 2 березня 2014 р., в якій він від імені держави засудив РФ за військову ескалацію в Криму, зазначаючи, що використання останньою своїх військових сил на території іншої держави є порушенням норм міжнародного права [229]. Пізніше, заявою від 14 березня 2014 р. цей же міністр зазначив, що Норвегія не визнаватиме результатів «кримського референдуму» [93], а вже 18 березня Б. Бренде виступив із засудженням збройної агресії Росії проти України в Криму та озвучив позицію про те, що Норвегія продовжуватиме трактувати півострів, як територію України [227].

Надалі ж, в силу об'єктивних обставин, викликаних наростанням російської агресії, північноєвропейська держава вдалась до більш практичних кроків. Йдеться про запровадження Норвегією санкцій проти осіб, котрі причетні до порушення суверенітету та територіальної цілісності України. В офіційному прес-релізі щодо цього рішення від 21 березня, норвезьким урядом було підкреслено, що такий крок спричинений протиправними діями РФ [190]. Після цього, Норвегія неодноразово разом зі своїми європейськими партнерами

посилювала та пролонгувала економічні санкції, зважаючи на подальшу ескалацію військової агресії в Україні зі сторони Росії [231]. У відповідь, російська сторона запровадила заборону на імпорт продукції з ряду держав, зокрема і з Норвегії [111]. Такі контрзаходи демонстрували норвежцям небажання РФ до деескалації конфлікту та пошуку конструктивних шляхів задля покращення відносин із західними партнерами.

Окрім економічних санкцій, Норвегією було вирішено зупинити усі військові контакти з Росією. Це стосувалось як відміни участі у спільних з РФ військових навчаннях та інших заходах схожого характеру, так і перенесення візитів і зустрічей із представниками російського військового сектору [230].

Варто зазначити, що загальна критична риторика відносно Росії частково поширилась також на вектор, який стосується співпраці на півночі та трактується Норвегією, як найважливіша сфера російсько-норвезьких відносин. Наприклад, якщо у стратегії під назвою «The High North: visions and strategies» підготовленим МЗС Норвегії у 2011 р., Росія характеризується як надійний партнер [320, с. 9], а у звіті «The Arctic: major opportunities – major responsibilities» з 2013 р. відносини з Росією характеризуються як добрі та перспективні [315, с. 8], то уже в схожому документі від 2014 р. поряд із акцентами на перспективності та необхідності співробітництва в регіоні, присутні також згадування про неприпустимість порушення Росією фундаментальних норм міжнародного права та про негативний вплив таких дій на двосторонні відносини загалом та співпрацю на півночі зокрема [233, с. 11]. Роком пізніше, в червні 2015 р., Росію та її агресивну політику згадували автори урядового документу «Global security challenges in Norway's foreign policy», присвяченого огляду нових викликів для зовнішньої та безпекової політики країни. В його рамках йдеться про те, що перед Європою та Норвегією зокрема, постають традиційні виклики військового характеру. Джерелом таких викликів норвезькі урядовці трактують РФ: «Європейську безпеку було порушено внаслідок незаконної анексії Росією Криму та дестабілізації ситуації на сході України. В найближчому майбутньому це вплине на оборонну та зовнішню політику Норвегії» [192, с. 6].

Широке висвітлення та обговорення українсько-російського конфлікту мали місце і в рамках норвезьких ЗМІ та медіа. Періодичні видання країни із зацікавленістю та пересторогою поставилися до подій в Україні. Головні серед них, такі як *Aftenposten*, *Dagsavisen*, *Dagbladet* та *VG*, в основному, сходились на тому, що Росія є основним винуватцем та агресором, котрий порушив норми міжнародного права. Різнилися позиції норвезьких видань лише у рівні критики незаконних дій РФ.

«*Aftenposten*» характеризувався різноплановим висвітленням подій в Україні та найвищим рівнем критики Росії серед вищезгаданих видань. Щоправда, варто зазначити, що критична риторика цього видання була останнім етапом швидкої еволюції від акцентів на необхідності прагматичної співпраці з РФ до гострої критики свого сусіда за агресивну міжнародну політику. Зокрема, у статті від 1 березня, норвезький часопис закликав до співпраці та діалогу між Заходом та Росією. Водночас, автори наголошували на тому, що все залежатиме в першу чергу від самої російської держави. Наступного дня газета вийшла із надрукованим фото солдатів у Криму під заголовком «Холодна війна на вулицях Криму» [340].

Нерідко в «*Aftenposten*» було поширеним використання ретроспективного порівняння дій РФ на міжнародній арені та всередині держави із діями авторитарних держав минулого. До прикладу, журналіст-міжнародник Пер Крістіан Хауген у статті від 19 березня, характеризуючи статус та реальний вплив в межах держави Володимира Путіна, називає його царем. Автор назвав тривожним те, що Путін неодноразово проводив довгі історичні лінії і діяв на основі національного та особистого самоствердження. Крім того, П. Хауге згадує про ревізійні настрої російського президента. Йдеться про сумніви російського очільника щодо законності того, що відбувалося з розпадом Радянського Союзу, а також трактування цієї події як трагедії. Грунтуючись на цьому, автор припускає, що тимчасова окупація Криму не є останнім проявом російського ревізійнізму. Відповідно, він закликає до поглибленої оцінки відносин Норвегії з РФ [135]. На сторінках щоденної газети мали місце також

порівняння російської агресії із діями нацистської Німеччини перед Другою світовою війною [68]. Такі порівняння поряд із друком статей виразних критиків Росії були ознакою того, що дане видання чітко окреслювало російську політику як експансіоністську.

Інше щоденне видання – Dagsavisen, було менш радикальним стосовно РФ. Натомість, воно більшою мірою, аніж Aftenposten, акцентувало на помилках Заходу стосовно російської політики. Наприклад, 4 березня на сторінках газети йшлося про те, що військове втручання НАТО є немислимим у ситуації, що склалася. Водночас, деякі автори наголошували на тому, що Україна ні в якому разі не повинна повторити помилок Грузії, тобто відповідати військовими засобами. Засудження російської агресії часто перепліталось із закликом до умиротворення агресора дипломатичними шляхами [129].

Постійний оглядач Dagsavisen Ерлінг Борген 24 березня писав про те, що цікаво стежити за тим, як політичне керівництво США та Заходу намагалося навчити Росію моралі та міжнародного права. Критикуючи американське керівництво, він назвав висловлювання Держсекретаря США Джона Керрі про те, що Росія «не має права просто так вторгнутися в іншу країну», найлицемірнішою та найдурнішою офіційною заявою під час конфлікту в Криму. Перепало критики від оглядача також норвезькій стороні. Е. Борген саркастично відзначив, що прем'єр-міністр Ерна Солберг «покарала» Путіна, скасувавши запланований візит міністра навколишнього середовища до Росії. Він одночасно критикував РФ за її агресивні дії та порушення міжнародного права, США за лицемірство та подвійні стандарти, а також Норвегію за її участь у війнах під гаслом «мирних операцій».

Автори щоденної газети також формували помірковану позицію щодо санкцій проти РФ. Така позиція містила переплетення думок щодо необхідності покарання РФ за її дії в Україні, із думками про те, що обмежений вплив Норвегії на загальну картину подій, позбавляє сенсу брати участь у санкціях [78].

Помірковану позицію із нотками песимізму щодо повернення до передумов нової «холодної війни» передає на своїх сторінках норвезька

Dagbladet. До прикладу, журналіст газети Ларс Крістіан Талсет вважав, що події в Україні та Грузії показали, що політика холодної війни ще жива. Цей автор також підкреслює занепокоєння стосовно подій в Україні. Однак таке занепокоєння ґрунтується не лише на самому факті порушення Росією суверенітету сусідньої держави, а подається в контексті необхідності співпраці між РФ та Заходом для спільного пошуку вирішення різноманітних міжнародних проблем. На додаток, автор цитує американського політолога Джона Міршаймера, який говорить, що Сполучені Штати повинні навчитися поважати стратегічні інтереси Росії, а Україна повинна залишатися нейтральною державою-буфером між Росією та НАТО [312].

Окрім міжнародного контексту, газета актуалізувала російську проблематику в регіональній площині. 21 березня було надруковано статтю про те, що муніципалітет Сьор-Варангер підписав угоду про співпрацю із російським містом Североморск. Дана подія розглядалась як просвіт у напружених норвезько-російських відносинах. Газета також надрукувала коментар міністра закордонних справ Б. Бренде щодо цієї угоди. В ньому міністр зазначив, що Норвегія підтримує розвиток добросусідських контактів у прикордонних регіонах, які є необхідними навіть попри агресивну поведінку РФ на міжнародній арені.

Водночас, в подальших випусках газети, її автори актуалізують потенційну російську загрозу для скандинавської країни. У номері від 24 березня на першій сторінці було розміщено заголовок під назвою «Чому ми повинні боятися Путіна», а українсько-російський конфлікт трактується як вірогідний початок « нової холодної війни » [293].

Ще одним широковідомим щоденним виданням, котре займалося висвітленням російської агресії в Україні було VG. Дане видання трактувало події в Україні з акцентом на протистояння Росії та Заходу. На сторінках видання можна було знайти статті із обґрунтуванням необхідності тиску на РФ зі сторони західних країн. Зокрема, йшлося про економічні санкції та різного роду ізоляціоністську політику по відношенню до держави-агресора. Також газета

часто використовувала образ Президента РФ як уособлення ревізіонізму Росії на міжнародній арені та авторитаризму всередині держави. До прикладу, політичний редактор VG Ханна Скартвейт у випуску від 8 березня зазначала, що дії РФ в Україні демонструють «старі радянські ритми» у політиці правонаступниці СРСР. Причиною цього вона вважала, зокрема, слабку європейську військову єдність. Авторка також говорила про необхідність Норвегії переглянути свої оборонні можливості. Крім цього, політичний редактор висловлювала думку про те, що членство в ЄС та НАТО є необхідним для демократизації колишніх радянських республік [286].

Російська агресія щодо України та подальша активізація російської військової присутності в північних регіонах Європи вагомо збільшила частоту згадувань РФ в інформаційному просторі Норвегії. Із вищенаведених видань, найбільш масштабно російсько-українську війну висвітлювала *Aftenposten*. Разом з тим, дане видання найбільш критично висвітлювало дії РФ та політику тамтешнього керівництва. На сторінках газети часто можна було знайти статті, де Росія трактувалася як тоталітарна та диктаторська держава. Мали місце порівняння дій РФ із діями нацистської Німеччини перед Другою світовою війною, а також постаті Володимира Путіна із Адольфом Гітлером. Зокрема, аналізуючи події в Україні, автори статей та експерти проводили історичні паралелі, в яких порівнювали українсько-російську війну із попередніми конфліктами за участю СРСР / РФ. Зокрема були порівняння із подіями в Чехословаччині, Афганістані, Чечні та Грузії. Таким чином, *Aftenposten* було притаманне найбільш виражене формування образу РФ, який би корелювався із «небезпекою» та «загрозою». Такий образ був найбільш наближеним до образу, в основі якого було б трактування Росії як «ворога». Водночас, решта видань (*Dagsavisen*, *Dagbladet* та *VG*) характеризувались меншим ступенем радикальності по відношенню до РФ. Кожне з них під різним кутом розглядали поведінку РФ та причини агресії щодо України. Деякі акцентували увагу на протистоянні по лінії Росія-Захід, проводили історичні паралелі та розглядали ситуацію через призму «нової холодної війни», інші аналізували потенційні

виклики для Норвегії в контексті відносин із РФ на Півночі. Однак усі без виключення видання об'єднувала спільна позиція про те, що демократизація РФ та перетворення її на стабільного партнера відкладається на невизначений термін.

Аналогічні настрої стосовно РФ та відносин з цією державою частково продовжували панувати в офіційній риторичі Норвегії в період 2016-2021 рр. Відсутність кроків у напрямку деескалації ситуації в Україні, а також дестабілізаційна поведінка Росії в інших аспектах міжнародної політики унеможлилювали повернення норвезько-російських відносин до попереднього стану, який мав місце перед 2014 р. До прикладу, в документі «Роль та інтереси Норвегії в багатосторонньому співробітництві» від 2019 р., норвезьке МЗС оцінює вплив російської агресивної політики на функціонування світових та регіональних організацій, а також на Норвегію як їх учасника. Зокрема, норвезька сторона наголошує на важливості та доцільності її членства в НАТО як стабілізуючому факторі в процесі російсько-норвезьких асиметричних відносин. Крім цього, в рамках документу автори неодноразово підкреслюють протиправність російської агресії в Україні та характеризують РФ як основного підричника безпекового порядку в Європі [191, с. 39]. Під аналогічним кутом образ та вплив Росії відображають укладники «Урядової стратегії Норвегії в Арктиці» від 2020 р. В цьому документі, безпекові виклики, котрі спричинені діяльністю РФ, характеризуються як основний та єдиний фактор, який гальмує прогрес у розвитку багатосторонньої співпраці в регіоні. Серед іншого, представники уряду згадують про нарощування військових потужностей РФ в Арктиці, що трактується ними як загроза безпеці Норвегії. Водночас, в пункті 3.5, котрий присвячений виключно Росії та норвезько-російським відносинам, автори пишуть про ряд важливих сфер (риболовля, енергетика, рятувально-пошукові операції, стан навколишнього середовища), в яких співпраця з РФ, навіть при наявних проявах ревізйонізму в політиці сусідньої країни, є необхідною для забезпечення стабільності в Арктиці [322, с. 19].

Поєднання Норвегією у своїх наративах стосовно Росії, з одного боку, засуджень її за протиправні міжнародні діяння, а з другого – заклики до прагматизму в регіональній кооперації, дає підстави виокремити два вектори «російської риторики» Норвегії. Перший – «західний», в рамках якого Норвегія, як член НАТО та країна прозахідної орієнтації висловлює однозначний протест російській агресії щодо України та її провокативній політиці в Європі загалом. Другий вектор – «регіональний», в рамках якого Осло окреслює співпрацю з російським сусідом як безальтернативну запоруку підтримки стабільності в Арктиці. Варто відзначити, що в період 2016-2021 рр. другий вектор періодично переважав над першим у практичній площині.

До прикладу, після того як Норвегія призупинила політичний діалог з Москвою через збройну агресію Росії в Україні, міністр закордонних справ Бйорге Бренде (2013-2017 рр.) в березні 2017 р. здійснив офіційний візит до РФ. В ході візиту він представив Норвегію на конференції з питань Арктики, яка проходила в Архангельську. Таким чином, візит очільника МЗС став першим візитом норвезьких офіційних осіб такого рівня до Росії після 2014 р. Наступний візит норвезьких представників такого рівня до Росії відбувся в квітні 2019 р. Його причиною, як і в попередньому випадку була політика щодо Арктики. Прем'єр-міністр країни Ерна Сольберг (2013-2021 рр.) та міністр закордонних справ Іне Еріксен (2017-2021 рр.) взяли участь в Міжнародному арктичному форумі. Щодо свого візиту в Росію Е. Сольберг зазначали наступне: «Ми співпрацюємо з Росією в тих сферах, де природньо співпрацювати сусіднім країнам. Водночас ми критично ставимося до деяких внутрішньодержавних процесів в РФ та її дій в Україні.» [333]. Аналогічну заяву зробила очільниця МЗС, поєднавши елементи «західного» та «регіонального» векторів риторики щодо РФ: «Ми продовжуватимемо діалог з Росією в необхідних сферах регіональної кооперації задля підтримки стабільності в Арктиці, зокрема в рамках Арктичної ради та інших організацій. В той же час, ми відверті з РФ стосовно ряду зовнішньополітичних питань, як от щодо анексії Криму.» [137].

Додатково до практичних кроків щодо підтримки двосторонніх контактів з РФ в регіональній площині, норвезьке керівництво відображало це в офіційних урядових документах. Так, в стратегії щодо справ Арктики під назвою «Стратегія Норвегії щодо Арктики – між геополітикою та соціальним розвитком» її автори окреслюють співпрацю з РФ в регіоні наступним чином: «Співробітництво з Росією було та залишається важливим елементом у підтримці взаємодовіри та стабільності в Арктиці протягом десятиліть. Наша двостороння співпраця дала плідні результати у сферах спільного інтересу в регіоні. Попри порушення Росією міжнародного права в Україні та реакцію Норвегії на ці події, важливим є те, що Норвегія та Росія продовжують спільно протистояти викликам на Півночі. Наші відносини з Росією залишатимуться незмінним та важливим елементом політики Норвегії в Арктиці. Норвегія прагне мати хороші сусідські відносини з Росією, тому для норвезького уряду пріоритетним є діалог з російським керівництвом.» [234, с. 18].

Таким чином, ми могли спостерігати ситуацію, коли після тимчасового загострення риторики відносно РФ у зв'язку із агресією щодо України та зупинення двосторонніх контактів, починаючи із 2017 р., «регіональний» вектор норвезького нарративу щодо Росії став періодично домінувати над «західним» вектором. За умови «замороження» ситуації в Україні на довгий термін, а також зменшення агресивності російської поведінки на міжнародній арені, російсько-норвезькі відносини гіпотетично мали потенціал до покращення саме за рахунок реалізації спільної «арктичної» політики. Звісно, немає підстав говорити про можливість відновлення цих відносин до стану, який мав місце перед 2014 р., адже, як заявила в інтерв'ю CNN від лютого 2015 р. тодішня міністр оборони Норвегії Іне Сорейде (2013-2017 рр.): «Немає зворотного шляху до повністю нормальних відносин з Росією» [164]. Подальша російська поведінка на міжнародній арені та, зокрема, в Україні, вкотре довела, що повернення до нормальних відносин з Росією для Норвегії, якщо і можливе, то відкладається воно на невизначений термін.

Повномасштабний етап російської агресії в Україні в лютому 2022 р. спричинив чергове, значніше, аніж в 2014-2015 рр., загострення офіційної риторики Норвегії стосовно РФ. Застосувавши метод контент-аналізу на офіційному сайті норвезького уряду, можемо констатувати станом на жовтень 2022 р. десятикратне збільшення згадувань Росії в 2022 р. у порівнянні із попередніми роками з моменту початку російсько-української війни в 2014 р. Згадують Росію та її негативний вплив на міжнародне середовище не лише представники профільних міністерств, таких як МЗС чи МО, а й Міністерства фінансів [236], Міністерства енергетики [275], Міністерства охорони здоров'я [203], Міністерства юстиції та громадської безпеки [310]. Першою офіційною реакцією норвезьких представників на повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало засудження дій Росії від очільниці МЗС Аннікен Гуйтфельд (на посаді з 14 жовтня 2021 р.) від 24 лютого 2022 р. [90]. В той же день із заявою виступив прем'єр-міністр країни Йонас Стьоре (на посаді з 14 жовтня 2021 р.). Він зазначив, що російське керівництво повинно нести повну відповідальність за те, що втягнуло Європу в цю трагічну ситуацію [228]. Заява більш практичного характеру від норвезької сторони пролунала 27 лютого. В ній норвезький прем'єр оголив про приєднання до нових санкцій відносно РФ та постачання Україні озброєння оборонного характеру. На останньому Й. Стьоре особливо наголосив, зазначаючи, що вперше з 1959 р. скандинавська країна постачатиме озброєння воюючій країні. Керівник уряду згадав також про переваги норвезького членства в НАТО, яке надає їй в цій ситуації більшої впевненості у власних оборонних можливостях [251]. Варто відзначити той факт, що після 24 лютого в офіційній риторичі Норвегії значно поменшало висловлювань про необхідність співпраці з РФ у раніше згаданих сферах в Арктиці. Натомість ця частина риторики була свого роду замінена на постійні заклики до російського керівництва стосовно негайного припинення військових дій в Україні. Тож відсутність кроків зі сторони РФ до деескалації веде до звуження й так обмеженого після 2014 р. спектру російсько-норвезької співпраці на Півночі.

4.2. Особливості шведського дискурсу щодо Росії

Російська держава споконвіку уособлювала собою опонентку, яка протистояла Швеції у численних баталіях на міжнародній геополітичній арені. Протягом багатьох століть шведсько-російські взаємини реалізовувались в контексті боротьби за контроль над регіоном Балтійського моря. Свого часу саме Швеція було основною потугою, яка контролювала цей регіон та поступово розширювала свої володіння. Однак подальша геополітична поразка на початку XIX ст. та вагомі територіальні втрати на користь Росії, котрі включали Фінляндію, Аландські острови та східну частину Вестро-Ботнії, були міцним фундаментом для формування образу Російської держави як противника у свідомості шведів. Також, політичне сприйняття Росії у процесі двосторонніх відносин супроводжувалось трактуванням її через призму поняття «страх Росії». Це словосполучення (швед. *rysskräcken*) почали використовувати з 1907 р. [282, с. 339]. А це значить, що столітня поразка від Росії та поступка територіями залишила слід в історичній пам'яті шведів.

Загострення несприйняття російської держави мало місце після жовтневого перевороту 1917 р. Якщо в період існування імперської Росії, попри її статус як «спадкового ворога» для Швеції, скандинави все ж підтримували мирні економічні та культурні контакти з росіянами, то після приходу до влади комуністів, стан справ змінився. Нова комуністична природа російської держави додавала ще більше відчуженості та перестороги щодо бачення шведами відносин з Росією. Відповідно, протягом XX ст. поняття «російська загроза» продовжувало займати передове місце у контексті реалізації політики Швеції відносно регіонального сусіда. Однак після комуністичного перевороту ця загроза отримала подвійний характер. По-перше, йшлося про загрозу від Росії (СРСР) як держави, а по-друге, загроза від більшовизму (комунізму) як ідеології.

Коли після закінчення Другої світової війни почалася «холодна війна», вона принесла з собою надзвичайну увагу до Радянського Союзу як до загрози. Цікаво, що навіть попри очевидну трансформацію Росії, шведи зазвичай пов'язували негативні сторони СРСР із самою природою російської держави та

російського суспільства, а не із соціалістичною системою [295, с. 13]. Незважаючи на нейтральну позицію північноєвропейської держави, котра проявлялася у її позаблоковості, Швеція фактично трактувалася Заходом та СРСР, як прозахідна держава. Виходячи з цього, ставлення СРСР до Швеції було недовірливим, попри офіційні заяви радянської сторони про те, що Союз шанує позаблоковість Швеції та ставить її у приклад іншим країнам регіону. Прохолодний характер відносин між Швецією та СРСР диктувався умовами «холодної війни», під час якої шведи не приховували своїх прагнень до поглиблення відносин зі США, що трактувалося радянською стороною як недружній жест. Крім того, поглиблення недовіри у відносинах зумовлювали різного роду інциденти, котрі стосувались безпосередньо двостороннього аспекту шведсько-радянських відносин, однак були наслідками глобального блокового протистояння.

Серед інцидентів епохи блокового протистояння, котрі набули широкого розголосу серед громадськості та в офіційних колах, слід виокремити Справу Каталіна. Трагічний випадок мав місце у червені 1952 р. Він був наслідком військового протистояння та дипломатичної кризи між Заходом та СРСР. Тоді радянськими винищувачами було збито два неозброєні повітряні судна Швеції, котрі пролітали над міжнародними водами Балтійського моря. Розслідування цієї ситуації завершилося уже після розпаду Радянського Союзу. Свою причетність до збиття шведських літаків радянська сторона офіційно заперечувала протягом близько сорока років.

Наступним негативним чинником, котрий впливав на шведсько-радянські відносини та на формування образу Росії в шведському інформаційному та політичному просторі, була шпигунсько-розвідувальна складова. Серед відомих шпигунських випадків варто відзначити шпіонаж на користь СРСР шведського офіцера служби державної безпеки Стіга Берглінга [265], а також полковника військово-повітряних сил Швеції Стіга Венерстрьома. Іншим гучним випадком, який певною мірою стосується розвідувальної складової було затримання радянською контррозвідкою шведського дипломата Рауля Валленберга. Він був

першим секретарем шведського дипломатичного представництва в Будапешті. Його затримання відбулося після зайняття Будапешта радянськими військами 13 січня 1945 р. [254, с.330]. В результаті, шведський дипломат опинився у російській в'язниці на Луб'янці, де, за офіційною версією, помер у 1947 р. Причини затримання, ув'язнення, а також причини смерті Валленберга активно розслідувалися уже після розпаду Союзу в рамках спеціальної робочої групи [253, с. 179].

Завершальний етап блокового протистояння супроводжувався порушенням територіальних вод Швеції радянськими підводними човнами. Активізація підводної присутності СРСР біля берегів скандинавської країни припала на початок 1980-х рр. Серед ряду випадків із виявленням радянських субмарин найбільш резонансним став випадок від 27 жовтня 1981 р., який у західній пресі назвали «Whiskey on the rocks». Тоді радянський С-363 (клас Whiskey згідно кодифікації НАТО) сів на мілину в територіальних водах Швеції, біля військово-морської бази Карлскруна, в районі якої на той час проходили випробування нових торпед [172, с. 37].

Вищезгадані моменти сформували образ СРСР часів «холодної війни» як держави-опонента, який може порушувати територіальні межі Швеції та втручатися у внутрішні справи держави за допомогою шпигунської діяльності. Звідси випливає, що перехід Росії від імперського способу функціонування до тоталітарного комуністичного устрою не вплинув на бачення шведами радянської/російської держави. Як в часи Російської імперії, так і в часи радянської Росії, скандинави бачили в ній періодично ворога чи опонента, державу, у відносинах з якою потрібно «завжди бути наготові».

Перспективи для зміни конфронтаційного підходу до трактування російської держави з'явилися з розпадом Радянського Союзу. Нові геополітичні обставини створили підґрунтя для сподівань скандинавської країни на нову якість відносин із, здавалося б, колишнім опонентом, який з розпадом радянської потуги переживав не найкращі часи в плані політичного та економічного розвитку. Ґрунтуючись на текстах протоколів засідань Ріксдагу, можемо

спостерігати за змінами ставлення шведської сторони до перспектив побудови відносин з «ноюю» Росією. Зокрема, в протоколі від 1991 р. йдеться про наступне: «Швеція може і повинна надати економічну підтримку Росії на її шляху до демократичних перетворень» [262]. В схожому протоколі від 1992 р. шведи висловлюють позицію про те, що російська держава уже не є комуністичною чи імперіалістичною державою. Виходячи з цього, члени Ріксдагу говорять про сприятливі умови для розвитку активної та плідної співпраці між двома країнами [263].

Відповідна налаштованість шведської сторони на позитивну динаміку у розвитку двосторонніх відносин мала результатом підписання спільної російсько-шведської декларації у лютому 1993 р. Це відбулося під час відвідин Москви тодішнім прем'єр-міністром Швеції Карлом Більдом. Під час візиту шведський політик зустрівся із Президентом РФ Борисом Єльциним. За результатом зустрічі було підписано вищезгадану декларацію, а також обговорено колишні незгоди та проблемні питання радянської доби. У підсумку К. Більд зазначив, що Швеція заклала хороший фундамент для плідної співпраці із демократичною Росією [179, с. 25].

В період 90-х – початку 2000-х рр. відбувалось розширення договірно-правової бази в політичній та економічній площині, що стало фундаментом для шведсько-російських відносин. Основними завданнями на даному векторі для шведської сторони було сприяння переходу РФ до демократичної системи управління, до стійкої ринкової економіки, що, у свою чергу, позитивно б відбилось на інтеграції РФ в європейські та світові структури, а також на надходженні шведських інвестицій в Росію.

Вищеназвані завдання були висвітлені в офіційних документах північноєвропейської держави. Зокрема Швеція на початку 2000-х починає розробляти національну стратегію щодо розвитку відносин із Росією. В основі даної стратегії лежить проект, який містить пропозиції Шведського агентства з міжнародного співробітництва (SIDA). Ці пропозиції доповнюються позиціями МЗС Швеції та інших міністерств, які залучаються до співпраці з РФ [348, с. 13].

Зміст перших розроблених стратегій є досить схожим. Основна увага зосереджується на необхідності подальшого поглиблення зв'язків, допомоги у процесі реформ, збереженні регіональної стабільності та підтримці інтеграції РФ у європейські структури та СОТ.

Зокрема, в загальних положеннях стратегій на 2002-2004 рр. та 2005-2008 рр. йдеться про те, що співпраця з Росією має бути направлена на підтримку процесу реформ в країні, які сприятимуть сталому розвитку, а також, в перспективі – зниженню рівня бідності в її різних проявах. В документах зазначається, що демократичний розвиток і ріст економічного добробуту Росії, її зближення з європейськими структурами та зміцнення її міжнародних зв'язків сприятимуть підвищенню стабільності в регіоні [91]. Невід'ємною складовою обох стратегій є думка про те, що переважними напрямками шведсько-російської співпраці і надалі повинні бути поглиблення демократії, економічні перетворення, соціальний захист населення, навколишнє середовище, колективна безпека, а також освіта і наукові дослідження [92].

Подальший хід подій продемонстрував шведам те, що розвиток російської держави не йде бажаним для них шляхом, а темпи демократичних трансформацій всіляким чином гальмуються державним апаратом Російської Федерації. Особливо це стало помітним з приходом до влади В. Путіна. З приводу цього північноєвропейські держави стали більш акцентовано наголошувати на даних проблемних питаннях.

До прикладу, Швеція в щорічних підсумках своєї зовнішньополітичної діяльності, які проголошуються в так званій зовнішньополітичній декларації міністра закордонних справ у парламенті, з початку першої декади 2000-х рр. наголошувала на прагненні бачити Росію надійним та демократичним партнером. Зокрема, у підсумках зовнішньої політики за 2002 р. тодішня міністр закордонних справ Анна Лінд (1998-2003 рр.) висловлює позитивний розвиток економічної співпраці з РФ та сподівання на прогрес у внутрішньополітичному розвитку країни, котрий мав би стати запорукою подальшої інтеграції Росії у міжнародну спільноту. Разом з тим пані міністр виокремлює проблемні моменти,

над якими російському керівництву потрібно працювати, а саме права людини, свободу слова та дотримання цих прав при вирішенні чеченського питання: «Ми хочемо продовжувати розвивати наше партнерство з Росією. Але справжнє партнерство потребує підтримки навколо спільних цінностей та принципів, включаючи права людини та свободу ЗМІ.(...) Ми поділяємо обурення Росії терористичним актом в Москві минулого року. Ми не ставимо під сумнів право Росії на боротьбу з тероризмом, але боротьбу треба вести відповідно до міжнародного гуманітарного права та прав людини.» [260, с.7]. На прикладі цієї декларації очільниці зовнішньополітичного відомства Швеції можемо спостерігати доволі своєрідне бачення перспектив розвитку безпекової політики в Європі за участі РФ: «Безпека в нашому регіоні та в Європі загалом будується в рамках все тіснішої співпраці між ЄС, НАТО та Росії. Ми раді, що наші сусіди Естонія, Латвія і Литва може реалізувати свою політику безпеки, будучи членами ЄС і НАТО. Цей історичний прогрес зміцнює безпеку та стабільність Швеції та всього регіону Балтійського моря.» [260, с. 10]. Забігаючи наперед, слід зазначити про помилковість зі сторони Швеції трактування Росії як потенційної учасниці формування безпекового порядку денного на європейському континенті у тісному контакті із НАТО.

В дечому схожа риторика шведських представників стосовно Росії продовжилася в рамках аналогічної декларації міністра закордонних справ Лейли Фрейвальдс (2003-2006 рр.). Спочатку пані міністр висловлює позитивну частину риторики стосовно РФ, яка стосується економічних моментів та сподівань на інтеграцію останньої до європейських політичних та економічних процесів: «Швеція хоче посилити співпрацю з Росією. Протягом року здійснюється широке шведське інвестування в Росію. За кілька днів ми відкриваємо генеральне консульство в Калінінграді. Уряд прагне сприяти активізації діалогу Росії з ЄС.» [261, с. 5]. Разом з тим, Л. Фрейвальдс, як і її попередниця, торкнулася проблематики прав людини в контексті чеченського питання: «У діалозі з Росією ми також спостерігаємо тривожну ситуацію для окремих організацій і ЗМІ. Чеченський конфлікт має бути вирішений мирним

шляхом.(...) Можна констатувати, що після 11 вересня 2001 р. міжнародна критика російського уряду вщухла. Війна в Чечні представлена як частина глобальної боротьби з тероризмом. Звичайно, чеченський тероризм є, але поведінка російської армії щодо чеченського населення є нелюдським і негідним способом реагування на конфлікт.» [261, с. 9]. Цікавими з точки зору далекоглядності стосовно російської поведінки як енергетичного гіганта на міжнародній арені виявилися наступні застереження очільниці МЗС: «Останнім часом, на жаль, ми маємо привід для підвищеного занепокоєння щодо стратегічної політики Росії. Тепер Європі доводиться спостерігати ненадійність Росії, яка погрожує призупиненням поставок газу, котрий вона використовує як засіб тиску. РФ прагне контролювати своїх сусідів. (...) Великі запаси газу і нафти Росії можуть стати одним із найнебезпечніших інструментів у зовнішній політиці країни.» [261, с.11].

У наступних аналогічних виступах керівників МЗС прослідковувалися ті ж основні наративи стосовно РФ, а саме: висловлення сподівань на демократичний курс розвитку держави, виокремлення економічних зв'язків як єдиного позитивного моменту, а також зауваження щодо відсутності прогресу, а то й деградації у питаннях дотримання прав людини. Так, у декларації міністра закордонних справ Карла Більдта (2006-20014 рр.) за підсумками 2006 р. йдеться про наступне: «З часу розпаду СРСР ми сподіваємося на демократичні перетворення в російському суспільстві... Ми задоволені станом розвитку економічних контактів між нашими країнами. Проте в останні роки ми спостерігаємо крок назад у дотриманні прав людини в Росії» [73, с.5].

У тих же згаданих раніше стратегіях розвитку співробітництва з РФ, Швеція згадує про негативний вплив таких випадків, як нерозкриті вбивства журналістки А. Політковської і перебіжчика О. Литвиненка. Крім того, у порівнянні з більшістю держав ЄС, Швеція піддала більше різкій критиці «контртерористичну операцію» Росії в Чечні і закликала до політичного вирішення проблем цієї республіки [297].

Суперечать один одному позиції двох країн щодо деяких міжнародних питань. Зокрема, щодо держав Балтії. Швеція послідовно – як при соціал-демократичному, так і при правоцентристському урядах – підтримувала ці держави і їх вступ в ЄС і НАТО. Натомість Росія протягом довгих років намагалася перешкодити процесу євроатлантичної інтеграції цих держав [240, с.6].

Тимчасове загострення риторики скандинавських країн у відносинах з РФ відбулося у 2008 р. Причиною цьому стала агресія останньої відносно Грузії. Особливо різкою була критика дій Росії зі сторони міністра закордонних справ Швеції Карла Більдта (2006-2014 рр.). Міністр засудив вторгнення російських військ в Грузію в серпні 2008 р. як агресивну і несумісну з міжнародним правом і фундаментальними принципами безпеки і співробітництва в Європі. В якості голови Комітету міністрів Ради Європи К. Більдт відвідав Тбілісі під час конфлікту, висловив жаль у зв'язку з російськими військовими заходами і закликав до негайного припинення вогню і поваги територіальної цілісності Грузії [272, с. 17]. Він відкидав домагання Росії на право втручання в справи іншої держави під приводом захисту російських громадян або населення, що володіє російськими паспортами. Крім того, міністр порівняв ці дії з сербськими інтервенціями в країни колишньої Югославії і гітлерівським використанням цієї ж доктрини в Центральній Європі півстоліття тому [299].

Як і решта держав ЄС, Швеція призупинила співпрацю з Росією у військовій сфері і скасувала заплановане раніше розформування своїх військових гарнізонів [117, с. 10]. Критика російської агресії щодо Грузії мала місце також в офіційних зовнішньополітичних документах держави. У підсумках зовнішньополітичної діяльності за 2009 р. йдеться про наступне: «Агресія Росії проти Грузії та визнання Росією Південної Осетії та Абхазії як незалежних держав являють собою не тільки неприпустиме порушення територіальної цілісності іншої держави, але також удар по міжнародному праву, що є основою мирних і стабільних відносин між державами» [74, с. 4].

Загострення риторики Швеції щодо РФ через агресію в Грузії, а також загальна критика щодо недотримання прав людини та небажання рухатись в напрямку демократичного розвитку, не стали вагомою перешкодою для вирішення практичних економічних питань співпраці. До прикладу, різка критика дій Росії в Грузії зі сторони К. Більдта, зауваження про те, що політичний розвиток в Росії стає все більш авторитарним [155] і часті заяви про порушення останньою норм міжнародного права контрастували із дозволом Швеції проводити через свою акваторію газопровід «Північний потік» [296]. Саме цей крок Швеції став підставою для тверджень про покращення двосторонніх відносин між скандинавською країною та РФ після їх короткотривалого загострення на тлі згаданих вище заяв К. Більдта.

Кардинальні зміни у реалізації російського вектору зовнішньої політики Швеції розпочались у 2014 р. Після застосування військової сили проти Грузії та критичного сприйняття таких дій світовою спільнотою, РФ продовжила погіршувати ситуацію, здійснивши акт агресії проти України. Однак, на відміну від грузинського випадку, тимчасова окупація Криму та підтримка сепаратистів на Сході України мали серйозніші наслідки.

Швеція висловлювала більш акцентовану і жорстку позицію щодо дій РФ в Україні. В основному критика в адресу Росії найчастіше лунала від міністра закордонних справ К. Більдта. Того самого політика, який жорстко характеризував РФ за агресію в Грузії та котрого російські джерела позиціонують як одного з найбільш антиросійських політиків Швеції. Зазначимо, що К. Більдт, як активний промотор «Східного партнерства», критикував дії Росії відносно України ще до українського-російської війни. Дана критика стосувалася тиску РФ на країни пострадянського простору, та на Україну зокрема, з метою не допустити поглиблення їхньої співпраці із європейськими структурами та реалізації намірів до подальшої інтеграції в ці структури. Про це міністр заявляв зокрема у зовнішньополітичному звіті від лютого 2014 р.

З початком безпосередньої агресії Росії щодо України, риторика К. Більдта була значним чином присвячена саме РФ. Більшість офіційних заяв, промов міністра містили засудження російських дій, вони трактувалися як загроза безпеці та стабільності Європи, а також як грубе порушення норм міжнародного права. До прикладу, на одному із самітів у вересні 2014 р. К. Більдт у промові під назвою «Українська криза: Що чекає на Європу?» наступним чином відгукувався про Росію та її дестабілізаційний вплив у Європі та світі: «Замість сучасної та відкритої Росії, на яку ми сподівалися і продовжуємо сподіватися, ми спостерігаємо за розвитком РФ як авторитарної нафтової держави... Росія постає як ревізійністська сила, котра порушує і ставить під сумнів фундаментальні норми європейського миру та стабільності...» [75].

Що стосується практичних кроків протистояння російському ревізійнізму, то Швеція як член ЄС 17 березня 2014 р. разом із європейськими партнерами запровадила економічні санкції проти суб'єктів, причетних до агресії щодо України. Разом з тим, варто зазначити, що Швеція була однією з тих країн ЄС, котрі виступали за розширення та посилення санкцій у разі подальшої агресії Росії щодо України. Наприклад, шведський прем'єр-міністр Ф. Рейнфельд в липні 2014 р. висловився за розширення санкцій шляхом збільшення кількості осіб та компаній, котрі причетні до російської окупації [300].

В жовтні 2014 р. у Швеції відбулися зміни в уряді. Внаслідок чого більшість отримали соціал-демократи. Це, в свою чергу, вплинуло на характер позиції Швеції щодо РФ, яка стала менш категоричною. Зокрема, поряд із позицією щодо необхідності продовження санкцій у разі відсутності кроків до деескалації військової агресії в Україні з російської сторони, шведи частково повернулись до риторики діалогу з РФ з метою підтримки тамтешнього громадянського суспільства. Про необхідність діалогу заявляла наступниця К. Більдта, міністр закордонних справ М. Вальстрьом. Вона, на відміну від свого попередника, який акцентував увагу в основному на критиці діяльності РФ в міжнародному контексті, почала знову наголошувати на проблемних питаннях, які стосувались дотримання прав людини та демократії [351]. Тобто на тих

темах, які шведська сторона часто піднімала в процесі співробітництва з РФ та реалізації зовнішньої політики відносно цієї країни до подій в Грузії у 2008 р. та частково в період між грузинсько-російською війною та початком агресії щодо України.

Підтвердженням змін у підході до побудови відносин з РФ став візит М. Вальстрьом до Москви в лютому 2017 р. Там вона зустрілася зі своїм російським колегою С. Лавровим. Ця зустріч стала першою на рівні міністрів з 2014 р. Рішення шведської сторони відновити контакти з Росією свідчило про прагнення повернутися до обговорення економічних питань, в чому були зацікавлені обидві країни. Головною темою для обговорення під час вищезгаданої зустрічі міністрів стали регіональна співпраця між державами, реалізація якої, попри російську агресію в Україні, викликала інтерес як у Росії, так і Швеції. Разом з тим шведська очільниця МЗС згадала про стан європейської безпеки в контексті російської агресії в Україні [126].

Таку ж риторику можемо спостерігати в щорічних урядових звітах перед парламентом. В них шведське керівництво демонструє подвійний підхід до трактування Росії. Він полягає, з одного боку, в засудженні порушення РФ фундаментальних норм міжнародного права, а з іншого – в бажанні підтримувати співпрацю у сферах, де це можливо та необхідно. Зокрема, у звітах від 2018, 2019, 2020 та 2021 рр., у частині про Росію, шведська позиція зводиться до кількох пунктів. По-перше, висловлюється прагнення до відновлення діалогу з РФ у сферах спільного інтересу. Такими сферами згідно текстів документів є торгівля, захист навколишнього середовища в регіоні та розвиток контактів між громадянами обох країн [346, с. 5]. Також наголошується на підтримці громадянського суспільства в РФ, стан якого потребує фінансової підтримки та досвіду інших країн, так як російське керівництво не зацікавлене у розвитку громадянського суспільства.

Серед інших чинників, котрі ставлять Швецію перед необхідністю надалі розвивати співробітництво з РФ у звітах зазначається кооперація в рамках таких структур, як Рада країн Балтійського моря, Рада Баренцевого Євроарктичного

регіону та Арктична рада. Шведська сторона підкреслює, що в процесі роботи вищеназваних організацій вирішуються питання регіональної безпеки, а тому продовження відносин з РФ в цьому контексті є необхідним.

У кожному зі звітів Швеція згадує про тимчасову окупацію Криму та військову агресію на Сході України. Скандинави наголошують на незаконності дій РФ та необхідності продовжувати санкції проти неї допоки стан справ не зміниться [177, с. 3]. До прикладу, у звіті від 2019 р. йдеться про те, що урядова політика щодо Росії ґрунтується на двох підходах. З одного боку, зважаючи на норми міжнародного права, шведське керівництво засуджує військову агресію Росії на сході України, яка спричинила більше 10 000 смертей, та тимчасову окупацію Криму. Це порушення міжнародного права та виклик для безпеки Європи. Шведський уряд засуджує атаки, на зразок тих, що відбулися в Солсбері, Великобританія. Скандинави виступають за санкції ЄС проти Росії та їх продовження до тих пір, поки причина їх запровадження не зникне. Також уряд підтримує реформи в Україні.

Водночас, Швеція, як і ЄС, підтримує контакти та діалог з Росією та російським суспільством. З точки зору представників уряду, Швеція повинна співпрацювати з РФ у сферах спільного інтересу. Північноєвропейська держава підтримує російське громадянське суспільство та заохочує розвиток контактів між громадянами Швеції та Росії [347, с. 7]. До прикладу, в березні 2020 р. урядом скандинавської країни було опубліковано «Стратегію підтримки демократії, прав людини та навколишнього середовища в Росії на 2020-2024 рр.». В тексті стратегії шведи зазначають про негативну тенденцію до скорочення прав і свобод людини в РФ, а також вкрай несприятливі умови для розвитку громадянського суспільства. Виходячи з цього, представники уряду обґрунтовують важливість підтримки російського суспільства та розвитку контактів з ним [294, с. 5].

У свою чергу, медійний образ Росії на теренах Швеції був певною мірою тотожним із офіційним дискурсом тамтешнього керівництва. Однак у випадку із медіа, значною мірою перепадало критики безпосередньо російському

керівництву на чолі із В. Путіним. Російський президент дуже часто уособлював в собі образ тієї РФ, котра порушує міжнародне право та йде зворотнім демократичному шляхом внутрішньодержавного розвитку. Зростання частоти згадувань Росії та її керівництва на сторінках найбільших шведських видань, Dagens Nyheter (DN) та Svenska Dagbladet (SvD), припадало на початок 2000-х рр. – час приходу В. Путні до влади, 2008 р. – період російсько-грузинської війни та 2014 р. – початок агресії щодо України. Саме на початок подій в Україні припадає найбільший підйом у частоті згадувань РФ в медійному просторі. Образ Росії подають в контексті кількох тематичних блоків, котрі часом переплітаються, в залежності від чого, формується негативний, або ж більшою мірою нейтральний образ російської держави. До прикладу, якщо акцент інформаційного матеріалу падає саме на російське керівництво та безпосередньо В. Путіна, то такий контент є однозначно негативний, як у DN, так і в SvD. Більше того, саме DN характеризується більшою гостротою критики стосовно, як керівництва РФ, так і держави загалом. Наприклад у тексті DN від 7 червня 2014 р. йдеться: «Путін також заохочував та підтримував про-російських сепаратистів на сході країни. Він говорив про намір захищати російськомовних, де б вони не жили. Така риторика дуже схожа із гітлерівською часів подій в Чехословаччині 1930-х рр.» [171].

В той же час, коли мова йде про росіян, або про Росію без прив'язки до політичної чи військової складової, тоді текст інформаційного матеріалу набуває більш нейтрального характеру. Щоправда переважну частину інформаційного простору стосовно російської тематики з 2014 р. складають саме політична та військова тематики. Серед іншого, російська тематика часто впливає у поєднанні із тематикою НАТО. В таких текстах образ РФ ототожнюється із поняттям «загроза» та служить для формування прихильності громадян Швеції до вступу їхньої держави в Альянс [181]. В основному така тенденція збереглася після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р. Новий виток російської війни в Україні значно збільшив частоту згадувань Росії в шведських ЗМІ порівняно із першим етапом війни після 2014 р. Російську агресію як на

сторінках DN, так і в SvD уособлювали із персоною президента РФ [248]. В той час як опозиційну до влади частину російського суспільства зображали як жертву путінського режиму [273], [101], а частину суспільства, котра підтримувала війну в Україні – як жертву потужної путінської пропаганди [132].

Зі своєї сторони, наукові кола Швеції після подій 2014 р. більш стримано подають образ Росії, не акцентуючи велику увагу на тому, що агресія щодо України була надзвичайно вагомою подією, котра кардинально змінила підхід країни до відносин з РФ. Як зазначає науковець Уппсальського університету, спеціаліст із вивчення Росії Грегорі Сімонс: «Росія завжди сприймалася Швецією, як загроза, тому нічого не змінилося після 2014 р.». Дослідник характеризує шведсько-російські відносини як асиметричні. Він пояснює це тим, що, з однієї сторони, Швеція, спираючись на негативний історичний досвід та геополітичні обставини, сприймає Росію як «екзистенційну загрозу», натомість, Росія сприймає Швецію як щось периферійне і маловажливе для її інтересів, на відміну від Фінляндії чи Норвегії. Відповідаючи на питання, про зміни у сприйнятті Швецією РФ після подій в Україні, Г. Сімонс описав їх як незначні, адже російська держава задовго до того трактувалася шведами як ворожа. Тимчасова окупація Криму та військова агресія Росії на Донбасі, за спостереженнями науковця, сприймаються скандинавами як щось «дуже далеке» та таке, що не становить небезпеки для Швеції. Натомість шведів більше непокоїть активізація російської військової присутності в Балтійському морі та неподалік повітряного простору країни [123].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну посилило і без того негативний та загрозовий образ Росії серед шведів [309]. У зв'язку з цим серед населення країни зросла кількість обговорень щодо необхідності членства в НАТО [237], або ж практичних приготувань цивільного населення до дій в умовах військової загрози [308]. Разом з тим тематика російської загрози з новою силою лунала від офіційних осіб держави. 1 березня 2022 р. прем'єр-міністр М. Андерссон в Стокгольмі виголосила промову стосовно російської військової атаки на Україну. Вона зазначила наступне: «Безпекова ситуація на сусідніх зі Швецією

територіях погіршується протягом кількох останніх років. Проте з повномасштабним російським вторгненням в Україну ситуація є найбільш загрозливою. Наразі наша держава не піддається військовій атаці. Однак така вірогідність зростає. Шведське суспільство є цілком свідомим до російських кампаній з дезінформації. Метою є залякати нас та посилити поляризацію в суспільстві, серед держав ЄС. (...) Оборонні можливості Швеції мають бути посилені. (...) Населення Швеції має бути готовим до наслідків, які війна Росії матиме на наше щоденне життя (...) Мій уряд займає чітку позицію в цій ситуації: санкції проти Росії, підтримка України та посилення Швеції» [288].

У зв'язку з російською повномасштабною агресією урядом скандинавської країни було підготовлено офіційний документ під назвою «Deterioration of the security environment – implications for Sweden» (перекл. з англ. Погіршення безпекового середовища – виклики для Швеції). Його присвячено як безпосередньо самій РФ, її негативному внутрішньодержавному розвитку, так і зовнішньому впливу цієї держави на безпекову ситуацію в Європі та на Швецію зокрема. У вступній частині документу йдеться про те, що російська війна в Україні, яку держава-агресор з новою силою розгорнула 24 лютого 2022 р., за своєю природою та масштабами є найбільшим викликом для Європи з часів Другої світової війни. Відзначається, що дії РФ спричинили вагомим погіршення безпекової ситуації на регіональному та глобальному рівні, яке матиме довготривалий ефект, а також поставили на порядок денний питання гарантування безпеки Швеції. В підрозділі 1.1 під назвою «Негативний політичний розвиток Росії продовжується» автори документу пишуть про те, що тоталітаризм в РФ стає все масштабнішим, перелічуючи ряд обмежень для розвитку громадянського суспільства, які мають місце в країні. Однак, як і в попередніх, схожого роду документах відносно Росії, шведи висловлюють сподівання на можливі політичні зміни в російській державі, котрі поставлять країну на шлях демократичних перетворень: «Необхідно зберігати довгострокове бачення Росії як вільної, відкритої та неагресивної країни, адже, як показує практика, повернення до демократичного шляху є можливим. Це

потрібно враховувати при безпекових мірах стосовно РФ.» [98, с. 9]. Таким чином, можемо спостерігати тенденцію до покладання провини в агресивній діяльності РФ виключно на політичне керівництво на чолі з В. Путіним. Натомість в офіційній риториці шведської сторони зазвичай не прийнято наголошувати на значній підтримці політики російського президента серед населення країни, зокрема й агресії проти України [100]. Звідси випливає, що російське суспільство не розглядається шведськими офіційними колами як впливова одиниця із рисами самодостатнього суб'єкта, котрий впливає на поведінку своїх політичних еліт.

Проблематика російського суспільства, а також майбутнього РФ після завершення російсько-української війни порушується в рамках публікації Стокгольмського центру східноєвропейських досліджень⁶ під назвою «Коротко про російську кризу» (швед. Kort om Rysslandskrisen). В ній зібрані коментарі шведських послів в Москві, які представляли там Швецію в період від 1989 до 2019 рр. Кожен з дипломатів окреслив власне бачення проблем Росії, причин, які привели до подій в Україні, а також шляхів та можливостей демократизації РФ. Так, Свен Гірדман (1994-2004 рр.) говорить про те, що провина за війну з Україною лежить безпосередньо на президенту РФ, а серед причин російської агресії називає посилення авторитарної, великоросійської та панславістської параної Путіна. Відповідно, за словами посла, не може бути політичного рішення, поки В. Путін перебуватиме при владі, а до того часу в Європі буде панувати небезпечна ситуація з ізольованою та озлобленою Росією, що вплине на російський народ та позначиться на глобалізації у світі. Водночас, С. Гірдман вважає, що РФ не зазнає краху через тривалий конфлікт, а економічні санкції навряд приведуть до зміни політики цієї держави. Відповідно, дипломат висновує про те, що Росія залишиться великим та відносно потужним регіональним сусідом Швеції. Тому шведському керівництву потрібно

---

⁶ Стокгольмський центр східноєвропейських досліджень (SCEEUS) при Шведському інституті міжнародних відносин є незалежним центром, який фінансується урядом Швеції та заснований у 2021 році. Центр проводить політичний аналіз Росії та Східної Європи, служить платформою та місцем зустрічі для національних і міжнародних дискусій та обміну інформацією про Росію та Східну Європу.

планувати майбутні відносини з Росією, вільною від Путіна та підтримувати там сили, котрі можуть сформувати більш-менш демократичну країну [163, с. 3].

Посол Йоган Моландер (2004-2008 рр.) у свою чергу акцентує на легковажності держав Європи, яка привела до того, що відбувається в Україні. За його словами, Путін не приховував своїх амбіцій, що було продемонстровано під час його Мюнхенської промови в 2007 р. Подальші події в Грузії, тимчасова окупація Криму, війна на Донбасі, а також внутрішнє скочування до тоталітаризму лише підтвердили невідворотність масштабнішої небезпеки. Тож, розвиток цих подій до повномасштабної війни в Україні є логічним на думку дипломата. Разом з тим, посол зазначає, що жодним чином не вважає Захід/ЄС/НАТО співучасниками, адже вони зробили все, що могли, щоб включити Росію в цивілізоване коло демократичних держав. На відміну від С. Гірсмана, Й. Моландер по-іншому трактує вплив санкцій на РФ. Він стверджує, що західні санкції мають тривати і триватимуть. Згодом вони матимуть руйнівний вплив на російську економіку та військові можливості. Українсько-російську війну дипломат називає кінцем Росії в її теперішній формі та способі функціонування як держави [163, с. 5].

Посол Томас Бертельман (2008-2012 рр.) також зазначає, що шлях до агресії Росії був очевидним протягом десятиліття. Проте, за його словами, західні держави були настільки осліплені ідеєю кінця історії та неминучою трансформацією Росії, що не прийняли того факту, що справжнього розриву з минулим в росіян ніколи не було. Сьогоднішню РФ дипломат характеризує як небезпечну комбінацію – вмираючу імперію, яка перетворюється на фашистську диктатуру. Завданням західних держав в короткостроковій перспективі він вважає санкції та допомога Україні, адже це гарантуватиме те, що РФ не переможе. Також дипломат додає, що слід підтримувати демократичну опозицію в еміграції та мінімізувати ізоляцію російського народу. У більш довгостроковій перспективі, за словами посла, потрібен буде розрахунок з історією з боку Росії, тобто. ґрунтовна розправа з комунізмом, сталінізмом, з імперією, з усіма

скоєними звірствами. Однак, він резюмує, що можливості західних держав впливати на Росію в цьому плані обмежені [163, с. 7].

Підтримала критику західних лідерів через їхню легковажність стосовно РФ посол Вероніка Бард (2012-2015 рр.). Вона говорить про те, що до 24 лютого 2022 р. Заходу, а саме країнам ЄС, важко було узгодити спільну картину реальності та оцінку Росії. Національний історичний досвід та інтереси, а також віра в те, що взаємна економічна залежність і торгівля призведуть до змін в урядуванні та соціальних умовах у демократичному напрямку, керували політикою країн ЄС. В. Бард зазначає, що політики на Заході ігнорували зв'язок між посиленням внутрішніх репресій у Росії та зовнішньою агресією. Вона стверджує, що ціна грубих порушень Росією міжнародного правопорядку в 2008 і 2014 роках була настільки низькою, що це зміцнило віру Кремля в те, що він може безтурботно проводити свою ревізійніську політику. Знову ж таки, як і вищезгадані дипломати, В. Бард вбачає єдиний шанс для демократичної трансформації РФ в самих росіянах. Пані посол щодо цього зазначає наступне: «По можливості необхідно підтримувати прогресивні російські сили за кордоном і в самій РФ. Комунікація та інформація є важливими інструментами. Те, як Росія, майбутні лідери та громадяни країни впораються з написанням історії та циклічними рецидивами репресій, агресії та грубих порушень прав людини, що останнім часом проявляються у триваючій війні проти України, буде вирішальним для можливостей країни розвиватися на демократичному напрямку» [163, с.8].

У свою чергу, посол Пітер Еріксон (2015-2019 рр.) у своєму коментарі не акцентує на критиці західних політиків. Натомість основну увагу він зосереджує на необхідних умовах майбутньої трансформації Росії. Дипломат стверджує, що РФ залишатиметься ізгоєм принаймні до тих пір, поки керуватиме нинішнє керівництво на чолі з В. Путіним. Основну ж передумову для можливих змін він вбачає у росіянах, котрі, однак, на думку посла, повинні понести колективну відповідальність, як це трапилося із німецьким народом після Другої світової війни [163, с. 9].

Отже, сукупність офіційно-політичного, медійного та наукового підходів до трактування Росії демонструє сформованість образу останньої як «чужого», «іншого», «опонента», «ворога» та «загрози». Історичний досвід шведсько-російських протистоянь, поразок та втрат, привів до сприйняття теперішньої Росії, як можливого джерела небезпеки. На додаток, геополітичні обставини та внутрішньополітичний розвиток РФ, котрі грають вагомую роль у формуванні шведського дискурсу щодо Росії, на даному етапі не сприяють створенню спільного позитивного іміджу останньої на теренах Швеції.

РОЗДІЛ 5. РОСІЙСЬКИЙ ЧИННИК В ПЕРЕОСМИСЛЕННІ ОБОРОННИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ

5.1. Порядок денний політики безпеки та оборони Норвегії: від 1990-х до 2020-х рр.

У порівнянні зі своїми скандинавськими сусідами, Норвегія почала самостійно будувати власну політику безпеки та оборони, як і зовнішню політику, доволі пізно. Причиною цьому є той факт, що норвежці не мали незалежної держави до 1905 р., будучи то під владою Данії, то перебуваючи у залежності від Швеції. Проголосивши нейтралітет на початку Першої світової війни, Норвегія дотримувалася цієї позиції до 1940 р., коли нацистська Німеччина вторглася на територію північноєвропейської держави. Друга світова війна стала каталізатором змін у політиці безпеки та оборони Норвегії. Уроки війни продемонстрували норвежцям необхідність наявності належного рівня обороноздатності. Ефективною опцією для підвищення рівня обороноздатності у післявоєнний час була новостворена Організація Північноатлантичного договору, однією із засновниць якої стала сама Норвегія. Зазначимо, що норвежці мали також можливість обрати варіант регіональної оборонної організації, створення якої ініціювала позаблокова Швеція. Однак, відмовивши шведам у створенні спільного Скандинавського оборонного союзу в 1948 р., норвезька сторона обрала натівський вектор розвитку оборонної політики [336, с. 5].

Відповідно, початковий період блокового протистояння для військового та політичного керівництва Норвегії став часом активного вдосконалення військових потужностей держави, що було необхідно для ефективної співпраці в рамках НАТО. Завданням максимум Збройних сил Норвегії (ЗСН) стало досягнення можливості успішного самостійного відбиття атаки противника. Натомість, зважаючи на фактичний стан обороноздатності країни на той час та військову могутність потенційного суперника (таким суперником вважався СРСР), реальнішим завданням було тренування готовності протистояти

противнику протягом відрізка часу (близько 48 годин), необхідного для партнерів по Альянсу, з тим, щоб надати військову допомогу норвежцям [337, с. 14]. Таким чином, політика безпеки та оборони Норвегії ґрунтувалася на розумінні керівництвом держави необхідності активної співпраці в рамках НАТО з метою забезпечення зовнішньої військової допомоги у разі потреби, а також на усвідомленні необхідності постійного вдосконалення власних ЗС як фундаменту обороноздатності. Окрім цього, передумову гарантування зовнішньої військової допомоги Осло також вбачало у близьких відносинах зі США. Прихильність Вашингтона трактувалась норвезькою стороною як додатковий зовнішній механізм забезпечення обороноздатності, котрий слугує своєрідним доповненням Статті 5 Північноатлантичного договору. У свою чергу внутрішній механізм забезпечення обороноздатності ґрунтувався на загальній військовій повинності для чоловіків, мобілізації та тотальній (загальнонаціональній) обороні, під час якої усі громадяни в той чи інший спосіб залучаються до оборони країни у разі військової атаки на неї.

Геополітичні умови блокового протистояння диктували оборонні пріоритети для скандинавської країни. Протягом періоду «холодної війни» територіальна оборона була основним об'єктом політики безпеки та оборони Норвегії. Територіальна оборона північноєвропейської держави мала надзвичайну важливість як для самих норвежців, так і для партнерів по НАТО, адже Норвегія була єдиною країною Альянсу, яка мала спільний кордон із СРСР. Натомість, заангажованість у міжнародні операції перебувала на другорядних ролях [128, с. 5].

Завершення блокового протистояння та розпад Радянського Союзу частково змінили підхід Норвегії до побудови політики безпеки та оборони. Як і у випадку зі Швецією, норвежці розпочали перехід від концепції тотальної територіальної оборони до концепції гнучкої територіальної оборони. Однак, на відміну від Швеції, Норвегія не взяла курс на різку демілітаризацію, як це було у випадку із її скандинавською сусідкою. Попри те, що акценти на безумовній першочерговості територіальної оборони в рамках реалізації оборонної

політики, під дією нових геополітичних умов, послабилися, національна безпека надалі залишалася на порядку денному оборонної політики Норвегії. Разом з цим, послаблення військової потужності та міжнародного статусу Росії не поставили під сумнів важливість членства в НАТО та тісних контактів зі США. Керівництво північноєвропейської держави, з однієї сторони, плекало надії на конструктивний діалог із сусідньою, донедавна ворожою країною. З іншої – остерігалось ревізійністської інерції у політиці правонаступниці СРСР, зважаючи на наявність спільного кордону з РФ та сусідство в Арктичному регіоні. Відповідно, Норвегія не стала, за прикладом Швеції, переформатовувати свої збройні сили з чітко вираженим акцентом на виконання завдань експедиційного характеру. Натомість, в оборонній політиці країни поєднались дві основні цілі: територіальна оборона та експедиційна діяльність збройних сил, з невеликим пріоритетом саме першої складової [289].

Ступінь пріоритетності територіальної оборони скандинавської країни, серед іншого, залежав від того, який шлях внутрішньодержавного розвитку та яку модель міжнародної поведінки вибере Росія. Адже вірогідна демократизація сусідньої держави давала б можливість зменшити концентрацію військової присутності в північних регіонах держави та в Арктиці. В протилежному випадку, повернення Росії до авторитаризму та конфронтаційної риторики, змушувало б Норвегію підтримувати територіальну оборону в режимі близькому до часів «холодної війни».

З метою оцінки безпекової ситуації в контексті геополітичних змін, в Норвегії у січні 1990 р., було скликано Комісію з питань безпеки та оборони. Результати роботи Комісії було представлено в березні 1992 р. Беручи до уваги хід подій в регіоні Східної Європи та послаблення там впливу Москви, члени Комісії рекомендували сконцентрувати увагу на забезпеченні обороноздатності північних регіонів країни. Важливо відзначити, що згідно тексту звіту, Росія, а саме нестабільність всередині РФ та можливий конфлікт з нею, все ще трактувалася норвезькою стороною, як основний фактор загрози безпеці країни. Водночас, зважаючи на нижчий ступінь небезпеки у порівнянні із періодом

«холодної війни» та потребою в оптимізації військових ресурсів, Комісія надала рекомендації скоротити кількість військових одиниць. Зокрема йшлося про скорочення бригад постійної готовності з 13 до 6, окремих батальйонів із 28 до 17. Натомість сухопутні війська повинні були сформувати у своєму складі більше важких механізованих одиниць. Рекомендації щодо скорочення торкнулися також морських сил. Кількість торпедо-ракетних катерів слід було скоротити із 36 до 22, баз артилерії берегової оборони – з 29 до 13. Демілітаризація меншою мірою позначилася на повітряних силах. Комісія вирішила, що 80 одиниць винищувальної авіації повинні залишитися в строю [115, с. 194].

Рационалізація організації ЗСН та скорочення військового арсеналу надавала можливість норвежцям направити фінансові ресурси на оновлення цього ж таки арсеналу з огляду на потреби, котрі диктувались новими геополітичними обставинами. Проте, варто зазначити, що вищезгадана рационалізація була викликана, в першу чергу, фінансовою необхідністю, адже утримувати ЗС у режимі часів «холодної війни» було тягарем для економіки держави⁷. На противагу Норвегії, інші регіональні актори – Данія та Швеція, наголошували на тому, що їх основний мотив вибору демілітаризаційного курсу полягав саме у фундаментальних змінах на міжнародній арені, котрі дозволяли скоротити військові витрати, переформатувати організацію своїх збройних сил та змінити пріоритетність їхньої діяльності на експедиційну [48, с. 122]. В той же час норвезький уряд, взявши до уваги рекомендації Комісії з питань безпеки та оборони, не поспішав радикальним чином зміщувати акцент діяльності ЗСН на міжнародні операції. Натомість, плануючи розвиток оборонної політики на період 90-х рр., уряд наголошував, що Норвегія, попри розпад СРСР, все ще межує на півночі з найбільшою державою світу, де концентрація військових потужностей залишається високою. Як наслідок, основним завданням ЗСН після завершення блокового протистояння залишалася територіальна оборона країни з акцентом на північні регіони [289].

---

⁷ Див. військові витрати Норвегії у відношенні до ВВП в період 1970-2010 рр. у Додатку Г

Пострадянський економічний занепад Росії, який позначився на стані справ у ВПК та спричинив зниження військової потужності країни, а також політична нестабільність протягом 90-х рр., в сукупності обумовлювали слабкий геополітичний статус РФ у порівнянні із її могутнім попередником – СРСР. Відповідно, до початку 2000-х рр. в оборонній політиці Норвегії співвідношення пріоритетності територіальної оборони та міжнародних військових операцій було приблизно рівне. Такий стан справ значною мірою пояснювався позицією НАТО щодо доцільності підтримки високого ступеня бойової готовності в північних регіонах Європи з огляду на ослаблений стан колишнього опонента [49, с. 90].

У період «холодної війни» регіон Північної Європи був важливим як для Альянсу, так і для Радянського Союзу. Як зазначає британський дослідник з питань міжнародної безпеки Р. Олпорт, НАТО за часів блокового протистояння усвідомив важливість використання морської сили в північних водах. Як пояснює Р. Олпорт, цінність контролю за цим регіоном полягала у наступному. В 1980-х рр. НАТО зосереджував увагу на діяльності військово-морських сил в районі Норвезького моря. Цей район був важливий для підтримки зв'язку з метою запобігання перетину радянськими силами коридору ГІСК. Необхідним також був захист північного норвезького флангу та розташування там сил Альянсу з метою контролю за стратегічними об'єктами СРСР, включаючи переміщення підводних човнів з балістичними ракетами та діяльність військових баз на Кольському півострові [64].

Після завершення блокового протистояння значимість північного флангу для НАТО зменшилася. На зміну періоду конфронтації прийшов час демілітаризації. Військовий фактор стає все менш помітним. Натомість регіон перетворюється на місце співпраці Північної Європи та Росії. Північ впродовж певного часу була територією спільних наукових досліджень, що зумовлено в першу чергу значним ресурсним потенціалом регіону. Таким чином, північний фланг перейшов на другий план, а Альянс внаслідок певних обставин звернув

увагу на інші регіони (зокрема на Балкани) та зменшив свою військову присутність в Скандинавії.

Збільшення частки міжнародних операцій в діяльності ЗСН було спричинено також тим, що НАТО після завершення блокового протистояння зосередив свою діяльність саме на експедиційних операціях за межами територій держав-членів. Відповідно, Норвегія, як член Альянсу, була учасницею операції в Афганістані, а уже в 2011 р. – в Лівії. Крім цього, скандинавська країна долучалася до миротворчих операцій під егідою ООН в Боснії, Косово, Секторі Гази, Перській затоці [178, с. 95].

Загальні тенденції розвитку подій на міжнародній арені та всередині РФ змушували Норвегію пристосовуватись до них в контексті провадження політики безпеки та оборони. Затяжна рецесія в російській економіці 1990-х рр. спричинила зменшення військових витрат та відносний занепад військової спроможності правонаступниці СРСР. Зокрема, у період 1993-1997 рр. було значно скорочено кількість військових сил на Кольському півострові. В силу таких обставин, керівництво Норвегії взялося змінювати характер ведення оборонної політики, який мав місце за часів «холодної війни». Зміна риторики стосовно політики безпеки та оборони мала місце в рамках урядового звіту від 1998 р. Укладники звіту акцентували увагу на дисбалансі між фінансуванням оборони, наявними ресурсами та організаційною структурою ЗСН [150, с. 675]⁸. Відповідно, уже в аналогічному документі від 2001 р. було запропоновано реформи, котрі включали як організаційні зміни, так і скорочення мобілізаційного ресурсу, надлишок якого трактувався як недоцільний з огляду на геополітичні обставини [321].

В цей період відбувається важлива подія в плані доктринального розвитку оборонної політики Норвегії. У 2000 р. виходить перша після завершення блокового протистояння оборонна доктрина під назвою «Спільна оперативна доктрина для Збройних сил Норвегії». В цьому документі ще не прослідковуються чіткі демілітаризаційні тенденції чи помітне зміщення

---

⁸ Див. Додаток В з порівняльною інформацією щодо чисельності ЗСН в 1970 та 2010 рр.

акцентів з національної на міжнародну діяльність ЗСН. Ці моменти мають місце уже в наступній доктрині від 2007 р. В ній автори уже ґрунтовніше подають принципи функціонування всіх родів військ, а також окреслюють їхні основні завдання. В рамках цієї доктрини значна увага приділяється діяльності ЗСН в умовах нових безпекових реалій, а саме їх функціонуванню в час обмеженої небезпеки територіальній цілісності держави та залученості у спільній експедиційній діяльності в рамках НАТО та ООН [235, с. 179].

В результаті оптимізації військового ресурсу та організаційних змін відбувалося зниження військових витрат відносно ВВП. Норвегія належить до ряду європейських країн з найбільшим рівнем військових витрат. Під час блокового протистояння їх рівень тримався в діапазоні 3-3,6 % ВВП. Після 1990 р. він почав знижуватися, досягнувши в 2013 р. свого історичного мінімуму з показником 1,31 % ВВП. Тут варто зазначити, що попри ознаки демілітаризаційних тенденцій та зниження відсотка військових витрат відносно ВВП, реальні військові витрати в період 1990-2013 рр. демонстрували щорічне зростання близько 0,4 %. Після 2002 р. реальні оборонні витрати коливалися в діапазоні 34-39 млрд. норвезьких крон. Такий стан справ був спричинений тим фактом, що ВВП Норвегії демонстрував вагоме стабільне зростання після завершення «холодної війни», в той час як реальні витрати на військові потреби залишалися відносно сталими з незначними показниками зростання. За таких обставин, відсоток військових витрат відносно ВВП демонстрував поступове падіння. В результаті це відкинуло Норвегію значно нижче затребуваних НАТО 2% від ВВП для членів Альянсу [150, с. 678].

Зниження оборонної частки ВВП та демілітаризаційні тенденції, котрі були обумовлені, серед іншого, втратою стратегічних інтересів США у регіоні та Норвегії зокрема, збіглися у часі з внутрішньополітичними змінами в РФ. Прихід до влади Владіміра Путіна ознаменував початок повернення до кроків періоду «холодної війни». Новий російський очільник започаткував відновлення військової потужності країни з метою повернення її колишнього статусу на міжнародній арені.

Про повернення Арктичного регіону до пріоритетів зовнішньої та оборонної політик РФ свідчать офіційні державні документи щодо основ державної політики Російської Федерації в Арктиці. Переосмислення цієї політики відбулося на початку 2000-х з приходом В. Путіна на пост президента. Перші офіційні документи стосовно політики в Арктиці були укладені в 2001 та 2008 рр. В них автори документу наголошують на ресурсному потенціалі регіону як одному з основних аспектів державного інтересу РФ. Однак, цікавим фактом є те, що в документі від 14 червня 2001 р. під назвою «Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці», першочерговим мотивом активізації діяльності в Арктиці подається гарантування національної безпеки РФ. Зокрема, в ньому йдеться про те, що усяка діяльність Росії в Арктиці повинна бути максимально прив'язана до оборонних потреб країни. Окремим пунктом в документі подається політика держави у сфері військової безпеки. В цьому пункті, серед іншого, йдеться про сприяння відмові Норвегії від базування на її території військ іноземних держав. Повертається на порядок денний також о. Шпіцберген, політика щодо якого набуватиме активніших рис в подальшому [42]. Таким чином, Росія прагнула посилити свої позиції в Арктиці, військову присутність на Кольському півострові та відновити, з цією метою, колишню міць Північного флоту. Збільшення військових витрат та поступова мілітаризація Арктики супроводжувалися посиленням авторитаризму у внутрішній політиці керівництва РФ. Ці фактори потребували збільшення пильності скандинавської країни в її політиці щодо Крайньої Півночі (High North policy).

Документи щодо політики РФ в Арктиці від 2008 та 2013 рр. мали менш войовничий характер. Натомість в них знайшлося місце акценту на регіональну кооперацію з іншими країнами. Зокрема, саме в Стратегії від 18 вересня 2008 р. під назвою «Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 р. та подальшу перспективу», російська сторона наголошувала на прагненні перетворити Арктику на регіон мирної співпраці. Водночас, росіяни зазначали, що перед ними стоїть необхідність оновлення військових

потужностей в регіоні з метою розвитку оборонних можливостей поблизу своїх володінь [41]. Тож, згідно документу від 2008 р. РФ ставить перед собою мету створити боєздатні формування ЗС для ефективного забезпечення оборонних можливостей в Арктиці.

Попри те, що у вищезгаданих документах російська сторона демонструвала прагнення до налагодження регіональної співпраці та акцентувала саме на цьому, її практичні кроки були направлені на милітаризацію в регіоні. Водночас за рік до прийняття Стратегії 2008, в серпні 2007 р. Росія повернула стратегічні бомбардувальники та патрулі Північного флоту в Арктичні води. Було виділено значні кошти у відновлення та розвиток Північного флоту. В документі від 20 лютого 2013 р. під назвою «Стратегія розвитку Арктичної зони Російської Федерації та гарантування національної безпеки на період до 2020 р.», питання розвитку військових можливостей в Арктиці знайшло своє продовження [99]. В результаті, політика РФ в спільному з Норвегією регіоні значним чином активізувалася з поверненням на президентський пост В. Путіна. Офіційна позиція Росії щодо побудови політики в Арктичному регіоні поєднала у собі підходи «мирного співробітництва» та «військової безпеки». Саме реалізація останнього підходу стала тривожним фактором для Норвегії в контексті ревізійнізму в російській зовнішній та безпековій політиці, котрий яскраво проявився в 2008 та 2014 рр.

Першим вагомим випадком такого ревізійнізму стала агресія щодо Грузії в 2008 р. На теренах Кавказу Росія заявила світу про свої очевидні амбіції та наміри відновити колишній статус, яким вона володіла в період існування СРСР та Російської імперії. Російсько-грузинська війна свідчила про непередбачуваність РФ та її потенційно негативну роль для стабільності системи міжнародної безпеки [102, с. 155]. Однак грузинські події не мали значного впливу на політику Норвегії в контексті переосмислення власних оборонних можливостей. Словесні засудження дій РФ, які мали місце в офіційній риторичі представників скандинавської країни, поєднувалася із прагматичним підходом, в рамках якого Норвегія намагалася будувати конструктивну співпрацю в

Арктичному регіоні. Про це свідчить підписання 15 вересня 2010 р. угоди щодо розмежування володінь в Баренцевому морі, яка набула чинності 7 липня 2011 р. та відкрила нові опції для співпраці в регіоні [204, с. 151]. Північ залишалася територією співпраці, де на той час не проявлявся російський ревізіонізм, який мав місце на пострадянському просторі.

Такі наративи були відображені в офіційному документі від 2009 р., підготовленому МО Норвегії, під назвою «Боездатні сили. Стратегічна концепція для Збройних сил Норвегії». В його рамках Росія згадується доволі часто, її автори відводять окремий підпункт в частині про міжнародне безпекове середовище. Зокрема, норвежці підкреслюють той факт, що Росія швидкими темпами відновлює свій статус світової потуги. Разом з тим, вони неодноразово наголошують, що Росія є важливою для європейської системи безпеки. Розвиваючи цей посил, автори документу згадують про російсько-грузинську війну, як один із проявів погіршення відносин по лінії Росія-НАТО. Саме використовуючи контекст відносин Москви і Альянсу, норвежці пояснюють вірогідність проблемних моментів у відносинах Москви та Осло і, відповідно, на фоні цього обґрунтовують потенційне, небажане для обох сторін погіршення кооперації на Півночі. А тому, попри наявні конфлікти між НАТО та РФ, норвезька сторона висловлює думку про те, що обом сторонам необхідно знайти спільні рішення для реалізації відносин у більш практичному руслі. Крім цього, скандинави заявляють про те, що РФ та Норвегії слід навчитися уникати впливу біполяризації їхніх відносин, які випливають із членства останньої в Альянсі та вірогідних конфліктів між Москвою та НАТО. Такого роду позиції з боку північноєвропейської держави диктуються необхідністю підтримки стабільності на Крайній Півночі: «Ключем до стабільності на Крайній Півночі є продовження співпраці та взаємодовіри, які протягом довгого часу є притаманні відносинам Росії та Норвегії. Фундаментальним інтересом Норвегії є підтримка та поглиблення цієї співпраці як на двосторонньому рівні, так і в рамках міжнародних організацій» [87, с. 40].

Варто відзначити той, факт, що попри назву документа, з якої випливає, що основний акцент в ньому повинен бути на ЗСН та їх діяльності, більша його частина присвячена міжнародним аспектам безпекової політики. Лише близько третини цієї стратегії відведено для висвітлення тематики конкретно ЗСН. Однак навіть у цій частині представники міністерства обмежилися загальними фразами на кшталт «необхідності підтримувати баланс між національною та міжнародною діяльністю збройних сил, проявляти максимальну ефективність під час реалізації завдань в рамках міжнародних операцій, докладати зусиль для подолання міжнародного тероризму, підтримувати бойову готовність ЗСН на хорошому рівні для забезпечення стабільності в регіоні» і т.п. [87, с. 63]. Звідси випливає, що початки російського ревізіонізму, які вилилися у Мюнхенській промові Путіна та агресії РФ в Грузії, станом на кінець першої, початок другої декади ХХІ ст. не стали для норвезького керівництва вагомим пересторогом, яку б вони відобразили в оборонному плануванні. Натомість у вищезгаданому документі можемо чітко простежити акцент саме на міжнародній діяльності ЗСН та опорі скандинавської країни на опції НАТО, ООН та інших організацій.

Ситуація змінилася в 2014 р. Військова агресія Росії в Україні більшою мірою вплинула на позицію Норвегії щодо РФ, аніж події 2008 р. Цього разу мали місце як офіційна критика російських дій, яка мала більш масовий і акцентований характер порівняно з 2008 р., так і відповідні санкції Норвегії щодо Росії в знак неприпустимості таких дій, а також солідарності із західними партнерами.

Більший резонанс через агресивну діяльність РФ серед скандинавських країн був викликаний не лише подіями в Україні. Водночас із дестабілізацією Східної Європи зростає військова активізація в північних районах Європи. Відповідно, термін «північний фланг» починає повертати свою актуальність як для керівництво НАТО, так і для країн регіону. Причиною цьому стало вагомим збільшення частоти військових маневрів та іншого роду провокацій з боку РФ. Як зазначила Міністр оборони Норвегії Іне Еріксен Сорейде: «Норвегія – це вуха і очі НАТО на Півночі», а згадуючи про агресивну політику Росії вона заявила,

що норвежці мають справу із іншою Росією, відносини з якою далекі від нормальних і складні для пошуку шляхів їх нормалізації [164].

Військову активність Росії на Півночі одними з перших виявили саме представники Норвегії. В Норвезькому об'єднаному штабі, що розташовується за межами м. Буде в північній Норвегії, була зафіксована наростаюча активність російських військових літаків поблизу скандинавської країни. За інформацією штабу, протягом 2014 р. норвезькі винищувачі F-16 49 разів підіймалися в повітря для перехоплення російських військових літаків, які здійснювали польоти на близькій відстані до повітряного простору держави. Загалом було виявлено 74 військових повітряних судна РФ поблизу Норвегії. Серед них ідентифіковано такі важкі бомбардувальники, як Ту-95 «Ведмідь», Ту-160 «Blackjack» та Ту-22 «Blinder» [79].

Генерал М. Лунде, який був керівником вищезгаданого штабу протягом 2013-2015 рр., висловив думку, що російські повітряні провокації певним чином пішли на користь Норвегії, адже змусили повітряні сили країни перевірити свою готовність до відбиття потенційних загроз. Така практика була корисною з огляду на те, що після завершення блокового протистояння та розпаду Радянського Союзу, штаб біля м. Буде та норвезькі військові пілоти залишилися без необхідної практики [334]. Звичайно, даний рівень військової активності російських повітряних сил не слід порівнювати із часами «холодної війни». Однак, станом на 2014 р. у норвезького керівництва з'явилось чітке розуміння того, що вірогідна тенденція до зростання кількості військових маневрів Росії, змушуватиме їхню державу суттєво підсилити оборонні можливості.

Не ставши очікувати на подальше зростання російської військової активності в регіоні, норвезька сторона розпочала оновлення арсеналу повітряних сил. Згідно Довгострокового плану безпеки та оборони (документ від 17 червня 2016 р.), норвежці мали розпочати заміну винищувачів F-16 на новіші моделі F-35. У листопаді 2017 р. скандинави отримали від американської Lockheed-Martin першу партію нових винищувачів [317]. Як зазначає МО Норвегії, держава повинна отримати 52 таких літаки, які коштуватимуть їй 8,36

млрд. дол. США (близько 70 млрд. норв. крон). За словами керівника повітряних сил Норвегії Т. Скіннерланда, наявність таких винищувачів дозволить покращити контроль за повітряним простором на Півночі [26, с. 35]. Окрім закупівлі нових винищувачів F-35, передбачається заміна берегових патрульних літаків P-3 Orion на P-8 Poseidon та оновлення наземних систем ППО. На додаток до модернізації повітряної складової, норвежці запланували придбання підводних човнів нового класу на заміну субмарин типу «Ула» [335, с. 12].

Зважаючи на необхідність модернізації військового арсеналу, творці плану згадують про необхідність збільшення фінансування оборонної сфери. Зокрема, представники уряду рекомендують додатково збільшити оборонні витрати на 165 млрд. норв. крон протягом наступних 20 років. Поступове підвищення рівня оборонних витрат, згідно плану на період 2016-2020 рр., мало б проводитися таким чином, щоб витрати станом на 2020 р. були на 7,2 млрд. норв. крон більші, аніж у 2016 р. [86, с. 12]. Реформування ЗСН згідно плану повинно торкнутися структури збройних сил. В тексті документу вказано, що зважаючи на нові безпекові виклики, організація норвезького війська зазнає необхідної оптимізації в адміністративних структурах, натомість повинна збільшитися кількість персоналу в підрозділах сухопутних сил [86, с. 13]⁹.

Зазначені стратегічні плани Норвегії щодо суттєвого посилення оборонних можливостей спричинені збереженням тенденції до військової активності Росії в регіоні. До прикладу, у березні 2017 р. російські МіГ-31, Су-34, Су-24 та Ту-22М здійснювали військові маневри поблизу повітряного простору скандинавської країни. Об'єктом тренувань став радар Globus II, розташований в м. Варде. Призначенням цього радару є моніторинг повітряного простору, а також здобуття і зберігання інформації щодо будь-якої військової активності. Розташований Globus II в максимальній близькості до кордону з РФ та Кольського півострова, де знаходяться російські військові бази. Відповідно, Росія негативно сприймає функціонування цього радару та можливість його

---

⁹ Операційна структура Збройних сил Норвегії згідно Довгострокового плану безпеки та оборони від 17 червня 2016 р. див. Додаток Б

використання як допоміжного компонента системи протиракетної оборони НАТО. Норвезька сторона запевняє росіян у тому, що Globus II використовується ними лише для відслідковування та класифікації космічних об'єктів, а також контролю повітряного простору в Арктиці. Крім цього, північноєвропейська держава займається встановленням нового радару – Globus III (в тому ж таки м. Варде), який замінить застарілий Globus I та повинен бути введений в експлуатацію в 2022 р. [69]. Тож, беручи до уваги прагнення норвежців вдосконалити свою можливість відслідковувати військові маневри в регіоні, з одного боку, та невдоволення з цього приводу росіян – з іншого, є підстави очікувати продовження напруженості навколо радарів Globus у майбутньому.

У продовження переліку випадків військової активності Росії поблизу Норвегії слід згадати про появу у вересні 2017 р. шести винищувачів Ту-95 та Ту-22 поблизу повітряного простору країни, в північно-західному напрямку від м. Тромсе. На перехоплення російських літаків з бази під м. Буде було відправлено два норвезьких F-16. За інформацією Норвезького об'єднаного штабу в м. Буде, російські винищувачі відпрацьовували атаки на ядерні бази та здійснювали комплексне випробовування пускових установок винищувачів як одного з компонентів т. зв. російської ядерної тріади [313].

Наступні випадки російської військової активності біля територіальних володінь Норвегії припадали на період проведення там військових навчань в рамках НАТО. 22 травня 2017 р. російські МіГ-31, Су-24, Су-34 та Ту-22М вилетівши з бази Оленья, що на Кольському півострові, зблизилися із натівськими суднами, котрі проводили тренування в Норвезькому морі. Під час навчань НАТО в Норвегії, з жовтня по листопад 2018 р., російські бомбардувальники Ту-95 та Ту-160 чотири рази залітали в зону проведення військових тренувань. В той же час, російські військові проводили навчання у відповідь, в максимальній близькості до районів проведення тренувань НАТО. Зокрема, росіяни займались випробовуванням ракетних комплексів та іншого виду озброєння. Також мали місце випадки створення росіянами радіоперешкод системам GPS повітряних

суден, котрі здійснювали комерційні рейсові перельоти через регіон Фіннмарк, що на півночі Норвегії [269].

Окрім вищезазначеного роду провокацій, російська сторона відпрацьовує більш акцентовані дії в північних регіонах. Це відбувається в рамках військових навчань. До прикладу, під час навчань «Запад» у вересні 2017 р, ЗС РФ разом зі своїми білоруськими партнерами, за інформацією розвідки НАТО, відпрацьовували атаки на стратегічно важливі острови, в тому числі – норвезький Шпіцберген. Тренування «Запад» у вересні 2021 р. також включали північний вектор дій. Цього разу відпрацьовувались дії Північного флоту РФ проти сил умовної «Полярної республіки», під якою скоріш за все, зважаючи на район дій, мала на увазі саме Норвегія [162].

Зі свого боку Норвегія, як член НАТО, також бере участь та, що важливо, ініціює проведення військових навчань. Серед ряду заходів, які проводяться в територіальних межах країни та безпосередній близькості до неї, варто відзначити Dynamic Mongoos. Альянс проводить їх щорічно, починаючи з 2014 р. Зокрема, у 2014 р. тренування відбувались у Норвезькому морі. Метою Dynamic Mongoose є підготовка країн учасників військово-політичного блоку до дій в умовах підводних зіткнень [212]. Такого роду військові заходи потрібні для Норвегії, з огляду на потенціал російського Північного флоту ВМФ РФ та активізацію РФ в Арктиці.

За хронологією проведення відзначимо, що в 2016 р. на території Норвегії за участю близько 15 тис. військових з 14 країн проводилися навчання Cold Response. Цей військовий захід проводиться на півночі Норвегії ще з 2006 р. [358, с. 175]. Проте, слід відзначити збільшення масштабів проведення тренувань у 2016 р. У 2022 р. Cold Response стануть найбільш масштабними навчаннями на території скандинавської країни з часів холодної війни. Вони об'єднують близько 35 тис. військових з 25 країн [105].

Надалі згадаємо про захід, який проводився не в Норвегії, однак є цікавим в норвезькому контексті. Йдеться про Argow 18, що відбувався у Фінляндії. По-перше, норвезькі військові брали участь у цих тренуваннях. По-друге, що

найцікавіше, було залучено американську військову техніку та озброєння, яке було доставлено із Норвегії. В свою чергу у Норвегії цю техніку та озброєння зберігали у печерах, які вперше після блокового протистояння знову використовують для розташування танків, артилерії та логістичного устаткування. Поновлення військового призначення норвезьких печер та зберігання там необхідного арсеналу відбувається з 2016 р. [338].

На завершення переліку навчань відзначимо Trident Juncture. Цей захід проводився в кінці жовтня – на початку листопада 2018 р. на територіях трьох країн Скандинавського півострова. Важливим моментом є те, що Trident Juncture були ініційовані Норвегією та стали наймасштабнішими тренуваннями НАТО з 2002 р. В них взяли участь близько 50 тис. військових з 29 країн-членів НАТО, а також Швеції та Фінляндії [109, с. 3].

Таким способом Альянс дає зрозуміти Росії, що Північ під контролем та поступово повертається до порядку денного військово-політичного блоку. Норвегія зі своєї сторони намагається робити все можливе для реалізації поставлених цілей в рамках співпраці з НАТО, а також досягнення необхідних показників для забезпечення власної обороноздатності. З цією метою Норвегія, згідно Довгострокового плану безпеки та оборони від квітня 2020 р., продовжує оновлення військового арсеналу та поступове збільшення фінансування військової сфери для досягнення необхідних 2 % ВВП. Що стосується частини оновлення військового арсеналу, то в новому плані, в основному, акцентується увага на тих же моментах, які були започатковані у плані від 2016 р., з деякими доповненнями. Йдеться про закупівлю винищувачів F-35, патрульних літаків P-8 Poseidon, субмарин типу 212, трьох нових суден берегової охорони, а також оновлення фрегатів класу Фрітьоф Нансен та модернізація NASAMS II (складова ППО). Крім цього, згідно нового документу, Норвегія збільшуватиме кількість військового персоналу [316, с. 14]. Цей крок є необхідним, зважаючи на чисельність ЗСН, яка на початку 2022 р. склала 23 тис. осіб. Така кількість військових є недостатньою, щоб протриматися до приходу союзників. Про це, восени 2019 р., заявив командувач оперативного командування Збройних сил

Норвегії генерал-лейтенант Руне Якобсен [149]. Для фінансового підкріплення вищеназваних кроків уряд пропонує продовжити поступове збільшення військових витрат з метою досягнення показника цих витрат на рівні 2 % ВВП до 2028 р. Відповідно, військовий бюджет у 2028 р. повинен бути на 16,5 млрд. норв. крон більшим від рівня 2020 р. (тоді військові витрати склали близько 68 млрд. норв. крон, або ж 7 млрд. дол. США) [316, с. 18].

Беручи до уваги попередній Довгостроковий план безпеки та оборони від 2016 р, можемо констатувати успішне виконання Норвегією планів щодо фінансування війська. Йдеться про перевиконання плану більше ніж удвічі. Адже, якщо в 2016 р. військові витрати становили 50 млрд. норв. крон, то в 2020 р. вони сягнули 68 млрд норв. крон [284]. Тоді як в документі від 2016 р. планувалося досягти в 2020 р. показника лише на 7,2 млрд. норв. крон більшого, ніж в 2016 р. Однак таке зростання оборонних витрат все ж не вивело країну на рівень 2 % від ВВП. Станом на 2020 р. Норвегія знаходилася на рівні 1,94 % витрат [225].

Відносно успішним був процес модернізації військового арсеналу. Зважаючи на те, що цей процес потребує значного періоду часу, скандинавам з об'єктивних причин не вдалося станом на 2020 р. довести до завершення оновлення чи заміну винищувачів, підводних човнів, патрульних літаків, систем ППО та ін. Однак, закладені в Плані від 2016 р. процеси щодо заміни та оновлення арсеналу станом на 2020 р. були на етапі активного впровадження та знайшли своє продовження в Плані від 2020 р. Зокрема, в рамках реалізації Плану від 2020 р. повинна завершитися повна заміна винищувачів F-16 на F-35. В період від 2016 до 2020 рр. відбулося прибуття перших F-35 на норвезьку авіабазу в Ерлані (2017 р.) [59], а уже з 1 січня 2022 р. було оголошено повну відмову від використання F-16 та перехід виключно на F-35. Станом на початок 2022 р. норвежці володіли 31 одиницею нових винищувачів, а повна готовність повітряного флоту, котрий має складатися із 52 од. F-35, запланована на 2025 р. [146]. В рамках Плану від 2020 р. повинні почати використовуватися нові патрульні літаки P-8 Poseidon, котрі покликані замінити P-3 Orions. Рішення про

закупівлю п'яти таких повітряних суден було прийнято в березні 2017 р., тобто ще в рамках реалізації Плану від 2016 р. Перші літаки цього типу прибули в Норвегію в лютому 2022 р., а уже з 2023 р. P-8 Poseidon повинні повністю замінити своїх попередників P-3 у патрулюванні водних просторів країни [134]. Продовжуючи тему модернізації військового арсеналу, зазначимо, що в березні 2021 р. Норвегії вдалося вирішити питання із закупівлею підводних човнів типу 212, погодивши контракт на постачання цих субмарин німецькою компанією ThyssenKrupp Marine Systems. Однак в цьому разі норвежцям не вдасться дотриматися визначених попередньо термінів досягнення цієї цілі. Справа в тому, що перші човни будуть доставлені скандинавам лише в 2029 р., що на три роки пізніше, ніж планувалося [65]. У січні 2022 р. норвежцям вдалося закрити питання модернізації фрегатів Фрітьоф Нансен. Цим буде займатися іспанська суднобудівна компанія Navanta, з якою Норвезьке відомство з питань забезпечення оборонними матеріалами підписало відповідний контракт [214]. Серед небагатьох складових військового арсеналу, оновлення яких все ж вдалося виконати в рамках реалізації Плану від 2016 р., була система ППО. Йдеться про норвезький зенітний ракетний комплекс NASAMS. Весною 2019 р. норвежці завершили модернізацію цього комплексу, який, відповідно, змінив свою назву із NASAMS II на NASAMS III [106].

Черговим каталізатором для оборонної політики Норвегії виступив початок повномасштабного етапу російсько-української війни. В результаті нового витка російської агресії, норвезький уряд вирішує в березні 2022 р. збільшити фінансування військової сфери. Воно повинно скласти додаткових 3 млрд. норв. крон вже у 2022 р. [232]. Додаткове фінансування, в основному, призначене для збільшення військової присутності на півночі країни. Про необхідність збільшення мілітаризації північних регіонів з оборонною метою ще перед рішенням про підвищення військових витрат заявив міністр оборони Одд Еноксен (2021-2022 рр.) [226]. А уже на початку жовтня 2022 р. в рамках процесу прийняття бюджету на 2023 р. було погоджено збільшення оборонних витрат на 6,8 млрд. норв. крон. В результаті, оборонний бюджет в 2023 р. повинен

становити 75,8 млрд. норв. крон. Презентуючи державний бюджет в м. Кіркенес 6 жовтня 2023 р., Міністр оборони Норвегії Бйорн Грем (на посаді з 12 квітня 2022 р.) зазначив, що цей бюджет відображає найголовніше завдання уряду в теперішній час і в теперішніх умовах, а саме – гарантування безпеки громадян та підвищення обороноздатності країни. Б. Грем також, як і його попередник, підкреслив, що дії РФ змушують Норвегію посилювати військову присутність на півночі. Відповідно, в бюджеті на 2023 р. закладено фінансування з метою збільшення кількості військового персоналу для поповнення сил територіальної оборони, закупівлі необхідного озброєння та проведення міжнародних військових навчань в північних регіонах [220]. Останніми (станом на 2022 р.) навчаннями на території Норвегії були Cold Response, котрі проводилися в березні 2022 р. та стали наймасштабнішими для НАТО в Арктичному регіоні за останні 30 років [89].

Отож, російський фактор, який відіграв роль каталізатора мілітаризаційних тенденцій в Арктичному регіоні, змусив Норвегію та НАТО знову звернути свою увагу на колективну обороноздатність. Скандинавській країні все ще необхідно виконати чималий ряд кроків з метою досягнення необхідних цілей, як в контексті діяльності Альянсу, так і в плані підвищення рівня самодостатності ЗСН та обороноздатності держави в умовах потенційних загроз.

5.2. Трансформація підходів до побудови політики безпеки та оборони Швеції

Після завершення блокового протистояння для Швеції настав абсолютно новий етап у формуванні політики безпеки та оборони. Нові геополітичні обставини вимагали від скандинавської країни інших підходів до реалізації цієї політики. Швеція увійшла в постбіполярний період зі збройними силами, завданням яких було запобігти та протистояти зовнішньому вторгненню, яке, у свою чергу, з розпадом СРСР вважалося малоімовірним.

Шведський підхід до побудови збройних сил ще з часів «холодної війни» ґрунтувався на понятті «тотальної оборони» (швед. *totalförsvaret*). Це означало,

що забезпеченням національної оборони займались як професійні військові формування, так і цивільні організації. Відповідний перелік включав: ЗСШ, Шведське цивільне агентство з надзвичайних ситуацій (швед. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap), Шведське агентство оборонних досліджень (FOI), Шведську адміністрацію з питань військової техніки (швед. Försvarets materielverk), Шведський університет безпеки та оборони (швед. Försvarshögskolan), а також служби порятунку, поліцію та медичні установи. У свою чергу ЗСШ, поряд із сухопутними, морськими та повітряними силами, включали у себе Війська локальної оборони (швед. Hemvärnet), котрі формувалися із добровольців, які проходили щорічні військові тренування. Окрім цього, з 1995 р. до 2010 р., коли військовий призов було відмінено, громадяни Швеції віком від 16 до 70 років були військовозобов'язаними у разі надзвичайного стану згідно Закону «Про тотальну оборону» [168].

Загальні настанови щодо розвитку безпеки та оборони Швеції приймаються парламентом (Ріксдагом) на основі пропозицій уряду, котрі відображені у законопроектах щодо національної безпеки та оборони. Законопроекти ухвалюються кожні 4-5 років. Вони, у свою чергу, ґрунтуються на звітах ЗСШ та решти вищезгаданих організацій, а також Комісії з питань оборони (швед. Försvarsberedningen). Завданням останньої є аналіз стратегічних умов функціонування ЗСШ та формулювання детальних рекомендацій щодо їх розвитку [167, с. 12].

Безпекова ситуація на регіональному рівні виглядала біль ніж оптимістично. Розширення НАТО, розвиток політики безпеки та оборони ЄС, а також Росія, котра була ослаблена у військовому, політичному та економічному планах, все це в сукупності формувало підґрунтя для курсу на демілітаризацію. Таким чином, в середині 1990-х рр. для Швеції настала «стратегічна перерва», під час якої перед керівництвом держави стояло завдання переформатувати структуру та сформулювати нові завдання для збройних сил. Військові реформи ґрунтувалися на слогані «менше, але гостріше» (швед. smälare, men vassare) [222, с. 156]. В ньому було закладено курс на демілітаризацію та

зменшення фінансування військової сфери. Скорочення витрат на оборону було викликано також економічною кризою того періоду. Результатом такого підходу стало скорочення оборонних витрат з 2,6 % ВВП у 1990 р. до 1,2 : ВВП у 2012 р. [201].

В документі під назвою «Урядовий законопроект 1991/92:102. Розвиток загальної оборони на період до 1996/97 бюджетного року включно та асигнування на 1992/93 бюджетний рік» тотальна оборона все ще залишається на пріоритетних ролях оборонної політики держави. Щодо цього моменту тодішній прем'єр-міністр країни Карл Більдт (1991-1994 рр.) в рамках законопроекту зазначив про те, що попри розпад СРСР, Росія все ще залишається відносно потужною військовою силою зі своїми стратегічними інтересами в регіоні, а тому, Швеції необхідно, в основному продовжувати реалізовувати політику тотальної оборони із деякими корективами із огляду на нові безпекові умови. Про відповідні корективи також детально згадується в законопроекті. Йдеться про оптимізацію структури збройних сил та скорочення кількості військового персоналу. Водночас про скорочення фінансування оборонної сфери в документі не йдеться. Натомість урядовці закликають до незначного збільшення військових асигнувань з подальшим їх розподілом для фінансування діяльності вже оптимізованих збройних сил [329, с. 10]. Таким способом відбувалася реалізація вищезгаданого слогану «менше, але гостріше» в процесі військових реформ.

Відчутно інші підходи до оборонної політики можемо прослідкувати в аналогічному документі від 1995 р. під назвою «Урядовий законопроект 1995/96:12. Тотальна оборона в стадії оновлення.». У вступному слові тодішній міністр оборони Таге Петерсон (1994-1997 рр.) говорить про наступне: «Ситуація в політиці безпеки Швеції різко змінилася після завершення холодної війни. Старі загрози безпеці нашої країни зникли або зменшилися. Для нашої політики безпеки відкрилися нові можливості.(...) Здатність адаптуватися до мінливих умов політики безпеки стає фундаментальною вимогою для тотальної оборони. Підтримка міжнародного миру та гуманітарна діяльність стануть регулярним

завданням тотальної оборони.». Фактично цими словами профільний міністр започаткував зміщення акцентів від тотальної оборони до експедиційної діяльності збройних сил держави. За мотивами законопроекту від 1992 р., у документі від 1995 р. знаходить своє продовження тематика оптимізації структури збройних сил та кількості військового персоналу. Однак, важливим моментом є те, що, на відміну від законопроекту від 1992 р, в 1995 р. оптимізація торкнулася не лише структурного аспекту, але й фінансового. Щодо цього моменту Т. Петерсон зазначив: «Позитивним є той факт, що Швеція, як і ряд інших країн, скоротила витрати на оборону. Реальна оцінка ситуації щодо політики безпеки нашої країни та загроз і ризиків, з якими ми можемо зіткнутися, виправдовує економію витрат на оборону. Уряд пропонує скоротити щорічні видатки на оборону на 4 мільярди шведських крон або загалом на 10 відсотків порівняно з бюджетним роком 1994/95.». Також профільний міністр згадує безпосередньо і про Росію, підкреслюючи необхідність залучення її до європейського вектору: «Росія є великою державою в безпосередній близькості до нас. Ще довго існуватиме невизначеність щодо того, які політичні сили очолять країну. У будь-якому випадку Північний Калотт залишатиметься великим стратегічним інтересом для Росії, а також Сполучених Штатів і Атлантичного пакту. Тому дуже важливо, щоб Росія була інтегрована у співпрацю європейських держав» [328].

Завершення пошуку нових сенсів у формуванні оборонної політики Швеції остаточно завершилося в період 2001-2004 рр. Це підтверджується текстами урядового законпроєкту від 2001 р., Воєнної доктрини від 2002 р. та урядового законпроєкту від 2004 р. Каталізатором остаточного формулювання нових завдань оборонної політики стали події 11 вересня, коли більшість країн світу основною загрозою власній безпеці визначили міжнародний тероризм.

Автори документу під назвою «Урядовий законпроєкт 2001/02:10. Продовження оновлення тотальної оборони» наголошували на низькій вірогідності вторгнення ворога на територію Швеції протягом ближчих десяти років. Забезпечення територіальної цілісності в законпроєкті оцінювалося як

задовільне та достатнє. Відповідно, укладники документу зауважували, що державі необхідно змістити акцент діяльності збройних сил на запобігання конфліктів невеликого масштабу та участь в закордонних місіях. Час мобілізаційної підготовки військових було збільшено до 12 місяців [108, с. 59].

Важливою подією у розвитку оборонної політики Швеції є прийняття Воєнної доктрини в 2002 р. Це перший документ такої ваги з часу завершення «холодної війни». У ньому автори визначили основні напрямки оборонної діяльності країни, структурну організацію збройних сил, напрямки діяльності та нормативні вимоги для кожного із видів військ та структурних підрозділів. Дану роботу укладники доктрини проводили ґрунтуючись на нових геополітичних реаліях, а тому значну частину документу, поряд із тематикою тотальної територіальної оборони, складає експедиційна діяльність ЗСШ [199, с. 51].

Законопроект від 2004 р. під назвою «Урядовий законопроект 2004/05:5. Наша майбутня оборона» став завершальним в плані запровадження фундаментальних реформ в оборонній політиці на етапі відходу від принципів тотальної оборони. Згідно звіту Комісії з питань оборони, на якому, серед іншого, ґрунтувався цей законопроект, одним з основних завдань збройних сил було створення ефективних експедиційних військ. Територіальна оборона держави фактично стала другорядною функцією ЗСШ, натомість основною – закордонні місії на кшталт операції в Боснії та Герцоговині. В результаті прийняття цього законопроекту відбулося значне скорочення фінансування оборонної сфери та числа військових формувань. Важливим моментом було також те, що збройні сили перестали відпрацьовувати оборону за умов ворожого нападу на територію Швеції. Одним із яскравих результатів демілітаризаційної політики стало те, що стратегічно важливий острів Готланд залишився без професійних військових формувань, а лише з 14 танками та Військами локальної оборони [255, с. 251].

Основні завдання та пріоритети для Швеції в сфері оборони того часу окреслила міністр оборони країни Лені Бйорклунд (2002-2006 рр.). У вступному слові в рамках урядового документу «Наша майбутня оборона» (Фокус

оборонної політики Швеції на 2005-2007 рр.) пані міністр зазначила, що: «Сьогоднішні загрози та конфлікти не обмежуються однією країною чи регіоном... Беручи участь в міжнародних військових операціях, Швеція також гарантує власну безпеку». Ці слова Л. Бйорклунд відображають спрямованість реформ оборонної політики країни в першій декаді ХХІ ст. Основним серед окреслених завдань пані міністр виокремила готовність Збройних сил країни до гнучкої операційної діяльності як з метою захисту Швеції, так і з метою активної участі в міжнародних операціях. Однак саме на останньому факторі наголошувалося як на найбільш актуальному [242, с. 5].

Широкомасштабні реформи війська та скорочення військових витрат привели до відмови від концепції функціонування сил протидії вторгненню (які пізніше були частково відновлені), а також обов'язкової військової служби. Це, у свою чергу, спричинило фундаментальні зміни в організаційній структурі ЗСШ. Станом на сьогодні, вищезгаданий підхід до реформування збройних сил та його наслідки піддаються критиці зі сторони теперішньої політичної еліти та спеціалістів у сфері безпеки та оборони. Зміни, котрі задумувалися як шлях до модернізації оборонних можливостей держави, на думку критиків, насправді привели до їх колапсу. Варто зазначити, що до такого «колапсу» доклалися представники основних політичних сил держави. Розпочали шлях демілітаризації соціал-демократи, котрі, сформувавши уряд меншості після закінчення блокового протистояння, поступилися місцем своїм опонентам – блоку консервативних партій у 2006 р. Вони, у свою чергу, продовжили реформи військової сфери з акцентом на оптимізацію витрат та закріплення змін у концепції функціонування збройних сил.

Ситуація зазнала змін у 2008 р. Російсько-грузинська війна спричинила призупинення повного заангажування ЗСШ виключно для закордонних операцій. Через військову агресію РФ в Грузії було перенесено прийняття нового оборонного законопроекту з 2008 р. на 2009 р. З огляду на поведінку Росії цей законопроект було змінено. Версія 2008 р. мала бути продовженням демілітаризаційної стратегії із акцентом суто на миротворчу діяльність ЗСШ.

Натомість чергове скорочення військових формувань було відмінено. Крім того, територіальну оборону було повернуто до ряду завдань ЗСШ [34, с. 35]. Швеція відмовилася від ідеї створення військових формувань, призначених виключно для миротворчих місій. Новим завданням для ЗСШ стала підготовка військовослужбовців для виконання завдань як для закордонних операцій, так і з метою територіальної оборони. Збройним силам відводився час до 2019 р., аби відпрацювати готовність виконувати завдання «на два фронти». Військові формування повинні були відпрацювати розгортання сил протягом одного тижня, а також бути готовими проводити до чотирьох місій одночасно. Маючи в розпорядженні 2000 професійно підготовлених військових, ЗСШ, згідно законопроекту, мали провадити активну миротворчу діяльність за кордоном, забезпечувати територіальну оборону та періодично брати участь у тренуваннях Північної бойової групи (Nordic Battlegroup) [47, с. 137].

Однак, попри такі багатовекторні завдання та події в Грузії, Швеція продовжувала скорочувати свій арсенал. Зменшення кількості танків та винищувачів, разом із зниженням видатків на військове оснащення стали продовженням демілітаризаційного шляху скандинавської країни. Важливим моментом щодо законопроекту від 2009 р. стало скасування військового призову [176, с. 47]. Беручи до уваги основні пункти документу від 2009 р., зазначимо, що російські дії в Грузії мали двоякий вплив на підхід Швеції до побудови оборонної політики. Повернення територіальної оборони до ряду функцій ЗСШ очевидно демонструвало занепокоєння шведів щодо акту агресії РФ. Проте фінансова сторона формування оборонної політики була й надалі спрямована в бік подальшої демілітаризації.

Проблеми з фінансуванням оборонного сектору та дискусії навколо цієї теми беруть початок ще з часів блокового протистояння. Позаблоковий нейтралітет Швеції обумовлював значні витрати з бюджету на забезпечення оборони країни в умовах потенційної загрози з радянської сторони. Нестача фінансових ресурсів для оборонних потреб становила серйозну проблему починаючи з 1970-х рр. Значна кількість професійних військових та призовників,

разом із необхідністю розвитку військово-промислового комплексу ставали тягарем для економіки країни. Завершення блокового протистояння стало шансом для розвантаження фінансового тягара оборонної сфери [58, с. 35]. Різка та широкомасштабна демлітаризаційна політика, а саме її фінансова складова, стали причиною дискусій та суперечок між чиновниками військового, політичного та економічного секторів. До прикладу, значне скорочення фінансування оборони у 1999 р. було причиною різкої критики від Верховного Головнокомандувача ЗСШ Уве Вікторіна [153]. Станом на 2000 р. виділених коштів із бюджету уже було недостатньо для проведення військових навчань. Продовження скорочення фінансування оборонного сектору, про яке йшлося у законопроекті від 2004 р., змусило представників ЗСШ частіше та гучніше заявляти про їхню стурбованість щодо можливостей держави забезпечувати територіальну цілісність. Однак їхні занепокоєння не були враховані при подальших розподілах оборонної частки бюджету.

Перемога консервативних сил на виборах 2006 р. не змінила ситуацію. Важливість оборонного сектору надалі недооцінювалась при розподілі фінансів. До прикладу, в середині 2007 р. на підставі суперечок щодо фінансування оборони, подав у відставку тодішній міністр оборони Мікаель Уденберг. Це сталося після того, як міністр фінансів Андерс Борг оголосив про те, що міністерство планує скоротити фінансування оборонного сектору ще на 10 % до 2010 р. [196].

В 2012 р. з'являється чергова Воєнна доктрина. Цей документ містив продовження оборонного вектору держави, закладеного ще в попередній доктрині від 2002 р. та який характеризувався подальшим зміщенням акценту від національної до інтернаціональної оборони. Попри те, що минуло 4 роки після російсько-грузинської війни, в документі не прослідковується надання російській агресії особливого значення, яке б мало вплинути на зміну оборонної політики скандинавської країни. Натомість концепція тотальної національної оборони продовжує втрачати своє значення. Значну увагу автори доктрини присвячують міжнародному військовому співробітництву та місцю Швецію в

процесі експедиційної військової діяльності в рамках ЄС, ООН, а також кооперації з НАТО та участі в програмі «Партнерство заради миру». Не обійшли увагою також питання оптимізації війська та його фінансування, що стало причиною відповідних дискусій щодо доцільності подальшої оптимізації [198, с. 53].

Ряд рішень щодо скорочення фінансування оборони, а також їх наслідки широко критикувалися у Швеції. Спочатку критика лунала, в основному, від представників оборонної сфери. Пізніше, занепокоєння станом оборони поширилось серед громадськості. Російсько-грузинська війна дещо підвищила градус занепокоєння, яке актуалізувалось з новою силою у 2013 р. Тоді, Головнокомандувач ЗСШ, Сverkер Гйорансон, зробив тривожну заяву щодо оборонних можливостей країни. Головний військовий держави пояснив, що у разі реалізації подальшої демілітаризаційної політики та скорочення фінансування, Швеція буде здатна оборонятися лише протягом тижня. Більше того, йшлося про борону не всієї території країни, а лише певного регіону [138]. Надалі, невтішні оцінки щодо обороноздатності держави відобразилися у звіті Національного аудиторського бюро Швеції. Звіт під назвою «Рівень готовності Збройних сил Швеції до виконання тривалих багатовекторних місій» вийшов в грудні 2013 р. У висновках цього звіту зазначається про те, що рівень укомплектованості ЗСШ в плані кількості військовослужбовців та озброєння є недостатнім для одночасної реалізації завдань із забезпечення територіальної цілісності та участі у миротворчих операціях закордоном [324, с. 2].

Подальший розвиток подій на міжнародній арені продемонстрував вагомі зміни щодо безпекової ситуації в Європі. Агресія РФ в Україні пришвидшила переосмислення оборонних потреб скандинавською країною. Російський фактор не вперше впливає на оборонну політику шведів. Як виявилось, розпад СРСР не став завершенням загарбницьких амбіцій та ревізійністських настроїв російського керівництва. Про необхідність пильного спостереження за поведінкою та планами РФ у Швеції заявляли ще до російсько-грузинської війни. Комісія з питань оборони у травні 2007 р. зазначала, що індикатором природи

російської держави є її зовнішня політика, а саме її відносини із колишніми радянськими республіками [276, с. 33]. Такий індикатор став у нагоді роком пізніше, коли Росія продемонструвала свою готовність до рішучих військових дій на території іншої держави. Щоправда, практичних висновків в контексті грузинських подій, Швецією було зроблено небагато. Повернення на порядок денний територіальної оборони не мало достатнього фінансового підкріплення. До того ж поєднання завдань з територіальної оборони та участь в закордонних миротворчих операціях із одночасним продовженням скорочення фінансування та військового арсеналу свідчили про недалекоглядність шведського керівництва. Недооцінка впливу російського фактору на необхідність ґрунтовнішого та швидшого переосмислення оборонних можливостей після подій 2008 р., в подальшому змусила шведське керівництво реагувати на російський фактор в значно коротший термін та за пришвидшеними темпами нівелювати наслідки широкомасштабної демілітаризаційної політики.

Тимчасова окупація Криму та військові дії РФ на Донбасі стали одними із причин повороту оборонної політики Швеції із демілітаризаційного вектору на протилежний. Російська агресія проти ще однієї колишньої радянської республіки довела шведам, що події в Грузії не були одноразовим проявом ревізйонізму, котрий повинен з часом відійти у небуття. Натомість, в діях РФ простежувалася закономірність наростання ревізйонізму. Важливо відзначити, що додатковим, та, вірогідно, більш стимулюючим фактором до перебудови оборони стала військова активізація Росії в Балтійському регіоні та провокації, котрі стосувалися безпосередньо територіальних володінь Швеції.

Вторгнення РФ у територіальні володіння скандинавської країни стали непоодиноким явищем та мали місце перед подіями в Україні. Зокрема, наприкінці березня 2013 р. два російські бомбардувальники Ту-22М3 та чотири винищувачі Су-27 пролетіли над територією Швеції, а саме, над незаселеним островом Гоцка-Санден. За версією шведської сторони, росіяни відпрацьовували атаку на південну частину їхньої держави. Важливим фактом в даній ситуації стало те, що шведи могли лише спостерігати на радарх за діями російських

військових. Вони не мали на той момент літаків та пілотів, які б могли вилетіти на перехоплення. Замість них цю функцію виконали натівські винищувачі [139]. Цей випадок став демонстрацією наслідків демілітаризаційної політики Швеції. Скорочення фінансування оборони, зменшення військового арсеналу та непохитне дотримання позаблоковості привели до того, що північноєвропейська держава стала не в змозі реагувати на подібні провокації іншої країни.

З початком агресії РФ в Україні також зросло число схожих провокацій. Наприклад, у вересні 2014 р. два російські бомбардувальники Су-24 порушили повітряний простір Швеції. Вони вилетіли із Калінінграду та полетіли над шведським островом Еланд у Балтійському морі. Цього разу шведам вдалося своїми силами зреагувати на російську провокацію. Два шведські винищувачі Jas-39 Gripen вилетіли на перехоплення, після чого Су-24 повернули до Калінінграду [270].

Інший тип провокативних дій росіян полягав у максимальному зближенні бомбардувальників РФ із шведськими розвідувальними літаками в регіоні Балтійського моря [70]. Коли у червні 2017 р. російський Су-27 зблизився із шведським розвідувальним судном, посла РФ у Швеції було викликано для пояснення таких дій [302].

У жовтні 2014 р. мав місце інцидент із підводним човном, появу якого зафіксували біля Стокгольмського архіпелагу. Незадовго після виявлення субмарини, ВМФ Швеції перехопив радіозв'язок між архіпелагом та Калінінградом. За версією шведської сторони, підводний човен, котрий найімовірніше належав РФ, зазнав пошкодження, а тому посилав екстрений виклик до Калінінграду, місця розташування Балтійського флоту ВМФ РФ [345].

Ряд схожих на вищезгадані випадки, а також події в Україні в сумі стали поштовхом для зміни сприйняття ситуації з безпекою та обороною серед шведського керівництва. Судячи за офіційними документами та звітами щодо безпеки та оборони, переосмислення ситуації відбулося швидко. У звіті Комісії з питань оборони від 2014 р. зазначається, що стан безпеки в Європі змінився внаслідок агресії Росії проти України. Комісія відзначала, що керівництво РФ

прагне відновити статус Росії як наддержави, користуючись при цьому «необхідністю» захищати права російськомовних громадян «ближнього зарубіжжя». Комісія також підкреслювала, що наявність в регіоні країни із амбіціями наддержави є фактом, на який Швеції потрібно звертати більшу увагу, адже це важливо для розуміння побудови обороноздатності держави. Поведінка та дії Росії у звіті характеризуються як такі, що підривають довіру до міжнародних інституцій та авторитету міжнародних норм, послаблюють стан безпеки та оборони в Європі, та, зокрема, загрожують дестабілізацією Балтійського регіону [114, с. 14].

Звідси випливає, що парадигмальна складова трактування Росії та її впливу на стан безпеки та оборони скандинавської країни зазнала переорієнтації та змін доволі швидко. У свою чергу практична складова, а саме зміни у підході до фінансування оборонної сфери та перебудова ЗСШ під нові потреби, також зазнала фундаментальних реформ. Однак, зважаючи на стрімку політику демілітаризації та скорочення фінансування в попередні роки, нові реформи потребують багато часу та ресурсів.

Початок реформ в плані зміни підходу до фінансування оборони стартував уже в червні 2014 р. Тоді урядом було підвищено оборонні витрати на 7 млрд. швед. крон (750 млн. євро). Навесні 2015 р. шведські парламентарі погодили підвищення витрат ще на 10,2 млрд. швед. крон протягом наступних п'яти років, що в сумі з попереднім підвищенням давало загальне збільшення оборонних витрат на 11%. Поступове збільшення витрат та їх об'єми в грошовому еквіваленті були відносно незначними (у порівнянні з витратами часів блокового протистояння та витратами, які реалізують в сусідніх скандинавських країнах), однак вони були необхідними для зрушення з місця ситуації із розвитком обороноздатності. До прикладу, витрати Швеції на оборону в часи «холодної війни» сягала 3,68 % ВВП, тоді як станом на 2015 р. ці витрати склали 1,1 % (близько 5 млрд. дол. США), що було найнижчим рівнем оборонних витрат за всю історію країни. Друга хвиля підвищення була спрямована на покращення спорядження військових, формування бойової групи на о. Готланд до 2018 р.,

оновлення патрульних кораблів та розвиток повітряної оборони. Важливим моментом стало відновлення військової присутності на о. Готланд. Виконання цього завдання тепер належало до ряду стратегічних інтересів країни [238].

Для ефективного втілення в життя оборонних реформ, необхідним кроком стало поступове збільшення військового персоналу, про що зазначали автори оборонного законопроекту від 2015 р. Як зазначає дослідниця інституту міжнародних відносин IFRI Барбара Кунц, ЗСШ у 2015 р. налічували у своєму розпорядженні близько 52 тис. осіб. З них: 20 тис. осіб постійного військового персоналу, 21,2 тис. осіб у військах локальної оборони на контрактній основі, 5,2 тис. осіб цивільного персоналу, 9,9 тис. осіб військового персоналу на контрактній основі та 550 осіб персоналу інших категорій [167, с. 22].

Вслід за законопроектом від 2015 р., уряд прийняв план щодо структури та організації ЗСШ на період 2016-2020 рр.¹⁰ Згідно плану, шведські війська повинні складатися з формувань із високим ступенем готовності до ведення бойових дій як на території країни, так і закордоном, з постійного військового персоналу, а також із резервних формувань для захисту територіальної цілісності у випадку необхідної бойової готовності та військ локальної оборони, призначених для захисту територіальної цілісності в кожному з регіонів країни.

Детальніше реформування структури та організації ЗСШ відповідно до документу повинно було включати низку елементів. Зокрема, сухопутні сили згідно плану повинні складатися із двох бригад, здатних діяти під час високоінтенсивних боїв із кваліфікованим опонентом. Сухопутні війська повинні бути збільшені за рахунок формування додаткового моторизованого батальйону, двох розвідувальних бригад та механізованої бойової групи з дислокацією на о. Готланд. Легкий мотопіхотний батальйон повинен бути реорганізований з метою можливості транспортування повітряним шляхом. Для забезпечення готовності до оборони в мирний час, два механізовані батальйони та механізований мотопіхотний батальйон будуть знаходитися в стані постійної бойової готовності. В результаті, сухопутні війська матимуть такий склад: дві

---

¹⁰ Див. Додаток Г щодо структури ЗСШ згідно плану на період 2016-2020 рр.

бригади та їх штаби, дві розвідувальні роти, п'ять механізованих батальйонів, два моторизованих батальйони, один легкий мотопіхотний батальйон, одна механізована бойова група на о. Готланд, два артилерійські батальйони, два батальйони протиповітряної оборони, два інженерних батальйони, десантно-розвідувальний батальйон, розвідувальний батальйон, батальйон безпеки (охоронний), батальйон військової поліції, рота захисту від зброї масового ураження, рота важкого транспорту, 40 батальйонів локальної оборони.

Військово-морські сили згідно плану налічують сім корветів, чотири підводних човни та сім тральщиків. Організаційна структура ВМС складається із: двох формувань флотилій для боротьби з надводними силами, дві ескадри корветів, дві ескадри тральщиків, дві ескадри тилового забезпечення, одна флотилія та одна ескадра підводних човнів, батальйон десантних суден, формування патрульних кораблів та військово-морська база.

Повітряні сили, у свою чергу, складаються із чотирьох авіаційних крил із шістьма ескадрами винищувачів, транспортної ескадрильї, бойового контролера, батальйону повітряної розвідки, вертолітного авіаційного.

До складу об'єднаних сил входять: штаб ЗСШ, чотири регіональні штаби, батальйон зв'язку, батальйон командування та управління, батальйон радіоелектронної боротьби, два логістичні батальйони, технічний батальйон, рота управління перевезеннями, чотири медичні роти, група спеціального призначення, дев'ятнадцять підрозділів обслуговування складів [256, с. 11].

Збільшення фінансування та реформи організаційної структури ЗСШ стали першим позитивним кроком в плані оборонної політики. Зі сторони збройних сил цей крок оцінювався однозначно схвально. Водночас, військове керівництво наголошувало, що це лише перший крок, який повинен мати продовження в більшому об'єму та якіснішому форматі. Зокрема, про це заявляв Верховний головнокомандувач ЗСШ Сверкер Гйорансон. Виступаючи перед урядовим комітетом з питань безпеки та оборони в квітні 2015 р., очільник збройних сил висловився про те, що реформи згідно законпроекту та плану щодо структури та організації ЗСШ від 2015 р. не вирішують усіх проблем обороноздатності країни.

Він відзначив, що збільшення фінансування – це безперечно правильна та необхідна річ, але також, головний військовий країни наголосив, що Швеції необхідно підніматись із найнижчого рівня оборонних витрат в історії країни (1,1 % ВВП), який, крім того, був найнижчим серед країн регіону. За словами С. Гйорансона, демілітаризаційна за своєю природою політика попередніх років спричинила дефіцит оборонних ресурсів, який стане великою проблемою, зважаючи на необхідність модернізації військового арсеналу на ближчі роки. Виходячи з цього, Головнокомандувач ЗСШ обґрунтував необхідність подальшого збільшення фінансування [243, с. 4].

Складність у реалізації завдань згідно «нової» оборонної політики була очевидною як для військового керівництва, так і для громадськості. Серед проблем, перед якими постало державне керівництво, були: диспропорція між наявним військовим устаткуванням та професійно підготовленим персоналом для його використання, дефіцит матеріального забезпечення для військово-промислового комплексу, невдале розміщення оборонних сил та спорядження в контексті швидкого реагування на потенційні загрози, нестача військового персоналу на контрактній основі. До прикладу, маючи у своєму розпорядженні 120 танків, склад ЗСШ налічував лише таку кількість персоналу, якої вистачало на керування лише 42 танками. Основні сили та устаткування для повітряної оборони країни зосереджувались на півночі у місті Буда, котре розташоване за тисячу кілометрів від ключових локацій, таких як Стокгольм та Гетеборг, а також ще на більшій відстані від стратегічно важливого о. Готланд [195]. Що стосується мобілізаційних проблем, то ЗСШ станом на 2015 р. не вдавалося виконати план щодо укомплектування своїх лав військовослужбовцями на контрактній основі. Ця прогалина заповнювалась мобілізованими на основі закону про обов'язкову військову службу, який уряд вирішив повернути в грудні 2014 р. Однак така компенсація не демонструвала необхідної для ЗСШ ефективності.

Вищенаведені проблеми свідчили про потребу доопрацювання оборонних реформ, а також збільшення фінансового підґрунтя для нарощування обороноздатності. Причиною для необхідності подальшої активної роботи над

розвитком оборонних можливостей надалі залишалася поведінка РФ на міжнародній арені. Росія продовжувала вести агресивну політику з використанням військових засобів в Україні, а також підривати основи безпеки та оборони на решті європейського континенту [56, с. 135]. Регіон Балтійського моря, зважаючи на наявність там Калінінградського анклаву, ставав місцем підвищення російської військової присутності. Про прицільну увагу Росії до Балтії та країн регіону свідчили військові навчання під назвою «Захід». На навчаннях 2013 р. два російські бомбардувальники, під супроводом чотирьох винищувачів РФ відпрацьовували повітряні атаки на територію Швеції, а саме на о. Готланд. В рамках «Захід-2013» російські бомбардувальники моделювали також ядерні удари по районах, близьких до Стокгольму. Цим способом Росія демонструвала боєздатність свого Західного військового округу та актуальність скандинавського регіону для її військово-політичних інтересів [357, с. 56]. Під час тренувань 2017 р., Збройні сили РФ разом із білоруськими військовими відпрацьовували атаку на найбільш вразливі (на думку росіян) райони НАТО (країни Балтії, Норвегію), а також позаблокові Швецію та Фінляндію [267]. Таким чином, РФ підкреслює вагу своєї присутності в регіоні, а також демонструє готовність протидіяти зміцненню там позицій Північноатлантичного альянсу.

Слід згадати про доктринальну трансформацію оборонної політики Швеції цього періоду. Нова Воєнна доктрина, т.зв. «доктрина Гульквіста»¹¹, була прийнята у 2016 р. під впливом російського фактору. В ній можемо спостерігати початок зворотного процесу розвитку оборонної політики від інтернаціоналізації до націоналізації, а саме повернення територіальної оборони на порядок денний. У свою чергу закордонний (експедиційний) акцент діяльності збройних сил країни, який пропагувався від завершення «холодної війни» і до 2014 р., зміщувався тепер до регіонального виміру. В документі автори актуалізують важливість регіональної співпраці північноєвропейських держав в оборонній сфері з метою недопущення дестабілізації ситуації в Балтії та Арктиці. Росія та

---

¹¹ Названа в честь міністра оборони Петера Гульквіста (2014-2022 рр.)

її агресивна політика в цій доктрині трактується як основне джерело загрози безпеці Швеції [197, с. 31].

Беручи до уваги тривале посилення військової активності РФ в Балтійському регіоні, Швеція поглиблює контакти з НАТО та військове співробітництво із регіональними партнерами. Важливим в цьому плані стало проведення у вересні 2017 р. навчань Aurora 17 на території Швеції. Учасники робили акцент на південні регіони скандинавської країни, а також стратегічно важливий о. Готланд. За інформацією МО Швеції, ці тренування стали найбільш масштабними на території країни за останні 23 роки. Вони зібрали близько 19 тис. військових зі Швеції, Фінляндії та країн-членів НАТО (США, Норвегії та ін.). Навчання Aurora 17 були певною мірою відповіддю на тренування «Захід», адже завдання, які ставились під час тренувань на шведській території були моделлю протидії загрозам, які відпрацьовувала російсько-білоруська сторона. Зокрема, частиною сценарію Aurora 17 стало відбиття атаки агресора в регіоні Балтійського моря з метою захисту території Швеції [306].

Про необхідність підвищення оборонних можливостей в Балтійському регіоні зазначається в урядовій стратегії національної безпеки та оборони від 2017 р. Творці стратегії підкреслюють, що на відміну від часів холодної війни, тепер регіон Балтійського моря є одним із першорядних точок напруги між Росією та НАТО. На основі цього, упорядники стратегії обґрунтовували потребу посилення співпраці Швеції з НАТО та іншими регіональними партнерами з метою забезпечення обороноздатності регіону [210, с. 12].

Міжнародне оборонне співробітництво супроводжувалось подальшими фінансовими асигнуваннями оборонної сфери. Вагоме збільшення оборонних витрат уряд Швеції запланував на період 2021-2025 рр. Згідно законопроекту щодо національної безпеки та оборони від 2020 р., урядом було передбачено підвищення оборонних витрат на 27,5 млрд. шведських крон у 2021 р. Загалом же підвищення оборонних витрат в період від 2021 до 2025 рр. повинно скласти 79 млрд. шведських крон, що у відсотковому співвідношенні на 45 % більше у порівнянні із 2020 р. та на 95 % більше у порівнянні з 2015 р.

В основу цього законопроєкту лягли рекомендації Комісії з питань оборони щодо політики безпеки та розвитку оборонних можливостей на 2021-2025 рр. Дані рекомендації були відображені в документі під назвою «Збройні сили – Напрямки політики безпеки та організація військової оборони на період 2021-2025 рр.» від 2019 р. В рамках цього документу Комісія оцінила результати реалізації оборонного законопроєкту від 2015 р. та плану реформування організації ЗСШ. Згідно цієї оцінки, ЗСШ, з тих чи інших причин, не вдалося досягнути більшості поставлених у 2015 р. завдань. Члени Комісії зазначали про те, що станом на 2019 р. збройні сили скандинавської країни не досягли необхідних кількісних та якісних показників для ефективної оборони в потенційних умовах воєнного часу [339, с. 337]. В 2015 р. Швеція поставила перед своїми збройними силами доволі амбіційні плани. Для їх якісної реалізації необхідні значні ресурси та час. Варто згадати той факт, що протягом довгого часу ЗСШ вели діяльність експедиційного характеру з акцентом на військові операції закордоном. У зв'язку з цим, в період 2016-2021 рр. відбувалася трансформація пріоритетів діяльності збройних сил із закордонного вектору на оборону безпосередньо власної країни. Впродовж процесу підготовки ЗСШ для виконання завдань тотальної оборони далася ознаки багаторічна відсутність необхідного досвіду, матеріального та фінансового забезпечення для подібного роду діяльності. Грунтуючись на виявлених недоліках в процесі реалізації завдань з розвитку оборонних можливостей поставлених в 2015 р. та рекомендаціях Комісії з питань оборони, урядом Швеції було вирішено збільшити фінансування оборонної сфери¹². Сам же уряд оцінив результати реалізації завдань з розвитку оборонних можливостей упродовж 2016-2020 рр. як хороший базис для подальшого вдосконалення навиків тотальної оборони та її матеріального забезпечення. За версією уряду, в період 2016-2020 рр. МО Швеції та ЗСШ займалися, в першу чергу, переформатуванням своєї діяльності на потреби тотальної оборони в організаційному плані. Разом з тим, було дано старт ресурсно-матеріальному забезпеченню для виконання відповідних функцій з

---

¹² Див. оборонні витрати Швеції у відношенні до ВВП у Додатку Д.

забезпечення тотальної оборони. Однак для цього компоненту підготовки необхідно було більше часу та коштів. За прогнозами уряду, при закладеному рівні фінансування та темпах військової підготовки станом на 2020 р., ЗСШ зможуть досягнути необхідного рівня організації для ведення діяльності в умовах воєнного часу до 2030 р.

Відповідно, в законопроекті від 2020 р. залишилися ті ж плани та завдання, які були поставлені п'ять років до того із деякими додатковими пунктами, як от формування ще однієї (третьої) механізованої бригади, а також збільшення фінансування збройних сил. Поряд із рекомендаціями щодо збільшення фінансування оборонної сфери, котре згідно планів Комісії повинно було вивести Швецію до показника 1,5 % ВВП у 2025 р., в документі містилися настанови щодо подальшої адаптації організації ЗСШ до оборонних потреб країни. Зокрема, члени Комісії рекомендують укріпити обороноздатність території близької до Стокгольму, а також о. Готланд, збільшивши там кількість військових формувань. Йдеться також про те, що загальна кількість військовослужбовців повинна зрости за вищезгаданий період до 90 тисяч осіб, тоді як станом на 2020 р. їх налічувалося 60 тисяч. Крім цього, Комісія запропонувала подвоїти число призовників до 2024 р., в результаті чого їхня кількість становитиме 8 тисяч осіб щорічно. Вагому частину рекомендацій Комісії, поряд із вищезгаданими моментами, займали варіанти модернізації військового арсеналу, котрі містили ряд пропозицій щодо заміни, або ж поповнення арсеналу новими винищувачами, сухопутною технікою та суднами. За рішенням уряду Швеції, Комісія повинна провести моніторинг та оцінку реалізації оборонної політики, закладеної у документі від 2020 р. За необхідності члени Комісії внесуть корективи задля досягнення поставлених перед ЗСШ цілей та окреслять алгоритм подальших дій, зважаючи на стан обороноздатності держави на час моніторингу [184, с. 155].

Черговим каталізатором для розвитку обороноздатності скандинавської країни став початок повномасштабної війни РФ проти України 24 лютого 2022 р. Ця подія змусила шведський уряд актуалізувати питання збільшення рівня

фінансування та темпів такого збільшення в короткотривалій перспективі. Щодо цього питання під час брифінгу за результатами засідання уряду висловилися прем'єр-міністр Магдалена Андерссон (на посаді з 30 листопада 2021 р.). Вона заявила про те, що масштаби розвитку обороноздатності країни є найбільшими з 1950-х рр. Щодо фінансування оборонної сфери прем'єр нагадала, що згідно наявних планів розвитку безпеки та оборони, витрати на цю сферу в період 2014-2025 рр. мають досягти 85 % зростання, що, у свою чергу, виведе державу на рівень військових витрат 1,5 % від ВВП станом на 2025 р. Крім цього, М. Андерссон наголосила на тому, що північноєвропейська держава досягне рівня оборонних витрат 2 % від ВВП якомога швидше [311]. Практичне продовження реалізації питання фінансування мало місце наприкінці березня 2022 р. Виходячи із наявної безпекової ситуації в Європі, Комісія з питань безпеки та оборони Швеції вирішила додатково збільшити оборонні витрати на 2 млрд. шведських крон в 2022 р. Крім цього, в результаті обговорень з політичними партіями парламенту, Комісією та парламентом було погоджено збільшення бюджету для придбання зброї та різного роду обладнання військового призначення на 30 млрд. крон. Це рішення знайшло схвальний відгук у представників безпосередньо ЗСШ. Зокрема, Верховний головнокомандувач ЗСШ Мікаель Біден наголосив на важливості такого кроку зі сторони політичної еліти. Він зазначив, що безпекова ситуація в Європі вкотре довела необхідність вдосконалення та розбудови ЗСШ, адже вони виступатимуть основним інструментом обороноздатності країни [207]. Таким чином, повномасштабне вторгнення РФ в Україну закріпило серед політичних кіл Швеції та її керівництва розуміння невідворотності повернення до реалізації тотальної оборони, схожої до часів блокового протистояння.

Подача заявки на членство в НАТО 18 травня 2022 р., у свою чергу, підтверджує таку невідворотність та фундаментальні зміни у реалізації оборонної політики Швеції. З акцентом на майбутню натівську опцію було підготовлено нову Воєнну доктрину. В ній скандинави однозначно визначили територіальну оборону як найвищий пріоритет оборонної політики та окреслили

нові завдання ЗСШ як майбутньої частини військових сил НАТО. Багато уваги в документі приділяється Росії та її впливу на безпекову ситуацію в Європі. Зокрема, дії РФ автори документу трактують як прагнення російського керівництва підірвати міжнародну систему безпеки та військовою силою здобути цілковитий вплив над всією територією колишнього СРСР. Згадують вони і про прагнення Росії обмежити свободу дій Швеції щодо вільного вибору власної оборонної політики та реалізації військового стратегічного партнерства з іншими державами [200, с. 27].

Отож, різка зміна вектору розвитку оборонної політики Швеції, яка бере початок із 2014 р. та спричинена наростанням напруги на міжнародній арені, продовжуватиметься, згідно наявних офіційних документів з питань безпеки та оборони, мінімум до 2030 р. Основною причиною переходу від демілітаризаційного шляху до політики відновлення оборонних потужностей стала поведінка РФ щодо пострадянських республік та її військова активізація в регіоні Балтійського моря. Беручи до уваги дії Росії станом на 2022 р., маємо підстави говорити про продовження підтримки Швецією взятого курсу на відбудову оборонних можливостей в державі та регіоні на ближче десятиліття, а також малоімовірність повторення в найближчому майбутньому помилок стосовно тотальної демілітаризації та недофінансування оборонної сфери, які мали місце у період 1990-х – 2013 рр.

ВИСНОВКИ

За результатами наукової роботи з дослідження безпекових аспектів російсько-норвезьких та російсько-шведських відносин, робимо наступні висновки:

1. Концепт «безпеки» характеризується комплексною природою свого понятійного апарату, а також широким різноманіттям методологічної бази та дослідницького інструментарію, що обумовлює перманентний розвиток самого концепту, зважаючи на зміну природи міжнародних відносин та ведення зовнішньої політики акторами на міжнародній арені. Для найбільш повного відображення безпекових реалій в рамках проблематики нашого дисертаційного дослідження необхідним є поєднання підходів декількох теоретичних шкіл. Комбінація реалізму, лібералізму, конструктивізму та напрацювань представників Копенгагенської школи дозволяє розглянути та проаналізувати розвиток зовнішньої та безпекової політики Росії, Норвегії та Швеції в різні етапи їхнього функціонування на міжнародній арені як одноосібно, так і у форматі двосторонніх та багатосторонніх відносин.

Розуміння концепту «безпека», її складових, сфери застосування та принципів і засобів реалізації відчутно різняться у досліджуваних нами акторів. Росія протягом майже всього часу свого існування демонструвала бачення системи безпеки із державою як єдиною та головною одиницею в цій системі, асоціювала безпеку в першу чергу саме із національною безпекою, а основні загрози безпеці, а також інструменти гарантування безпеки є виключно військовими. В той час, як скандинавські країни демонстрували комбінований підхід до формування своєї безпекової візії. В результаті цього ми можемо спостерігати нижчий рівень мілітаризації та державоцентричності в рамках скандинавської безпекової візії, натомість – вищий рівень заангажованості в різного роду міжнародні організації, що є способом гарантування як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки, а також розширення розуміння «безпеки» за межі виключно військового фактору.

2. Скандинавський вектор зовнішньої політики Росії має глибоке історичне коріння, як і російський вектор зовнішньої політики Норвегії та Швеції. Однак в силу історичних обставин, на які в різний час впливала зміна геополітичної конфігурації та економічні чинники, скандинавський вектор періодами перебував на другорядних ролях зовнішньої політики Росії. Провівши ретроспективний огляд становлення цього вектору зазначимо, що шведський напрям протягом значного періоду часу був активнішим. Відносний паритет із подальшим періодичним переважанням норвезького напрямку настав із набуттям Норвегією незалежності на початку ХХ ст. Протягом цього століття офіційна Москва в сукупності не була успішною ні на норвезькому, ні на шведському напрямках. Членство Норвегії в НАТО та прихильність Швеції до західного блоку держав ускладнювало російській стороні ситуацію. Реалії блокового протистояння диктували умови процесу реалізації Москвою скандинавського вектору зовнішньої політики. «Нове політичне мислення» М. Горбачова супроводжувалося лібералізацією північноєвропейського напрямку. Північноєвропейський регіон став полігоном для випробовування нової радянської зовнішньополітичної стратегії. Серед основних її завдань можемо виокремити: виведення Арктики та Балтії з арени «холодної війни» або ж максимальне зменшення рівня мілітаризації регіонів; включення СРСР у процес розробки ресурсів в Арктиці; інтеграція Союзу у діяльність північних країн щодо питань економічного, екологічного та ресурсного розвитку регіону. Ці завдання залишились незмінними для російської держави після розпаду Радянського Союзу. Однак, беручи до уваги складні внутрішньополітичну та економічну ситуації в новопосталій Російській Федерації, скандинавський вектор зовнішньої політики відійшов на другорядні позиції.

Активізація скандинавського вектору російської політики відбулася значною мірою внаслідок актуалізації енергетичного чинника на світовій арені та в регіональному вимірі на початку ХХІ ст. Однак разом з цим офіційна Москва має певні труднощі на цьому векторі, котрі пов'язані із геополітичними амбіціями та зовнішньої політикою самої РФ, які вона реалізує, порушуючи

норми міжнародного права та використовуючи агресивні військові методи для їх досягнення. Характерною рисою російської політики як на шведському, так і на норвезькому напрямках є прагматичний підхід в процесі якого Москва розмежовує складний та конфліктний політичний вектор, із необхідним і рентабельним економічним та енергетичним векторами. Такий підхід російська сторона застосовувала в часи блокового протистояння та застосовує із середини 2000-х рр.

Початок повномасштабної фази російської агресії щодо України в 2022 р. перевів двосторонній вимір відносин між РФ та скандинавськими країнами у довготривалу стагнацію, при якій значно ускладнюється реалізація співпраці навіть у найбільш прагматичних та необхідних сферах, як от кооперація в Арктиці.

Дослідження офіційних документів держав показало, що РФ доволі пізно почала приділяти увагу двостороннім відносинам зі Швецією та Норвегією в плані формування окремих стратегій, програм, концепцій тощо. Започаткування документального підкріплення цих напрямків політики відбулося в середині 2000-х рр. Однак російська сторона робила акцент на регіональному, а не двосторонньому рівні. А при розгляді двосторонніх відносин завжди більшу увагу приділяла норвезькому векторові, зважаючи на більшу зацікавленість в енергетичному аспекті та діяльності в Арктиці. В той час як шведський вектор переважно був проблематичним для Росії через часту публічну критику зі сторони офіційного Стокгольма стосовно недемократичності РФ, а також ряду інших конфронтаційних питань політичного характеру, які ускладнювалися в силу загострення російського ревізіонізму на міжнародній арені. Про недостатню увагу Москви до двосторонніх відносин зі скандинавськими країнами та стратегічного підкріплення цих відносин наголошують представники наукової та дипломатичної сфер в РФ.

3. Російський фактор мав безпосереднє та вагоме значення для побудови безпекової політики Швеції протягом століть. Зокрема, започаткування Швецією політики нейтралітету та пізніше – позаблоковості,

ґрунтувалося, серед іншого, на впливі саме російського фактору. Шведський нейтралітет сягає корінням початку XIX ст. Його започаткування стало наслідком ряду геополітичних поразок шведів, зокрема російській державі. В подальшому обидві світові війни не змінили нейтральних позицій північноєвропейської держави. Проте в обох конфліктах нейтралітет періодами був доволі хитким, що демонструвалося прихильністю політичних еліт до тієї чи іншої сторони, або ж конкретними поступками Швеції на користь певної з протиборчих сторін.

Холодна війна з новою силою актуалізувала політику нейтралітету. В цей період у Стокгольмі просувають нову парадигму нейтралітету, а саме – позаблоковість. Нейтралітет та позаблоковість скандинавської країни мали чітко виражений «прозахідний» характер, що викликало двояке ставлення офіційної Москви. З однієї сторони, Росія прагнула бачити Швецію офіційно поза межами НАТО, з іншої – російська сторона усвідомлювала хиткий характер такої політики скандинавської країни.

Обставини післяблокового періоду значним чином зменшили вагу нейтралітету для скандинавської країни. Частина політичної та академічної еліти, а також журналісти почали заявляти, що Швеції слід відмовитись від нейтральної політики та офіційно зайняти своє місце в системі безпеки та оборони країн Заходу. В такий спосіб, шведи могли б заповнити прогалину між тим, що ними офіційно заявлялося і тим, що значною мірою фактично реалізовувалось. Тобто прозахідний прагматичний нейтралітет повинен був трансформуватись на офіційну прозахідну політику та членство в західних політичних та безпекових структурах. Внаслідок такого підходу, Швеція приєдналася до Європейського Союзу. Однак членство в НАТО все ще не стояло на порядку денному безпекової політики країни.

Причиною різкого зростання попиту на відмову від позаблоковості стала ревізійністська політика РФ, котра загострилася із 2008 р. й стала каталізатором та причиною завершення Швецією політики нейтралітету та позаблоковості в 2022 р.

У випадку з Норвегією, російський фактор не можемо назвати першочерговим мотиватором вступу країни в НАТО. Так, в Осло тримали в пам'яті радянську агресію щодо Фінляндії в 1940 р., однак норвежці мали крім цього ряд інших причин приєднатися до Альянсу. Друга світова війна стала причиною радикальних змін у підході до формування зовнішньополітичної діяльності, а також реалізації політики безпеки та оборони північноєвропейської держави. Одним з основних підсумків війни став крах перспектив нейтралітету у політиці Норвегії. Зміщення до трансатлантичного вектору у зовнішній політиці Норвегії відбулося шляхом переосмислення ефективності нейтралітету, який зазнав краху в результаті німецької окупації на початку 1940-х рр. В цей же період відбувається артикуляція прагнень північноєвропейської держави до інтеграції у військовий альянс, який би міг гарантувати їй безпеку та замінити нейтралітет, як основний засіб зовнішньополітичної діяльності та забезпечення оборонних потреб. Додаткові причини рішення Норвегії вступити у військово-політичний блок мали «радянське коріння». Зокрема, першим чинником був комуністичний переворот в Чехословаччині, а другим – тиск СРСР на Фінляндію, в результаті якого було підписано Договір про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між Москвою та Гельсінкі. Таким чином, майбутній вступ в НАТО виступав, серед іншого, в якості превентивного інструменту протидії нарощування впливу офіційної Москви.

Вступ до військово-політичного блоку допоміг скандинавам не стати потенційним об'єктом агресії з боку сильнішого сусіда в роки блокового протистояння, а також закрити питання щодо забезпечення оборонних потреб країни після розпаду біполярної системи. Під час холодної війни Норвегія відігравала важливу геостратегічну роль для Альянсу в рамках його північного флангу. Членство скандинавської країни в блоці протягом значного періоду часу однозначно негативно трактувалося в Москві, де всіма силами та засобами прагнули послабити ефект цього членства на двосторонньому та регіональному рівні. Після завершення блокового протистояння та зниження загрозовості

російського фактору, членство в НАТО певною мірою втратило свою вагу для Норвегії.

Натівська опція актуалізувалася для норвезької сторони в контексті загострення російської агресивної політики в Європі з 2014 р. Це проявилось у збільшенні кількості військових навчань Альянсу на території скандинавської країни, а також збільшенні числа дислокованих там військовослужбовців із країн блоку.

4. Суспільно-політичний дискурс щодо Росії в обох скандинавських країнах багато в чому тотожний з періодично радикальнішими настроями, які превалюють зі Стокгольма. Образ сусідньої держави у норвежців здавна корелювався, серед іншого, із потенційною небезпекою та загрозою. Таке сприйняття Росії мало місце ще до I світової війни. З тих часів, для громадської думки норвежців в контексті обговорення міждержавних відносин, було характерним використання словосполучень «російська небезпека» чи «російський страх». Розуміння того, що зовнішня політика російської держави носить експансивний характер і що це може певним чином вплинути на Норвегію, було поширеним серед населення скандинавської країни.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо зі шведами. Російська держава споконвіку уособлювала собою опонентку, яка протистояла Швеції у численних баталіях на міжнародній арені. Протягом багатьох століть шведсько-російські взаємини реалізовувались в контексті боротьби за контроль над регіоном Балтійського моря. Вагомі територіальні втрати на користь Росії були міцним фундаментом для формування образу російської держави як противника у свідомості шведів. Політичне сприйняття Росії у процесі двосторонніх відносин супроводжувалось трактуванням її через призму поняття «страх Росії».

В період блокового протистояння вищезгаданий характер сприйняття Росії скандинавськими країнами знайшов своє продовження. Серед норвежців образ СРСР в активній фазі блокового протистояння формувався на основі інформації про військову могутність Союзу, потенціал якого, за необхідності, міг використовуватися проти Норвегії та фактів щодо шпигунської діяльності кадрів

радянського КДБ на норвезькій території. Ґрунтуючись на цьому, можемо резюмувати, що російська держава як частина СРСР уособлювалась у норвежців із ворожою стороною, недовірою та військовою загрозою. У випадку зі Швецією мали вплив порушення Союзом територіальних меж скандинавської країни, а також вищезгадана шпигунська складова. Ці моменти сформували образ СРСР часів «холодної війни» як держави-опонента. Звідси випливає, що перехід Росії від імперського способу функціонування до тоталітарного комуністичного устрою не вплинув на бачення шведами радянської держави. Як в часи Російської імперії, так і в часи радянської Росії, скандинави бачили в ній періодично ворога чи опонента, державу, у відносинах з якою потрібно «завжди бути наготові».

Лібералізація суспільно-політичного дискурсу скандинавських країн щодо Росії спостерігається після розпаду СРСР. В обох північноєвропейських столицях прагнули бачити «нову» Росію, з якою вигідно та безпечно провадити відносини в двосторонньому та регіональному форматах. Однак подальший внутрішньополітичний розвиток РФ в сторону авторитаризму, а також її деструктивні амбіції повернули непевність щодо позитивного результату потенційної демократизації Росії. Перший агресивний випад Росії у вигляді війни в Грузії загострив шведський дискурс щодо Москви. Це призвело до кризи у двосторонніх відносинах між країнами. Натомість норвезька сторона демонструвала стриманішу позицію в цій ситуації.

Із початком російсько-української війни в 2014 р. обидві країни повернулися до формування суспільно-політичного дискурсу щодо Росії з акцентом на поняття «загроза», «небезпека», «опонент».

В цілому, скандинавські країни ґрунтовніше підходять до побудови відносин з Росією. Норвегія значну увагу приділяє відносинам з РФ в рамках стратегій, присвячених Крайній Півночі. В них подаються до розгляду різноманітні аспекти співпраці між країнами з акцентом на економічну та екологічну кооперацію в Арктиці. Крім цього, норвезька сторона також приділяє увагу тематиці внутрішньополітичного розвитку РФ. У випадку зі Швецією можемо говорити про не менш ґрунтовний підхід, що підтверджується наявністю

окремих стратегій для відносин з Росією. В цих документах шведи приділяють велику увагу політичній складовій, аналізу внутрішньої природи російської держави, її трансформацій та впливу цих процесів на двосторонні відносини. Не меншу вагу скандинави надають економічній співпраці, котра в позитивному сенсі врівноважує конфронтаційний характер взаємовідносин з російською стороною по політичній лінії.

5. Російський чинник відіграв одну з ключових ролей в переосмисленні Швецією та Норвегією власних оборонних можливостей. Геополітичні умови блокового протистояння диктували схожі оборонні пріоритети для обох скандинавських країн. Протягом періоду «холодної війни» територіальна оборона була основним об'єктом політики безпеки та оборони Норвегії та Швеції. Зокрема, територіальна оборона держави мала надзвичайну важливість як для самих норвежців, так і для партнерів по НАТО, адже Норвегія була єдиною країною Альянсу, яка мала спільний кордон із СРСР.

Завершення блокового протистояння та розпад Радянського Союзу частково змінили підхід північноєвропейських держав до побудови політики безпеки та оборони. В цей період спостерігається тенденція переходу від реалізації концепції національної територіальної оборони до зростання частки реалізації безпекової політики експедиційного (міжнародного) характеру. Цей процес в загальному можна охарактеризувати як демілітаризаційний із відповідними наслідками у формі скорочення озброєння, військового персоналу, фінансування цієї сфери.

Натомість, з 2014 р. відбувається зворотній процес. Причиною цьому є агресивна міжнародна політика РФ. У зв'язку з цим, варто відзначити переосмислення Норвегією значущості свого членства в НАТО, тоді як в Стокгольмі здійснюється системна робота з метою набуття членства Швеції в Альянсі. Це супроводжується збільшенням кількості військових навчань на території обох країн як у регіональному форматі, так і в рамках НАТО. Також відмічаємо зростання фінансування оборонної сфери та реорганізацію збройних сил країн відповідно до нових викликів та реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко С. О. Політика безпеки Швеції в регіоні Балтійського моря після закінчення «холодної війни». *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10(2). С. 542-554.
2. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2006 году. Обзор МИД России. *Министерство иностранных дел Российской Федерации. Департамент информации и печати*. Москва, 2007. 84 с.
3. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2011 году. Обзор МИД России. *Министерство иностранных дел Российской Федерации. Департамент информации и печати*. Москва, 2012. 177 с.
4. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2014 году. Обзор МИД России. *Министерство иностранных дел Российской Федерации. Департамент информации и печати*. Москва, 2015. 194 с.
5. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2016 году. Обзор МИД России. *Министерство иностранных дел Российской Федерации. Департамент информации и печати*. Москва, 2017. 128 с.
6. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2017 году. Обзор МИД России. *Министерство иностранных дел Российской Федерации. Департамент информации и печати*. Москва, 2018. 96 с.
7. Гладиш М. Л. «Північний вимір» європейських інтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 68-77.

8. Гладиш М. Л. Еволюція безпекової парадигми Скандинавських держав протягом ХХ століття. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. Р. 27-36.

9. Гладиш М. Л. Політичні передумови становлення та розвитку північноєвропейської інтеграції. *Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 31. С. 18-27.

10. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. С. 5-12.

11. Гурак І. Ф., Дерев'янка С. М., Бойчук О. І. Формування в Росії авторитарного, антизахідного режиму та реакція провідних міжнародних акторів. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 130-140.

12. Гурак І. Ф., Цепенда І. Є. Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку ХХІ ст. (Частина 1). *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. 2021. Т.44. С. 64-77.

13. Гурак І. Ф., Цепенда І. Є. Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку ХХІ ст. (Частина 2). *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. 2022. Т.45. С. 57-70.

14. Дерябин Ю. С., Антюшина Н. М. Северная Европа. Регион нового развития. Издательство «Весь Мир». Москва, 2008. 512 с.

15. Дорошко М.С. Російський реваншизм і Україна. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 44-45. С.10-12.

16. Интересы России на Севере Европы: в чем они? *Совет по внешней и оборонной политике*. Москва, 2001. 21 с.

17. Камінський Є. Є., Шевченко А. Р. Забезпечення національних інтересів Швеції в умовах нейтралітету. *Гілея: науковий вісник. Зб. наук. Праць*. 2010. Вип. 38. С. 528-537.

18. Кан А. С. История Швеции. Москва: Наука, 1974. 719 с.
19. Кен О. Н., Рупасов А. И. СССР, Швеция и коллективная безопасность. *Исторические записки*. 2005. Т. 8 (126). С. 195-238.
20. Комаров А. А. Политика СССР по отношению к Норвегии в 1944—1964 гг. *Электронный научно-образовательный журнал «История»*. 2014. Т. 5, Выпуск 2. С. 56-63.
21. Комаров А. А. Россия и некоторые проблемы скандинавского нейтралитета. *Электронный научно-образовательный журнал «История»*. 2011. Т. 2, Выпуск 5. С.4-5.
22. Комаров А. А. Россия и Норвегия: история становления и перспективы развития двусторонних отношений. *Мировая политика: взгляд из будущего. Страны Северной Европы и Балтии: тенденции и перспективы развития*. 2009. Том 26. С. 45-51.
23. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена 12.02.2013 г.). URL: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F (Дата звернення: 26.01.22).
24. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена 30.11.2016 г.). URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/41451> (Дата звернення: 15.01.22).
25. Концепция внешней политики Российской Федерации от 12.07.2008 г. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/785> (Дата звернення: 03.12.21).
26. Котляр О. В. Виклики для НАТО на «північному фланзі»: російський фактор. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141(3). С. 34-38.
27. Котляр О. В. Особливості реалізації Норвегією російського вектору зовнішньої політики. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 133-139.
28. Котляр О. В. Регіональна співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони. *Політичне життя*. 2019. №3. С.107-113.

29. Котляр О. В. Становлення та особливості північноєвропейського вектору зовнішньої політики Росії в період 1991-2014 рр. (на прикладі Швеції та Норвегії). *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. 2023. Т. 47. С. 112-123.
30. Магда Є. В. Енергетична геополітика Росії за президентства В. Путіна // *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. : Політологія. 2010. Т. 131, Вип. 118. С. 146-151.
31. Магда Є. В. Основні фактори впливу на формування енергетичної безпеки Російської Федерації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 2. С. 566-577.
32. Магда Є. В. Провідні вектори енергетичної дипломатії Російської Федерації. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип.6 (2). С.41-46.
33. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин. *Знання*, 2007. 461 с.
34. Мельник О. В., Чернова А. Нові виклики та загрози вимагають нових підходів до оборони: досвід Швеції. *Національна безпека і оборона*. 2009. №1. С. 30-37.
35. Набок С. Д. Влияние договора о Шпицбергене на российско-норвежские отношения после 1920 года. *Вестник СПбГУ*. 2015. Сер.6, Вип.1. С. 111-118.
36. Никонов В. А. Россия в поисках места в мире XXI века. *Десять лет внешней политики России*. Москва, 2003. С. 32-37.
37. Новикова И. Н. Нейтралитет или союз: внутривосточная борьба в Швеции по вопросам внешней политики в годы Первой мировой войны. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2014. Вип. 21(1). С. 176-192.
38. Нота Правительства РСФСР Правительству Норвегии. Копии-Правительствам Великобритании, Франции, Италии, Японии и США от 12

февраля 1920 г. URL:
<http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/283944?query=%D1%88%D0%BF%D0%B8%D1%86%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%BD#mode/inspect/page/2/zoom/4> (Дата звернення: 28.11.21).

39. Обмен нотами между Правительством СССР и Правительством Норвегии о признании СССР де-юре Норвегией. 15 февраля, 10 марта 1924 г. URL:
<http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/285531?query=%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8#mode/inspect/page/1/zoom/4> (Дата звернення: 28.11.21).

40. Обмен нотами между Правительством СССР и Правительством Швеции о признании СССР Швецией. 15, 16, 22 марта 1924 г. URL:
<http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/285556#mode/inspect/page/1/zoom/4> (Дата звернення: 28.11.21).

41. Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу от 18.09.08 г. URL:
<http://static.government.ru/media/files/A4qP6brLNJ175I40U0K46x4SsKRHGfUO.pdf> (Дата звернення: 23.01.22).

42. Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике от 14.06.2001 г. URL: <http://www.sci.aha.ru/econ/A111c.htm> (Дата звернення: 17.11.21).

43. Пашков М. Ю. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1 (105). С. 40-43.

44. Перепелиця Г. М. Позитивістський підхід в оцінці сучасного російсько-українського конфлікту. *Суспільно-політичні процеси*. 2017. Вип. 2-3. С. 136-157.

45. Подворна О. Г. Політика Королівства Норвегії щодо регіону Арктики у ХХІ столітті: специфіка зовнішнього виміру. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія. Соціологія. Політологія : збірник наукових праць*. 2016. Випуск 6 (34). С. 77-90.
46. Принципы внешней политики Российской Федерации. *Дипломатический вестник. Спецвыпуск*. 1993. №1-2. С. 3-23.
47. Пугачова Д. В. Миротворча діяльність країн Скандинавії у постбіполярний період. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 5. С. 133-141.
48. Пугачова Д. В. Скандинавські країни в сучасній системі міжнародних відносин: безпекова складова. *Молодий вчений*. 2015. № 5(4). С. 121-125.
49. Пугачова Д. В. Специфіка взаємодії країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики: безпековий вимір. *Науковий журнал S.P.A.C.E (Society, Politics, Administration in Central Europe)*. 2017. № 2. С. 89-93.
50. Распоряжение Президента Российской Федерации О подписании Протокола между Российской Федерацией и Королевством Норвегия о договорно-правовой базе двусторонних российско-норвежских отношений от 17.05.93 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901108040> (Дата звернення: 23.01.22).
51. Российско-шведская декларация от 04.02.93 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901877387> (Дата звернення: 15.03.20).
52. Рупасов А. И. «Сползающая маска нейтральности». Советско-шведские отношения в конце 1940-х начале 1950-х гг. *Новейшая история России*. 2014. №1. С.157-180.
53. Рупасов А. И. Советско-шведские отношения в конце 1950-х гг. *Новейшая история России*. 2012. №3. С.117-135.
54. Тодоров І. Я. До питання про безальтернативність євроатлантичного курсу України. *Україна в умовах трансформації*

міжнародної системи безпеки: матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 2022. С. 105-111.

55. Указ Президента Российской Федерации О Стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года (от 26.10.20). URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/J8FhckYOPAQQfxN6Xlt6ti6XzpTVAvQu.pdf> (Дата звернення: 14.02.22).

56. Федуняк С. Г. Вплив російсько-української війни на діяльність провідних інститутів безпеки в контексті формування нової моделі міжнародних відносин. *Медіафорум*. 2022. Vol. 11. С. 131-140.

57. Федуняк С. Г. Російсько-українська війна як чинник переформатування постбіполярної міжнародної системи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. 2022. Т. 46. С. 35-46.

58. Федуняк С. Г. Перспективи позаблоковості України у контексті сучасних тенденцій у сфері безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111(1). С. 32-36.

59. A Powerful Partnership. *Lockheed Martin*: website. URL: <https://www.f35.com/f35/global-enterprise/norway.html> (Last accessed: 12.08.22).

60. Act no.7 of 15 December 1950 relating to special measures in time of war, threat of war and similar circumstances. *Universitetet i Oslo*: website. URL: <https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19501215-007-eng.pdf> (Last accessed: 10.02.21).

61. Additional amending budget with further support to Ukraine. *Government Offices of Sweden*: website. URL: <https://www.government.se/press-releases/2022/06/additional-amending-budget-with-further-support-to-ukraine/> (Last accessed: 13.01.23).

62. Address given by Carl Bildt on Sweden's European policy (Bonn, 13 November 1991). *Luxemburg centre for contemporary and digital history*:

website. URL:
https://www.cvce.eu/obj/address_given_by_carl_bildt_on_sweden_s_european_policy_bonn_13_november_1991-en-6db568e6-4182-4e7f-bee2-f978a61c2d0b.html (Last accessed: 11.10.21).

63. Aker P. The Space Race in the Swedish Press during the Cold War Era. A Celebration of Transparent Western Television. The Nordic media and the Cold war / Edited by Bastiansen H., Werenskjold R. Goteborg: NORDICOM, 2015. 366 p.

64. Allport R. NATO needs a new Maritime Strategy for its Northern Flank. *UK Defence Journal*: website. 2018. URL: <https://ukdefencejournal.org.uk/nato-needs-new-maritime-strategy-northern-flank/> (Last accessed: 20.05.21).

65. Archus D. Norway agrees with TKMS on the procurement of 4 submarines. *Naval Post*: website. 2021. URL: <https://navalpost.com/norway-negotiated-with-tkms-for-4-subs/> (Last accessed: 18.01.22).

66. Arter D. Scandinavian politics today. *Manchester University Press*, 2008. 356 p.

67. Aselius G. Swedish Strategic Culture after 1945. *Cooperation and Conflict*. 2005.Vol.40, №1. P. 25-44.

68. Aslund A. Putin følger nazistenes lærebok. *Aftenposten*: website. 2014. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/9mJBq/putin-foelger-nazistenes-laerebok> (Last accessed: 13.08.21).

69. Axe D. In Early 2018, 11 Russian Bombers Flew a Mock Attack on a Norwegian Radar Site. *The National Interest*: website. 2019. URL: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/early-2018-11-russian-bombers-flew-mock-attack-norwegian-radar-site-44647> (Last accessed: 12.08.21).

70. Axe D. Su-27: This Plane Could Start a War Between Russia and NATO. *The National Interest*: website. 2017. URL: <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/su-27-plane-could-start-war-between-russia-nato-23202> (Last accessed: 19.05.21).

71. Baldwin D. The Concept of Security. *Review of International Studies*. 1997. Vol.23, № 1. P. 5-26.
72. Bender J. Russian ambassador: If Sweden joins NATO, there will be consequences. *Insider*: website. 2015. URL: <https://www.businessinsider.com/russia-warns-sweden-over-joining-nato-2015-6> (Last accessed: 13.07.22).
73. Bildt C. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday 14 February 2007. Stockholm: *Ministry for Foreign Affairs*, 2007. 13 p.
74. Bildt C. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday, 18 February 2009. Stockholm: *Ministry for Foreign Affairs*, 2009. 12 p.
75. Bildt C. The Ukraine Crisis: What's Next for Europe? *Government Offices of Sweden*. Speech at the Summit on the Future of Europe, 2014. 3 p.
76. Bjerke P. «The Most Disgraceful of All Crimes». Critical Journalism during the Cold War? A Norwegian Spy Case Study. The Nordic media and the Cold war / Edited by Bastiansen H., Werenskjold R. Goteborg: NORDICOM, 2015. 366 p.
77. Bjurwald L. Sweden is arming Ukraine — and still fighting over Nato. *EUObserver*: website. 2022. URL: <https://euobserver.com/world/154526> (Last accessed: 26.05.22).
78. Borgen E. Dobbeltmoraliske øvelser. *Dagsavisen*: website. URL: https://web.archive.org/web/20140324124536/http://www.dagsavisen.no/nyemening/alle_mening/cat1002/subcat1041/thread299385/ (Last accessed: 12.06.21).
79. Borger J. Norway to restructure military in response to Russian aggression. *The Guardian*: website. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/25/norway-to-restructure-military-in-response-to-russian-aggression> (Last accessed: 12.03.21).

80. Borresen J. Alliance Naval Strategies and Norway in the Final Years of the Cold War. *Naval War College Review*. 2011. Vol. 64, №2. P.97-116.
81. Britz M. Military non-alignment, political solidarity, and a retreat to territorial defence: how to understand the Swedish NATO-debate. *Policy brief. Norwegian Institute of International Affairs*. 2016. №17. 4 p.
82. Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*. 1991. Vol. 67, № 3. P. 431-451.
83. Buzan B. People, states and fear : the national security problem in international relations. Brighton: Wheatsheaf Books, 1983. 262 p.
84. Buzan B. Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World. *Theories of New Regionalism. International Political Economy Series / Edited by Söderbaum F., Shaw T. London: Palgrave Macmillan, 2003. P. 140-159.*
85. Buzan B., Waever O. Regions and Powers The Structure of International Security. New York: *Cambridge University Press*, 2003. 564 p.
86. Capable and Sustainable Long Term Defence Plan (dated 17.06.2016) / *Norwegian Ministry of Defence*, 2016. 19 p.
87. Capable Force Strategic Concept for the Norwegian Armed Forces (dated 13.11.2009) / *Norwegian Ministry of Defence*, 2009. 84 p.
88. Carlback H., Komarov A., Karl M. Peaceful Coexistence? Soviet Union and Sweden in the Khrushchev era // *Baltic and East European Studies 10 CBEES*, 2010. 179 p.
89. Cold Response 2022. *Norwegian Armed Forces*: website. 2022. URL: <https://www.forsvaret.no/en/exercises-and-operations/exercises/cr22> (Last accessed: 08.12.22).
90. Condemns Russia's attack on Ukraine. *Government of Norway*: website. 2022. URL: https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/condemns_attack/id2902139/ (Last accessed: 28.05.22).

91. Country strategy for development cooperation with Russia 2002 – 2004 / *Ministry for Foreign Affairs, Department for Central and Eastern Europe*. Stockholm, 2002. 26 p.
92. Country strategy for development cooperation with Russia 2005 – 2008 / *Ministry for Foreign Affairs, Department for Central and Eastern Europe*. Stockholm, 2005. 26 p.
93. Crimea referendum illegal and illegitimate. *Government of Norway*: website. 2022. URL: https://www.regjeringen.no/en/historical-archive/solbergs-government/Ministries/ud/news/2014/illegal_referendum/id753120/ (Last accessed: 12.05.21).
94. Czarny R. Sweden: From Neutrality to International Solidarity. *Springer International Publishing*, 2018. 310 p.
95. Dahl A. Partner number one or NATO ally twenty-nine? Sweden and NATO post-Libya. *NATO Defense College. Research Paper*. 2012. №82. P.1-12
96. Danilov P. Cold Response 2020 Exercise is On. *High North News*: website. 2020. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2020-exercise> (Last accessed: 15.10.21).
97. Denmark-Finland-Iceland-Norway-Sweden: Declaration Regarding Similar Rules of Neutrality. *The American Journal of International Law*. Published By: Cambridge University Press, 1938. Vol. 32, No. 4. P. 141-163.
98. Deterioration of the security environment – implications for Sweden / *Government Offices of Sweden. Ministry of Foreign Affairs*. Ds 2022:8, 2022. 52 p.
99. Devyatkin P. Russia's Arctic Strategy: Military and Security (Part II). *The Arctic Institute*: website. 2018. URL: <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-military-and-security-part-two/> (Last accessed: 13.08.21).

100. Dickinson P. More than three-quarters of Russians still support Putin's Ukraine War. *Atlantic Council*: website. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/more-than-three-quarters-of-russians-still-support-putins-ukraine-war/> (Last accessed: 26.08.22).
101. Dmitrij Gluchovskij: Ryssland är inte Putin, men han utför dessa dåd i vårt namn. *Dagens Nyheter*: website. 2022. URL: <https://www.dn.se/kultur/dmitrij-gluhovskij-ryssland-ar-inte-putin-men-han-utfor-dessa-dad-i-vart-namn/> (Last accessed: 26.05.22).
102. Doroshko M., Tsyryfa I. Russian strategic culture: why the past matters introduction. *Przegląd Strategiczny*, 2021. № 14. C. 147–163.
103. Dragens K. Knuten i Kaukasus. *Aftenposten*: website. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/9nICk/knuten-i-kaukasus> (Last accessed: 15.11.20).
104. Dragnes K. Utlandet – kjekt å ha. *Aftenposten*: website. 2013. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/4qzWR/utlandet-kjekt-aa-ha> (Last accessed: 13.07.21).
105. Edvardsen A. Cold Response 2022: 35,000 Soldiers from 26 Countries in Northern Military Exerciseю *High North News*: website. 2022. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2022-35000-soldiers-26-countries-northern-military-exercise> (Last accessed: 23.05.22).
106. Equipment. *Norwegian Armed Forces*: website. URL: <https://www.forsvaret.no/en/about-us/equipment> (Last accessed: 16.09.22).
107. Erlanger S. Arctic Risks Loom Large as Blinken Tours NATO's North. *The New York Times*. 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/31/world/europe/blinken-arctic-nato-russia.html>
108. Europas säkerhet – Sveriges försvar / *Government Offices of Sweden*, 1999. 117 p.
109. Facts and information Exercise Trident Juncture 2018 (TRJE18) / *Norwegian Armed Forces*, 2018. 9 p.

110. Flockhart T. Understanding NATO through constructivist theorizing. *Theorising NATO : New Perspectives on the Atlantic Alliance* / Edited by Webber M., Price A. Abingdon: *Routledge*, 2016. P. 140-160.
111. Foreign Minister Brende: «Regrettable Russian import ban». *Government of Norway*: website. 2014. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Foreign-Minister-Brende-Regrettable-Russian-import-ban/id765590> (Last accessed 09.06.21).
112. Forland A. Norway's nuclear odyssey: From optimistic proponent to nonproliferator. *The Nonproliferation Review*. 1997. Vol. 4, №2. P. 1-16.
113. Formal request for NATO membership signed and presented. *Government Offices of Sweden*: website. 2022. URL: <https://www.government.se/articles/2022/05/formal-request-for-nato-membership-signed-and-presented/> (Last accessed: 15.01.23).
114. Försvaret av Sverige Starkare försvar för en osäker tid / *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*, 2014. 147 p.
115. Forsvarskommissjonen av 1990 / *Norges offentlige utredninger*, 1992. 211 p.
116. Fossum J., Haglund D. 1905 and All That: Quebec and the Issue of Chronological Symbolism. *Quebec Studies*. 2008.Vol. 45. P. 167-179.
117. Frissel E., Oldberg I. «Cool Neighbors»: Sweden's EU Presidency and Russia. *IFRI*. № 42. Paris, 2009. 20 p.
118. Frykter russisk militærmakt. *Aftenposten*: website. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/Cn4Kh/frykter-russisk-militaermakt> (Last accessed 16.11.20).
119. Fulya F. Swedish neutrality and its abandonment. *Istanbul Ticaret University Sosyal Derdisi Yil*. 2007. 6 (11). P.183-201.
120. Gerhardsen W. Crossing Civic Frontiers How Norway promotes democracy in North-West Russia. *University of Oslo. Department of political science*, 2007. 115 p.

121. German R. Norway and the Bear: Soviet Coercive Diplomacy and Norwegian Security Policy. *International Security*. 1982. Vol. 7, №2. P. 55-82.
122. Gheciu A. NATO, liberal internationalism, and the politics of imagining the Western security community. *International Journal*. 2019. Vol. 74 (1). P. 32-46.
123. Giagnorio M., Simons G. Cold friendship, or tepid panic? Behind the scenes of the Swedish narrative on Russia and NATO. *New Eastern Europe: website*. 2020. URL: <https://neweasterneurope.eu/2020/09/29/cold-friendship-or-tepid-panic-behind-the-scenes-of-the-swedish-narrative-on-russia-and-nato/> (Last accessed: 13.11.21).
124. Gjerdaker S. Ingen relevans for Noreg. *Dag Og Tid: website*. URL: <https://www.dagotid.no/samfunn/ingen-relevans-for-noreg-6.121.30375.e240c03362> (Last accessed: 17.11.20).
125. Gotkowska J. Sitting on the fence. Swedish defence policy and the Baltic sea region. *Point of view*. Warsaw: Centre for Eastern Studies, 2013. №33. 39 p.
126. Gotkowska J. Sweden unfreezes relations with Russia. *Centre for Eastern studies: website*. 2017. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2017-03-01/sweden-unfreezes-relations-russia> (Last accessed: 12.11.21).
127. Graeger N., Leira H. Norwegian Strategic Culture after World War II: From a Local to a Global Perspective. *Cooperation and Conflict*. 2005. Vol. 40, №1. P. 45-66.
128. Graeger N. «Home and away»? Internationalism and territory in the post-1990 Norwegian defence discourse. *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, № 1. P. 3-20.
129. Gullikstad A. Full russisk kontroll over Krim. *Dagsavisen: website*. 2014. URL: <https://www.dagsavisen.no/nyheter/verden/2014/03/04/full-russisk-kontroll-over-krim/> (Last accessed: 19.05.21).

130. Gustavsson J. *The Politics of Foreign Policy Change, Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership*. Lund: Lund University Press, 1998. 225 p.

131. Haraldsen J. *NATO Expansion and Norway*. Indiana: Indiana University, 1997. 140 p.

132. Hardh M. «Patriotism lika med stöd för regimen». *Svenska Dagbladet*: website. 2022. URL: <https://www.svd.se/a/jldWVo/patriotism-lika-med-stod-for-regimen> (Last accessed: 13.12.22).

133. Hardstedt M. *Decline and Consolidation: Sweden, the Napoleonic Wars and Geopolitical Restructuring in Northern Europe* / Edited by Planet U. London: Palgrave Macmillan, 2015. P. 213-226.

134. Haslestad T., Roen S. Norway's first P-8 Poseidon landed at Evenes Air Base. *Norwegian Armed Forces*: website. 2022. URL: <https://www.forsvaret.no/en/news/articles/first-p-8> (Last accessed: 12.05.22).

135. Haugen K. En tsar taler til sitt folk *Aftenposten*: website. 2014. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/4daoe/en-tsar-taler-til-sitt-folk> (Last accessed: 03.06.21).

136. Heden A. Domestic Politics and Neutrality (Sweden). *International Encyclopedia of the First World War*: website. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-domestic_politics_and_neutrality_sweden-2019-02-26.pdf (Last accessed: 15.05.20).

137. Holm A. Local Cooperation With Russia is Underestimated, says Ine Eriksen Søreide. *High North News*: website. 2019. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/local-cooperation-russia-underestimated-says-ine-eriksen-soreide> (Last accessed: 15.08.21).

138. Holmström M. Bara ett område kan försvaras. *Svenska Dagbladet*: website. 2013. URL: <https://www.svd.se/a/5e0de15c-caab-3227-9ef4-84143df81634/bara-ett-omrade-kan-forsvaras> (Last accessed: 16.07.21).

139. Holmström M. Ryskt flyg övade anfall mot Sverige. *Svenska Dagbladet*: website. 2013. URL: <https://www.svd.se/a/ef3fc1a2-cff8-32d8-a8c4-afe453e5d888/ryskt-flyg-ovade-anfall-mot-sverige> (Last accessed: 12.07.21).
140. Honneland G., Jorgensen A. Implementing international environmental agreements in Russia. *Issues in environmental politics*. Manchester, 2003. 204 p.
141. Hultgren J. Tamme trusler mot Russerne *Aftenposten*: website. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/4JcIO/tamme-trusler-mot-russerne> (Last accessed 16.11.20).
142. Hurak I., Tsependa I., Derevianko S. Sweden's Rejection of Neutral / Non-Aligned Status Or Why Ukraine's Membership in NATO Should Have No Alternative. *Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences*. 2023. Volume. 47. P. 73-85.
143. Insall T., Salmon P. The Nordic Countries: From War to Cold War, 1944–51. London: *Routledge*, 2011. Vol. IX, Ser. 1. 438 p.
144. International Law Documents (Neutrality, Breaking of Diplomatic Relations, War). *International Law Studies*. Vol. 17. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2747&context=ils> (Last accessed: 10.06.20).
145. Janes R. The Soviet Union and Northern Europe: New Thinking and Old Security Constraints. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1990. Vol. 512. P. 163-172.
146. Jennings G. Norway retires F-16 as F-35 takes on national air defence. *Janes*: website. 2022. URL: <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/norway-retires-f-16-as-f-35-takes-on-national-air-defence> (Last accessed: 05.05.22).
147. Jensen L., Skedsmo P. Approaching the North: Norwegian and Russian foreign policy discourses on the European Arctic. *Polar Research*. 2010. Vol. 29, № 3. P. 439-450.

148. Jervis R. Realism in the Study of World Politics. *International Organization*. 1998. Vol. 52, № 4. P. 971-991.

149. Johnsen A. Forsvarets operative sjef: Kan ikke forsvare Norge til alliert hjelp kommer. *Verdens Gang*: website. 2019. URL: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/dOPXdB/forsvarets-operative-sjef-kan-ikke-forsvare-norge-til-alliert-hjelp-kommer> (Last accessed: 23.06.21).

150. Johnson A., Hove K., Lillekvelland T. Country survey: military expenditure and defence policy in Norway 1970–2013. *Defence and Peace Economics*. 2017. Vol. 28, Issue 6. P. 669-685.

151. Jonson L. Soviet Policy Towards Sweden and the Region of Northern Europe under Gorbachev. *Cooperation and Conflict*. 1990. Vol. 25, №1. P.1-19.

152. Jonter T. The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons, 1945–1968: An Analysis of the Technical Preparations. *Science & Global Security*. 2010. Vol.18, Issue 2. P. 61-86.

153. Josefsson L. ÖB tigger om att få sparken. *Aftonbladet*: website. URL: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/9901/25/ob.html> (Last accessed: 23.05.21).

154. Karlsson B. Neutrality and Economy: The Redefining of Swedish Neutrality, 1946-52. *Journal of Peace Research*. 1995. Vol. 32, №1. P. 37-48.

155. Kempf O. Friends in need. The Swedish Declaration of Solidarity. *EGEA*: website. URL: <http://www.egeablog.net/index.php?post/2012/09/29/Friends-in-need.-The-Swedish-Declaration-of-Solidarity> (Last accessed: 15.03.21).

156. Keohane R., Martin L. The Promise of Institutionalist Theory. *International Security*. 1995. Vol. 20, № 1. P. 39-51.

157. Killham E. The Nordic Way: A Path to Baltic Equilibrium. Washington DC: Howells House, 1993. 300 p.

158. Kirk L. Sweden and Finland upgrade Nato relations. *EUObserver*: website. 2016. URL: <https://euobserver.com/nordics/133493> (Last accessed: 09.06.21).

159. Knutsen B. The Nordic dimension in the evolving European security structure and the role of Norway. *Occasional Papers 22. The Institute for security studies Western European Union*. Paris, 2000. 35 p.

160. Knutsen J. Norway in the First World War. *Folia Scandinavica*. 1999. Vol. 5. P. 43-58.

161. Koblik S. Sweden: the neutral victor. Sweden and the Western powers 1917-1918; a study of Anglo-American-Swedish relations. Stockholm: Läromedelsförlagen, 1972. 233 p.

162. Kofman M. Zapad – 2021: What to expect from Russia's strategic military exercise. *War on the Rocks*: website. 2021. URL: <https://warontherocks.com/2021/09/zapad-2021-what-to-expect-from-russias-strategic-military-exercise/> (Last accessed: 10.01.22).

163. Kort om Rysslandskrisen. *Stockholm Centre for Eastern European Studies*. 2022. № 9. 9 p.

164. Krever M. Norway: «We are faced with a different Russia». *CNN*: website. 2015. URL: <https://edition.cnn.com/2015/02/25/world/amanpour-norway-ine-eriksen-soreide/index.html> (Last accessed: 29.11.21).

165. Kristensen H. Russian Strategic Submarine Patrols Rebound. *Federation of American Scientists*: website. 2009. URL: <https://fas.org/blogs/security/2009/02/russia/> (Last accessed: 25.09.21).

166. Kuldkepp M. National Revanchism at a Critical Juncture: Sweden's Near-Involvement in the Crimean War as a Study in Swedish Nationalism. *Scandinavica*. 2019. Vol 58, No 2. P. 115-133.

167. Kunz B. Sweden's NATO Workground Swedish security and defense policy against the backdrop of Russian revisionism. *Focus strategique*. 2015. № 64. 46 p.

168. Lag (1994:1809) om totalförsvarsplikt (dated 15.12.1994). *Sveriges Riksdag*: website. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19941809-om-totalforsvarsplikt_sfs-1994-1809 (Last accessed: 13.10.21).

169. Lamy S. Contemporary Mainstream Approaches Neo-Realism and Neo-Liberalism. *The Globalization of World Politics*. 2001. Vol. 9. P. 182-199.

170. Låt Sverige bli medlem av Nato. *Svenska Dagbladet*: website. 2013. URL: <https://www.svd.se/a/fa613587-f8f1-36fe-9e00-9e57f8b89f9a/lat-sverige-bli-medlem-av-nato> (Last accessed: 21.08.21).

171. Ledare: Frihet ingen dålig moral. *Dagens Nyheter*: website. 2014. URL: <https://www.dn.se/ledare/huvudledare/frihet-ingen-dalig-moral/> (Last accessed: 23.07.21).

172. Leitenberg M. Soviet submarine operations in Swedish waters 1980-1986. Charlottesville: *The Washington Papers*, 1987. № 128. 199 p.

173. Lete B., Basagni L. NATO's Enhanced Opportunities Partners. *GMF*: website. URL: <https://www.gmfus.org/news/natos-enhanced-opportunities-partners> (Last accessed: 02.08.21).

174. Lind J. «Разграничительная грамота» и новгородско норвежские договоры 1251 и 1326 гг. *Новгородский исторический сборник*. 1997. Том 6 (16). С. 135-143.

175. Lind J. Договоры Новгорода с Норвегией 1251 и 1326 гг. *Великий Новгород. История и культура IX-XVII веков*. 2009. С. 159-160

176. Lindberg M. Why Sweden Suspended Military Service: The Policy Process from 1990 to 2009: doctoral dissertation. Lund: *Lund University*, 2019. 224 p.

177. Linde A. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday 24 February 2021. *Government of Sweden*, 2021. 8 p.

178. Lindgren W., Graeger N. The Challenges and Dynamics of Alliance Policies: Norway, NATO and the High North. *Global Allies: Comparing US Alliances in the 21st Century* / Edited by M. Wesley. Canberra, 2017. P. 91-113.

179. Lindqvist K. «Cool Neighbours»: How has Sweden's attitude towards Russia changed since the end of the Cold War? *Högskolan Väst*. 2016. 51 p.

180. Liska G. Nations in Alliance: The Limits of Interdependence. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1968. Vol.42. 301 p.

181. Löfven: «Det ska göra riktigt ont att angripa Sverige». *Dagens Nyheter*: website. 2017. URL: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/lofven-det-ska-gora-riktigt-ont-att-angripa-sverige/> (Last accessed: 27.07.21).

182. Lynch A. The influence of regime type on Russian foreign policy toward «the West» 1992-2015. *Communist and Post-Communist Studies*. 2015. Vol. 49, № 1. P.1-11.

183. Magnusson A. East Meets West in Stockholm. *SCC Arbitration Institute*: website. URL: https://sccarbitrationinstitute.se/sites/default/files/2022-11/east-meets-west-in-stockholm_magnusson-and-petrik.pdf (Last accessed: 15.12.22).

184. Main elements of the Government bill Totalförsvaret 2021–2025 Total defence 2021–2025 / *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*, 2020. 180 p.

185. Maitra S. Realism in Russian Foreign Policy: The Crimean Case. *Center for Land Warfare Studies Journal*. 2014. Issue 9. P. 116-128.

186. Malmberg M. Neutrality and Statebuilding in Sweden. London: St Antony's Series, 2001. 235 p.

187. McCormick G. Stranger than fiction. Soviet submarine operation in Swedish waters. Santa Monica: RAND, 1990. 72 p.

188. McFaul M. Russia's Many Foreign Policies. *Demokratizatsiya*. 1999. № 7. P. 393-412.

189. Mcsweeney B. Identity and security: Buzan and the Copenhagen school. *Review of International Studies*. 1996. Vol. 22, Issue 1. P. 81-93.

190. Measures against individuals whose actions threaten Ukraine's territorial integrity. *Government of Norway*: website. URL: https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Measures_against_individuals_whose_actions_threaten_Ukraines_territorial_integrity/id753686/ (Last accessed: 12.07.21).

191. Meld. St. 27 (2018–2019). Report to the Storting (white paper). Norway's Role and Interests in Multilateral Cooperation / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*, 2019. 80 p.

192. Meld. St. 37 (2014–2015). Report to the Storting (white paper). Summary. Global security challenges in Norway's foreign policy / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*, 2015. 20 p.

193. Memorandum by the Secretary of State to President Truman. Foreign relations of the United States, 1948, Western Europe, Volume III. *Office of the historian*: website. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03/d104> (Last accessed: 13.01.21).

194. Memorandum of Conversation, by the Acting Secretary of State. Foreign relations of the United States, 1948, Western Europe, Volume III. *Office of the historian*: website. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03/d169> (Last accessed: 15.01.21).

195. Mikael Holmström: Hur många kanoner har egentligen Sverige? *Dagens Nyheter*: website. 2015. URL: <https://www.dn.se/nyheter/sverige/mikael-holmstrom-hur-manga-kanoner-har-egentligen-sverige/> (Last accessed: 13.07.21).

196. Mikael Odenberg resigns. *Swedish Armed Forces*: website. 2007. URL: <https://www.forsvarsmakten.se/en/news/2007/09/mikael-odenberg-resigns/> (Last accessed: 16.11.21).

197. Militärstrategisk doktrin för Sveriges militära försvar (MSD 16) / *Försvarsmakten*. Stockholm, 2016. 53 p.
198. Militärstrategisk doktrin med doktrinära grunder (MSD 12) / *Försvarsmakten*. Stockholm, 2011. 164 p.
199. Militärstrategisk doktrin MSD 02 / *Försvarsmakten*. Stockholm, 2002. 55 p.
200. Militärstrategisk doktrin MSD 22 / *Försvarsmakten*. Stockholm, 2022. 79 p.
201. Military expenditure (% of GDP) – Sweden. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=SE> (Last accessed: 12.01.22).
202. Mingst K., McKibben H. Essentials of International Relations. New York: W.W. Norton & Co., 2021. 213 p.
203. Minister of Health and Care services opening speech. *Government of Norway*: website. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/minister-of-health-and-care-services-opening-speech/id2914056/> (Last accessed: 12.08.22).
204. Moe A., Fjaertoft D., Overland I. Space and timing: why was the Barents Sea delimitation dispute resolved in 2010? *Polar Geography*. 2011. Vol. 34, № 3. P. 145-162.
205. Moon V. Soviet-Norwegian Relations since 1945. *The Western Political Quarterly*. 1964. Vol.17, №4. P.659-670.
206. More Swedes want to join Nato than stay out. *The Local*: website. 2015. URL: <https://www.thelocal.se/20150914/poll-more-swedes-now-for-nato-than-against/> (Last accessed: 23.07.21).
207. More weapons and ammunition as allocations increase. *Swedish Armed Forces*: website. 2022. URL: <https://www.forsvarsmakten.se/en/news/2022/03/more-weapons-and-ammunition-as-allocations-increase/> (Last accessed: 09.06.22).

208. Morgenthau H. International Affairs: The Resurrection of Neutrality in Europe. *The American Political Science Review*. 1939. Vol. 33, No. 3. P. 473-486.

209. Morgenthau H. A Realist Theory of International Politics // *Essential Readings in World Politics. Second Edition*. Edited by Mingst K. and Snyder J., 2004. P. 49-53.

210. National Security Strategy / *Government Offices of Sweden*. Stockholm, 2017. 26 p.

211. NATO Strategy Documents 1949 – 1969. *NATO*: website. URL: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf> (Last accessed: 11.10.21)

212. NATO Submarine Warfare Exercise DYNAMIC MONGOOSE 2014 Begins in Norway. *Navy Recognition*: website. URL: <http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/year-2014-news/february-2014-navy-naval-forces-maritime-industry-technology-security-global-news/1571-nato-submarine-warfare-exercise-dynamic-mongoose-2014-begins-in-norway.html> (Last accessed: 23.06.21).

213. NATO's Northern Allies The National Security Policies of Belgium, Denmark, the Netherlands, and Norway / Edited by Flynn G. London: *Routledge*, 1985. 316 p.

214. Navantia and NMDA sign Fridtjof Nansen-class frigate modernisation contract. *Naval Technology*: website. 2022. URL: <https://www.naval-technology.com/news/navantia-and-nmda-sign-fridtjof-nansen-class-frigate-modernisation-contract/> (Last accessed: 10.05.22).

215. New Building Blocks in the North The next Step in the Government's High North Strategy / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2009. 92 p.

216. Nielsen J. Den Russiske faktoren I Norske historie 1814-1917. *Norsk-russiske forbindelser i perioden 1814-1917: rapport fra tverrfaglig konferanse*. Oslo, 2001. P. 16-28.

217. Nielsen J. The Russian-Swedish Union Treaty of 1812 and Norway's Role. Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2012. №4. С. 40-48.

218. Nilsen T., Kudrik I., Nikitin A. The Russian Northern Fleet Sources of Radioactive Contamination. Bellona Report 2. 1996. URL: <http://spb.org.ru/bellona/ehome/russia/nfl/index.htm> (Last accessed: 09.07.21).

219. Nilsen T., Northern Fleet warships will conduct tactical exercises around Scandinavia. *The Barents Observer*: website. 2021. URL: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2021/07/northern-fleet-warships-will-conduct-tactical-exercises-around-scandinavia> (Last accessed: 25.01.22).

220. Nilsen T. Norway boosts defense spendings with priority up north. *The Barents Observer*: website. 2022. URL: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2022/10/norway-boosts-defense-spendings-10-priority-north> (Last accessed: 15.11.22).

221. Nilsen T. US and Norway upgrade eye on border to northern Russia. *The Barents Observer*: website. 2018. URL: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2018/11/us-and-norway-upgrades-eye-northern-russia> (Last accessed: 11.05.21).

222. Noll E. Leadership and Institutional Reform in Consensual Democracies: Dutch and Swedish Defence Organizations after the Cold War: doctoral thesis. Gottingen: Cuvillier Verlag, 2005. 269 p.

223. Norbert G. From Neutrality to Membership: Sweden and the United Nations, 1941 to 1946. *Contemporary European History*. 2016. Vol. 25, №1. P. 75-95.

224. Northern European Overture to War, 1939-1941 From Memel to Barbarossa / Edited by Clemmesen M., Faulkner M. Boston: *History of Warfare*, 2013. Vol.87. 520 p.

225. Norway – Military Expenditure (% Of GDP). URL: <https://tradingeconomics.com/norway/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html> (Last accessed: 17.11.21).

226. Norway announces increased military spending. *The Local*: website. 2022. URL: <https://www.thelocal.no/20220318/norway-announces-increased-military-spending> (Last accessed: 18.05.22).

227. Norway condemns Russia's annexation of Crimea. *Government of Norway*: website. 2014. URL: https://www.regjeringen.no/en/historical-archive/solbergs-government/Ministries/ud/news1/2014/condemns_russia/id753260/ (Last accessed: 15.06.21).

228. Norway condemns Russia's military attack on Ukraine. *Government of Norway*: website. 2022. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/norway-condemns-russias-military-attack-on-ukraine/id2902136/> (Last accessed: 14.05.22).

229. Norway condemns Russian military escalation in Crimea. *Government of Norway*: website. 2014. URL: <https://www.regjeringen.no/en/historical-archive/solbergs-government/Ministries/ud/news1/2014/crimea/id752064/> (Last accessed: 12.07.21).

230. Norway suspends all planned military activities with Russia. *Government of Norway*: website. 2014. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Norway-suspends-all-planned-military-activities-with-Russia-/id753887/> (Last accessed: 15.07.21).

231. Norway tightens restrictive measures against Russia. *Government of Norway*: website. 2014. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Norway-tightens-restrictive-measures-against-Russia-/id2005821/> (Last accessed: 12.07.21).

232. Norway to increase short term defence spending in 2022. *Norwegian Government, Ministry of Defence*. Oslo, 2022. URL:

<https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/regjeringen-med-strakstiltak-for-a-styrke-forsvaret/id2904668/> (Last accessed: 12.06.22).

233. Norway's Arctic Policy/ *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2014. 23 p.

234. Norway's Arctic Strategy – between geopolitics and social development / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2017. 38 p.

235. Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine / *Norwegian Defence Command and Staff College*. Oslo, 2007. 196 p.

236. NOU 2022: 12. The Fund in a changing world – The Government Pension Fund Global and new economic and political developments. *Government of Norway*: website. 2022. URL: https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/nou-2022-12/id2928618/?q=russia&ch=2#match_0 (Last accessed: 23.10.22).

237. Obordo R. «Putin has left us no option»: Finnish and Swedish readers on joining Nato. *The Guardian*: website. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/18/finland-sweden-nato-readers-russia> (Last accessed: 15.08.22).

238. O'Dwyer G. New Swedish government advocates for greater defense spending. *Defense News*: website. 2018. URL: <https://www.defensenews.com/global/europe/2018/09/12/new-swedish-government-advocates-for-greater-defense-spending/> (Last accessed: 17.10.21)

239. Ojanen H. Neutrality and non-alignment in Europe today. *The Finnish Institute of International Affairs*. Espoo, 2003. Report 6. 72 p.

240. Oldberg I. Russia's «northern» foreign policy. What is the long-term strategy of Russia in the Baltic sea and Arctic regions? Cicero Foundation Great Debate Paper. №11/03. *Research Associate Swedish Institute of International Affairs*. Stockholm, 2011. 8 p.

241. Oliphant R. Russia 'simulated a nuclear strike' against Sweden, Nato admits. *The Telegraph*: website. 2016. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12139943/Russia->

simulated-a-nuclear-strike-against-Sweden-Nato-admits.html (Last accessed: 15.07.21).

242. Our future defence The focus of Swedish defence policy 2005–2007 / *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*. Stockholm, 2004. 37 p.

243. Överbefälhavarens anförande i försvarsutskottet den 28 april 2015 / *Försvarmakten*. Stockholm, 2015. 4 p.

244. Parflitt T. Russia plants flag on North Pole seabed. *The Guardian*: website. 2007. URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/aug/02/russia.arctic>

245. Pashakhanlou A., Berenskötter F. Friends in war: Sweden between solidarity and self-help, 1939–1945. *Cooperation and Conflict*. 2021. Vol.56, Issue 1. P. 83-100.

246. Paul M., Swistek G. Russia in the arctic Development Plans, Military Potential, and Conflict Prevention. *German Institute for International and Security Affairs*. SWP Research Paper 3. Berlin, 2022. 44 p.

247. Pesu M. Finland, Sweden, and NATO's 2018 summit: The agenda looks good for the Nordic neighbours. *Finnish Institute of International Affairs*: website. 2018. URL: <https://www.fiia.fi/sv/publikation/finland-sweden-and-natos-2018-summit?read> (Last accessed: 14.06.21).

248. Peterson D. «Härskare» Putin stärker sin ställning i Ryssland. *Svenska Dagbladet*: website. 2022. URL: <https://www.svd.se/a/k6lx26/putin-starker-sin-stallning-i-ryssland> (Last accessed: 12.08.22).

249. Pharo H. Norway, the West and the Soviet Union, 1944-48. *Nordics.info*: website. URL: <https://nordics.info/show/artikel/norway-the-west-and-the-soviet-union-1944-48> (Last accessed: 15.01.21).

250. Prime Minister Vladimir Putin holds talks with Prime Minister of Sweden Fredrik Reinfeldt. URL: <http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/15022/> (Last accessed: 13.06.21)

251. Prime Minister's introduction at press conference on support to Ukraine. *Government of Norway*: website. 2022. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/prime-ministers-introduction-at-press-conference-on-support-to-ukraine/id2902586/> (Last accessed: 11.05.22).
252. Raguzina G. Nord Stream gas pipeline a danger for the Baltic ecology. *Bellona*: website. 2007. URL: <https://bellona.org/news/fossil-fuels/gas/2007-05-nord-stream-gas-pipeline-a-danger-for-the-baltic-ecology> (Last accessed: 18.08.21).
253. Raoul Wallenberg Report of the Swedish-Russian Working Group / *Ministry for Foreign Affairs*. Stockholm, 2000. 206 p.
254. Raoul Wallenberg: Report of the Swedish-Russian Working Group / *Ministry of Foreign Affairs*. Stockholm, 2000. 362 p.
255. Regeringens proposition 2004/05:5 Vårt framtida försvar / *Sveriges Riksdag*. Stockholm, 2004. 275 p.
256. Regeringsbeslut inriktning for Forsvarsmaktens verksamhet 2016 – 2020 / *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*. Stockholm, 2015. 24 p.
257. Reiter D. Crucible of Beliefs: Learning, Alliances, and World Wars. *Cornell Studies in Security Affairs*. Ithaca: Cornell University Press, 1996. 264 p.
258. Report No. 15 to the Storting (2008-2009). Interests, Responsibilities and Opportunities — The main features of Norwegian foreign policy. *Government of Norway*: website. 2008. URL: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/report-no.-15-to-the-storting-2008-2009/id548673/> (Last accessed: 12.06.21).
259. Ries T. Soviets irked by US-Norway agreement. *The Christian Science Monitor*: website. 1981. URL: <https://www.csmonitor.com/1981/0223/022366.html> (Last accessed: 15.03.21).
260. Riksdagens protokoll 2002/03:56. Utrikespolitisk debatt / *Sveriges Riksdag*. Stockholm, 2002. 98 p.

261. Riksdagens protokoll 2005/06:73. Utrikespolitisk debatt / *Sveriges Riksdag*. Stockholm, 2005. 108 p.
262. Riksdagens snabbprotokoll. Protokoll 1991/92:70. *Sveriges Riksdag*: website. 1991. URL: <https://data.riksdagen.se/dokument/GF0970> (Last accessed: 19.08.21)
263. Riksdagens snabbprotokoll. Protokoll 1992/93:60. *Sveriges Riksdag*: website. 1992. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-snabbprotokoll-19929360-torsdagen_GG0960/html (Last accessed: 19.08.21).
264. Riste O. Norway in exile 1940–45: The formation of an alliance relationship. *Scandinavian Journal of History*. 1987. Vol. 12, №4. P. 317-329.
265. Ritter K. Stig Bergling: Spy who gave the Soviets thousands of documents and made an escape which caused a scandal in Sweden. *Independent*: website. 2015. URL: <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/stig-bergling-spy-who-gave-the-soviets-thousands-of-documents-and-made-an-escape-which-caused-a-scandal-in-sweden-10014831.html> (Last accessed: 12.06.21).
266. Rohne N. Norway Between Great Britain and Germany. *Institut for Forsvarsstudier*, 1994. 23 p.
267. Ropcke J. Putin's Zapad 2017 simulated a war against NATO. *Bild*: website. 2017. URL: <https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html#fromWall> (Last accessed: 17.03.21).
268. Rumer E. The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2019. 25 p.
269. Russian Activity Tracker 2016-2018. *Frivärld Stockholm Free World Forum*: website. 9 p. URL: <https://frivarld.se/wp-content/uploads/2018/11/Russian-Activity-Tracker-Text-Version-4.pdf> (Last accessed: 21.06.21).

270. Russian jets spotted in Swedish airspace. *The Local*: website. 2014. URL: <https://www.thelocal.se/20140918/russian-jets-violate-swedish-airspace-report/> (Last accessed: 15.03.21).
271. Russian Prime Minister at Baltic Summit. Radio Free Europe, Newline May 6, 1996. URL: <https://www.rferl.org/a/1141165.html>
272. Russia's justification of its offensive deeply ominous. *Government of Sweden*: website. URL: <https://www.government.se/contentassets/e1967087c2c84e09b752e9144112d973/statements-20062010---carl-bildt> (Last accessed: 13.01.21).
273. Ryssland dräneras på spetskompetens. *Dagens Nyheter*: website. 2022. URL: <https://www.dn.se/ekonomi/ryssland-draneras-pa-spetskompetens/> (Last accessed: 19.08.22).
274. Saether A. A 100 Year Commemoration: Costs of Neutrality to Norway. *OEconomia History, Methodology, Philosophy*. 2018. Vol. 8-4. P. 475-508.
275. Safeguarding global energy security on the way to net zero. *Government of Norway*: website. 2022. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/speech-at-energy-connected/id2913609/> (Last accessed: 23.08.22).
276. Säkerhet i samverkan Försvarsberedningens omvärldsanalys. *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*. Stockholm, 2007. 163 p.
277. Salmon P. Foreign policy and national identity The Norwegian integrity treaty 1907-24. *Forsvarsstudier*. 1993. №1. 75 p.
278. Salmon P. Scandinavia and the Great Powers 1890–1940. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 448 p.
279. Scott C. The Swedish Midsummer Crisis of 1941: The Crisis That Never Was. *Journal of Contemporary History*. 2002. Vol. 37, №3. P. 371-394.

280. Sending O., Hansen V., Winther I. Climate Change and Security in the Arctic / Edited by F. Femia, E. Sikorsky. Washington DC: The Center for Climate and Security, 2021. 23 p.
281. Sheer F. Norway's National Guard. *Military review*. 1958. Vol. 38, №1. 81 p.
282. Simons G., Manoylo A., Trunov P. Sweden and the NATO debate: views from Sweden and Russia. *Global Affairs*. 2019. Vol.5, Issue 4-5. P.335-345
283. Siney M. Swedish neutrality and economic warfare in World War I. *Conspectus of history*. 1975. Vol. 1, No. 2. P. 13-28.
284. SIPRI Military Expenditure Database. URL: <https://milex.sipri.org/sipri> (Last accessed: 16.08.22).
285. Sjavik J. The A to Z of Norway. Lanham: Scarecrow Press, 2010. Vol.234. 304 p.
286. Skartveit H. Bjørnen sover aldri lenge. *Verdens Gang*: website. 2014. URL: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/Gklqq/bjoernen-sover-aldri-lenge> (Last accessed: 14.07.21).
287. Soames N. Evolving Security in the North Atlantic. London: NATO Parliamentary Assembly, 2019. 15 p.
288. Speech by Prime Minister Magdalena Andersson concerning Russia's military attack on Ukraine. *Government Offices of Sweden*: website. 2022. URL: <https://www.government.se/speeches/2022/03/speech-by-prime-minister-magdalena-andersson-concerning-russias-military-attack-on-ukraine/> (Last accessed: 16.05.22).
289. St.meld. nr. 22 (1997-98) Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002. *Government of Norway*: website. 1997. URL: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1997-98-/id191476/?ch=3> (Last accessed: 12.03.21).
290. Statement by the Nordic Ministers of Defence regarding Russia's invasion of Ukraine. *Government of Norway*: website. 2022. URL:

<https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/statement-by-the-nordic-ministers-of-defence-regarding-russias-invasion-of-ukraine/id2902227/> (Last accessed: 17.05.22).

291. Statement of Government Policy presented by the Prime Minister, Mr Göran Persson, to the Swedish Riksdag on Tuesday, 14 September 2004. *Government Offices of Sweden*: website. URL: <https://www.government.se/speeches/2004/09/statement-of-government-policy-14-september-2004/> (Last accessed: 13.11.20).

292. Stormak K. Russian forces exercised attack on Svalbard. *AldriMer*: website. 2017. URL: <https://www.aldrimer.no/russian-forces-exercised-attack-on-svalbard/> (Last accessed: 20.10.21).

293. Strand M. Putins sårbare eventyr. *Dagbladet*: website. 2014. URL: <https://www.dagbladet.no/kultur/putins-sarbare-eventyr/60210973> (Last accessed: 23.11.21).

294. Strategy for Sweden's support for democracy, human rights and the environment in Russia 2020–2024 / *Government Offices of Sweden*. Stockholm, 2020. 7 p.

295. Svensson J. Bilder av Ryssland. Annorlundahet och misstro i samtida svensk Rysslandsdiskurs. Lund: Lunds universitet. Statsvetenskapliga institutionen, 2007. 33 p.

296. Sweden and Finland Grant Permits to Nord Stream. 2009. URL: <https://www.nord-stream.com/press-info/press-releases/sweden-and-finland-grant-permits-to-nord-stream-255/> (Last accessed: 13.05.21).

297. Sweden helping Chechen «bandits»: Russia. *The Local*: website. 2010. URL: <https://www.thelocal.se/20100309/25432> (Last accessed: 16.03.21).

298. Sweden in Nato would be 'threat to Russia': Putin. *The Local*: website. 2017. URL: <https://www.thelocal.se/20170601/sweden-in-nato-would-be-threat-to-russia-putin/> (Last accessed: 11.07.22).

299. Sweden invokes Hitler in condemning Russian assault. *The Local*: website. 2008. URL: <https://www.thelocal.se/20080809/13596> (Last accessed: 23.11.20).

300. Sweden pushes for tougher Russia sanctions. *Sveriges Radio*: website. 2014. URL: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2054&artikel=5916241> (Last accessed: 18.03.21).

301. Sweden Says Soviet Fighter Intercepted a Passenger Jet. *The New York Times*: website. 1984. URL: <https://www.nytimes.com/1984/08/26/world/sweden-says-soviet-fighter-intercepted-a-passenger-jet.html> (Last accessed: 15.01.21).

302. Sweden summons Russian ambassador after Baltic Sea air incident. *Belfast Telegraph*: website. 2017. URL: <https://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/sweden-summons-russian-ambassador-after-baltic-sea-air-incident/35851147.html> (Last accessed: 13.10.21).

303. Sweden to provide direct support and defence materiel to Ukraine. *Government Offices of Sweden*: website. 2022. URL: <https://www.government.se/articles/2022/02/sweden-to-provide-direct-support-and-defence-materiel-to-ukraine/> (Last accessed: 23.10.22).

304. Sweden to train Ukrainian soldiers in UK. *Government Offices of Sweden*: website. 2022. URL: <https://www.government.se/press-releases/2022/08/sweden-to-train-ukrainian-soldiers-in-uk/> (Last accessed: 16.10.22).

305. Sweden's Defence Policy 2016 to 2020. *Government Offices of Sweden*: website. 2016. URL: https://www.government.se/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/sweden_defence_policy_2016_to_2020 (Last accessed: 13.03.21).

306. Swedish Exercise Aurora 17. *Defense.info*: website. URL: <https://defense.info/video-of-the-week/swedish-exercise-aurora-17/> (Last accessed: 19.03.21).

307. Swedish PM rejects opposition calls to consider joining NATO. *Reuters*: website. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/applying-join-nato-would-destabilize-security-situation-swedish-pm-says-2022-03-08/> (Last accessed: 17.07.22).

308. Swedish preppers: A nation rehearsing disaster. *Deutsche Welle*: website. 2022. URL: <https://www.dw.com/en/swedish-preppers-a-nation-rehearsing-disaster/video-62514099> (Last accessed: 23.07.22).

309. Swedish word of the day: Rysskräck. *The Local*: website. 2022. URL: <https://www.thelocal.se/20220301/rysskrack-just-how-long-have-swedes-been-scared-of-russia/> (Last accessed: 18.07.22).

310. SYNERGY Conference: Protecting Refugee, Migrant and Asylum-seeking Women and Girls. *Government of Norway*: website. 2022. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/synergy-conference-protecting-refugee-migrant-and-asylum-seeking-women-and-girls/id2906793/> (Last accessed: 17.11.22).

311. Szumski C. Swedish government to spend 2% of GDP on defence. *Euractiv*: website. 2022. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/swedish-government-to-spend-2-of-gdp-on-defence/> (Last accessed: 11.10.22).

312. Talseth L. Realpolitikkens tragedie. *Dagbladet*: website. 2014. URL: <https://www.dagbladet.no/kultur/realpolitikkens-tragedie/60211104> (Last accessed: 15.10.21).

313. Taylor G. Norwegian fighters followed Russian bombers at Tromsø. *Norway Today*: website. 2017. URL: <http://norwaytoday.info/news/norwegian-fighters-followed-russian-bombers-tromso/> (Last accessed: 15.10.21).

314. The Arctic Grows in Importance as Russia Establishes New Military District. *Warsaw Institute*. 2020. URL: <https://warsawinstitute.org/arctic-grows-importance-russia-establishes-new-military-district/>

315. The Arctic: major opportunities – major responsibilities / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2013. 12 p.

316. The defence of Norway Capability and readiness Long Term Defence Plan / *Norwegian Ministry of Defence*. Oslo, 2020. 23 p.

317. The future has landed. *Armed Forces Media Centre*: website. 2017. URL: <https://www.forsvaret.no/en/news/archive/the-future-has-landed> (Last accessed: 15.01.22).

318. The Government has decided today that Sweden will apply for NATO membership. *Government Offices of Sweden*: website. 2022. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-and-nato/swedens-road-to-nato/> (Last accessed: 29.11.22).

319. The High North. Vision and policy instruments / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2011. 41 p.

320. The High North: visions and strategies / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2011. 39 p.

321. The long term defence plan for 2002-2005 - Short version (text). *Government of Norway, Ministry of Defence*: website. 2001. URL: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/The-long-term-defence-plan-for-2002-2005---Short-version-text/id419317/> (Last accessed: 14.05.21).

322. The Norwegian Government's Arctic Policy / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2020. 38 p.

323. The Norwegian Government's High North Strategy / *Norwegian Ministry of Foreign Affairs*. Oslo, 2006. 73 p.

324. The Swedish Armed Forces' capability for sustained missions / *Swedish National Audit Office*. Stockholm, 2013. 6 p.

325. Thigpen R., Downing L. Liberalism and the Neutrality Principle. *Political Theory*. 1983. Vol. 11, № 4. P. 585-600

326. Thucydides. *The Peloponnesian War*. New York: E.P. Dutton and Co. Inc., 1950. 647 p.

327. Tomerbakke S. Russia to Test Missiles Off the North Norwegian Coast This Week. *High North News*: website. 2020. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/russia-test-missiles-north-norwegian-coast-week> (Last accessed: 18.09.20).

328. Totalförsvaret i förnyelse Proposition 1995/96:12. *Sveriges Riksdag*: website. 1996. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/totalforsvar-i-fornynelse_GJ0312 (Last accessed: 15.09.21).

329. Totalförsvarets utveckling till och med budgetåret 1996/97 samt anslag för budgetåret 1992/93 Proposition 1991/92:102 / *Sveriges Riksdag*. Stockholm, 1992. 331 p.

330. Treaty between the Kingdom of Norway and the Russian Federation concerning Maritime Delimitation and Cooperation in the Barents Sea and the Arctic Ocean. *UN*: website. URL: <https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/NOR-RUS2010.PDF> (Last accessed: 14.08.20).

331. Treaty of 9 February 1920 relating to Spitsbergen (Svalbard). Act of 17 July 1925 relating to Svalbard. The Mining Code for Spitsbergen (Svalbard). *Royal Ministry of Justice*. Oslo, 1988. URL: <https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19250717-011-eng.pdf> (Last accessed: 20.02.21).

332. Treaty of Åbo. URL: <https://histdoc.net/history/abo1743.html> (Last accessed: 15.01.20).

333. Trellevik A. First Top-Level Meeting Between Norway and Russia In Ten Years. *High North News*: website. 2019. URL:

<https://www.highnorthnews.com/en/first-top-level-meeting-between-norway-and-russia-ten-years> (Last accessed: 15.05.21).

334. Trevithik J. Norway Says Russian Aircraft Ran Mock Attacks On A Secretive Radar Base. *The War Zone*: website. 2019. URL: <https://www.thedrive.com/the-war-zone/19047/norway-says-russian-aircraft-ran-mock-attacks-on-a-secretive-radar-base> (Last Accessed: 09.08.21).

335. Tsenda I. Military-Political Confrontation between the Russian Federation and the NATO Member States in the Baltic Region. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2019. Vol. 6, № 2. P. 9-16.

336. Ulriksen S. Balancing act – Norwegian security policy, strategy and military posture. *Frivärld Stockholm Free World Forum*. Stockholm, 2013. 13 p.

337. Unified Effort. Report of Expert Commission on Norwegian Security and Defence Policy / *Norwegian Government, Ministry of Defence*. Oslo, 2015. 106 p.

338. US Marines move tanks from secret caves in Norway to Finland. *Helsinki Times*: website. 2018. URL: <http://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/15579-us-marines-move-tanks-from-secret-caves-in-norway-to-finland.html> (Last accessed: 10.08.21).

339. Värnkraft – Inriktningen af säkerhets politiken och utformningen av de militära försvaret 2021–2025 / *Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence*. Stockholm, 2019. 355 p.

340. Veien fra nervekrigtil konflikt er kort. *Aftenposten*: website. URL: <https://www.aftenposten.no/meninger/leder/i/V61P1/veien-fra-nervekrigtil-konflikt-er-kort> (Last accessed: 15.05.21).

341. Vittasalo M., Osterlund B. The Baltic Sea of Changes. *Finnish Defence Studies*. 1996. Vol. 9. 97 p.

342. Waever O. Politics, security, theory. *Security Dialogue*. 2011. Vol. 42, № 4/5. P. 465-480.

343. Waever O. Securitization and Desecuritization. *On Security* / Edited by Ronnie D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46-86.
344. Wahlback K. The Roots of Swedish Neutrality. Stockholm: The Swedish Institute, 1986. 80 p.
345. Walker P. Sweden searches for suspected Russian submarine off Stockholm. *The Guardian*: website. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/19/sweden-search-russian-submarine-stockholm> (Last accessed: 13.10.20).
346. Wallström M. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday 14 February 2018 / *Government of Sweden*. Stockholm, 2018. 9 p.
347. Wallström M. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday 13 February 2019 / *Government of Sweden*. Stockholm, 2019. 11 p.
348. Walsh N. Satellite images show huge Russian military buildup in the Arctic. *CNN*: website. 2021. URL: <https://edition.cnn.com/2021/04/05/europe/russia-arctic-nato-military-intl-cmd/index.html> (Last accessed: 15.01.22).
349. Waltz K. Theory of International Politics. Boston: Addison-Wesley Publishing Company, 1978. 251 p.
350. Wendt A. Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review*. 1994. Vol. 88, № 2. P. 384-396.
351. Wesslau F. View from Stockholm: The EU must stay the course. *European Council on foreign relations*: website. 2015. URL: http://www.ecfr.eu/article/commentary_view_from_stockholm_the_eu_must_stay_the_course311443 (Last accessed: 15.04.21).
352. Wolfers A. «National Security» as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*. 1952. Vol. 67, №. 4. P. 481-502.
353. Woody C. NATO's biggest military exercise in years just started, but Russia may be more worried about 2 countries that aren't members of the

alliance. *Business Insider*: website. 2018. URL: <https://www.businessinsider.com/as-natos-bigwar-games-begin-russia-is-worried-about-sweden-finland-2018-10> (Last accessed: 12.09.20).

354. Wuorinen J. Finland and the USSR 1945-1961. *Journal of International Affairs*. 1962. Vol. 16, № 1. P. 38-46.

355. Yeltsin Ends Visit to Norway With Accords on Pollution. *The New York Times*, 1996. URL: <https://www.nytimes.com/1996/03/27/world/yeltsin-ends-visit-to-norway-with-accords-on-pollution.html>

356. Yes to memorandum of understanding with NATO on host nation support. *Sveriges Riksdag*: website. 2016. URL: <https://www.riksdagen.se/en/news/2016/maj/27/yes-to-memorandum-of-understanding-with-nato-on-host-nation-support-ufou4/> (Last accessed: 16.11.20).

357. Zdanavičius L., Czekaj M. Russia's Zapad 2013 Military Exercise Lessons for Baltic Regional Security. Washington DC: The Jamestown Foundation, 2015. 105 p.

358. Zhovtenko T., Podvorna O. NATO Arctic Policy in Statu Nascendi. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*. 2019. Vol. XIX, No. 2. P. 163-186.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Котляр О. Виклики для НАТО на «північному фланзі»: російський фактор. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (2). Ч. 3. Політичні науки. С. 34-38.

URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=177>

2. Котляр О. Регіональна співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 107-113.

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7375>

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.17>

3. Котляр О. Особливості реалізації Норвегією російського вектору зовнішньої політики. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 24. С. 133-139.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39533>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.19>

4. Котляр О. Становлення та особливості північноєвропейського вектору зовнішньої політики Росії в період 1991-2014 рр. (на прикладі Швеції та Норвегії). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. Т. 47. С. 112-123.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/issue/archive>

<http://www.interrel.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/07journals/page47>

Статті в іноземних наукових виданнях:

5. Kotlyar O. Features of Sweden's and Norway's foreign policy towards Russia: Main problems and challenges. *Wschód Europy*. 2020. Vol. 6, № 2. P. 97-113.

URL: <https://journals.umcs.pl/we/article/view/10330>

DOI: <https://doi.org/10.17951/we.2020.6.2.97-113>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

6. Котляр О. Позаблоковість Швеції в умовах гібридної війни. *Національна і регіональна безпека в умовах гібридної війни: збірник матеріалів Міжрегіональної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 30 листопада 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 91-97.

7. Котляр О. Співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони: фактор НАТО та регіональний вимір кооперації. *Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку: матеріали міжнародної наукової конференції*. Львів, 4-5 квітня 2019 р. С. 74-77

8. Котляр О. Позиція Швеції щодо українсько-російського конфлікту та його вплив на політику безпеки північноєвропейської держави. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених* (м. Чернівці, 22 листопада 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 99-101.

9. Котляр О. Особливості російського вектору зовнішньої політики Швеції. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень: міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 30 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 74-77.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Котляр О. Норвезький євроскептицизм: причини та наслідки. *Світ очима молодих*. Студентсько-аспірантський науковий збірник з питань міжнародних відносин. Івано-Франківськ, 2015. С. 49-58

Структура Збройних сил Норвегії згідно реформ на 2016-2020 рр.

Об'єднані структури та засоби:
Розвідувальна служба
Об'єднаний штаб
Оборонна логістична організація
Відділ захисту від кіберзагроз
Об'єднана військова поліція
Об'єднана медична служба
Відділ логістики і забезпечення
Батальйон сил країни перебування
Об'єднана стратегічна транспортна авіація та відділ дозаправки (багатоцільовий літак-заправник MRTT, військово-транспортний літак C-17)
Розвідувальний супутник
Інформаційна інфраструктура
Система спостереження за наземною обстановкою
Сухопутні війська:
Командування сухопутними військами
Бригадне командування
Батальйон «Телемарк»
Танковий батальйон
Другий батальйон
Артилерійський батальйон
Розвідувальний батальйон
Батальйон зв'язку
Інженерний батальйон
Медичний батальйон
Батальйон тилового забезпечення

Рота військової поліції
Королівська гвардія
Прикордонна служба
База матеріально-технічного забезпечення
Королівські військово-морські сили:
Командування військово-морськими силами
5 фрегатів класу Фрітьоф Нансен із 6 багатоцільовими вертольотами NH90
6 ракетних катерів типу Скельд
6 підводних човнів типу Ула (заміна на 4 нових катери)
3 судна матеріально-технічного та допоміжного призначення
Штурмові групи
6 кораблів протимінної оборони (буде зменшено до 4 та замінено на мінно-тральні кораблі з дайверами)
4 корабля служби зовнішньої берегової охорони з вертольотами NH90
4 корабля служби зовнішньої берегової охорони без вертольотів
5 кораблів внутрішньої берегової охорони
База матеріально-технічного забезпечення
Королівські повітряні сили:
Командування повітряними силами
Система контролю і оповіщення
Система раннього радіолокаційного виявлення
Бойова група оборони авіабази
Наземні групи протиповітряної оборони
Винищувальна авіація F-16, з подальшою заміною на близько 52 одиниці F-35
14 морських вертольотів NH90
4 тактичних транспортних літаки C-130J
6 морських патрульних літаків P-3 Орайон
3 літаки радіоелектронної боротьби DA-20 (виводитимуться з експлуатації)
18 гелікоптерів Bell-412, буде скорочено кількість

12 пошуково-рятувальних гелікоптерів Sea King, буде замінено на 16 AW101
База матеріально-технічного забезпечення
Територіальна оборона:
Національне територіальне командування
10 округів територіальної оборони
Сили швидкого реагування (3000 солдатів)
Мобілізаційний резерв (35000 солдатів)
Сили спеціального призначення:
Тактичне командування спеціальних операцій
Норвезьке командування спеціальних операцій (FSK)
Норвезьке командування спеціальних операцій військово-морських сил (МJK)

Джерело: Capable and Sustainable Long Term Defence Plan // Norwegian Ministry of Defence, 2016. P. 14.

Додаток В

Персонал Збройних сил Норвегії станом на 1970-1973 рр.

Регулярні сили (1973 р.)					Загальна кількість із мобілізаційним резервом (1970 р.)
Рід війська	Офіцерський склад	Цивільний резерв	Моїбілізовані	Загальна кількість регулярних сил	Загальна кількість
Сухопутні	4650	3140	16450	24240	130000
Морські	1937	2333	5700	9970	80000
Повітряні	3766	2263	4950	10979	70000
Територіальна оборона	286	93	1400	1779	70000
Інші	1880	2536	750	5166	
Разом	12519	10365	29250	52134	350000

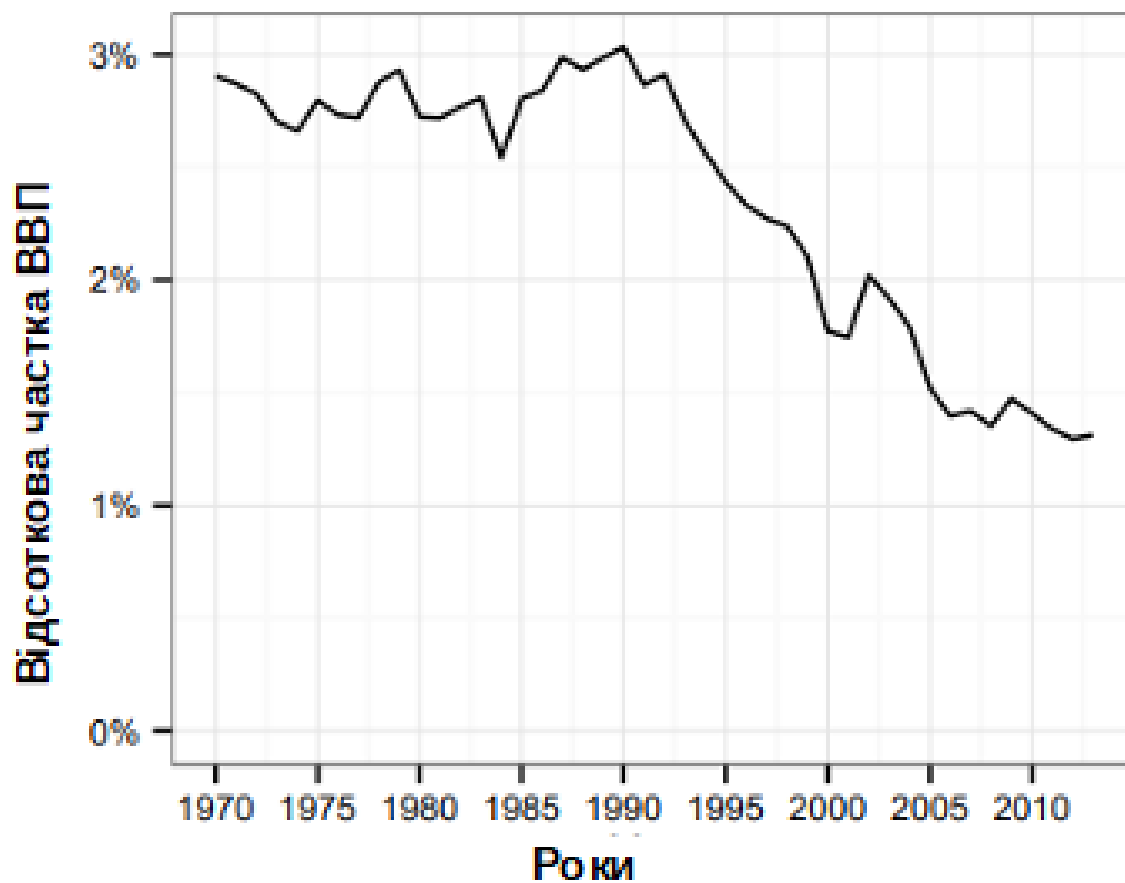
Джерело: Johnson A., Hove K., Lillekvelland T. Country survey: military expenditure and defence policy in Norway 1970–2013 // Defence and Peace Economics. Vol.28. Issue 6, 2017. P. 5

Персонал Збройних сил Норвегії станом на 2010 р.

Регулярні сили						Загальна кількість із мобілізаційним резервом
Рід війська	Офіцерський склад	Контрактники	Цивільний резерв	Моїбілізовані	Загальна кількість регулярних сил	Загальна кількість
Сухопутні	2819	613	472	4191	8095	8170
Морські	1572	199	203	1318	3292	3870

Повітряні	1504	110	436	1108	3158	2500
Територіаль на оборона	409	0	100	111	620	44725
Інші	4477	257	4244	1149	10127	9950
Разом	10781	1179	5455	7877	25292	69215

Джерело: Johnson A., Hove K., Lillekvelland T. Country survey: military expenditure and defence policy in Norway 1970–2013 // Defence and Peace Economics. Vol.28. Issue 6, 2017. P. 8.

Військові витрати Норвегії у відношенні до ВВП в період 1970-2010 рр.

Джерело: Johnson A., Hove K., Lillekvelland T. Country survey: military expenditure and defence policy in Norway 1970–2013 // Defence and Peace Economics. Vol.28. Issue 6, 2017. P. 10.

Структура Збройних сил Швеції згідно реформ на 2016-2020 рр.

Сухопутні сили	Кількість
Бригадний штаб	2
Бригадна розвідувальна рота	2
Механізований батальйон	5
Мотострілецький батальйон	2
Бойова група Готланд	1
Стрілецький батальйон	1
Артилерійський батальйон	2
Зенітний батальйон	2
Мотострілецький батальйон	1
Розвідувальний батальйон	1
Батальйон охорони	1
Батальйон військової поліції	1
Рятувальний батальйон	1
Інженерний батальйон	2
Рота захисту від зброї масового ураження	1
Транспортна рота	1
Батальйон територіальної оборони	40
Морські сили	Кількість
Командування бойової флотилії	2
Дивізіон корветів	2
Дивізіон розмінування	2
Дивізіон обслуговування	2
Пілрозділ водолазів-саперів	1
Командування підводними силами	1

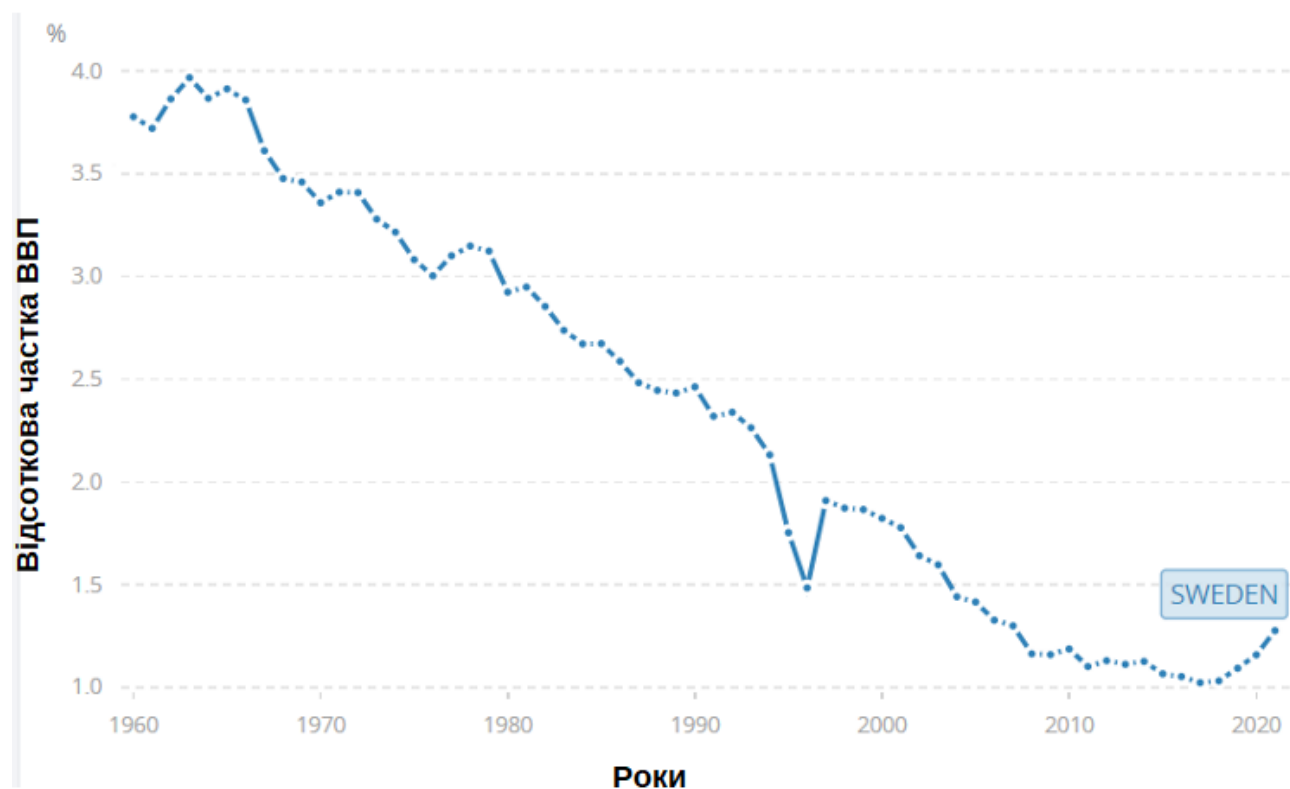
Дивізіон підводних кораблів	1
Десантний батальйон	1
Рота патрульних кораблів	1
Військово-морська база	1
Повітряні сили	Кількість
Командування ВПС	4
Дивізіон винищувачів	6
Відділ транспорту та спеціальної авіації	1
Вертолітний підрозділ	1
Об'єднані сили оборони	Кількість
<i>Командно-розвідувальний підрозділ</i>	
Головне управління персоналом	1
Регіональний штаб	4
Батальйон зв'язку	1
Командний пункт	1
Елетротехнічний батальйон	1
Відділ телекомунікаційних та інформаційних систем оборони	1
ІТ-відділ	1
<i>Відділ логістики</i>	
Батальйон логістики	2
Інженерно-технічний батальйон	1
Лікарняне відділення	2
Рота медичного забезпечення	2
Відділ матеріально-технічного забезпечення	1
Відділ управління транспортом	1
<i>Сили спеціального призначення</i>	

Група сил спеціальних операцій	1
--------------------------------	---

Джерело: Regeringsbeslut inriktning for Forsvarsmaktens verksamhet 2016 – 2020 //

Government Offices of Sweden, Swedish Ministry of Defence, 2015. P. 5-6.

Військові витрати Швеції у відношенні до ВВП в період 1960-2021 рр.

Джерело: *Military expenditure (% of GDP) – Sweden*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=SE> (дата звернення 23.06.2022).